

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Normalliğin Deliliği

Hastalık Olarak Gerçekçilik: **Arno Gruen**

İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram

Türkçesi: İlknur İgan

Çitlembik

Normalliğin Deliliği

Hastalık Olarak Gerçekçilik:
İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram

Arno Gruen

ç

Türkçesi
İlknur İgan

Çitlembik Yayınları 35

© Çitlembik Yayınları, 2003

© Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co KG, Münih/Almanya, 1987

Kitabın özgün adı: *Der Wahnsinn der Normalität: Realismus als Krankheit: eine Theorie der menschlichen Destruktivität*

İlk yayınlayan: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987

Türkçesi: *İlknur İgan*

Yayına Hazırlayan: *Ceren Şekerciler, Amy Spangler*

Kapak Tasarımı: *Deniz Akkol*

Sayfa Düzeni: *Tarkan Togo*

Baskı ve Cilt: *Berdan Matbaası*

ISBN: 975-6663-34-0

Şeyh Bender Sokak 18/5 Asmalımescit Tünel 80050 İstanbul

Tel: 0 212 292 30 32 / 252 31 63 Fax: 0 212 293 34 66

www.citlembik.com.tr / kitap@citlembik.com.tr

İçindekiler

Önsöz	7
1. Gerçeklik adına gerçekliğin reddi	15
2. İnsandaki yıkıcılığın kaynağı olarak kendilik nefreti	43
Görev bilinci üzerine	46
Kimlik, kendilik nefreti ve suç eğilimi	54
3. Gizli ölüm kültürü	62
4. Duygu olmayan duygular	85
Beklenmedik suçlu	85
Vicdanı rahat katiller	92
Nesnelleştirilmiş şiddet	97
Yalanı korumak adına uygulanan şiddet	102
5. Uzlaşma, isyan ve şiddet	117
Erkek miti ve kadına özgü kendilik değeri	119

İyi ve kötü anne	123
Uzlaşmacıların göz bağlama hilesi	124
Sağcı bir teröristin içgörünümlü	129
Savaş ve isyan	133
İsyankâr ve uzlaşmacı	137
“İdeolojiden bağımsız” şiddet	149
Sadizm ve isyan	159
6. İç boşluğun ifadesi olarak güçlü erkeklerin güç politikası	163
7. Psikopat ve Peer Gynt	190
8. Yaşam biçimi olarak delilik, karşı çıkış olarak delilik	221
Dipnotlar	235
Kaynakça	246
Adlar dizini	253

“İnsanları öldürebiliyorlardı -
ve bunu yaparken gayet normaldiler -
bunu anlayamıyorum.”

Toplama kampından kurtulmuş bir Polonyalı¹

“ İyi ve kötünün insanların birbirleriyle
alışverişlerinde değil,
sadece insanın kendi kendisiyle ilişkisinde
ayırıt edildiğini düşünüyorum.”

Jakob Wassermann²

Önsöz

Bu kitap, deneyim ve gözlemlerimin, diğer insanlara kendi gerçeklerine daha iyi tutunabilmelerinde yardımcı olmaları beklentisiyle yazıldı. Bu çalışma, sevgi adına ölüm ve yıkım yaratan normalliğin deliliğiyle yaşadığım mesleki ve kişisel deneyimler karşısındaki tepkimdir. '

Çocuk, kendi benlik bilincini kaybetmeye başlarsa bu bir kendine ihanet eylemidir. Bu süreç, çocuğun anne babanın duygularını artık dolaysız olarak algılayamaması ve bunun yerine, onların kendilerini nasıl gördüklerine bağlı olarak kendini yönlendirmesiyle başlar. Anne babanın iktidar gereksinimlerine böyle bir "uzlaşma" çocuğun ruhsal yapısında bir yarılmaya yol açar. Bu, çocuğun iç dünyasını dış dünyayla etkileşiminden kopartır. Böylece edimler ve nedenler arasındaki bağ ve etkileşim kaybolur. Kendisine boyun eğdiren iktidarda pay sahibi olabilmek için çocukta, kendi eyleminin sorumluluğunu duymanın yerini tabi olma ve uzlaşma alır. Kişi, kendi içiyle olan ilgisini yitirdiyse artık ancak çarpıtılmış bir kendiliğe; dış dünyanın hoşuna gidecek belli davranış ve duygu durumlarına uygun bir görüntüye yaslanabilir. Böyle bir görüntüyü ayakta tutma ihtiyacı; belki de baskısı, kişinin kendi algılayışı, kendi duygusu ve duygudaşlığı olabilecek her şeyi hükmü altına alır. Kendi içinde köklenememesi, yıkıcı ve kötücül davranışlara yol açar. Bu kitapta söz konusu edilen budur.

~ İnsandaki yıkıcılıkla ilk ilgilenen ben değilim. Görülen o ki, bütün canlılar arasında yıkmak için yıkan tek canlı insan: Finlandiyalı psikanalist Martti Siirala'nın söylediği gibi bir kendinde amaç olarak yıkıcılık.³ Sigmund Freud veya Erich Fromm, insandaki yıkıcı yanı öncel olarak mevcut bir ölüm dürtüsüne ya da anal veya ödipal dönemdeki yanlış gelişmelerden kaynaklanan nekrofil eğilimlere⁴ bağlarken ben, insandaki yıkıcı ve ölümcül edimin kişinin, yanıltıcı bir iktidardan pay alma uğruna kendi kendisine ihanet etmesinden kaynaklandığını gösteren pek çok belirti bulduğuma inanıyorum. Ama bu bir “üst” alinyazısı olmadığından, aksine birey kendi tabi oluşunda ama az ama çok bilinçle etkin olduğundan yaşam boyu süren bir kendilik nefreti oluşur. Böylesi bir gelişmenin dehşet verici yanı, kendi canlılığını hissetmenin ancak yıkım yoluyla mümkün olmasıdır.

İlk bölümde sorumluluk sorunsalı üzerinde duruyorum ve bunu alışılmış biçimiyle ölçütü kabul edilenle karşı karşıya getiriyorum: görev ve itaat. Buradan yola çıkarak resmi psikoloji ve psikiyatri anlayışından sapan bir delilik tanımlamasına geliyorum. Resmi bakış açısı kendi haklılığı içinde, insan davranışını sadece gerçekle ilintisinin derecesine göre yargılamakla sınırlıdır. Ancak böylelikle, içselleşmiş yöntemi gizlemek olan, kavranması zor ve daha tehlikeli bir patolojiye yaklaşım engellenir: kendi kendini alt eden ve ruhsal sağlıklılık maskesi ardına gizlenen delilik. Yanıltma ve hilenin gerçeğe uygun olduğu bir dünyada bu hiç de zor değildir.

Gerçek dünyada insani değerlerin yitimine katlanamayanlar “deli” kabul edilirken insani köklerinden kopmuş olanlar “normal” olarak onay bulur. Bizim iktidara yetkin gördüklerimiz ve yaşamımız ve geleceğimiz adına karar vermelerine izin verdiklerimiz de onlardır. Onların gerçeğe

buluşma biçimlerinin doğru olduğuna ve bununla başa çıkabileceklerine inanırız. Ancak bir insanın “gerçekle ilişkisi” ruhsal hastalığını ya da sağlıklılığını saptamak için tek ölçüt değildir, aksine çaresizlik gibi insani duyguların, empati gibi insani algılamaların ve coşku gibi yaşama insani katılışların ne ölçüde mümkün olduğunu veya ayıklanmış olduğunu sormak gerekir.

İkinci bölümün konusu kendilik nefreti ve kökeni: tabi oluştaki kendi payını görmezden gelmeye dayanan temel yalan. İnsan, kendi iktidar konumunu tehlikeye sokabileceği için kendi benini reddettiğinde yaşamı intikam duyguları belirlemeye başlar. Kişi, başkalarına acı verdiği için sevilme beklentisinde ısrar eder; hatta çoğunlukla bunu bir iyilikmiş gibi gösterir. (Önçeleri de anne babamızı acı verdikleri için sevmemiz beklenmez miydi, çünkü bütün istedikleri çocuklarının iyiliği idi.) Bölünmüş bir kendilik, kendi tabi oluşu ve işbirlikçiliğiyle yüzleşemez, bu yüzden anne babanın taleplerinin sevgiden kaynaklandığı iddiası onaylanır ve savunulur. Diğer insanlar üzerindeki iktidar, böylesi bir anne baba “sevgisi” ve “koruyuculuğu” adına kurulur.

Bu ilintiyi örneklemek için III. Reich’a bakıyorum, Naziler Alman oldukları için değil; Alman faşizmi, insanlar kendi iç yaşantılarından kopartıldıklarında her yerde ortaya çıkan süreçleri özellikle net bir biçimde gösterdiği için. III. Reich’ın sona ermesi, önkoşullarını kesinlikle ortadan kaldırmadı. Desteklenen hâlâ insani öz değil, dışa yansıtılan görünüş; onay bulan içsel özerklik değil, uzlaşma. Bu önkoşullar bugün “hümanizm” ve “insan sevgisi” yanılsamasını her zamankinden daha çok besliyor. Korkulası olan, gülümseyen bir ifadenin ardına daha sık gizlenir ve görünüşte saygılı bir tutumun dostça ifadesi gibi kendini gösterir oldu. Bu nedenle

zamanımızın asıl hastalığını teşhis etmek daha da zorlaştı.

Üçüncü bölümde, empati yetilerini bastıran bir insanın kaçınılmaz olarak kapıldığı ölüm saplantısı üzerinde duruyorum. İnsani gelişimin tamamen farklı iki yönde gerçekleşebileceğinden yola çıkıyorum; bunlardan biri dış dünyaya bağlı bir iç yaşantı oluşturma yolu, diğeri ise kendi beninden ödün veren bir dışa yöneliş yolu. Dışa yönelen bir gelişim sadece boyun eğişi ve uzlaşma sağlamayı tanır ve artık acı hissetmez, bunun “doğal” ürünü yıkıcı davranıştır. İç ve dışa doğru gelişimler arasındaki yol ayrımı sadece kişisel özyapılanmanın iki farklı yolunu açıklamakla kalmaz, aynı zamanda birbirinden tamamen farklı iki ayrı gerçeği kurar: iktidarın gerçeği ve sevginin gerçeği.

Dördüncü bölümün konusu aslında duygu olmayan duygular. Bu da bizi, fark edebildiğimizden daha sık olarak kendi kimliğine değil, ondan vazgeçmeye götüren özdeşleşme sorunsalının alanına sokuyor.

Beşinci bölümde aynı soruyu, isyan ve uzlaşmacılığın ayırt edici özellikleri ve şiddetle ilişkisi açısından geliştirmeye devam ediyorum. uzlaşmacılığa doğru gelişimle isyana doğru gelişim arasında pek çok örtüşme olduğunu ve bunların “kötü” anne ilişkisine bağlandığını öne sürüyorum. Uzlaşmacı, kötü anneyi “iyi” anne olarak savunurken isyankâr, tutumunu aslında kötü annenin etkisi belirlese de iyi anneden yanadır.

Altıncı bölümde bu durumun, bu dünyanın güçlü erkeklerinin iktidar uygulamaları üzerinde nasıl etkili olduğu gösterilmektedir. Diğerlerinin yanı sıra ABD başkanları Kennedy, Nixon ve Reagan’ı ve uyguladıkları dış politikayı inceliyorum.

Yedinci bölümde, benim için şizofrenin abartılı bir karşıtını oluşturan ve en belirgin özelliği, görünüşteki normalliğin

ardına gizlenen deliliğin en üst düzeyi olan psikopat tipini daha yakından tanımlamaya çalışıyorum. Bazı okurlar için şaşırtıcı olabilir, ama bu tipi dünya edebiyatından bir karakter; İbsen'in Peer Gynt'i oldukça verimli bir biçimde temsil etmektedir.

Son olarak sekizinci bölümde deliliğin iki karşıt çizgisini ele alıyorum: Yaşam biçimi olarak delilik ve sosyal yaşamın ve insanlar arası ilişkilerin katlanılmaz olarak algılanan biçimlerine bir karşı çıkış olarak delilik. Deliliğin birinci türü bizim kültürümüzde “gerçekçilik” olarak kabul edilir, hastalık olarak kabul edilen sadece ikincisidir.

Burada ele aldığım soruların bazılarına “Kendine İhanet”⁵ adlı kitabımda daha önce de değinmişim. Aynı konuları bu kitapta yinelemek/ amacıyla değil, derinleştirmek amacıyla ele alıyorum.

Sık sık edebiyata başvurmam dikkat çekebilir. Edebiyat ve şiirin insan gerçeğine psikoloji alanındaki araştırmalardan daha yakın olduğuna inanıyorum. Psikoloji biliminin, “gerçeklik” mitine; buradan üreyen iktidar yapılanmaları mitine yönelimi çok baskın.

Ancak sanatçı, insani gereksinimlerle ve güdülerle ilişkisini koruyandır. Bir yazar, yaratıcı gücünü “egemen görüş”ün aldatmacalarına karşı mücadele etme amacıyla kullanmak istediği için yazmaz. İnsanlık deneyiminin bütünlüğünün farkında olan bir dilden konuşur.

Bilim, Michael Polanyi'nin çok yerinde bir tanımlamasıyla, “bizi anlamsızlığa yönleltmek için insani bakış açısını dünyaya dair bilgimizden uzaklaştırmaya çalışıyor”⁶ Bu nedenle yazarın tanıklığı benim için, insani deneyimin hem bütünlüğü, hem de yarılmaşlığı adına bu kitaptaki tezler açısından çok önemli. Yazarın tanıklığı, sağlıklılık maskesi ardına gizlenen

ve günümüzde insanlığı giderek daha fazla yıkıma sürükleyen deliliğin gözle görülür örneklerini sunuyor.

Bağlantılara dair görüşümü elle tutulur hale getirmek ve ampirik olarak desteklemek amacıyla zaman zaman insan davranışının uç noktaları olarak görülebilecek örneklerle başvuruyorum. İnsani davranışın çeşitliliğini bir süreklilik olarak görmeyen bazılarına bu örnekler yeterince aydınlatıcı gelmeyebilir. Ancak böylesi bir dışlama, hepimizi birbirimize bağlayan bağların yaygınlaşmış reddini yansıtır. Bu sadece yoldan saptırmaya yarayacak sözde mantıklı bir manevradır. İnsan varoluşunu kategorilere ve çerçevelere bölen mantık, yalnızca bütünlüğümüzden kuşkuyu güçlendirmeye ve bizi güvensizleştirmeye yarar. Fakat bütünlüğümüzün temelinde duygularımızın ve yüreğimizin söyledikleri vardır.

Yüreğin dili, insanın hem vermek hem almak istediği sevgi ve sıcaklığa duyulan derin gereksinmeden seslenir. Ama uygarlığımız bizi korkaklaştırdı ve kendimizi yaralanabilir hissettiğimizde utanca boğdu. “Gerçeklik”in dili, insanı ihtiyaçlarının “yük”ünden kurtarmayı vaat ederek bizi artık kendi algılayışlarımıza güvenemeyecek hale getiriyor. Bu nedenle tek kurtuluşumuz yüreğin dilidir. Yarılmayı, sözde bir “gerçeklik”in mantığına bağlanarak değil, aksine kendi duygudaşlık yetimizde, acıyı ve sevinci yaşama yetimizde ısrar ederek aşmak gerekir. Bu kitabı yazmanın bir nedeni de bu.

Bu kitaba katkıda bulunan üç dosta destekleyici fikirleri ve zenginleştirici varlıkları için teşekkür etmek istiyorum. İkiisi olağandışı birer psikiyatr ve psikanalist olan Walther H. Lechler ve Martti Siirala. Üçüncüsü teolog ve filozof Aarne Siirala. Bu dostların düşüncelerinin ve yaşamlarının bütünlüğüne çok şey borçluyum. Aynı şekilde, derin insanlığıyla bize şizofrenle buluşmanın yolunu açan ve beni yüce gönüllü-

lülüyle kişisel olarak destekleyen Gaetano Benedetti'ye teşekkür ediyorum. Hans Krieger, kişisel desteğiyle düşünce süreçlerinin daha açık ve özenli ifade edilmesinde çok yardımcı oldu. Coşkusu ve anlayışıyla, isteklerinin daha iyi aktarılmasına katkıda bulunan yayıncım Ulrike Buergel-Godwin'e de teşekkür ediyorum.

Arno Gruen

I

Gerçeklik Adına Gerçekliğin Reddi

İnsanın kendi benliği için sorumluluk alması çelişik bir süreçtir. Zamansal dizilişin basit kavramlarıyla düşünen biri buradaki etki mekanizmasını hiçbir zaman anlayamaz. Dıştan gelen etkiler olmaksızın gelişim asla olası değildir. Hepimizin ailesi, içimizde etkili olmayı sürdüren bir annesi veya babası var. Ancak insan ruhunun içlerinde oluşan zıtlıklar kendi dinamiklerini geliştirir. Böylece, görünüşte dış olayların neden olduğu, ama aslında bunlarla hiç ilgisi olmayan veya çok az ilgili olan davranışlar ortaya çıkar.

Çünkü büyümek isteyen küçük kendiliği etkileyen sadece çevre değildir. Çocuğun bu iz bırakıcı etkiler karşısındaki tepkisi de çevreye geri döner. Yani sürekli bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Anne ve baba çocuğa kendi iradelerini dayatabilirler, ancak eğitici etkilerinin biçimi ve yoğunluğunu çocuğun tepkileri de belirler.

Anne baba ve çocuk arasındaki bu karşılıklı oyunun karmaşıklığı; bir yandan özerklik alternatifinin temeli, oluşan kendilik ve çevresi arasındaki etkileşimde atılırken, diğer yandan bunun çocuğun kendi sorumluluğunu ne ölçüde üstlenebileceğinde belirleyici olmasından kaynaklanır. Çocuğun sosyal alan içinde gelecekteki ilişkilerinin tümü buna bağlıdır. Esas olarak sorumluluk iki yönde gelişebilir: Oluşmakta olan kendilik, ya özgür ve açık olarak kendi sorumluluğu

içinde şekillenir ya da kendisini edilgence diğerlerinin şekillendirici etkisine bırakır. Böylece gerçek sorumluluğun yükümlülüklerinden kaçmış olur.

Bu süreçte, sorumluluktan kaçış bilinçten atılır. Bunun böyle olması gerekmektedir, çünkü yabancı bir iradeye tabi olarak özerklikten vazgeçmek, asli bir iktidar oyununu devreye sokar :“Benim sorumluluğumu üstlenmen için senin istediğin gibi olacağım. Şu andan itibaren, sana tabi oluşum, sorumluluğumu üstlenmen için senin üzerinde uygulayacağımı iktidar olacaktır.” Kendini-bağımlı-kılmak, böylece tabi oluşun öcü haline gelir. Bu durum pek çok şey içerir. İlk olarak çocuk, anne babanın değer yargılarını devralır. Yani içselleştirme dediğimiz durum⁷, tabi oluş yoluyla gerçekleşen işbirliği sürecidir. İkinci olarak bu, çocuğun kendi içindeki her şeyden nefret etmeye başlaması anlamına gelir, ki bu da anne babanın beklentileriyle çelişebilir. Üçüncü olarak bu kendilik nefreti, giderek derinleşen bir tabi oluş eğilimi gelişmesine neden olur. Böylece bir kısırdöngü oluşur: Tabi oluş ve kendini küçük görme, karşılıklı etkileşime girer. Ancak özellikle kendini küçük görme, katlanılmaz bir durum olduğundan hissedilmemelidir. Bu yüzden bütün bu süreç bilinç dışında kalmalıdır; bu süreç bastırılır ve reddedilir, böylece kişi iktidar oyununun giderek daha derinlerine doğru körlemesine dalar.

Kendisini bir başkasına teslim eden kişinin sürekli şikâyeti de bu sürece bağlı olarak şudur: “Benim için yeterince şey yapmadın.” Bu, iktidar ve tabi oluş üzerine kurulu her sözleşmenin temelinde bulunan karşı güç olma hayalinin bir ifadesidir. Bu iktidar oyunu, gizli tutulanın içinde serbestçe etkisini gösterir ve memedeki çocukta konuşma öncesi duyguların akışı içinde başlar. Karşı güç oluşturma niyetini sakla-

mak için bu iktidar oyunu gizli tutulmak zorundadır. Karşı güç oluşturma yanılsaması, kendini tabi kılan için bunu kendi isteğiyle yaptığıнын gizlenmesine yarar. Bu çifte bir yenilgi getirir: Tabi oluş devam eder ve intikam duyguları kendine zarar vermeye dönüşür. Sürekli olarak kendilik nefretinden beslenen intikam ihtiyacı, kişinin ruh durumunu belirleyen, bilinmeyen ve itiraf edilmeyen bir kaynak ve yönlendirici haline gelir.

Eğer kişinin gelişimini kendi tabi oluşunda işbirliği belirliyorsa ortaya çıkan tablo budur. Kişi kendisini tabi kıldığıнын farkında değilse yarılmış ben, yaşamın sonraki yıllarında da bütünlenemez. Bunun doğurduğu kendilik nefreti, ruhsal dengesizliği ödünleme girişimi olarak gelecekteki tüm edimleri besleyecektir. Aslında kendilik nefreti duyguları içinde bir yaşam mümkün değildir. Ancak kişi, tabi olmaya o denli hazır olan kendi benliğine karşı durabilirse –acı çekme pahasına da olsa– kendilik nefreti azaltabilir. Fakat bu karşılaşma, nefreti yaratan tabi oluşu kabul etme anlamına gelir.

Oysa bir çocuk bunu göremez ve kendi benliği içinde kabul görmemenin, onaylanmamanın yarattığı acıya katlanamadığını itiraf edemez. Bir başkasının sevgisiyle kendini onaylanmış hissetmek insani gelişimin temel koşuludur. Friedrich Hebbel, bunu bir şiirle ifade etmiştir.

Gözlerinin içinde öyle bir mucize var ki,
Orada oluştuğumu görüyorum.

Kabul görmemekten duyulan acı büyük bir ihtimalle bazı çocuklar için ani çocuk ölümü⁸ olarak adlandırılan durumun nedeni oluyor. Çocuk, kendisini ezen iktidardan pay alabilmek için çoğunlukla kendisini tabi kılar. Görülen o ki, otistik

çocuklar bu acıyla başka türlü başa çıkıyorlar, acıyı yadsıma-ya yaşıyorlar.⁹

Bu ağır bir ikilem: İnsan, ona karşı bir şey yapmadan kendilik nefreti duyguları içinde yaşayamaz. Kendilik nefretiyle yüzleşirse de kendi kendisine ihanet edişinin acısıyla karşı karşıya gelecektir. Bu durumda kendilik nefreti yadsınır. İnsanın kendi kendisine saygı duyma ihtiyacıyla, boyun eğerek iktidarla işbirliği yapma eğilimi arasındaki çelişki, bu nedenle insan ruhundaki en temel ve belki de ilk yarılmadır. Bu yalnızca bir bastırma değil, aksine kökten bir bölünmedir; kendinden vazgeçmiş olmayı bilmek ve bundan doğan kendilik nefreti arasında bölünme. Bu bütün bir yaşamın esası haline gelir. Bu yarıлма içselleşmiştir ve itaatle sorumluluğu özdeşleştiren toplumsal ideoloji tarafından desteklenir: İtaat etmek iyi olmak demektir, iyi olmak da sorumluluk sahibi olmak demektir. Buna karşın özgür olmak itaatsizliktir, itaatsiz olan hoşnutsuzluk yaratır ve güçlülerin himayesini, dolayısıyla iktidarlarından pay alma şansını riske atar.

Bu noktada insan oluşun sosyolojik görünümünü üzerine bir şeyler söylemek gerekiyor. Örneğin suç, yoksulluğun bir sonucu olarak değerlendirilir. Ancak bu görüş çoğunluğun niçin suç işlemediğini açıklamaz. Bununla birlikte yoksullukla suç arasında hiçbir ilişki olmadığını da söyleyemeyiz. İnsan bazı şeyleri ayırmaktan kaçınmaz. Eğer aç biri çalışırsa bunun nedeni açgözlülük değildir ve eğer bunu yaparken istemeden birini öldürüyorsa bu kasti bir cinayet değildir. Diğer yandan varsıllar ve güçlüler, toplumun savaşları çıkartan, diğer insanların yaşam temellerini yıkıma uğratan, doğayı ve insanı zehirleyen kesimdir. Ancak hapishanelere atılan onlar değildir. Suç istatistiklerine geçenlerin varsıllardan çok yoksulların olmasının nedeni, bu tür istatistiklerin varsılların ve

güçlülerin denetiminde olması ve yıkıcılığın bütün biçimlerini hesaba katmamasıdır.

Uygarlık ve onun itaat talep eden normları kendilik nefretinin oluşumunda belirleyici etkenlerdir. Hoşnutsuzluğun ve mutsuzluğun nedeni budur. İktidar kültürünü ayakta tutan ideolojiler adına gerçek görmezlikten gelindiği sürece toplumun ekonomik ve politik çizgisi ne olursa olsun insanın mutsuzluğu yaşamımızın sürekli özelliği haline gelecektir.

Bunun en açık belirtisi, ister kapitalist, ister komünist bir ülkede yaşıyor olsunlar pek çok insanda gözlenen intikamcı ve suçlayıcı tutumdur. Çünkü intikam ve suçlama –özgürlük değil– onların yaşam amacı haline gelmiştir ve böylece bağımlılıklarına giderek daha fazla saplanırlar ve iktidarın tüm sorunlara çare olduğunu sanma deliliğine kapılırlar. Bunun sonucu olarak pek çok insan, sağlam bir duruşları olduğu ve yaşamlarını kendilerinin belirlediği yalanına sarılır. Bütün iktidar oyunlarının, art niyetliliğin ve kendini kandırmanın belirlenmesinin temelinde de bu vardır. Bir anne, az önce altını değiştirdiği için ellerini bir daha kirletmesine gerek olmadığını düşündüğünden çocuğunun çağrısına cevap vermeyebilir. Bebeğinin çaresizliğini hissetmek yerine, kendi kendisine acımaktadır o an.

Ruhsal değişimler ancak insanın kendi hikâyesini anlamasıyla mümkün olabilir. Her psikoterapi veya psikanalizde çocukluk dönemi yaşantılarının ve etkilerinin iç içe geçmiş zaman dizimini çözmek gerçek değişimleri sağlamaya yetmez. Hatta ancak, bir zamanlar iktidara boyun eğme kararını kendisinin verdiği konusunda sorumluluğu üstlenirse değişme sürecine girebilir. Çünkü özerk güçlerini sakatlayan ve ruhsal deformasyonuna neden olan bu boyun eğıştır.

Yapıtlarını ne kadar önemli ve kapsamlı bulsam da Alice

Miller'in¹⁰ bakış açısını bu noktada eleştiriyorum. Miller, belirleyici olan etkiler karşısında anlayış göstermenin iyileşme için yeterli olacağını öne sürer. Aslında bu sadece, hastanın kendisini değiştirmek zorunda kalmaksızın terapide gördüğü anlayışın aynasında büyük bir iştahla keyif çatmasına yol açar. Ayrıca, terapist de kendisini iyi anne konumunda hissettiği için hastayı kendisine bağımlı hale getirdiğini görmezden gelir. Yani böylece güçlü ve bağımlı arasındaki, “iyi anne” ve onun sayesinde büyümek zorunda kalmayan müteşekkir çocuğu arasındaki, sonsuz oyun tekrarlanmayı sürdürür. Terapistin böylece içselleştirilmesi – ki bu asıl aranan kendi kimliğine ulaşmanın zıddıdır– yanlış bir biçimde değerlendirilerek yetişkinleşmek olarak adlandırılır.

Sakatlanmanın bir diğer biçimi de özerkliğini koruyabilmek için sadece görünüşte boyun eğmektir. Bu, en azından özerklik *yeteneğini* korumak için çelişik bir olasılıktır.

Gerçek özerkleşme için ve dolayısıyla değişim cesareti göstermek için tek bir yol vardır: Kendi kendine ihanetten duyulacak acıyı göze almak. Daha önce de değinildiği gibi, insanın kendi hikâyesini anlaması yeterli değildir, ama aynı şekilde bireyin gelişimi üzerinde etkili olan toplumsal şiddeti “anlamak” da yeterli değildir. Sadece bununla bir insanın nasıl katil olduğunu açıklayamayız. Kişi tabi oluşuyla yüzleşmelidir; bir insanın kendisinden nefret etmesine ve sonra kendisine ne yaptığını hatırlattığı için çevresindeki tüm yaşamdan nefret etmesine neden olan, bu tabi oluştur. Kötülük, yıkıcılık, insaniyetsizlik – bütün bunların kökleri, insanın doğumla hak ettiği kendisi olma hakkından vazgeçişine dair yaptığı çok gerilerde kalmış tercihin sorumluluğunu üstlenemeyişindedir. Elbette kötülük ve insaniyetsizlik, tabi oluşu ve bağımlılığı gizleyen ve boyun eğişi “sorumlu” davranışla ay-

nı gören toplumsal yapıların ve kurumların desteği olmadan mümkün değildir. Ancak Hitler gibi bir kişiliğin, “normal” veya “ruh hastası” olma cinsinden sıradan bir kavram ikilisiyle anlaşılabilir olduğunu düşündüğümüz sürece onun gibi birinin iktidara gelmesinin o dönemde ne anlam taşımış olduğunu ve bugün bizim için hâlâ ne anlam taşıdığını kavrayacak durumda değiliz demektir.

Şu noktaya kadar söylenenlerin ışığında, ruh hastalığı için niçin daha genişletilmiş bir kavramı gerekli gördüğümün anlaşıldığını sanıyorum. Ancak böyle bir kavram genişletmesi, insanı ve yaşayabileceği ruhsal karmaşaları daha kapsamlı bir biçimde anlamayı gerektirir. Psikiyatri ve psikolojinin ruh hastalığı olarak kabul ettiği durum, ruh hastalarında artan bir gerçeklik yitiminin söz konusu olduğuna inanan görüşe bağlanmaktadır. Gerçeklikle ilişkinin daha az ya da daha çok oluşu: tüm insani davranışlar buna göre sınıflandırılmaktadır. “Gerçeklik” burada yalnızca dış gerçeklik olarak anlaşılmaktadır.

Aslında gerçekle ilişki –dış gerçeğe bağlılığın derecesi veya hiç olmayışı– insanları içinde düzenleyebileceğimiz ve hastalıklı davranıştan nevroza ve normallığe kadar uzanan bir sınıflandırmaya sokabileceğimiz bir temel örgüdür. Ancak böyle bir şema, gerçeklik yitimiyle tanımlanandan çok daha tehlikeli başka tür bir hastalık daha olduğunu gizler.

Hastalığın bu başka türünü *görebilmek*, bakış açısını değiştirmeyi ve alışılmış kategorilerden uzaklaşmayı gerektirir. O zaman, genel olarak sağlıklılık kriteri olarak kabul edilen “gerçeğe” uygun davranışın ardında daha derin ve daha az dikkat çeken başka bir patolojinin gizlendiği görülür: “normal” davranışın patolojisi; kendinden vazgeçişin sonucu olarak uzlaşmanın patolojisi.

Bu patoloji daha yakından incelendiğinde hedefi delilik üretmek değil, deliliği “hileyle bertaraf etmek” olan bir hastalığın söz konusu olduğu görülür. Bir hastalığın “hedefi” ile kastettiğim, örneğin birisinin dikkati kendi acısına çekmek için çabalarken tuhaf davranışlara başvurmasında kendini gösterir. Bunlar çoğunlukla öylesine örtük yardım çağrılarıdır ki hem yardıma çağrılanı hem de yardım isteyeniyi gerçekten çaresiz bırakır.¹¹ Deliliği hileyle bertaraf eden normalliğin patolojisinin belirleyici özelliğiye bundan farklı olarak acıdan kaçmaktır. Üstelik bu yoğunlaştırılmış bir biçimde yapılır. Söz konusu olan sadece ruhsal acıdan kaçış değildir, bu tür bir kişilik yapısının kendisini sürekli olarak tehdidi altında hissettiği dağılmanın karşısında duyulan korku söz konusudur aynı zamanda.

Araştırılması algılamalarımızın bloke edilmesiyle engellen- diği için bu süreci gözle görülür hale getirmek kolay değildir. Acıya katlanamadığımız için belli algılar karşısında duyarsız oluşumuz gibi. Örneğin iç huzursuzluğunu fark etmekte zorlanırsınız, çünkü bunu göz ardı edebilmek için dikkatimizi dış gerçeğe vermeyi öğrenmişizdir. Tam da bu nedenle yukarıda açıkladıklarımı genelde görme yeteneğinden yoksunuz. Dolayısıyla benim projem de zor bir proje: Hepimiz, bize içindeki kaosu acısından kaçmayı zorla kabul ettiren uygarlığımız tarafından şekillendirildik. Korkunun üstü örtülmelidir, korkunun yüzüne bakmamak gerekir. “Sağlıklı olmak” böylelikle, karmaşık bir içyaşamın hastalığını gizlemek üzere çok etkin bir şaşırtmaca oyunu haline gelir. Sonunda kişi hasta mı yoksa çaresiz mi olduğunu kendisi bile bilemez olur.

Asıl hastalığımızı sürekli olarak maharetle gizleyişimiz, çağımız yaşamını da insanlık tarihinde daha önce görülmemiş ölçüde tanımlıyor. Bugün insanlık tarihinin devamını

öncelikle tehdit eden süreç budur. Bu, Henry Miller'in bir zamanlar şu ifadeyle tanımlamış olduğu türden bir "sağlıklılık": Öylesine "sağlıklı"yız ki, sokakta kendimize rastlasak tanıyamayacağız, çünkü karşımıza çıkacak olan, bize korku veren bir benlik olacak.¹² Kendimize ve başkalarına karşı sevgi ilişkisi içinde olmadığımızdan sürekli olarak kendi içimizdeki çölden, kendi boşluğumuzdan ve dolayısıyla kendi geçmişimizden kaçıyoruz.

Eğer yarılma henüz etkisini göstermemişse yaptıklarımız ya da başımıza gelenler karşısında acı, çaresizlik veya sevinç ve merak duygularıyla tepki veriyoruz. Bu tepkiler, yaşam deneyimimizin bir parçası halinde sürekli olarak iç yaşamımıza işleyip orada etkisini göstermeye devam ediyor. Dışarıdan içimize işleyen her şey karşısındaki duyarlılığımızı şekillendirdiği için yaratıcı varlığımıza enerji sağlayan bu duygusal tepkilerdir. Ancak bu duyguların değerinin yadsındığı ölçüde de yaratıcılığımız azalmaktadır. İnsan kendi içyaşamından kopmuşsa artık sadece önceden belirlenmiş ve dikte edilmiş düşünceler ve tasarımlarla tepki verir. Bundan sonra bir robota dönüşmesine az kalmış demektir.

Eğer acı, kaygı ve çaresizlik, bir zayıflık olarak görüldüğünden; hatta kadınsı kabul edilen duygusal gevşemenin erkeğe yakışmayan bir ifadesi olarak görüldüğünden ve güçlü erkek anlayışına göre (aynı şey, erkeği örnek alarak güçlülük iddiasında bulunan kadınlar için de geçerlidir) uygunsuz sayıldığından yadsınırsa o zaman iç dünya devre dışı kalır ve gündelik hayatın dışlıları tarafından yalıtılır. İç dünya böylece bilinçdışında giderek daha derinlere gömülür. Ama görülemez hale gelse de davranışlarımızın, düşüncelerimizin ve duygularımızın motoru olarak *kalır*.

Yani temelden farklı iki değişik ruhsal durum vardır: İç

dünyanın ulaşılabilir olduğu durumda insan, dışarıdan içine işleyen çekimler karşısında yaratıcı tepkiler verme yetisine sahiptir. İç dünya tekrar geri çağrılabilir durumda olduğu sürece bilinçdışında olmasının önemi yoktur. İçyaşam, büyük bir tepki yetisine sahip son derece hareketli bir varlıktır.

Karşıt tip değişiktir: Hisseden iç, kilitlenmişse kişinin dış dünyayla etkileşim akışıyla temas edemez. Dolayısıyla, daha açık bir ifadeyle, gerçek bir etkileşim zaten oluşmaz. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan iç yalıtımın ölçüsü kendilik nefretiyle doğrudan bir ilişki içindedir. Bu kendilik nefreti, özerk duyguların yalanlanmasını talep eden bir “gerçeklik”in diktesine tabi oluşa etkin biçimde katılım sonucu oluşur.

Nefreti sürekli besleyen bu kaynak sadece iç yalıtımı değil, aynı zamanda iç dünyayla dış dünya arasında bağlantı olmayışının sonucunda ortaya çıkan karmaşayı da güçlendirir. Bütün bunlar insanın kendi içinden ve onunla bir kez daha karşılaşmaktan duyduğu korkuyu büyütür. Yarılma yarılmayı güçlendirir. Böylece yıkımdan duyulan korku, insana iktidar ve güce boyun eğen bir dünyada yerini sağlamlaştırmasını öğreten dış dünyaya dalışı hızlandırır.

İçerinin kapatılması, yani dış dünyanın onaylayıcı temasından yalıtılması, yapılanma ve bütünlenme kaybına yol açar. Baskın unsurları yıkım dürtüsü ve kendilik nefretine dönüştüğünden iç dünya korku verir.

Kendilik yapılanması olmadan içerisi sürekli bir isyan ve karmaşa konumunda kalır. Bu rüyalarla ilişkide kendisini gösterir: Rüya görmenin temel mekanizması, bunlar istekler veya giderilmemiş gereksinimler olsun, duygusal anlam taşıyan yitirilmiş şeylerin yeniden üretimi çevresinde döner. Ama böyle insanlarda bunlar bozulmuş, hatta yalanlanmıştır. Şizofrenlerden farklı olmakla birlikte kendi benlerinden

kopmuş oldukları için rüyalarından söz edemeyen hastalar olduğunu klinik deneyimlerden biliyoruz.

Bütünlenme eksikliği, olası dağıtıcı gücü nedeniyle, ama daha çok insan doğumundan itibaren bütünlenmeye dönük olduğu için korku verir. Eric Alonson ve Shelley Rosenblom, bebeklerin daha otuz günlükken, anneye dair bütünleyici algının kesintiye uğraması durumunda acı ve huzursuzluk belirtileri gösterdiğini kanıtlamıştır.¹³ Bütünleşmiş bir insani varoluş için önkoşul, çok yönlü olarak uyarılabilen ve dış dünyayla tamamlayıcı bir alışveriş içinde gelişebilen bir içyattır. Bu, “insani” bir insan olmanın da önkoşuludur. Bu aynı zamanda, kötünün önkoşulunun, kendiliğin yadsınması ve tahribine dayanan çok daha karmaşık bir gelişme olmasının da nedenidir.

Yukarıda tanımlanan yanılma süreçleri şizofrenlerde gözlenenden çok farklıdır. Şizofren, dışarıdaki dünyanın, “gerçek” dünyanın ikiyüzlülüğüne katlanamadığı için kendi iç dünyasında kalmaya çalışır. Kendi duygu dünyasıyla ve kendi iç dünyasının sunduğu özerklik olanaklarıyla bağlantıda kalabilmek için dış dünyayı kopartıp atar.

Tümüyle gerçeğin üstünde durduğu düşünülen insanların ayırt edici özelliği ise, çaresizliklerini ve iç dengesizliklerini bastırmaları, yani kendi içyaşamlarından kopmuş olmalarıdır. Bu değerlendirmenin temelinde, “gerçeklik” anlayışımızın tamamen bu tipe göre şekillendirilmiş olması vardır ve böylelikle görünürde sürekli onaylanır. Bu nedenle de kaderimiz üzerinde belirleyici olma iktidarı, asla bu sorumluluğu taşıyacak güçte olmamalarına rağmen tam da böyle insanlara teslim edilir. Ama bunun nedeni aynı zamanda bu insanların, gerçekçiliğe ve güce dair kendi fantezilerimizi temsil etmeleridir.

Bu nedenle bu kitabın konusu, gerçek bir benin eksikli-

ğini gizleyen ve aynı zamanda bu eksikliğin sonucu olan iç karmaşadan kaçış için bir araç işlevi gören bir “sağlıklılığın” sinsiliğidir. İnsanın kendi içinden kopuşu, gerçek bir benin gelişmesini olanaksız kılar.

Kendisini normallik olarak maskeleyen delilik, alışılmış olarak delilik olarak tanımlanan durumdan temel farklılıklar gösterir. Bu nedenle deliliğe dair tasarımıımızı daha farklı biçimde ifade etmeliyiz. Şizofreni – “tanınabilir” delilik– tamamen başka bir bakış açısından görülmelidir: Şizofreni, sonuçları çok daha zengin bir delilikle, yani normallik olarak görünen delilikle boğuşmaktır. Bu noktada benim görüşümün içerdiği zorluk da belirginleşiyor: Kendimiz de aldığımız eğitimin baskısı altında bu görüntünün ardında gizlenenle temasımızı yitirdiğimiz için hepimiz normalliğin dış görünümüne kapılıyoruz.

Günümüz psikopatolojisindeki çelişkili yan, kendi duygu dünyalarıyla olan bağlarından kurtulmaya çalışan insanların değil de, aslında tüm çabaları bu bağı korumak olan insanların hasta olarak sınıflandırılmasındadır. Duygu dünyalarıyla bağlarını korumaya çalışanların hastalığı çoğunlukla, deneyimlerimizin dünyasındaki çelişkileri ve yarılmaları fark etmelerini olanaksız kılan baskı karşısında gösterdikleri tepkidir. Dikkatimizi sadece şizofrenlerin “delice” davranışlarına odakladığımızdan göremediğimiz daha derindeki hastalığa, toplumdaki çelişkiler ve yalanlar yüzünden insanların iç bütünlüklerini koruma gücünü yitirmesinden kaynaklanır. Bu nedenle de açıkça direniş gösteremezler ya da başkaldıramazlar.

Deneyimlerimizin gerçek anlamda bütünlenmesi çelişkileri de içermesini gerektirir. İkiyüzlülük, ikiyüzlülük olarak tanınmalıdır. Örneğin sadece başkalarını bağımlı kılmak ve onları hâkimiyeti altına almak için gösterilen bir ilgiyi “seve-

cen” ilgi olarak kabul etmekten vazgeçmeliyiz. Ama çoğumuz böyle bir ilgiyi sevecen ilgi kabul ederiz! Bir şizofrenin, ahlaki bakımdan inanç duymaya değer bulmadığı, ikiyüzlü bir dünyayla özdeşleşmemesinin nedeni tam da budur. Başka türlü olmak, onun için insaniyetsiz bulduğu şeylere, yani sevgi olarak gösterilen nefret, baskı ve denetime boyun eğmek anlamına geleceği için duygusu ve düşüncesi yarılmıştır.

Şizofrendeki yarıma, duygu bütünlüğünü, yani iç dünya-yla temasını koruma çabasıdır. Onun “deliliği”, aslında bütünlük olmayan dayatılmış ve ısmarlanmış bir “bütünlüğe” karşı çıkıştır. Örneğin bir başkasına acımak, kendini üstün hissetmek veya karşısındakini aşağılamak için duygudaşlık kullanıldığında şizofren bunun karşısında herhangi bir duygu uyumu göstermez. Biz uzlaşanların, kaygı veya sevecenlik belirten bir tepki beklediğimiz yerde şizofren gülecektir. Bu nedenle şizofrene, gerçeklikle ilişkisi olmadığı ve yarılmış olduğu tanısı konur.

Şizofrenin bir iç alana geri çekildiği doğrudur. Ama bunu yapmasının nedeni, gerçekçiliğin yadsıdığı sahici duyguların gerçekliği içinde bulunabildiği tek yerin orası olmasıdır. Şizofrenin kendisini dış dünyadan kopartarak bütünlüğünü koruma çabası, ne yazık ki kendi yaşamının indirgenmesine ve ruhsal ölümüne yol açar. Böyle bir insan, bir özdeşleşme süreciyle boş ve yanlış bulduğu bir dünyadan uzaklaşmaya çalışır. Böylece şizofrenin vardığı nokta, *bizim gerçekliğimizi* içinde yaşamaması olur.

Ama buraya varana kadar şizofrenlerin, bütün zıtlıklarıyla birlikte bu gerçekliği bizim yaşadığımızdan daha da acıtıcı bir şekilde yaşamış olmaları gerekir. Bu insanlar gerçekliği başından beri yanlış algılamış degillerdir –başlangıçta gerçeğe ilişkin her şeyi bilmiş olmaları gerekir– daha çok tam da

gerçeğe fazla yakın oldukları için sözde bir insani bütünlenme aldatmacasına katılmak ellerinden gelmemektedir. Ancak kendi iç yaşamlarıyla bağlantı içinde kalma çabaları sonucu hastalanırlar. Kendi içlerindeki algılamak zorunda kalmamak için gerçekliğe kaçan diğerleridir; “sağlıklı” olanlardır. Daha derin bir anlamda, şizofren bütünlüğünü koruma ihtiyacıyla hareket ederken, “normal” olanın ihtiyacı yarılmazdır.

Bize dayatılan gerçeklikle kendi iç dünyaları arasındaki zıtlıkların gerilimini kaldıramadıkları için “normal” davranışın görüntüsü arkasına saklanan insanların bir süre sonra gerçek duyguları kalmaz. Bunun yerine duyguların ne olduğuna dair *düşüncelerle* donanırlar, duygularla *deneyimleri* gerçeklemez. Kendi duygularının yerine yapıştırma duygular sergilerler ve kendi gerçek duygularını terk ederler. Varsaydıkları kimliklerinin görüntüsü ne kadar “sağlıklı”ysa bu manevrayı gerçekleştirmekte o kadar başarılı olurlar. Amaçları kendi benlerini ifade etmek değil de, başkalarını davranışlarında, düşüncelerinde ve hissettiklerinde tutarlı olduklarına inandırmak olduğu için bu bir manevradır. Benim aranızdaki gerçek deliler olarak göstereceğim insanlar, böyleleridir.

Bu insanlar, kendi içlerindeki karmaşa, öfke ve boşlukla yüzleşemediklerinden hepimiz için tehlike yaratırlar. Şizofren, kendisi için çelişkili ve acı verici yaşantılarla dolu bir dünyada, gerçek sevginin geçerliliğine dayanan odaksal duygu çekirdeğini korurken deliliği gizleyenler için, ezici iç karmaşalarına ve iç yıkımlarına karşı tek direniş yolu iktidar peşinde koşmaktır. Boşluğun kendi iç boşlukları olduğunu kabul etmek zorunda kalmamak için çevrelerinde boşluk ve yıkım yaratırlar. Şizofrenin ikilemi, kendi iç çekirdeğini saklayarak korumaya çalışmasıdır. Benlik, ancak canlı bir alış-veriş içinde yaşayabileceğinden bu başarısızlığa uğramaya

mahkûmdur ve bu yüzden şizofren, bu girişiminin bedelini çoğunlukla akıl, mantık ve iletişimini tümüyle yitirerek öder. Dünyanın ona yaptığını kendi kendine yapar. Çevresindeki insanları kendi durumundan dolayı suçluluk duymaktan korumak için artık sevilesi biri olmak istemez. Kendi iç durumlarına dair bilgiden kaçmak isteyenler ise, çevrelerindeki de kendi “düzen”lerine ve dolayısıyla kendi kendileriyle ilişki kurma biçimlerine uymaya zorlarlar.

Şizofrenler, keşfedilmekten korunmak için kendilerini azaltırken diğerleri bunun tersi bir yöntem uyguladılar: kendilerini değil, gerçekliğin yarattığı çelişkileri ve korkuları yalanlayarak gerçekliği azaltırlar. Yaşama biçimlerinin temelini bu azaltmayı savunmak ve iç korkularını inkâr etmek oluşturur. Bu azaltılmış gerçekliğe sarılırlar ve bunun yaşantının *tümünü* temsil ettiği düşüncesinde direnirler. Buna bağlı olarak kendilikleri, varlığımızı öncel olarak belirleyen düşünceleri gönüllü olarak izler ve gerçek varoluşla bizi sarmalayan dış dünya arasındaki etkileşimlere yaslanmaz. Böylece bilinci de bireyin dış gerçeklikle bütünleşmesini değil, bu gerçekliği ele geçirme ihtiyacını yansıtır.

Bu durumda sadece düşüncelere itaat eden, dolayısıyla sevinç ve acının yaşanmasıyla oluşan duyguların açık oyununu tanımayan bir bilincin köleleşmesi ve yıkıcılaşması gerçekleşir. Kendimizi düşüncelere teslim ederek, aslında sadece hissetmemiz *gerektiğini* düşündüklerimizi duygu sanırız. Aynı şekilde, düşündüğümüzü sanırken aslında düşüncelerimiz, intikamcı ve yıkıcı duyguların kılık değiştirmiş şeklinden başka bir şey değildir. Sakatların “yaşanmaya değmez yaşamaları” üzerine III. Reich döneminde geliştirilen “bilimsel” kuramlar bunun uç bir örneğidir.

Bu ikilem, hepimizin ortak yanı olan gelişimin içinde te-

mellendiği, düşünceleri ve duyguları birbirinden ayırt etme olanağıyla sıkı bir bağ içindedir. Aslında yaptığımız, duygularımızın devinimiyle düşüncelerimizin devinimini birbirlerinin yerine geçirmek oluyor.

Eğer öncelikle duygu ve düşünceleri birbirinden ayırmaya, yani duygularımızın kökeninden uzaklaşmaya eğilim gösteriyorsak bu süreci artık görecektek durumda olmamanın zorluğunu yaşayacağız. Gelişimimize bağlı olarak kendimizi olduğumuz gibi değil, görünmemiz gerektiğini düşündüğümüz gibi görme çabasına gireriz. Dış görünüm ve gerçek varoluş eşbiçimli olmayacağından birbirlerine denk düşmezler. Ve birbirlerine denk düşmediklerinde iç gerçekliğin bu çelişkisi, sürekli bir korku kaynağı oluşturur. Korku da bu kopmayı bir kez daha pekiştirir. Bir örnek: Güçlülük imajı, bir başkasının acısı karşısında gösterdiğimiz duygudaşlıkla çelişiktir, çünkü duygudaşlık zayıflıkla özdeşleştirilir. Bu çelişki bir çöküntü tehdidi oluşturur, bundan duyduğumuz korku da bizi duygularımızdan “vazgeçmeye” zorlar.

Bu süreci başka bir biçimde de tanımlayabiliriz: Hâkimiyetin güçlülük, çaresizliğin zayıflık olduğu inanışı dağılımda farklılıklar göstermekle birlikte hepimizin derinliklerine yerleşmiştir. Bunu doğamızın temel bir unsuru kabul ederiz. Ancak hâkimiyete ve çaresizliğe ilişkin bu duygularımız, erken çocukluk yıllarımızda annemizin koruyucu kolları arasındayken ve onun tarafından beslenirken duyduğumuz doğal duygularla örtüşmez. Daha sonraları hâkimiyeti ve çaresizliği güçlülük ve zayıflık olarak hissetmeye başladığımızda söz konusu olan, temelde düşünce süreçlerinin ürünü olan duygulardır, asıl doğamızın ve deneyimlerimizin ürünleri değil. Bu düşünce süreçleri, duygulara katlanamamanın belirlendiği azaltılmış bir gerçekliğin içinde ortaya çıkar. Yani

yine içinde yarıma barındıran bir süreç.

Duyguların taşınamaması ilk olarak düşünceyi duygudan kopartır. Bu, şizofrenik davranışın özelliklerinden biri olarak kabul edilse de, şizofrenlerin değil, biz “normallerin” gerçeğidir. Şizofren için yarıma, yapıştırma ve ikiye bölme duygular göstermeyi reddetmesinin bir ifadesidir. Çünkü şizofren, acı, kaygı, çaresizlik ve sevinç gibi gerçek duyguları tanımıyor değildir. Ancak bunların şekilsizleşmesini kabullenerek yaşamayı reddeder. Ama “normal” insanlar çaresizliği kaldıramadıklarında, böyle bir yaşantıyı küçümseyen ve çaresizlik yaşamının, içinde gerçek güce götüren bir kuvvet barındırdığını inkâr eden bir “gerçeklik” tarafından bu yükün üstlerinden alınmasına ihtiyaç duyarlar.

Bu gerçeklik kaçınılmaz biçimde, güçlülüğün belirtisi olarak, kişinin kendiliğinin sınırları dışındakinin ele geçirilmesine özel bir önem verir. Böylece insanın kendi ruhunu yanıltıcı bir şekilde zaptı söz konusu olur. Bir keresinde Eugene O'Neill, ABD'nin kendi ruhuna sahip olabilmek için sürekli kendi dışında bir şeyleri ele geçirmeye çabalaması yüzünden başarısızlığa uğradığını ve bu yüzden hem ruhunu, hem de ele geçirdiklerini yitireceğini söylemişti.¹⁴ Martti Siirala, uzlaşmacı insanın temel deneyimi olarak “gerçekliğin yanıltıcı mülkiyeti”nden söz ederken aynı süreci bireysel düzlemde tanımlamıştır.¹⁵

Kişi, ele geçirme ve iktidar vasıtasıyla kendi duygularını yaşadığını kendine karşı onaylar. Ancak iktidar ve ona bağlı olarak oluşan her şey, canlı olma duygusunu verir görünmekle kalmaz, insan doğasına dair de yanlış bir kavram aktarır ve kendisi de yine değişir. İnsan, “düşünce”si yoluyla ve düşüncenin talimatlarına itaat edişiyle (gerçek duygu ve yaşantılarla bağ kopuksa düşüncenin iç mantığı hiçbir düzelt-

meye izin vermez) kendi içinden kopuk kaldığı sürece sadece sürekli olarak özerkliğinin zedelenmesiyle kalmaz, aynı zamanda da öfke ve şiddet duyguları oluşturur. Böyle bir sahte hissediş durumunda sahici olan tek şey öfkedir. Ama sahiciliğin mümkün kılacağı şey –gerçek duygular– , tasarlanmış duyguların ideolojisini tehdit edeceği için bu inkâr edilir ve örtülür.

Bilincin yarılmasının pek çok ruhsal yapının merkezi örgütleyicisi olduğu açık. İnsanın ilk deneyimlerinin kopması, sadece iç bütünlüğü yaşamayı imkânsız kılmakla kalmıyor, aynı zamanda çaresizlik ve zayıflık gibi duygularla başa çıkmayı sağlayan modelden de vazgeçmek anlamına geliyor. Eğer insan kendi acısının anlamını kavrayamaz duruma gelmişse o zaman çaresizlikle, zayıflıkla baş etmede deneyim eksikliği var demektir. Çaresizlik bu yüzden insanın, iktidar sahibi olarak karşısında kendini savunma ihtiyacı duyduğu bir durum haline gelir. Bu başarısızlık çaresizlik deneyimi hızla bir yanılsamaya dönüştürülür ve bu neden olarak gösterilir. Görünürde her zaman gayet normal olan insanlar çok şaşırtıcı bir biçimde kör bir yıkıcılıkla tepki veriyorlarsa, bunun nedeni kendilik değeri duygularının zedelenmesinin böyle bir süreci harekete geçirmesidir; savaşta ve mesleki başarısızlık alanında bunun sayısız örneği vardır.

İnsan güven duymadan yaşayamaz. Güveni de sevecen bir ilgi yoluyla kazanır. Bebekler ve küçük çocuklar ilgisiz kalırlarsa duygu yitimine uğrayabilirler, hastalanabilirler, hatta ölebilirler.¹⁶ Sevilme yaşantısı –hangi biçimde olursa olsun– bir kez dahi gerçekleşmiş olsa, hayal gücümüzün doğasına uygun olarak, ardından gelecek bir boşluğu, hayati önem taşıyan anneyle bağ içinde olma duygusunu korumak amacıyla kendi kendimize doldurabilmemizi sağlıyor. Ama böyle

Hayaller eğer acıya ilişkin deneyimlerin dışlanması üzerine kuruluyorsa o zaman kendilik, iktidar ve indirgenmiş bir ruhsal zemin üzerinde temellenir.

ABD’li psikiyatr Harry Stack Sullivan¹⁷, insanın sadece yapılacak “doğru şeyi bulması gerektiğine, o zaman istenilen deneyimin tekrarlanacağına ikna olması için *tek bir* olumlu deneyim yaşamasının yeterli olduğuna işaret etmişti. Elbette burada hayal gücü belirleyici bir rol oynuyor: Artık gerçeklik içinde yaratılamayan yaşamsal bir teselli sağlıyor. Bu, insanın çıkmazını “atlabildiği” yollardan biridir. Sevgiden yoksun yaşamak zorunda kalmak bir insanın en derin çaresizliklerinden biridir. Çocuklar, ihtiyaçlarının veya algılarının reddedildiğinin ya da yalanlandığının bilinci içinde yaşayamazlar, eğer ki ruhsal yapıları sonunda gerçek ihtiyaçlarını inkâr edecek kadar değişmemişse.

Çocuğun içsel ihtiyaçlarını inkâr etmesi için bunları kısmen veya tamamen koparıp ayırmış olması gerekir. Bu esaslı bir altüst oluşu içerir. Anne ve babanın kendisine acı verdiğini ve çaresizliğe düşürdüğünü algılamak zorunda kalmamak için çocuk nedeni kendi içinde arar. Çocuğun tabii oluşuna yol açan trajedi, sadece kendi iç dünyasını kopartmasında değildir. Çocuk bunun da ötesinde, yaşamasını sağlayan anne ve babayla ilişkisini koruyabilmek için sevgi eksikliğini kendi içindeki bu bozukluktan gelen bir şey gibi algılamak zorunda kalacaktır. Anne babasının “fikirini değiştirmek” için çırpınacaktır ve bunu yaparken hatayı hep kendinde bulmaya çalışacaktır. Böylece çocuk hissettiği sevgi eksikliğinin farazi suçunu kendi üstlenecek ve bu “hata”dan kurtulabilmek için, iktidar ihtiyacını besleyen bir düşler ve fanteziler yaşantısı oluşturacaktır.

Eğer bir çocuk, anne baba iradesinin kendisi için belirlenip çerçeveye –çerçeveyi belirleyen anne babanın çocuğu

nasıl gördüğüdür– uzlaşma sağlayabilirse bu uzlaşma, bir hayatta kalma stratejisi olma anlamı taşır. Çocuk, kendi iç süreçlerini bir yana itecektir; kendi ihtiyaçlarını, beklentilerini ve algılayışlarını yok sayacaktır ve yaşamını kendi benliğinin dışındaki bir şeyin üzerine kuracaktır. Bu süreçte gerçekliğin görüntüsü de, sahici olmayan bir duygular dünyasının sözde bütünlüğüne uzlaşmaya dönüşecektir. Bu nedenle çocuğun kendiliği acı ve ölümü algılamadan gelişir ve ama aynı zamanda kendini bunun bilincine varmadan acı ve ölüme adar.

İnsanın ruhsal gelişiminin merkez noktasında, iki temel gelişim olasılığından hangisini seçeceği bulunur: dışa doğru mu, içe doğru mu? Eğer ruhsal gelişime, çocuğa çaresizliği yalnız bırakılmayacağı bir durum olarak yaşama imkânı tanıyan bir sevgi eşlik ediyorsa yönelim *içeriye doğru* olur. Çaresizlik yaşantısı bu şekilde sarmalanırsa tam bir terk edilmişlik ya da yargılanma olarak algılanmaz, aksine insanın acı ve ke-derden geçerek yıkıma uğramadığı, tam tersi yeni bir güç bulduğu deneyiminin çıkış noktası olur. Bu deneyim, çaresizliği ölümcül bir tehdit olarak değil, yeni bir bütünlenme ve böylece hep yeniden başlayabilme imkânı olarak algılayan bir kendiliğin gelişimini sağlar.

Dışarıya doğru götüren diğer yönelim ise çaresizlik yaşantılarını kopartıp atar, iç dünyayı yok sayar ve kişiyi dışarıdan gelen bir düzene uyarak yaşamaya tabi eder: tasarlanmış bir yaşamın ihtiyaçları ve algılarını barındıran, emir yetkisi başkalarına –önceleri anne baba, sonra okul, toplum, devlet– bırakılmış bir düzendir bu. Ancak ölümcül bir tehlike olarak yaşanan çaresizliğin, inkâr edilen dehşeti etkisini göstermeye devam eder ve çocuğun yaşamında bilincine varılmayan tek motivasyon haline gelir. İçte ve dışta yaşam motivasyonları hepimiz için vardır. Ama bunlar uzlaşmaz zıtlıklara da dönü-

şebilirler. Yaşamımızı tam bir sorumluluk üstlenerek mi siir-
düreceğimizi, yoksa tersi mi olacağını; ya da kendimizi ve ya-
şamımızı onaylamak yerine sorumluluğu hep başkalarına
devrederek yıkıcılık ve nefret duyguları içinde mi yaşayaca-
ğımızı, bu ikili bölünmenin olması veya olmaması belirler.

Klasik psikanaliz, herkes için geçerli, doğuştan gelen ben-
cil bir haz eğiliminin varlığını vurgular. Yarılma bu durumda
yalnızca gizlenmez, aynı zamanda desteklenir de. Bu vurgu-
lama, çocuğun canlılığı karşısında korku duymamıza neden
olur, çünkü psikanaliz bunu, bencilce bir sınırsız haz çabası
ve her şeye hâkim bir güce sahip olma eğilimiyle özdeşleştir-
tir. Psikanaliz böylece, kasıtsız da olsa hak etmeden temsil
edilen otoritelerin yanında ve çocuğun karşısında tavır al-
mıştır. Bu bir ikilemdir, ama yansıttığı, bütün düşüncelerin-
de ve çalışmasında çocuğu merkeze oturtan Freud da dahil
olmak üzere hepimizin kendi geçmişimize zincirli olduğ-
umuzdan başka bir şey değildir. Aarne Siirala bunu çok güzel
tanımlamıştır: “Freud tarafından geliştirilen iyileştirme yön-
temi, insan yaşamının ve gelişiminin çıkış noktasına doğru
yönelen bir geriye bağ yaratır; insan, bütün ipleri elinde tut-
ma ve sanayi toplumu anlamında gerçekliği denetimi altına
alınma çabasına girerek bu temelden uzaklaşır.”¹⁸

Çocuktaki dürtüsel haz eğilimi, gelişimindeki temel un-
surmuş gibi ele alınırsa bu durumda çocuğun toplumsallaş-
ması, kendi içinden gelişen doğal bir süreç olarak değil, “iç-
güdüsel” dürtülerine karşı bir savunma gibi görülür. Dürtü-
ler, toplumsal gelişime karşı temel zıtlıklar gibi algılanırsa, in-
san doğası kaçınılmaz olarak olumsuz ve yıkıcı bir görünüm
alır. Bu şekilde algılanan bir toplumsallaşmanın yansıttığı, in-
san ilişkilerinin içselleşmiş görünümünden başka bir şey de-
ğildir: Bir iktidar ilişkileri sorunu olarak insanlar arası ilişkiler.

Böylece çocuğun iktidar ve tam iktidara ulaşmak istediği iddia edilir, ama yetişkin bunu “gerçeklik ilkesi” adına engellemelidir. Çocuğa doğru bir gerçeklik duygusu aktarabilmek ve uzlaşma sağlamasına yardımcı olmak için çocuk, dürtülerine “hâkim olmak” durumuna getirilmelidir. Bu ise çocuğun ihtiyaçlarından huzursuzluk duyması anlamına gelir. Böylece çocuk, anne babanın istediklerine başarıyla boyun eğmesi halinde sevilleceğini öğrenir. Böylece bir şeye hâkim olmak, çocuk için kendi ihtiyaçlarını dış dünyayla alışveriş içinde geliştirmek yerine onları bastırmak veya “yüceltmek” ve kendi duygularına güvenmemek anlamına gelir. Psikanaliz, temeldeki ruhsal çelişkiyi dürtü ve kültürün talepleri arasına yerleştirmiştir. “Haz ilkesi”, “gerçeklik ilkesi” tarafından denetim altında tutulmalıdır. Böylece sosyalleşme, kalıcı insan doğasıyla temel bir zıtlık içinde bulunan, kültürel anlamda geliştirmiş değerlerin işleyişi haline gelir.

Freud, büyük bir cesaretle bireyin kendi tarihiyle bağını yeniden düğümlemiş, fakat çocukluğun çözümlenmesinde ortaya çıkabilecek olan insanın özerklik potansiyeli karşısında, çağının bir çocuğu olarak ürküp gerilediğinden ancak kısmen yeniden oluşturmuştur. Bu nedenle kendi klinik bulgularını kısmen yanlış yorumlamıştır.¹⁹ Eğer özerk çabaların kendini gizleme, patolojik farklılık belirtileri ardına saklanma eğiliminde olduğu görüşünden yola çıkarsak, bugün bunu daha iyi anlayabiliriz.

Freud’un tanımladığı otoerotik saplantılar, örneğin sürekli mastürbasyon yaparak sadece kendileriyle ilgilenir görünen hastalarında toplumdan yalıtılmışlıklarında belirginleşerek elbette gözleniyordu. Ancak Freud bu gelişimleri sadece hastalarında değil, bunun da ötesinde neredeyse insan yaşamının tümünde geçerli olan dürtü yapısının esas biçimi

olarak kabul etti. Gözden kaçırdığı şuydu: Eğer bir bebek kendi kişiliğini, anne babanın ihtimamına yönelik özerk tepkilerle geliştirmekte engellenirse, bağımlılığa doğru bir gelişme gösterir ve oral, anal ve jenital saplantıların taklidi kendisini ifadenin yegâne imkânı haline gelir. Çocuğun, toplumun yapay bir ürünü olan “kısmi dürtüler”e sabitlenip kalması ve bu “dürtüsel” taleplerin gerçekleşmesi için verdiği sözde iktidar mücadelesi, doğuştan gelen bir dürtü yapısının ifadesi değildir, aksine bu çocuğun anne babasını en çok korktukları şeyle karşı karşıya bırakma becerisidir. Bu tür gelişmelerin yolunu açan anahtarı veren, çocuğa atfedilen içgüdüler değil, anne babanın korkuları ve beklentileridir.

Freud’un hastaları üzerindeki gözlemleri temelinde geliştirdiği dürtü kuramı, “içgüdüler” genel olarak toplumsal anlamda olumsuz olarak görür. Ancak belirtiler çok daha inandırıcı biçimde, yani bu yoldan dibe atılan insani özerklik çabasının ifadesi olarak yorumlanabilir. Ancak birisi bu denli kötü bir insan veya bu denli kötü bir çocuk olduğunda ve anne baba, okul ve toplumun gizliden gizliye ondan beklediklerini gerçekleştirdiğinde –yani içinden baskı yoluyla kovulmaya çalışanları geliştirdiğinde– ancak o zaman kendisini otoritenin sınırları dışına çıkmış hissedebilir. Bir keresinde bir hasta bana tam bu anlamda içini açmıştı: “Sizin istediğiniz gibi davrandığımda *bana* ulaşamazsınız.”²⁰ Ötekinin, bu anlamda terapistin, düşündüğünü ve istediğini önceden yapıp kendisi “özgür” kalıyordu. Yalnızca diğerlerinin kendisinden beklediklerini yerine getirdiğinden edimlerinin içine kendisini yerleştirmek zorunda kalmıyordu. Kendi isteklerine ödün vermediği için ona ulaşamıyordu. Bu onda bir özgürlük yanılsaması yaratıyordu. Tek bir “telafi” kaynağına sahipti: iyi davranmasını gerçek sanan diğerlerini gizlice aşağı-

lamak. Bu aşağılama da doğruca, kendi olanaklarını sürekli diğerlerinin iradesine tabi kılmasından kaynaklanan kendilik nefretinden besleniyordu.

Gerçek özerklik, yakınlığa duyulan gerçek ihtiyaç ve dünyayı kendi gözleriyle görme ihtiyacı bağımlılık uğruna feda edilir. Bunun iki yanı vardır. Bir kere, “Beni görmek istediğin kadar çaresiz ve bağımlıyım. Bu yüzden beni her zaman yönlendirmeli ve düzeltmelisin, kendi iradem yok zaten.” Büyük ölçüde dillendirilmemiş ve çoğunlukla tamamen bilinçdışı olan bu boyun eğişle insan aynı zamanda öğrenir. Hamilik arama ve bağımlılıkla birlikte hiçbir şeyin değişmemesi istenir. Buna belirleyici bir şey daha eklenir: bu kendini asla sorumlu hissetmemenin bir yöntemidir, çünkü sadece emirlere uyulur.

Sonra itaat yaşamın asıl anlamı haline gelir. Bu özrü sürekli öne süren savaş suçlularında olduğu gibi. Bu durum, itaatin her türünün gerçek anlamı karşısında artık gözlerimizi açmamızı sağlamalıdır. Emir paravanı ardında, hiç kimse-nin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmadığı her tür acımasızlık ve cinayet gerçekleştirilmektedir. Hatta bu özür belli bir anlamda doğrudur: Kişinin yaptığıyla kendi ruhunun bir ilişkisi yoktur, ruhunu itaat edilenin ulaşamayacağı yerde tutmuştur. Sorumluluğu taşıyan sonuçta odur. Bu koşullar altında bu tür insanlara efendilerini değiştirmek de zor gelmez.

İnsanın kendi sorumluluğunu üstlenmemesi temel yalanın bir parçasıdır. Bu, esas kararın —yaşam kararının— ne olduğunu gizler: yani boyun eğişle uzlaşmak ve iktidara ortak olabilmek için kendi iç yaşamından vazgeçmek. İnsanın kendi sorumluluğunu ve diğerlerine karşı sorumluluğunu geliştirip geliştirmeyeceğine dair karar da tam bu noktada verilir. Eğer

insan sadece toplumsal baskının çeşitli biçimlerini öne çıkarıyorsa, insani varoluşu yalnızca uyarılma –tepki– şemasında pörüyorsa ve özerklik olasılığını göz ardı ediyorsa, bu nokta karanlıkta kalır.

Bağımlılığın diğer yanıysa, eğer çocuk anne babanın en kötü korkularına karşılık veriyorsa böylece kendini onların taleplerinden uzaklaştırmakla birlikte büyük ölçüde dile getirilmemiş olumsuz hayallerine boyun eğmektedir. Bu durumda yaptığı itaatsizlik olarak kabul edilse bile intikam dürtüsüyle kendini haklı hisseder. Sonuçta anne babanın “gerçekten” istediğini dikkate almıştır ve şimdi de onlar bunu reddediyorlardır!

Bu olumsuz bağımlılık biçimi, Freud’un sözünü ettiği dürtü sabitlenmesi türlerini ortaya çıkartır. Yanılsama halinde bu “bağımsızlık duygusu”, insanın kendisine egemen olduğu duygusu oluşur. Mastürbasyon, aşırı yeme, yemeği reddetme ve diğer aşırı ben merkezci davranışlar, insanın kendi uyarımlarına hâkim olduğunu telkin eden davranış biçimleridir. Bu tür zorlamalar sonradan gerçek yaşamın yerine geçer. Bağımsızlık yanılsamasını beslerler ve aslında devam eden ve karşısında çaresizce ve etkin olamadan isyan ettikleri bağımlılığın olmadığı görüntüsünü yaratırlar.

Psikanalizin temel sorunu, dürtüsel talepler ve kültürel gelişimin uzlaşmazlığı kuramıyla kendisinin, sevgi adına bağımsızlıktan vazgeçmeye zorlayan bir kültürün çarpıklığının kurbanı olmasıdır. Psikanaliz, bu çarpıklığın sonuçlarını topluluk ve bağımlılık– temel yaşamsal dürtüler olarak gösteriyorsa, sadece ruhsal yarılmaya yol açan toplumsal süreçleri gözlemlemekle kalmıyor, onlara aynı zamanda destek de veriyor demektir. Böylece uygulamada pek çok terapist yaşamın kendisiyle değil, gölgesiyle uğraşmaktadır. Hastalarına, gör-

dükleri ama göğüsleyecek gücü gösteremedikleri kendi gerçekliklerine ulaşmakta yardım edeceklerine, onları kurmaca hastalıklara mahkûm etmektedirler.

Ancak bakışımız, çocukluktaki gelişime dair önyargılarla bulanıklaşmamışsa, çocukların doğumdan itibaren dünyayla bütünlenici, yani yarılmamış bir yakınlık kurma yeteneğine sahip olduklarını görürüz. Bebeklerde ve küçük çocuklarda peşin olarak mevcut bir her şeye hâkim olma duygusuna rastlanmaz –eğer ki onların haklı ihtiyaçları nedeniyle gördükleri ölçüsüz tepkiler karşısında yaşadıkları öfke ve çaresizlik duyguları böyle algılanmıyorsa. Gerçek iktidar mücadeleleri bu yolla şekillenir – yetişkinleri bekleyen budur.

Küçük çocuğu yönlendiren otoerotik gereksinimler değildir, aksine rahimdeki yaşantısı sırasında annesiyle yaşadığı alışveriş içinde hazırlandığı uyarıcı etkileri arar. Gereksinimleri ve beklentileri bu ilk karşılıklı etkileşim içinde gelişir.² Bu ilk davranış modellerini nitelendiren, öncelikle uyarının yoğunluğunun düşüklüğüdür. Bu nedenle bebek başlangıçtan itibaren çabasını yeni uyarı kaynakları bulmaya yönlendirir ve tatminini –psikanalizin görmek istediği gibi– eski uyarı durumlarını sonsuzlaştırmaktan sağlamaz. Eklemek istediğim bir başka şey de, yaşamı biyolojik açıdan koruyan süreçlerin temelindeki uyarım değerlerinin düşük oluşudur. Aşırı uyarılar, uyarım kaynağına yakınlaşmaktan kaçınmaya veya yakınlaşmanın kesintiye uğramasına yol açar. Psikanaliz kuramının büyük bölümü uyarımdan kaçınmaya (huzursuzluk duygularının saf dışı bırakılması ve tehlikeden kaçınma) dayandırılır. Psikanaliz, bu nedenle de insan ruhunun evrensel kuramı olarak başarısızlığa uğramaktadır.²²

Kendini uyarımın zorlama davranış modellerine –bunu aşırı bir biçimi otistiklerin dünyayı reddidir²³– rastladığımı

durumlarda söz konusu olan, doğal gelişim aşamalarından birinde takılıp kalmış olmak değil, kusurlu gelişimlerdir. Özyaşımın ve omnipotent (mutlak güce dayanan) davranış biçimlerinin ardına çekilmek, özerkliğe doğru gelişme sürecinde başarısızlığa uğramanın bir ifadesidir. Bunlar, insanın kendisini toplumsallaşmanın zorlamasıyla koruması gereken; doğuştan gelen, evrensel bir eğilimin ifadesi değildir. Doğası gereği sosyal olmayan evrensel dürtülerin kabulü, dürtülerin gelişimin belirleyici unsurları olmadığını, aksine gelişimdeki sorunların ifadesi olduklarını gösterir. Açıklayıcı model olarak dürtü kavramı, özerklik için mücadelenin çocuğun gelişimindeki temel sorun olduğunu görmeyi engellemiştir.

Kendiliğinden yönlenen kişilik gelişiminin bütünüleyici gücü olarak özerkliğin, çocuğun kendi önemi veya biricikliği tasavvuruyla bir ilişkisi yoktur. Bu tür tasavvurlar, bilinçli veya bilinçsiz, kendilik değerinin kaynağı olarak diğerlerinin denetim ve hâkimiyetini kabul eden bir kendilik ideolojisinden çıkar. Sevgiye olan doyurulmamış ihtiyacını militanca bir muhalefete tırmandıran isyankâr bile bu yanlış kendilik ideolojisine yakalanır. Çünkü özerkliği, güç ve üstünlük kazanmaları oluşturma “özgürlüğü” olarak yanlış anlar. Bu kanıtların biçiminin toplumsal normlarla uzlaşma veya çelişki içinde olmaları ikincildir. Belirleyici olan, sürekli ve dizginsiz bir kendini onaylama baskısıdır. Üstelik bu, yaşamı onaylama yetmezliğinin çok uzağında bulunan savaş benzeri bir durumdur.

Benim anladığım şekliyle özerklik, içinde insanın kendi gereksinimleri ve duygularıyla uzlaşma içinde yaşama yeterliliğinin gerçekleştiği bütünsel bir durumdur. Burada sözü edilen, tüketim toplumunun yapay olarak ürettiği duygular ve gereksinimler değil, bir annenin çocuğunun canlılığını

doğuran sevgisinin yarattığı sevinçten veya bu sevginin eksikliğinden kaynaklanan duygular ve gereksinimlerdir. Sadece çocuğun kendi gerçek durumu karşısındaki katkısız tepkileri bile onun özerk gelişiminin kaynağıdır. Çocuk, ancak algılarını da duygularını da yadsımak zorunda kalmazsa, büyümesini uyaran iç ve dış deneyimlerle bağ içinde kalır ve her iki alanı birleştirebilir. Canlı olma duygusunun kökleriyle temasını yalnızca böyle koruyabilir. Bundan sonra, canlılığının nereye doğru gelineceğinin sorumluluğunu da üstlenebilecek duruma gelir.

Ancak bu bağlantı zarar görürse, çocuk o zaman sadece kendisine dışarıdan dayatılan gerçekliğe doğru yönlenmeye başlar. (Çocuğun kendi iç canlılığından kopmasında etkin olan iktidarın gerçekliğidir bu!) Ve çocuk içinde, kendisini bu yaşam yöneliminde sürekli olarak daha derine itecek bir kendilik nefreti besleyecektir.

II

İnsandaki Yıkıcılığın Kaynağı Olarak Kendilik Nefreti

Lyon'un yüreklere korku salan Gestapo şefi Klaus Barbie, bir ara çarpıcı bir itirafta bulundu. Fransız direniş savaçısı Jean Moulin'e işkence yapılması ve öldürölmesinden dolayı sorgulanıyordu ve şunları söyledi: "Jean Moulin'i sorguya çekerken onun kendim olduğu duygusuna kapıldım."²⁴ Başka bir deyişle: Jean Moulin'de kendi reddedilmiş benliğini gördüğü ölçüde ondan –yani kendisinden– nefret etmek ve öldürmek zorundaydı.

Bu sık duyulmayan itiraf, nefretin kendilik nefretinden oluştuğunu ortaya koyuyor. Katil kurbanında kendisini görüyor. Ama bu, anne babanın kendilik değeri duygusuna uymadığında, anne veya baba çocuğu kendi iradelerine boyun eğmeye zorladığı için korkmaya başladığı bir kendiliktir. Böyle bir çocuk daha sonra bu nedenle intikam almak isteyecektir; yetişkin bir erkek olduğunda başkalarına acı verdiği için sevilmeeyi bekleyecek ve aynı zamanda böyle bir edimi kesinlikle reddedecektir.

Bir erkeğin gelişimi bu şekilde gerçekleşmişse, kurbanının içinde bulunduğu çaresizlik konumunda sadece kendi çok gerilerde kalmış acılarını canlandırmakla kalmayıp kendi insanlığından geriye kalan ne varsa onu da uyandıracaktır. Bu nedenle böyle erkekler, kendi benliklerinin artıklarını tekrar ortaya çıkartan durum karşısında, öylesine nefret ettikleri kendi içlerindeki kurbanın sesini susturabilmek için istisnasız olarak artan bir aşağılama ve nefretle davranacaklardır. Bu erkekler, zayıflık duygusuyla sıkı bir bağ içinde olan kendi uzak geçmişlerinde, anne babalarının istismar edici sevgisini emir üzerine “gerçek” sevgi olarak algılamak zorunda kaldıkları için kendi insanlıklarıyla olan ilişkileri hasar görmüştür.

Aynı şekilde kadınlar da kendi duygularına olan bağı yitirebilseler de –toplama kamplarındaki kadın gardiyanlara ilişkin dehşet verici raporlar bunu bize öğretmiştir– ilk planda erkeklerden söz ettim. Çünkü erkek üstünlüğü ideolojisinin hâkim olduğu bizim kültürümüzde kadının kendini aşağılaması çoğunlukla erkeğin değer yargılarına bağlıdır ve kendi dişil özelliklerini yadsır.

Kadınlardaki bu talihsiz gelişimin, bir annenin kendi oğluna karşı bilinçsiz kininde olduğu kadar ona aşırı değer vermesinde de payı vardır. Bu aşırı değer verme annede, kendini aşağılamasını arttırmak için oğlunu kullanmak üzere onun üzerinde hâkimiyet kurma ihtiyacını güçlendirir. James R. Cameron’un araştırmaları ve kendi araştırmalarım²⁵, bu süreçlerin karmaşıklığını ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Cameron, annenin reddedici tutumunun bir oğlan çocuğu doğurmasının ardından ancak üç yıl geçtikten sonra ortaya çıkabileceğini saptadığında bu süreçlerin ne kadar örtük geliştiğini göstermiştir. Bir çalışmamda benzer bir durumu ben

de ortaya koydum: Erkeklerdeki aşırı entelektüel ve şizoid davranışların anahtarı, erkek çocuğa kültürel olarak fazla değer verilmesinde ve bunun sonucu olarak annenin oğluna karşı ikili duygularının ağırlık kazanmasındadır. Anne, oğlunu reddeder, çünkü ona aşırı değer verilmesi kendi dişil önemini yadsımaktadır, aynı zamanda da oğlu, erkek mitinin hâkim olduğu bir dünyada kendini aşağılamasının kaynağıdır. Bu, kız çocukların annelerinin hırsına daha az hedef olmasını da açıklıyor, aynı zamanda kızlar böyle baskılar karşısında dirençli de değil. Ama bir çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun: Bir kişi “gerçek” sevgi olarak gösterilen istismar edici sevginin nesnesi olduysa yaşam karşısındaki tutumu temel bir bozulmaya uğrar. Kendine acı verenin haksız olduğunu değil, kendiliği varlığının “hatalı” olduğunu yaşar. Böylece yanlış sevgiyi haklı çıkartmak yaşam içeriği haline gelebilir: İnsanlara baskı yapan ve acı veren, onların iyiliğini istiyordur. İstismar eden, kandırarak yöneten, baskı uygulayan bir annenin iyi anne olarak savunulması bunun çok somut bir göstergesidir. (Aynı durum elbette bir baba için de söz konusu olabilir.)

Bu çok esas yaşam yalanı aynı anda pek çok şeyi birden içerir:

Gerçek sevgiyi reddeder, kendi içerisi hatalı ilan edildiğinden gerçek sevgiden nefret eder. Anne baba baskısının nedeninin kendisinin kendiliği olduğunu kabul ettiğinden ve anne babadan nefret etmek zorunda kalmamak için bununla çelişen her şeyi yadsıdığından gerçek sevgiye katlanamaz. Artık bütün çabaların hedefi, iyi davranışla ödüllendirilen sahte sevgidir yalnızca. Aslında bizi insan olarak olumsuzlayanları haklı çıkartmak çabası, yaşamın itici gücü haline gelir.

- Böylece kişisel sorumluluğun yerini görevleri yerine getirme alışkanlığı alır – çağımızın öne çıkan bir özelliği. Bu durumda soyut düşünceler, kişinin sahte sevgilerinden onay umduğu anne babanın yerini alabilir. Görevi yerine getirme, davranışın kişilik üstü bir motivasyonu halini alıp ikame bir canlı olma duygusu yaratır.
- Böyle bir yaşamsal yalan, insanın kendi zayıflığı nedeniyle bir başkasının iradesine teslim olduğunu ve iktidardan pay alabilmek için kendi özgünlüğünü bozduğunu yadsır. Hayatta kalma stratejisi ve zayıflık duygusunun ödünlemesi olarak iktidardan pay alma, kişiyi yaşam yalanına sıkıca sarılmaya zorlar.

Görev bilinci üzerine

Eğer toplumsal baskı altında görev yerine getirme, sürekli bir harekete geçirici haline gelirse bir başkasının iradesine boyun eğme eğilimi de güçlenir. Ayrıca kendine karşı sorumluluk duygusundan –ve duygudaşlık yeteneğinden– geriye kalanlar da bu arada aşınmaya devam eder. Görev yerine getirme, insanın duygudaşlık yoluyla uyanabilecek kişisel sorumluluk duygusundan kaçmasını sağlayacak geçerli bir yoldur. Kişi kararını görev yerine getirmekten yana vermişse kend duygudaşlığının yaratabileceği acıdan da kurtulur. Görev bilincini böylesine saplantı haline getiren bir insan görevini sadakatle yerine getirebilmek için ölmeye bile hazırdır – ve bu soyut düşünceyi sorumluluk olarak kabul eder.

Böylesi bir “sorumluluğun” gerçek doğasını savaş suçlularının durmadan tekrarladıkları şu savunma cümlesinden daha iyi ortaya çıkarabilecek başka bir ifade yoktur: “Ben aldığın

cümleleri uyguladım.” Bunu kaçınılmaz biçimde şu cümle izler: “Bir yetkili, beni bunu yapmaya zorladı.” Bu ifade, soyutlanmalara yönelik her türlü görev yerine getirme durumunun evrensel planını açıklıyor. Ayırt edici özelliğiye, birisinin kendi değer ölçüleriyle karşı karşıya gelmesine yol açabilecek olan kendi sorumluluğunu üstlenmekten kaçınması. Jakob Wassermann, “Maurizius Olayı”nda bu konuya değinir: “İyi ve kötünün insanların birbirleriyle alışverişlerinde değil, sadece insanın kendi kendisiyle ilişkisinde ayırt edildiğini düşünüyordum.”²⁶

İnsanın kendi kendisiyle olan bu ilişkide itici güç, bir insanın hem kendi sevinç ve acılarıyla, hem de başka insanla ilişkilerle yaşadığı empati deneyimidir. Bu yeteneğin canlı mı yoksa ölmüş mü olduğu küçük çocukken annenin bedensel yakınlığı içinde yaşanan deneyimlere bağlıdır. Çocuk kelimesinin gerçek anlamıyla, anne memesinde “dünyayı, arayan ağzıyla ve dokunma duyusuyla algılamayı” öğrenir.²⁷ Böyle duyguların dolaysızlığı bebeği insan olmanın acı ve sevinçleriyle tanıştırır.

Bu, hepimizin yaşadığı bir deneyim, ama üzerimize uygulanan toplumsal baskı nedeniyle bu deneyim bozulmaya uğru ve kendiliğimiz dışı doğru yönlenir. Eğer bu dışsallaşma bazı empati yeteneğimizden tümüyle kopartırsa görev ve sorumluluk arasında ayırım yapabilme yeteneğimiz de kaybolur. Bu durumda görev ve sorumluluğu aynı şeymiş gibi görürüz ve sorumluluk duygusuyla davranır gibi görünen kimi insanların aslında bazı soyut düşüncelere boyun eğmekten başka bir şey yapmadıklarını anlayamayız. Kişinin hangi potansiyel çizgide olduğunun burada bir önemi yoktur. İktidar ilişkisine göre yapılanmış bir kendilik her zaman, o sırada geçerli politik ideolojiyle uzlaşma içinde ve sorumluluk duy-

gusuyla davrandığında ısrar edecektir. Ancak bu tür “sorumluluk sahibi” insanların, iktidar bir başka ele geçer geçme bir yığın “sorumluluğu” ne kadar kolay bir yana itip başka bir rotaya girdiklerini gözlediğimizde böyle bir varoluşun as yapısı tüm yüzeyselliğiyle ortaya çıkar.

Bu, ters yöne doğru ani değişim fenomeni, bir insanın hâ kim kurallara, bir lidere veya siyasi bir ideolojiye olan sadakatini nitelendirir ve bizim alışılmış biçimiyle “kimlik”te anladığımızın ne anlama geldiğini açıkca ortaya koyar. Bu fenomen, pek çok insanın kimlik ve görevin aslında aynı şey olduğuna inandığını gösterir. Göreve sadakat ve görevi yerine getirme “kimlik” kazanma olarak kabul edilir. Bu durumu yaşayan kişinin kendi iç benliğinin mevcut olmadığına emin olabilirsiniz. Nazi Almanyası’nın tarihi bunu oldukça keskin bir şekilde ortaya koyar.

Nazi hâkimiyeti sona erer ermez, ikiye bölünmüşlüğü farkı varılmadan nasyonal sosyalizme sadakatin yerini yeni demokratik veya komünist normlara itaat aldı. Nazizm ders sadece iktidar politikası, hırs, megalomani ve kötülük üzerine bir ders değildir, bize aynı zamanda erkeklerin ve kadınların, eğer kendi içleriyle ilişkileri kalmamışsa neler yapabileceklerini de gösterir. Bunu görmenin bugün benzeri durumlardan kaçınmamıza katkısı olacaktır. Çünkü o zaman olduğu gibi bugün de böylesi insanlar her yerde aramızda var. Ancak bugün siyasi ideolojiler yerine, örneğin iş hayatında başarının yasalarına uyuyorlar. Böylece, sadakat gösterdikleri şeyleri, yani kimliklerini daha sık değiştiriyorlar. Kişi g derek değişen yeni sadakat odaklarının –dolayısıyla kolektif kimliklerin– taleplerine ne esneklikte karşılık verirse, o ölçüde uzlaşma yeteneğinin ve “gerçeklik duygusu”nun timsali haline gelir. Günümüzde bu durum, bu uzlaşma yeteneğinin

insanlık için ne büyük bir tehlike oluşturduğunu görmemi-
zi zorlaştırmaktadır.

Nazi dönemi bu gelişimin çok belirgin örneklerini sergi-
ler. Diğer etkinliklerinin yanı sıra Hitler'in silahlanma ba-
kanlığını da üstlenen Albert Speer, bugünün başarılı modern
yönetici tipinin bir erken örneğini sunmaktadır: nazik bir
adam; nabızı belirleyen akını hissetmekte ve yararlanmakta
becerisi dahiyane, şık, kişiselliği aşan, büyük bir amaca bağ-
landığı anlaşılıyor, her şeye karşı açık – ve bu nedenle ahlak-
sız ve tavrındaki mükemmelliğe rağmen iç kimlikten yok-
sultu.

Albert Speer, Nürnberg duruşmaları sırasında Amerikalı
başsavcı Robert H. Jackson tarafından sorgulanırken, olanla
olması gereken arasındaki çelişki karşısında en küçük bir al-
gılama duygusu göstermeyen bir adam ortaya çıktı. Savaş sı-
rasında ağır cezalı mahkûmları, hakları veya sağlıkları hak-
kında hiçbir şey düşünmeden silah fabrikalarına göndermiş-
ti. Onu ilgilendiren sadece sayılardı. Bu adam, icraatı sırasın-
da her tür insani etkilenimden uzak olduğunu ortaya koyma-
sına rağmen, yalnızca 1969'da yayımlanan anılarıyla değil²⁸;
dünya işlerine yatkınlığıyla, keskin gözlem gücüyle ve *insa-
nı ne hissetmesi gerektiğine dair* bilgisiyle çevresini etkiledi. Ve
belirleyici olan nokta da bu. Bu tip modern erkek, hangi
duygulara sahip olması gerektiğini *bilir*, ama gerçekten duy-
gularıyla yaşasa oluşacak çelişik gerilimi *yaşamaz*. Çünkü ak-
ıl halde bağlı olduğu örgütsel gereklilikler ve hedeflere bakı-
yla buna muhatap olan insanların acıları karşısında duygu-
duyucu algılayışın çelişkisiyle yüzleşmek zorunda kalırdı. Spe-
er gibi, ne hissedilmesi gerektiğini gayet iyi bilen bir adam,
herkesi ne kadar duygu dolu birisi olduğuna nasıl inandır-
acağını da son derece bilen ruhsuz yöneticiyi temsil eder. Eski

düşmanlarını da buna inandırmıştı. *New York Times* da Albert Speer'in ardından yayınlanan yazıda hararetle onun "insanlığından" söz ediliyordu.²⁹ Ama o sadece, *her şeyi* yapabilecek bir adamdı; Üçüncü Reich'in çöküşünden sonraki siyasi geri dönüş de dahil olmak üzere.

Böyle bir davranışı gerçeğe uygun olduğu şeklinde değerlendirecek ardındaki patolojiyi gözden geçiririz; yani özgün bir kendiliğin eksikliğini ve etkin örgütlenme perdesi ardında yıkıcı ve öldürücü edimlere kendini adama kapasitesini. 1945'de Dachau toplama kampında katledilen tutucu bir Alman soylusu olan Friedrich Reck-Malleczewen, Albert Speer'i "yapıcı görüntüsü içinde kuşağının itici mekanik alçak ruhunu ele veren bir adam" olarak tanımlıyordu.³⁰ Alman faşizmi karşısındaki direnci insani özünden gelen, duygudaş olabildiği için ahlaki duyarlılığı da olan bu tutucu adam, uzlaşmacılığın ruhsuzluğunu dolaysız olarak görmüştü. "Gerçeklik" ile uzlaşma yetenekleriyle tam da bu gerçekliğin başarılı yöneticileri olanlar bu Speer gibilerdir işte.

Otuz dokuz yaşındayken, işgal altındaki Polonya'da genel vali olan Hans Frank da aynı şekilde günümüzün başarılı insanını görüntüleyen bir örnektir. Her duruma mükemmel bir şekilde uzlaşmış ve her zaman uygun olan rolü oynamayı bilmişti ve belli ki kendisi bunu dürüstlükle karıştırıyordu. Frank, "Tanrı'nın onayladığı dünya mahkemesi" ve dehşet egemenliğinin haklı soruşturulması olarak nitelediği Nürnberg mahkemesi sırasında bir duruşmadan sonra Amerikalı mahkeme psikologu Gustave Mark Gilbert'e şunları söylemişti: "İçimizden birinin gerçekten dürüst ve açık olması, sorumluluğu üzerinden atmaya çalışmaması bence yargıcları gerçekten etkiliyor. Siz de öyle düşünmüyor musunuz? Dürüstlüğümden etkilenmelerine gerçekten sevindim."³¹ Bu

durum, düşünülmüş duyguların yapısına uygun olarak gerçek duygular ortaya çıkartabilen bir insanı ortaya koyuyor. Hans Frank, Gilbert'in ifadesiyle, ne utanç ne keder, ne de yaptıklarından dolayı suçluluk duyan, sadece sahip olduğu vüdan fikrinin dikte ettiği rolü oynayan biri olarak "kendi vüdanını sahneye koyuyordu."³² Bu adam davayı izleyenlere utancın yaşantısını değil, dramatize edilmesini sergiledi.

Hans Frank'ın istemi dışında bize gösterdiği bir diğer şey de, kimlik değişiminin dışarıdan yönlendirilen bir kendiliği temsil etmesidir. Gilbert'le sonraki konuşmalarında değindiği bu diğer nokta da Hitler'e duyduğu "sadakat"tır. "Hitler'in imtihanından sonraki üç gün hayatımın dönüm noktası oldu. Liderimiz olarak tüm dünyayı harekete geçirdi ve sonra ortadan kayboldu – bizi öylece ortada bıraktı ve olan biten her şeyin suçunu da bize bıraktı." Frank, itaatkârlığını demokrasiden yana olan galiplere yönelttikten sonra ise Hitler'e olan sadakatini şu şekilde açıklamaya çalıştı: "Biliyor musunuz, insanlar öylesine kadınsı..., öylesine duygusal, öylesine istikrarlı, moda olana ve dış etkenlere öylesine bağımlı, öylesine etki altında kalabilir..., itaat etmeye öylesine hazır ki..., bu sadece itaat de değil, bir kadın gibi kendilerini teslim ediyorlar."³³ Kadınlar karşısındaki aşağılayıcılığı, kendisine duyduğu daha da derin aşağılamanın yansımasından başka bir şey değildi. Ama kendi içine ulaşamadığından kendisi bunun farkında değildi, bu yüzden de elinde olmadan hep yeni baştan imdi oldu. Bu yüzden de daha önce değindiğim sürekli kimlik değişimini yaşadı. Hans Frank'ın pişmanlığını sergileyebilmek için onca çaba gösterdiği Nürnberg duruşmalarında gözle görülür hale gelen bir başka durum da buydu. Mahkeme salonunda Hitler'le ilgili bir film gösterildi ve Frank sadakatini yeniledi: "Onu bu filmde gördüğümde, ...bir an için

kendi niyetime tamamen aykırı olarak tekrar kapıldım. Ne yapayım ki bu kadar hassas bir insanım..., ama bu sonra geçiyor, elinizi açıyorsunuz ve boş olduğunı görüyorsunuz ya da bomboş.”³⁴

Böylesi dışa sapsmış bir benliği olan bu adamın kimlik değişimi, gerçek duygulardan yoksun erkekler hakkında daha fazlasını ortaya çıkartıyor. Frank, Alman faşizminin yenilgisinden önceki dönemde tuttuğu günlüklerden birinde değındiğı Krakovi’deki bir toplantıda şunları söylü yor: “Beyler, sizlerden kendinizi her türlü acıma duygusundan kurtarmanızı rica etmek zorundayım. Bulduğumuz yerde ve nasıl olursa olsun Yahudileri yok etmeliyiz. ..”³⁵ Daha sonra kendisine, bu satırları nasıl böylesi bir kayıtsızlık içinde ve kitle katliamından ve ortadan silmekten açıkça zevk alarak yazabildiğı sorulduğunda verdiği yanıt şuydu: “Bilmiyorum, bunu kendim bile anlayamıyorum.”³⁶ Büyük olasılıkla bu noktada gerçeğı dile getirmişti! Dışa sapsmış bir kendilik o an için hâkim olan güce boyun eğe. İtaatinin nesnesi değışir değışmez –Frank örneğinde, galip gelen demokrat güçler Nazi iktidarının yerini aldığında–, kişi, kendi eski benliğini artık anlayamaz olur. Çünkü *kendisini* anlamaya çalışacak olsa kendi içindeki boşlukla karşılaşacaktır. Frank, kendisini boş hissettiğini söyleyebilirdi, ama gerçek anlamda bir kendi kendisiyle yüzleşmeyi getirecek kaygı ve acıya dayanacak iç güçten yoksundu. Kendisini “hassas” bir birey olarak niteliyordu. Ama “hassasiyet”in bu türü sadece bir dış kimlik arayışıdır, insanın kendisini tabi kılabilceğı bir şeyi arayışıdır.

Bu örnekler, kimlik kavramını yeniden düşünmemizi gerektiriyor. Alışılmış olarak kimlikten anladığımız, belli bir insana özgü olan ve onu diğere insanlardan ayırt eden kişisel özelliklerin temel bileşimidir. Ama sadece özdeşleşmeye

dayanan bir kimliği oluşturan, kişinin gerçek kimliğinden kaçmak için boyun eğdiği bir dizi görevden başka bir şey olamaz. Bu şekilde oluşmuş bir kimlik insanın kendisine ihanetidir. İnsan kendisini kendi benliği üzerine kurulu bir değerle gerçekleştirmiştir ve bu da iç boşluğu ve nefreti güçlendirir.

Bu iç boşluğun doğası gözümüzden çok kolay kaçır, çünkü tam da böylesi insanlar nasıl davranmaları gerektiğini çok iyi bilirler. Duygulu insanlar gibi görünme konusunda uzmanlaşmışlardır. Eğer tetikte değilsek ve olanla olması gereken arasında ahlaki bir gerilim yaşamadıklarını gözden kaçırarak görüntülerini sahici, davranışlarını da gerçek insanlık sanırız. Üstelik uygarlığımız böyle bir iç “gerilimi” hastalık kabul ettiğinden bu çok sık başımıza gelen bir şeydir.

Adolf Eichmann, böyle bir “kimliğin” saçmalığını son derece iyi ortaya koyan örneklerden biridir. Bu adam, Kudüs’te görülen davası sırasında şunları söyleyebilmişti: “Hukuki anlamda kendini suçlu hissetmediğimi söylemeliyim”, ve diğer yandan da : “Yahudilerin katledilmesini, yok edilmesini insanlık tarihinin çok kötü suç olaylarından biri olarak görüyorum...”³⁷ Milyonlarca kişinin ölüm emrini vermiş bir adam olarak Eichmann, tarihte kendi görüntüsünün ayrıntılarına dair aldatmacalı bir pazarlığa girebiliyordu. Ama Arjantin’de kendisini tutuklayanların karşısında bağırsaklarını boşaltmak zorunda kaldığı vakit, tuvalete oturduğunda başındakı muhafıza dalkavukça “Şimdi yapabilir miyim?”³⁸ diye soruyordu. En özel bedensel ihtiyaçlardan birinin giderilmesi sırasında iradesini bir başkasına devretmiş, ama aynı zamanda da dış kimliğinin görüntüsü üzerinde pazarlık etmişti.

Hannah Arendt’in, kötülüğün bayağılıkta yerleşik olduğunu³⁹ dair ısrarı tam da yerini bulmuyor. Kötülüğün kökleri

daha çok insani olanakların rezilleşmesinde, insanların gerçek bir kendiliğe sahip olmamasında. Hannah Arendt, Eichmann'ın yaptıklarını kişiliğinin kötülüğüyle açıklamaya çalışan Eichmann davasını eleştirdi. Mahkeme karşısında, sadece ne yaptığını bilmeyen “son derece normal” bir bürokratin söz konusu olduğunu öne sürdü. Arendt, çağımızın rezilliğinin uç noktasını; insanların sanki duyguları varmış gibi davranabileceklerini görmemişti.

Kimlik, kendilik nefreti ve suç eğilimi

Kendilik nefreti, sadece kendini tabi kılmanın bir sonucu olmakla kalmaz, aynı zamanda kendine ihaneti sürekli olarak güçlendirir. Kendini tabi kılma, dıştan belirlenen bir kimliğin gelişimini ne kadar desteklerse, kendilikden nefretinin varlığı da o ölçüde etkinlikle gizlenir. Eğer bir kişi sahip olmak istediği kendilikten vazgeçmiş, ama görev yerine getirmeye dayanan bir ideolojiyle özdeşleşememişse, bu açık suç işlemeye yol açabilir. Geçerli yasaları gözle görülür biçimde çiğneyen suç, meşruluk perdesi ardında haksızlık yapan örtük suçtan farklıdır. Her ikisi de geçerli tek gerçeklik olarak güce inanır, ama açıkça suç işleyenler, kendilerini bu noktaya getiren “sevgi”den nefret eder ve yüceltilmesine karşı dururlar. Böyleleri, hâkim olan görev ideolojisini kabul etmezler, onunla özdeşleşmezler ve böylece toplumsal beklentilere uygun davranmazlar. Resmi bir kimliğin örtüsü altına gizlenen suç edimiye, öldürme isteğini kendinden saklayabilmek için otoriter bir ideolojiye ihtiyaç duyar.

Klaus Barbie, yüksek düzeyde yetkili bu tür bir katile örnektir. Şiddet eğilimli bir ayyaş olan babası öldüğünde Barbie yirmi yaşındaydı. O zamana kadar, memleketi Trier'daki kom-

ğularının yoksullara yardım eden iyi yürekli bir delikanlı olarak tanımladıkları, inançlı bir Katolikti. Babasının ölümünden sonra Hitler gençliğine katıldı. Böylece dindar kimliğini, ikiyüzlü ve intikamcı bir kimlikle değiştirdi. Hıristiyan inancındaki insan sevgisine olan bu gençlik “bağlılığı” ve yoksullar için duyduğu misyonerce coşku, zayıflara ve düşkünlere yardım hakkı tanımayan bir doktrinin din tanımaz militanlığına dönüştü.⁴⁰

Barbie, kariyerine eski Katolik gençlik grubundan arkadaşlarını ihbar ederek başladı. Yirmi iki yaşına geldiğinde SS güvenlik bölümünün bir üyesiydi. Belli ki dün zayıflardan yanayken ertesi gün onları küçümsemek ona zor gelmemişti. Kimlik değiştirme yeteneğinin ardında yalnızca özgün bir benliğin eksikliği bulunmuyor; yıkıcılığın oluşumunda ikisi birlikte etken oluyordu. İnsan kendisini insan sevgisine adanabilir ve ondan nefret edebilir. Çünkü belli bir sosyal grubun kurallarına itaat etmek, sadece iktidardan pay almak ihtiyacından kaynaklanabilir. Barbie örneğindeki şekliyle, kendini Hıristiyanlığın kurallarına tabi kılmanın ardındaki biricik itki çaresizliği *yenmek* olabilir; çaresizlikle birlikte *yaşamak* değil. İşte, bu yüzden insan kendinden nefret eder.

1945’de savaşın ve Nazi hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte kolayca faşizmden demokrasiye geçen bütün o Almanların hepsi bugün hâlâ bu itaat ikilemi içindedir. Gerçek benlik hiçbir zaman yaşanana katılmamıştı; ne o zaman, ne bugün ve bu yüzden de iç huzursuzlukları asla dinmiyor. Hatta durum 1945’ten sonra Hitler zamanındakinden daha kötüleşti, çünkü faşizmde içteki nefreti faşizmin erdem ve yücelik ideolojisiyle maskeleyerek dışarı yansıtmak daha kolaydı. Otoriter kimlikte olduğu gibi kendine sorumlulukla değil de, itaatle belirlenen “demokratik” kimlik, biriktirilmiş nefret

ve öfkeye çaresizce terk edilmiş durumdadır, çünkü bunların günah keçilerinde boşaltılması o kadar kolay değildir.

Kendine ihanetin en önemli özelliklerinden biri sevgi umudu değildir, aksine insanın kendi katlanılmaz yetersizliği olarak algıladığı çaresizliği aşmak üzere güce ulaşacak anahtarı bulma umududur. Bu anahtarı, üzerlerinde baskı yapan iktidarla özdeşleşmekte bulan insanlar, bu ortaklaşmayla zayıflıklarından kurtulabileceklerine inanırlar. Bazıları içinse kurtuluş umudu, “başarı” yoluyla sözde özgürleşmedir. Barbie örneğinde, eski sosyal çevresine karşı itaatle annesinin oğlunun eğitimi ve kariyeri konusundaki hırsı birbirine bağlıdır.

İtaat ve kendine ihanetin içinde geliştiği sosyal çerçeve sağlam kaldıkça vaatleri de geçerliliğini korur ve içindeki nefretin açıkça ortaya çıkmasına gerek kalmaz. Eğer bu çerçeve dağılırsa –iktidardan pay vaadi örneğin ekonomik koşullar nedeniyle yerine getirilemezse– kendilikten yoksun insanların algı sınırı altındaki nefretleri yüzeye çıkar.

Almanların talihsizliğinin Alexander ve Margarete Mitscherlich tarafından “üzüntü duyma yetersizliği”⁴¹ şeklinde yapılan çözümlemesi, bütün mükemmelliğine ve derinliğine rağmen yeterince açıklayıcı değildir. Almanların İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki sorunlarının temelini üzüntü duyma yetersizliği olarak teşhis ettiler ve bunu narsistik bir zedelenmeye bağladılar. Ama bir insan, eğer kimliği kendi özgünlüğünün olmayışına dayanıyorsa nasıl yas tutabilir? Eğer gerçek bir benlikten yoksunsa insanın kendine ait duyguları da yoktur, yani gerçek anlamda yas tutması mümkün değildir. “Ben rolünün üstlenilmesi”ndeki bir zedelenmeye dayandırılan narsisizm kavramı, bakışımızı sevgi yalanının bireyin öz yapılanmasının merkezi haline geldiği asıl gelişimden uzaklaştırır.

horunun, özgün bir kendiliği olmayışına dayandığını görmek gerekir; narsisizm sonuçta neden değil ikincil bir belirtidir. Duygu eksiklikleri üzerinde terapi anlamında çalışmak öncelikle, karşınızdaki kişinin *hissetme* yetisine sahip olmadığını kabul etmenizi gerektirir. Böyle bir insanı çok uzun zaman önce reddetmiş olduğu şeye geri döndürmek, bir psikozun patlak vermesine ya da daha kötü bir şeyin yaşanmasına yol açabilecek denli acı verici bir biçimde kendisiyle yüzleşeceği bir yolculukta ona eşlik etmek demektir. Başka her türlü yaklaşım, terapistin ardında kendi çaresizliğini gizlemeye çalıştığı boş çabalardan ibarettir.

Toplumsal çerçevenin parçalanması nedeniyle algı sınırı altındaki nefretin serbest kalması sonucunda çoğunlukla yeni bir kimlik arayışı, yeni kurallar arayışı devreye girer – kişinin kendi benliğini araması pek görülen bir durum değildir. Klaus Barbie için, babasının ölümüyle birlikte akademik kariyer yapma umudu da yok oldu. Tam da bu noktada Barbie Katolik inanca sırt çevirdi.

Avrupa'dan kaçışından (ABD karşı casusluk servisinin yardımıyla) sonraki hikâyesi, Barbie'nin eski ideallerini ne kadar küçümsediğini ortaya koymaktadır. Seçilebilecek onca isim arasında kendisine takma isim olarak Altmann adını seçmiştir. Altmann, Barbie'nin kendi doğduğu şehirden tanıdığı ve 1942'de Amsterdam'da teşhis ederek toplama kampına göndermiş olduğu hahambaşının adıdır. Haham Altmann, bilgeliliği ve iyiliğiyle tanınan bir adamdı. Barbie, Bolivya'ya kaçarken bu adamın kimliğine bürünmeyi seçti ve 1983 yılında Fransa'ya iade edilinceye kadar orada bu isimle yaşadı! Barbie'nin sevgi simgesi olan bir ismi seçmesi hem olağanüstü bir küstahlık, hem de bir küçümseme olarak görülmelidir. Nasıl Fransız direniş savaşçısı Jean Moulin'i katlederken kendi

içindeki insanlığın sesini boğmak zorunda kaldıysa, bu şekilde de sevgiyi alaya aldı.

Eğer Klaus Barbie çocukken sadece kendisi olduğu için sevilmiş olsaydı, belki de dünyada bir dehşet eksik yaşanmış olacaktı. Annesi ona karşı alışılmış anlamıyla acımasız değildi. Annesinin babasından farkı, dürüst ve temkinli olması ve yaşadığı sürece Barbie'nin ilgisinin merkezinde kalmasıydı. Ancak bu ilginin görüldüğü gibi olmadığını, Barbie'nin kadın tutuklular karşısında özellikle şeytanileşen kötülüğü ortaya koyuyor. Kadınları aşağılar ve işkence ederken bir yandan da onlarla flörtleşip iltifat ederek sadistçe davranışlarını daha da ağırlaştırıyordu. Kadınları bu ölçüde aşağılaması onlar karşısında duyduğu algı sınırı altındaki nefreti gözler önüne sermektedir. Sevgi üzerine söylenen temel yalan, bu adamın "uzlaşma" sürecinde, annesini "iyi" anne olarak savunurken "kötü" anne olarak yaşamış olmasına bağlı olarak özellikle yıkıcı bir şeyleri harekete geçirmiş olmalı. Bu durumda algı sınırı altındaki nefretini, gerçek sevgi olasılığını hatırlatan tüm kadınlara yağırdı.

Eğer çocuklar sevginin yalnızca itaatkâr davranarak elde edilebileceğini öğrenirlerse sevgi umudunun yerine iktidar umudunu geçirirler. Eğer bir çocuk bununla yetinirse kaçınılmaz olarak kendisini de annesini de bu nedenle küçük görcektir. Ama hem bu küçümseme hem de bunun sonucu olan nefret inkâr edilecektir, çünkü aksi halde kendi boyun eğişi ve bunun bağlı olduğu itkilerle birlikte bulunduğu konumu düristçe görmek insanı şu yüzleşmeye götürür: Bu asıl ihtiyacım olan sevgiyi güç karşılığında değiştirdim kötü bir alışverıştır.

Sevginin arılığı ve dokunulmazlığı böyle bir gencin, daha sonra erkeğin isteğinin hedefi haline gelir. Jakob Wassermann, *Christian Wahnschaffe* adlı romanında hırsız ve katil

Niels Heinrich Engelschall'ı betimlerken Barbie gibiler de dahil bütün katillerin içinde olup bitenlere en yakın tanımlamayı yapmıştır sanırım. Niels Heinrich'in korkunç iç boşluğu ve kudurgan öfkesi gözle görülür hale getirilmiştir: "...leş kollarından ve sefaletten, ele geçirmek ve tıkmaktan, hile, kötülük ve şehvetten başka bir şey tanımıyordu." Dünya burada sadece iyileştirici sevginin bütün imkânlarından yoksun bir puçten ibarettir. Wassermann şöyle devam ediyor: "Bu rezil bir dünyaydı ve buraya varılmak zorundaydı ve bir kez bu noktaya varan son adımı da atmalıydı; çaresizlik ve alayın kendi içlerinde boğulduğu, artık daha ilerisinin kalmadığı, kıyamet meleşğinin kör tenindeki gümbürtünün duyulduğu, ne günün ne gecenin nüfuz edemediği yerde, insanın kendi öfkesiyle yalnız kaldığı yerde insan nihayet kendini hissetmeli ve büyümeli ve kutsal bir şeyi yakalayarak paramparça etmeliydi; kutsal bir şey olmalıydı, önemli olan buydu, saf bir şey olmalıydı, önemli olan buydu ve ona efendi olmalı, diz çöktürmeli ve onu ortadan silmeliydi."⁴²

Wassermann burada, Barbie'nin, daha önce değindiğimiz konuşmasında ortaya koyduğu ve onun gibi insanların her zaman ideolojik kılıflar içinde sakladığı şeyi tanımlıyor. Gerçek suçlu daha dürüsttür ve Barbie gibilerle ortak yanlarını bize net olarak gösterir: boşluk ve öfke. Her ikisi de kutsal bulduklarına öldüresiye işkence eder –Wassermann'da bu anlamında saf olan bir kadındır. Bu tür insanlara sevgiye karşı, çocukken sahip oldukları duyguların temeldeki saflıklarını karşı duydukları öfke dayanak sağlar. Sadece öfke ve yıkım yoluyla canlılıklarını hissedebilirler. Sadece hiddet ve cinayetle kendilerini bütünlenmiş ve yücelmiş duyumsarlar.

Bütün bunlar, bir annenin çocuğuna eğer istediklerini yaparsa onu daha çok seveceğini vaat etmesiyle başlayabilir. Bir

annenin bunu dolaysızca söylemesine gerek yoktur, bu mesaj çoğunlukla örtük ve sözel olmayan yollardan iletilir. Bir çocuğa diğer herkesten (babasından bile) önemli olduğunu hissettirmek, ona hiçbir zaman sahip olamayacağı bir öneme sahip olduğunu hissettirmenin en güvenli yoludur. Bu tür bir iktidar, dolayısıyla güçlülük vaadi çocuğun, kendi çaresizliğini ve annesinin istismar edici tavrını görmemesini sağlar. Burada çocuğun çaresizliği ve acısı karşısında bir panzehir olarak iktidarın baştan çıkartıcılığı vardır. Bu süreç bir kez işlemeye başladı mı çocuğun, duyarlılığının ve bütünlüğünün gelişiminde temel olabilecek, kendi acısına ulaşma yolunu kendisinin kapattığı oyun da başlamış olur.

Çocuğun, kendisi olarak kabul edilmemekten duyduğu acı her zaman doğrudan iktidarla bağlantılı değildir. Çocuğa değersizlik duygusu ve kendini gerçekleştirme korkusu telkin edildiğinde de kendinden nefret oluşur. Ama bu durumda duyulan acının ve nedenlerinin bilincine varma şansı mevcuttur. Bu tür insanların iktidar hedefleyerek bir kariyer yapacağı peşinen söylenemez.

Ama insandaki yıkıcılıkla bağlantı içinde gördüklerim, gelişimlerdeki eksiklik sonucu itaate yatkın fakat iç inançtan yoksun türde insanlardır. Bu insanlarda itaat, kendilik nefreti ve yıkıcılık doğurur. Bu nefret, doğuştan gelen bir dürtünün değil, toplumsallaşma sürecinin ürünüdür. Sigmund Freud'un, bütün insanların içinde bir yıkıcılık olduğuna dair gözlemi doğrudur. Ama burada evrensel içgüdüler görerek kendilik nefretinin kaynaklarının örtülmesine katkıda bulunmuştur.

Gelişimin bütünlüğünü zayıflatan her şey, canlılığa ve kendi sorumluluğunu üstlenmeye dair insani yetileri de köreltir. Bütünsel bir gelişimden yoksun olmak sürekli bir iç huzursuzluk

tır. Acı ve kaygı, insani tepkiler olarak algılanacak yerde zayıflık olarak kabul edilip inkâr edilir. Çaresizlik ve zayıflık duygularını ödünlemek için bir araç olan güç, şimdi insanın kendi suçu olan bağımlılığın sonuçlarını ortadan kaldırmalıdır. Ayrıca iktidar, gerçeğin ne olduğunu saptama hakkını kendinde bulduğu için güce boyun eğmekle “gerçekçilik” anlamına gelir. Ama bu insanı sadece ölümün yüceltilmesine götürür.

III

Gizli Ölüm Kültü

Başlangıçta hepimiz anne bedeninin koruyuculuğuna sahipken sonra toplumsal dünyaya girdik; bu, korunmuşluğun yerini aldı ve çaresizlik yaşadık. Hepimiz, dikkate alınmamanı ve sahte sevginin verdiği kaygı ve acıdan kurtulmak için yaşantımızın bütünselliğinden vazgeçebilecek durumdayız. Bu nedenle oluşabilecek yarılmaların sıklığı ve ölçüsü, bireyin gelişimini belli bir dışı sapmaya yönlendirebilir.

Daha çok erken yaşlarda bir yol ayrımı gerçekleşir; birey karar vermek zorunda kalır: Ya kendi iç yaşamıyla olan bağ sağlam tutacak ve özerklik potansiyelini koruyacaktır ya da kendi iç yaşantılarından ve deneyimlerinden giderek kopacaktır. Eğer bu bölünme çok kökten olursa söz konusu kişinsani deneyimin ilkesel ortaklığı bir yana— sonunda, kendi iç dünyasıyla bağlarını koruyan kişiler için giderek ulaşılamaz hale gelir.

İnsanlar arası ilişkilerdeki ortak yanlar, acı ve çaresizlikleriyle ilişki kuramayanların empati düzeyinde algılama yetilerini yitirdikleri noktada ortadan kalkar. Sadece içsel yaşamı dışındaki alanlarda ortaklık kalır ve bu da kişilik yapısının bir parçası haline gelen iktidar deneyimlerinin derecesine bağlıdır. Böylece ortak deneyim olasılıklarının dereceleri farklı olan iki ayrı varoluş biçimi oluşur. Bu durumu, niçin birbirinden tamamen farklı iki “gerçeklik” anlayışı olduğunu açıkla-

maktadır. Birinin temelinde dış gerçeklikle iletişim içinde bulunan içselleşmiş bir iç varoluş vardır; diğerini ise dışa yönelme belirlemektedir. Elbette pek çok kesişme noktası vardır. Burada bizi ilgilendiren durum, kendi içlerinden en uzakta yaşayan ve –kendi iç yapılanmalarını ayakta tutabilmek için– dışarıdan gelen yönlendirmeye bağımlı olan insanların kendi “gerçeklik” anlayışlarını en etkin biçimde uygulayanlar olmalarıdır. Bu diğerlerini savunmaya çekilmeye zorlar ve böylece birlikte yaşamda hoşgörüyü neredeyse hiç yer kalmaz.

Bu iki zıt gerçeklik arasındaki normal gündelik yaşamda da ortaya çıkan fark, savaş zamanlarının sertleşen koşullarında daha da belirginleşir. Wilhelm Kütemeyer, *Avrupa’nın Hastalığı* başlıklı araştırmasında böyle bir örnek verir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, canice eyleminin bilincine varmadan öldüren bir hastadan söz eder: “Bir süre önce muayenehaneme şehir dışından bir hasta geldi; gündelik işlerine yoğunlaşmaktan şikayetçiydi. Sürekli olarak, batmakta olan bir gemide geçen olaylar zihnine üşüşüyor ve ona işkence ediyordu. Savaşın sonlarına doğru korunmasız bir şekilde açık denizde seyreden bu gemide, kimisi askerlerden kimisi kaçmakta olan sivil halktan oluşan yirmi bin kişilik aşırı bir ağırlık vardı ve karanlığın basmasından kısa bir süre sonra bir dışıman denizaltısı tarafından torpillendi. Korkunç bir kargaşa çıktı. Elektrik kesildi, ışıklar söndü, az sayıdaki kurtarma amentali, içine doluşan insanlarla birlikte alabora oldu. Aceleyle sağlanan acil durum aydınlatması paniğe kapılan kadınlar tarafından tekrar bozuldu. Bir subay olan hasta yaralıydı ve güvertede yatıyordu. Bu durumda disiplini sağlayabilmek için diğer subaylarla birlikte bir dizi kadını tabancayla yakın mesafeden ateş ederek öldürdü. Bazıları bebeklerini kucağında

tutan kadınların yüzlerinde, kumandası altındaki subayların infazından da bildiği hafif bir şaşkınlıkla karışık acı ifadesiyle yere yığıldıkları bu olayın görüntüleri gözünün önünde gitmiyordu. Bütün bu olayda kendisini özellikle suçladığı şey ise vurduğu insanların yüzündeki o tuhaf çekilmeyi hafif bir gerilimle beklemenin dışında hiçbir şey hissetmemiş olmasıydı, ne bir acıma, ne herhangi bir duygu kıpırtısı. Hasta, gemiden kurtarılan iki yüz kişi arasındaydı, bunu da büyük bir ihtimalle havacı olarak üzerine giydiği fosforlu renkteki cıya yeleğinin gece bir torpido botu tarafından görülmesi sayesinde, baygın durumda sudan çıkartılmasına borçluydu.”⁴³

Bu olay, canice eyleminin bilincine varmadan öldüren bir adamı göstermektedir. Kütemeyer daha sonraki tanımlamalarında yarılmış bir insanın görüntüsünü tamamlamıştır. Korunç olaylar karşısındaki duyarsızlığını çocukluğu hakkında anlattıkları açıklıyordu. Altı yaşındayken arkadaşının difteride öldüğünü görmüştü. Arkadaşı gözlerinin önünde boğulurken sanki sadece bilgisini arttırmak istercesine meraktan başka bir şey hissetmeden seyretmişti. Sonra çok bağlı olduğu babası ölmüştü. Babasının cenazesinde yalnızca kendi varlığını algılamış, ama içsel bir katılım duymamıştı. Altı ay boyunca yas d tutamamıştı. Duyguları ancak ondan sonra boşalmıştı.

Kütemeyer, hastasında bu anıları ortaya çıkarttıktan sonra ona savaşta bir bombardıman veya topçu ateşi altında kendisini nasıl hissettiğini soruyor. Aldığı yanıt çok açık biçimde şöyle: “İyi. Çok iyi. Kendimi hiç böyle durumlarda olduğ kadar iyi hissetmedim.” Böyle durumlarda, özellikle pasif ve hareketsiz kalmayıp eyleme geçebiliyorsa, kendisini son derece iyi hissediyormuş. Felaketler, sivil hayatta da onun için son derece çekiciydi. “Örneğin bir araba kazası üzerinde karşı konulmaz, neredeyse manyetik bir çekim yaratıyordu

Burada da kaza geçirenlere yardım etme şansı bulabilirse mutluluğu tam oluyordu. Ayrıca en yakınları da dahil olmak üzere bir insana kendisini asla ölümünden sonra olduğu kadar duygu boşluğu içinde geçen süre bittikten sonra- yakın hissetmiyordu.”⁴⁴

Belli ki bu adam çok öncelerden beri duygularının dışında yaşamıştı. Duygudaşıktan yoksundu, sadece daha fazla öğrenme merakı vardı ve onu çeken kendisi için yaptığı gözlemlerdi. Dikkatlice bakıldığında ilgisinin nesnelerinin ölüm ve yıkım olduğu görülmüyordu. Onu kurbanlar ilgilendiriyordu, savaş meydanında ölümün ilerlemesi onu ayakta tutuyordu. Delikanlılığında dışa yansıttığı görüntü büyük ihtimalle sapık bir gayret gösteren, iyi davranışlı bir genç adamdan beklenildiği gibiydi. Ama bir yetişkin olarak emir ve görev maskesi altında sürekli olarak ölümle karşılaşmaya çalıştı.

Wilhelm Kütemeyer böyle insanlara ilişkin olarak şu soruyu soruyor: “Bu tür insanlar için savaştan daha mutluluk verici bir durum olabilir mi acaba?” Bu insanlar tehlikelerden asla kaçmazlar ve onları her zaman “tehlikenin en büyük olduğu yerde” bulmak mümkündür. “Ama şunu da vurgulamak gerekir ki: Özverili olduklarından değil, kendilerini bu dünyada başka hiçbir yerde tehlike içinde olduğu kadar emniyette hissetmedikleri için...”⁴⁵ Belirleyici nokta buradadır. Onlar için ölüm ve yıkım, yaşama anlamı ve direnç katmaktadır. Bu insanların algı sınırı altındaki nefreti, disiplin ve öğrenme açlığı maskesi altında “nesnel” bir kılık kazanır. Gerinde yaşanan olayda bu tutum, disiplinin anlamını yitirdiği noktada disiplin uygulamaya çalışmak gibi delice bir girişimdir. bulunacak kadar tırmannıştır.

Her fırsatta ve isteyerek kazazedelere yardıma koşan bu insanın elbette “duyguları” vardı. Ama tam da burada bu tür

duyguların tasarlanarak yapılmış duygular olduğuna dair kanım güçleniyor. Yardım etme eğilimi duygudaşıktan değil, kendine dair oluşturduğu duygudaş insan tasarımıyla kaynaklanıyor. Gemide kadınları kucaklarında çocuklarıyla birlikte vururken hiçbir şey hissetmemiş olması başka nasıl açıklanır? Gelişimi dışa sarmış bir insanın duygu gösterirken sadece oyun oynadığını hatırladığımız zaman bu olay karşısındaki şaşkınlığımızdan kurtuluruz. Bu tür insanları, sadece doğru imajı koruma gayreti görünürde duygudaşça davranışlara iter.

Bu oyunun sergilendiği izleyici gerçekten mevcut da olabilir, yalnızca hayal edilmiş de (ikinci durumda bu, içselleştirilmiş bir izleyicidir). Bunun kökeni insanın karşısına “doğru” tavırla çıkmak istediği anne babaya kadar uzanır. Böyle bir gelişimin içinden kendilerine yol açan duygular, hoş gitme ihtiyacına dayanırlar, ama aynı zamanda kendi kendini beğenme, “doğru” ve “makul” davranma isteği de vardır. Amaç hoş gitmek, dolayısıyla hoş görünmektir – ve bu çerçevede “duygular” başkaları için gösterilir, bir başkasıyla duygudaşça alışverişte hissedilmez. “Hoş” davranışları onaylamaya böylesine yatkın bir kültürün yarattığı narsisizmin gerçek yapısı buradadır.

Ortak duygular ve duygudaşlık burada sadece yanılsama düzeyindedir, ama gerçek duygular oldukları kabul edilir. Bu oyundaki oyuncu da, sergilediklerinin gerçek olduğuna inanır, çünkü kendisine olan sevgisinin temelinde doğru davranmak vardır. Bu bir yaşam boyunca kendini sürekli kandırma-ya yol açar ve çok gerilerde kalan kendine ihanete dair, varlığını hep koruyan kuşkuyu hafifletmeye yarar. Bu nedenle bu tür bir insan, “doğru” davranışından kuşku duyulduğunda kolayca şiddete başvurabilir. Bu tür şiddet dışavurumları, bir

insanın gerçek anlamda bir köklenme olmadan içinde biriktiği nefretin yanı sıra, algılayamadığı kendini aşağılama duygusunu ve zayıflık duygularını da ortaya çıkartır –asıl özlemi olan sevgiyi güç vaadi karşılığında değişen insanın payına düşen budur.

Kütemeyer'in hastası işte bu nedenle kendisini ölü insanlara yakın hissediyordu. Çünkü ancak bu durumda yetersizliğiyle karşılaşma ihtimali ortadan kalkıyordu. En büyük emniyeti ölüm vaat ediyorsa, o zaman insan ölümü özlemeye başlar. Duygudaşlığı en fazla aşağılayan, güçlülük ve büyüklüğe dayanan erkek mitini sınırsızca yücelten ideolojilerin faşist ideolojiler olması rastlantı değildir. Her türlü faşist oyun ölümü yüceltir. Onca insanda –entelektüel karşıtları arasında bile– duygusal yandaşlar bulmasının nedeni budur. Bu pek çok insanda, kahramanca bir kurtarıcı olarak ölümün buyusüne kapılma eğilimini harekete geçirir. Ölüm, insanı kendi yetersizliğine dair duyduğu kemirici kuşkudan kurtarır, bu erkekler kadar kendiliklerini erkek miti üzerine kurmuş kadınlar için de geçerlidir. Faşist ideolojilerin, erkekler kadar kadınları da yıkıcı amaçları adına kolayca kazanmalarının nedeni budur. Eğer bu kurtarılma ihtiyacı önceden var olmamış olsaydı faşizm asla bu kadar başarılı olamazdı.

Ölüm isteği, gerçeklikten yoksun bir kişilik yapısının bir parçasıdır. Bunun yaygınlaşmış hali, ölümün kurtarıcı bir rol oynadığı trajik aşk hikâyeleri geleneğinde görülür. Romeo ve Juliet buna bir örnektir. Talihsizliklerinin bizi etkilemesi sadece onlara acıma duyduğumuzdan değildir. Kaderleri, gizliden gizliye izleyicinin de arzuladığı sondur. Burada şu soruyu sormak gerekir: Aşk adına niçin onca cinayet işlenmektedir? Ayrılar ve sevilenler, karılar ve kocalar birbirlerini çok fazla sevdikleri için mi öldürmektedirler? Belki de aşkın kandır-

macalarının aşkın kendisiyle pek ilgisi yoktur. Belki de bu, insanın kendi iç mücadelelerinden kurtulmak için bir başkasının sevgisini zorlama girişimidir. Bu mücadelelerin nedeni de, insanın kendisini gerçekten sevmeye yetisine sahip olmamasıdır. İnsanın kendi doğasına olan tamamen ilksel sevginin dışarıdan gelen onaya bağlı olan narsistik sevgi tarafından bastırıldığı yerde kendi gerçek kendiliğini oluşturma cesaretini bulma olanağı kalmaz.

Bu nedenle kendimizi bir başkasını da sevmeyi deneriz, bu başkası da böyle bir sevgiye “değer” bulduğumuz kişi olur. Böylece kendimizi ve ötekini yitirmiş oluruz. Bazen bu kendimizi öldürmeye kalkacak noktaya varır ve bunu da ötekini gerçekten öldürerek yaparız. Çünkü o sonuçta bizim bir zamanlar vazgeçtiğimiz, sonra ötekinde tekrar bulduğumuza inandığımız, ama sonra –gerçekle kendinize gelerek– tekrar yitirdiğimiz kendi kendiliğimizdir. O zaman bu ihanete uğramış kendiliğe yönelen nefret tekrar ağır basar ve bu nedenle “sevgi” yüzünden öldürürüz.

Ölüme duyulan gizli ihtiyacı her yerde görebiliriz. Bunun sorumlusu sadece kendiliğin yitirilmesi değil, aynı zamanda bu yitimin insanın kendi katkısıyla gerçekleşmiş olmasıdır. (Böyle bir gelişimde araç olan –erkek mitine tutsak-annenin rolüne daha sonra değineceğim.) Ölüm tutkusu bugün eski dönemlerdekinden daha güçlü değildir. Değişen sadece araçlardır: Toptan yıkımı gerçekleştirecek araçlar olağanüstü çoğalmıştır. Aynı şekilde insanların edimleriyle ölümü hedeflediklerinin gizlenmesi kolaylaşmıştır. Gizleme artık çok rafinedir. Hitler ve yandaşları bile yaşama dair aldatıcı sözler etme gereği duymuşlardır.

Üçüncü Reich döneminde cinayetin ahlaki yükünden söz etmekten çekinmeyen kitle kıyımı tahrikçileri vardı.

Henrich Himmler, 1943 Ekim’inde Poznan’da yapılan SS grup liderleri toplantısında konuşurken Yahudi kıyımı hakkında şunları söylüyordu: “İçinizden çoğu yüzlerce cesedi, bir yüz veya bin cesedi bir arada görmenin ne anlama geldiğini bilir. Buna dayanabilmiş olmak ve –bazı insani zaafların dışında– akli başında kalabilmek bizi sertleştirdi.”⁴⁶ Kendi cümlelerindeki dehşetin sergilenmesinde korkunç bir şey yapmış olmanın bilinci hâlâ vardır, ama dehşet kendine acı-maya dönüştürülmüştür. Böylece diğer duygular yüzeye çı-kanmaz. Bu göstermelik duyguların doğasında vardır: Empati düzeyinde algılamadan kaçmak için kendine acıma, ama aynı zamanda temel yalanı sorgulayanlara saldırma hakkı bula-bılıme bahanesi.

Himmler, 1944 Mayıs’ında bir Nazi valileri toplantısında Yahudi kıyımı üzerine şunları söylüyordu: “Sizlerden burada söyleyeceklerime sadece kulak vermenizi ve üzerinde konu-lunmaması gerektiğini unutmamamanızı rica ediyorum. Yakında büyük soruyla karşılaşacağız: Kadınlar ve çocuklar ne olacak? Bu-rada da gayet net bir çözüm bulmaya karar verdim. Erkekle-ri ortadan kaldırmak, ama çocuklarının ileride bizim oğulla-rımızın ve torunlarımızın karşısına çıkacak intikamcılar ola-cek büyümelerine izin vermek hakkını kendimde görmüyo-rum. Ağır bir karar vermek ve bu halkı yeryüzünden silmek zorundayız.”⁴⁷ Himmler’e göre bunu düzenlemek o zamana kadarki en zorlu görev olmuştu, ama insan yaşamı karşısında duyarsız kalan kalpsiz cellatlar ya da sinir çöküntüleri içinde-ki zavallılar haline gelmeden iki büyük tehlike arasından ge-çilmişti. Himmler gibi adamlar ne hissetmek gerektiğini bi-lirler ve gerçek tavırlarıyla tam bir zıtlık içindeki duyguları kendilerine uydururlar. Bu tür konuşmalarla amaçlanan, bu katillerin “kalpsiz cellatlar” veya “zavallılar” olma arasında bir

seçim yapma şansları olduğu izlenimini uyandırmaktı. Dill bu şekilde kullanarak içinde hâlâ gerçek duygu artıkları barındıranların da kafaları karıştırılıyordu. Himmler çok örtük bir şekilde dehşetin yönünü, dehşetin yol açtıklarının kahramanlaştırılmasına çevirirken, birilerinin pes etmesi halinde etkin olması için suçluluk duygusunun gizli silahını ortaya çıkartıyordu. Kişinin içindeki işkenceyi atlatma “iradesi”ne sahip olup olmadığı, “gerçek” sorun haline getirilmişti. Böylelikle herkesin, erkekliğin gücü trenine atlamak için uğraşmasını ve insani duygu olarak korudukları ne kaldıysa hepsinden vazgeçmesini sağlamayı amaçlıyorlardı.

Suçluluk duygusunu insanileştiren bir şey gibi görme eğilimindeyizdir. Ama bu, hiç de yerinde bir tepki değildir. Gerçek suçluluk bilinci, empati düzeyindeki algıların canlanmasıyla oluşur ve yapılan haksızlığı tekrar telafi etme çabasına bağlı bir içsel etkilenmeyle kendini belli eder. Suçluluk duygusu dediğimiz çoğunlukla pişmanlıktan başka bir şey değildir –otoritenin yüce gönüllükle onaylamasını bekleyen boyun eğişin dışı dönük bir tepkisi. Böylelikle sadece yıkıcı edimleri doğuran döngü ayakta tutulur, ama gerçek bir değişim için gerekli koşullar yaratılmaz. Böyle bir değişimi ancak, sahte bir kimlik altında yaptığı şeyden gerçekten korkan ve bunun verdiği acıyla yüzleşen biri başarabilir. Suçluluk duygusu ancak özerkliğe götürmeyen bir gelişim içinde baskın bir rol alabilir. Bu özerkliğe çevrilen ilk silahtır: Eğer çocuk, anne babasının “doğru” davranış taleplerine uymazsa kendisine olan saygısı yıpranır. Suçluluk duygusu bu şekilde bir insanın giderek kendisinden uzaklaşması sürecinde yer alır, çünkü kendi duygusunu suçluluk olarak yaşar. Suçluluk duygusu aslında sadece yıkıcı öfkenin kökenini gizlemeye yarar. Aynı zamanda eski bir mekanizmayı yeniden üretir,

çünkü suçluluk duygusu yaratmak anne baba iktidarının veçhlediği bir yönlendirme aracıdır. Eğer suçluluk duyan bir insanı duyarlı bir insan olarak kabul ediyorsak insanlığı çoğunlukla hiç de olmadığı yerlerde görürüz.

Ölümün çekiciliği ancak bir başkasının acısının gerçekten yaşanmasıyla atlatılabilir –kendine acıyarak değil. Bu tür bu yaşantı inkânı hâlâ varsa tutumlar ve edimler –dıştaki tehlike durumlarından tamamen bağımsız olarak– değiştirilebilir. İsviçreli gazeteci Ernst von Schenk bu bağlamda bir Alman askerinin II. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı anlamlı bu olayı aktarmıştır.⁴⁸ Bu adam az önce teslim olmuş bir Rus askerini öldürme emri alır. Ama kişisel karşılaşmanın dolaysızlığı içinde Rus asker artık soyut bir düşman değil, kendisi gibi korku ve çaresizlik hisseden bir insandır. Alman asker onu öldüremez. Ama daha da ötesi vardır. Öldürme emrinin kendi içinde yarattığı çelişkiyi hissettiği anda, Nazi mitine boyun eğişinin doğasını da kavrar. İnsanlığının geri dönüşüyle birlikte içinde Nazi rejimine karşı aktif bir direnç oluşur.

İnsan böyle bir dönüm noktasında gerçek duygulara dair bir şeyler öğrenir. Bu duygular, kökleri bir zamanlar anneyle alışverişte bulunan birincil acı ve sevinç yaşantılarından kaynaklanır. İnsani bir durumun dolaysızlığı çoğunlukla, bizi duygudaşlık yetimizden ayıran soyutlamalar duvarının yıkılmasını sağlar. Bu hem iç dünyanın güncel bir gerçeklik olduğunun kanıtıdır, hem de bütün insanlar olmasa da çoğunun, içlerinde gömülü insaniyet artıklarına sahip olduğunun bir işaretidir. İnsanlığın böylesi bir ortaya çıkışı gerçekleştiğinde kişi harekete geçmekten başka bir şey yapamaz. Böyle bir tepki oluşmuyorsa bu, iç dünyadan kopmuşluğun derecesini ve kendine dair gerçekle karşılaşma gücünün bulunmadığını gösterir.

Amerikan askeri David B. Johnson'un Vietnam Savaşı sırasında yaşadıkları bunu ortaya koymaktadır. Birliğin ortasında birdenbire iki elinde birer el bombasıyla yedi yaşlarında Vietnamlı bir kız ortaya çıkar. "Yakındaki tek silahlı kişi bendim. Subayın üçüncü uyarısından sonra emre boyun eğip kızı öldürdüm." Bu olay ve aynı gün yaşanan başka bir benzer olay askerin tüm yaşamını değiştirir: "O günden sonra içimde dehşet giderek büyüdü..."⁴⁹ David tam da soyutlamaların, duygudaşlığı ve acı ve kaygıyı algılama yetisini köreltiği bir tarzda yetiştirilmişti. 1971'de Paris'te bir gazeteciye, orduya gönüllü olarak katıldığını ve yürekten bağlı olduğunu anlatıyordu. Düşünsel geri planı, eski bir şekerleme fabrikatörünün oluşturduğu aşırı tutucu bir politik grup olan John-Birch şirketine dayanmaktaydı. "Ve ben komünizme karşı özgür dünyanın savunulmasına dair anlattıkları her şeye ciddiyetle inanmıştım." Sonra Vietnam'da yaralanıp ABD'de bir hastaneye gönderilir. İyileşme sürecinde savaş karşıtı eylemlere katılmak için izinsiz olarak ordudan ayrılır, ama tutuklanır. Gazeteciye bu konuda şunları anlatır: "Size ailemin ne kadar tutucu olduğunu belirtmek isterim. Hapishaneden kaçtığımda eve gittim ve annem bana ortadan kaybolmam için iki saat süre tanıdı, aksi takdirde polise haber verecekti."

Ama ideoloji ve duygu uyumsuzluğu, bir insanı dışa sapmış sahte kendiliğinin yıkıma uğraması tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyorsa bunlar arasında bir hesaplama yaşanmaz. Böyle bir insanın içinde gerçek duygular uyandığında kaos ve delilik korkusu başlar. Bir zamanlar kendisinin seçtiği "gerçekliğe" daha da sıkı sarılır. Ancak hepimizin gelişiminin başında var olan bir kendilikle yaşadığımız ilişkinin artıkları çoğunlukla mevcuttur. Çoğu insan bir başkasının acısı karşısındaki sorumluluğa kendisini tümüyle kapatamaz,

çünkü ki empati yetisi hiçbir zaman gelişme şansı bulamamış olabilir. Ama empati yetisi daha anne karnındayken geliştiği için hepimiz bu şansa sahibiz. Psikosomatik belirtiler çoğunlukla içten duygudaşlığın inkâr edilmesinin sonuçlarıdır. Psikosomatik belirtiler kişiyi daha iyi bir insan haline getirmez elbette, ama yine de hepimizin insani hissediş yetisini ilksel olarak içimizde taşıdığımızı gösterir. Finlandiyalı masörünün anlattıklarına göre Heinrich Himmler bile Yahudi kıyımını düzenlerken mide sancıları çekmiş.⁵⁰ Ünlü Milgram Deneyi gibi, deneklerin emir üzerine başkalarına acı vermek zorunda kaldıkları deneyler de bunu onaylamaktadır. Deneklerin çoğu deney yöneticisinin talimatlarını yerine getirmekle birlikte titreme, terleme veya kramplar gibi psikosomatik belirtiler göstermektedir.⁵¹

Üçüncü Reich döneminin toplama kamplarında görev yapan gözcülerin bedensel şikayetlerinden söz eden pek çok rapor vardır. Bunlar, başka insanların sıkıntısını seyretmeyi içten içe reddetmenin tepkilerinden başka bir şey değildir. Auschwitz'deki krematoryum yakınlarında seksen kişinin lunharca öldürülmesinin ardından SS müfrezeye komutanı Mußfeld tansiyonu yükseldiği için doktordan kendisini muayene etmesini istemişti. Kendisine buna az önceki olayın nedeni olduğu söylendiğinde şöyle bağırmıştı: “Teşhisiniz yanlış. Yüz kişiyi veya beş kişiyi öldürmüş olmak artık beni rahatsız etmiyor. Eğer gerginsem nedeni sadece fazla içmemdir.”⁵² Bu insanlar için alkol elbette en sıradan kendini uyuşturma yöntemi idi, bazıları da acımasızlıklarını arttırıyor veya intihar ediyordu – intihar edenlerin sayısı hiç de az değildi.

İnsanların ölüme teslim olduğunu ve bunu nasıl yaptıklarını görmek bize niçin o kadar zor gelir? Daha önce de değindiğimiz gibi göstermelik duygular aklımızı karıştırır.

Uzlaşmacılığa o kadar zorlanmışız ki başkalarının acıları karşısında derin bir duygudaşlık göstermekten utanıyoruz. Ama empati, insanlar arası ilişkilerdeki ilk ve temel yolumuzdur. Algılamanın öğrenilmiş –kültürel öğrenme– yolları tıkanmışında veya yok olduğunda, empatinin her insanın içindeki varlığı ve ağırlığı ortaya çıkar. Örneğin bitkin olduğumuzda veya beynin toplumsallaşma sürecini işleyen sinir merkezleri hasar gördüğünde.

Prosopagnozi (yüz tanıyamama) üzerine yapılan son araştırmalar bunu açıkça göstermiştir.⁵³ Görme merkezinin art zarında iki yanlı bir hasar, yakın insanların yüzlerini tanımayı imkânsız hale getirmektedir. Böyle hastalar eskiden tanıdıkları yüzlerle bir bağlantı kuramamaktadır. Sesin veya bir başka kişisel özelliğin tanınması halinde bile yüz şekli hiçbir şey ifade etmemektedir. Hastalığın özelliği, tanımaya dayalı her türlü anının silinmesidir.

Bu araştırma yalnızca hastaların anlattıklarını değil, bu kişiler farkına varmadan yürüyen olası örtük süreçleri de dikkate almaktadır. Vejetatif sinir sisteminin süreçlerine tepki veren zar direnci, elektrodermatogram yardımıyla ölçülür. Vejetatif sinir sistemi de empati aktaran sinir sisteminin bir parçasıdır. Bu araştırmayı bu çerçevede böylesine öğretici kılan budur: Hastalar yüzleri tanıyamasalar da zar dirençleri tepki vermektedir – ve yabancı yüzler karşısında değil, sadece tanıdık yüzler karşısında. Araştırmayı yapanlar buradan, algılamanın fizyolojik sürecindeki erken evrelerin hâlâ mevcut olduğu, ancak sonucun bilince iletilmediğini çıkarmışlardır; etkiler sadece bilinçsizce algılanmaktadır. Bu, yukarıda aktardığım durumların fizyolojik temelde açıklanmasıdır!

Nörolog Oliver Sacks da aynı şekilde yüksek beyin merkezlerindeki hasarların, otonom sinir sistemi düzleminde nasıl

Empatik bağlantıların ortaya çıkmasına yol açabildiğini göstermiştir. Afazi, (söz yitimi) hastanın akustik olarak işitse de sözcüklerin anlamını kavrayamadığı bir hastalıktır. Ama böyle hastaların, sesin tonu ve ton değişimi, vurgulama tarzı, yüz ifadesi, jestler, beden hareketleri gibi konuşmaya normal olarak eşlik eden sinyaller mevcutsa kendilerine söylenenleri anlayabildikleri kanıtıyor. Bunlar vejetatif sinir sistemi ve kolların derinlik duyarlılığını taşıyan kanallar üzerinden aktardır. Derinlik duyarlılığı da empatik algılayışımızın bir parçasıdır.

Yani dilsel iletişim sadece sözcüklerden ibaret değildir; saf ve özel olanın dışındaki ifade biçimleriyle de bağlantılıdır. Bunların algılanması afazi sorunu olan insanlarda özellikle güçlüdür. Sacks, bu konuda şunları yazıyor: “Duygusal yükü güçlü ifadeler, tek bir sözcük bile doğru anlamında algılanırsa da tümüyle anlaşılabilir... Afazi sorunu olan hastalarla çalışan herkes gibi ben de bazen afazi hastalarına yalan söylemeyeceğine inandım. Sözcükleri anlayamıyorlar, o halde sözcükleri kullanarak kandırılmaları olanaksız, ama sözcüklerle eşlik eden ifade tarzını yanılmaz bir kesinlikle kavlıyorlar ve bu öylesine yerinde, kendiliğinden ve kasıtsızca gerçekleştiriyor ki, sadece sözcüklerle mümkün olabilecek bir yanılsama burada olası değil.”⁵⁴

Bu, bizim dil öğrenirken sadece kültürü benimsemekle kalmadığımızı, aynı zamanda bizi toplumla uzlaştıran ve algılamamızı şekilsizleştiren düşünce şablonlarını da üstlendiğimizi ortaya koyuyor. Buna uygun olarak, beyindeki bir hasar nedeniyle ortaya çıkan dilsel bir tutukluk, eskiden sahip olduğumuz asli algılama imkânlarındaki, dilin öğrenilmesiyle birlikte bastırılan empatik yetilerimizdeki tutukluğu da ortadan kaldırılabiliyor.

Oliver Sacks, bir keresinde afazi hastalarının bölümüne girdiğinde büyük bir kahkaha patlamasıyla karşılaştığını anlatıyor. Hastalar o sırada başkan Reagan'ın bir televizyon konuşmasının başını izlemekteydiler ve devamını görmekte istekliyidiler. “Karşılarında gördükleri yakışıklı bir ihtiyar, oyuncu olarak konuşma yeteneği kazanmış bir hatip, oyunculuk yeteneğinin öne çıkışı ve duygusal titreşimleriydi –ve hastalar gülmekten yerlere yatmaktaydılar... Başkan genellikle etkileyici bir hatip olarak kabul görür –ama belli ki hastalarda sadece gülme isteği uyandırmaktaydı. Nietzsche, ‘İnsan yalanı ağzıyla söyler’ diye yazar, ‘ama bu arada yaptığı jestler gerçeği dile getirir.’ Afazi hastaları, beden duruşundaki veya tavırlardaki hatalar ve doğrular ve yüz ifadeleri karşısında olağanüstü bir duyarlılıkla tepki verirler. Eğer konuşanı göremiyorlarsa –bu özellikle kör afazi hastaları için geçerlidir– her akustik nüansı, her tonu, her ritmi, ses değişimini, müzikaliteyi, insan sesine inandırıcılık katan veya tersini sağlayan örtük modülasyonları ve iniş çıkışları yanılmasız biçimde kavrarlar. Sözcüklerin anlamını kavramadan gerçek ve sahte olanı bu şekilde neyin gerçek neyin sahte olduğunu anlarlar. Başkan Reagan'ın mimikleri, oyuncu yanı, jestleri ve öncelikle ses tonu ve sesini kullanışı, bu sözcük yitimine uğramış ama duyarlılığı yüksek hastalarda yapmacıklık duygusu uyandırmıştı. Verdikleri tepki apaçık, hatta kaba uyumsuzluklara ve aldatmacaya karşıydı. Yanılsamaya kapılmamışlardı ve sözcüklerle yanıltılmaları mümkün değildi... Başkanın konuşması onları bu yüzden o kadar güldürmüştü.”

Bu durumda, bu hastalarda beyin hasarı olmamış olsaydı algılayışlarının daha derinine ulaşmak mümkün olur muydu sorusu ortaya çıkıyor. Bütün insanlar algılamaya açık köklere sahiptir, değişen bilinçlilik dereceleridir. Konuşmanın öğre-

ülmesi, duyarlılık yetimizle olan bağımızı kopartan sürecin bu parçası olduğundan dış görünüm biçimleri çoğunlukla dolumuzu karıştırır. Buradan yola çıkarak Sacks şu sonuca varıyor: “Yaniltıcı sözcükler ne kadar hilekârca kullanılsa ve bundan bir ses tonuyla birleştirilse de, kandırılması mümkün olmayanlar yalnızca beyin hasarlı olanlardır.”

Bazılarımız sahtekârlığı fark edemediği için çok kolay kandırılır. Bunun derinlerdeki nedeni, yarılmışlığımızı ayakta tutabilmek için bizim de yanılmaya katılma çabamızda yatıyor. Bu bağlamda bir kez daha Alexander ve Margarete Mischelich’in Almanların yas tutma yetersizliği üzerine yaptıkları araştırmaya değinmek istiyorum.⁵⁵ Terapiyle başarı edilememesini narsistik nesne seçiminin yitimine bağlanabileceklerine inanıyorlardı. Bununla kastettikleri, Hitler’in hastaların kendilerini özdeşleştirmiş oldukları içselleştirilmiş nesne olduğu ve yitiminin benlerini yoksullaştırmasıydı.

Bu tez benim gözümde, soyut (psikolojik) düşüncelerin bakışımızı nasıl, esas olandan uzaklaştırdığını gösteriyor. Eğer soyut olarak narsisizmden yola çıkarsak bu hastaların çok daha asli bir hastalığı olduğunu görmeyebiliriz: Gelişimleri, içsel özgünlüğe izin vermeyen bir tür özdeşleşmeye dayanmak zorunda. Bu nedenle yas tutamamaktadırlar. Kendilikleri daha Hitler’le özdeşleşmeden yoksullaşmıştır. Bu yoksullaşma *yitimin* onunla özdeşleşmişlerdir. “Nesne seçimi”nin vurgulanması, böyle bir seçimin bir vazgeçişin, bu durumda kendi kendiliğinden vazgeçişin hizmetinde olduğunu gözden kaçırıyor. Yitirilmiş nesne (Hitler), kendine ait bir kendiliğe sahip olma zorunluluğundan kurtulmanın aracıydı sadece. Gerçek yitimin (kendi ruhunun yitimi) duyulan keder, dışarıdan belirlenen kişilik yapısının çökme riskini göze almayı gerektirir. Bununla birlikte eğer sadece, ne hastalığın asıl çekirdeğini ne

de hem hastanın, hem de terapistin duyacağı korkuyu göz önüne almayan kuramsal bir model sunuluyorsa hastaya yardım etmek mümkün değildir.

Tasarlanmış duyguların canice geri planıyla nasıl karşılaşılabilir? İşgal altındaki Fransa'nın Oradour bölgesindeki SS askerlerini örnek alalım. Bölgeyi yakıp yıkarak bazı insanları öldürdüler. Bu olay, ölüme teslimiyetin insanın kendi duygularına geri dönmesini tamamen imkânsız kılıp kılmadığı sorusunu ortaya çıkartıyor. Ernst von Schenk'in verdiği bilgilere göre SS subayları bu gaddarca eylemi tam bir iç rahatlığıyla gerçekleştirmişlerdi. Köydeki bütün erkekler vurulduktan sonra, kadınları ve çocukları kiliseye götürdüler. Kilise ateşe verildi ve hepsi yakıldı. "SS subayları kadınları ve çocukları toplarken onlara çok iyi davrandılar. Anneler, onca korkulan bu adamların çocuklarına gösterdikleri şefkat karşısında etkilendiler; çocukları okşuyor, kucaklarına alıyor, şakalaşılıyor, genç babalar gibi özenle arabalarına yatırıyorlardı, öyle ki ölüme mahkûm edilen bu insanlar sanki bir şenliği gider gibi peşlerinden güle oynaya gittiler. Hepsi bir araya toplandığında kilisenin kapıları kapatıldı. Artık kitle kıyımı başlayabilirdi."⁵⁶

Bu korkunç olay, duygu adına duyguların nasıl öldürüldüğünü gösteriyor. Burada, daha önce değinilen Ronald Reagan'ın konuşması arasında örtüşme vardır. Hastalar sergilenen duygularla (dostluk, neşe, sevgi) Reagan'ın mimiklerindeki gerçek –kibir ve nefret– arasındaki çelişkiyi gördükleri için gülüyorlardı.

Ernst von Schenk, SS subayları hakkında şunları yazıyor: "Bu adamların bir Fransız çocuğu kucaklarına aldıklarında en hafif bir nefret bile duymadıklarından eminim...Ve şuna da inanıyorum ki, eğer birden emir değiştirilmiş olsaydı (bu kolaylıkla olabilirdi, zaten bir yanlışlıktı ve aslında bir başka

Loyde “disiplin cezası” uygulanması gerekiyordu) kendilerini manen olarak iyi babayı oynamaya devam edeceklerdi ve hatta belki de asıl kötü niyetlerinden annelere sanki bu korkunç bir şakaymış gibi bahsedeceklerdi. Ama –emir emirdir!”⁵⁷

“Makul” duygularla itiraf edilmeyen cinayet itkisinin birlikteliği, bütün duyguların içte köklenmediğinin açık bir belirtisidir. Böyle olaylar koşulların olağandışıılığıyla açıklanırsa bu tür olayların ana özelliği ve gerçek bağlantıları gözardı edilmiş olur. Köpeğinin yerine kendisini vuran Amerikalı öğrenci kızın hikâyesi de böyledir. Kız bir gece bir erkekle beraber olduğu için anne babası ceza olarak köpeğini öldürmesini isterler.⁵⁸ Bu anne baba sadece kızlarının “iyiliği” için ona bir ders vermek istemişti. Elbette sonradan “sevgi dolu” niyetlerinin sonucu karşısında kendilerini kaybettiler. Duygularıyla davrandıklarını sandıkları için böyle bir şey olabilmişti. Ama sözüm ona iyi duyguları sadece kurgu olduğu için aslında canice bir içtepi içeriyordu.

Bazen her şeyin ardında saklı olan kendilik nefretiyle açıkça karşılaşırız. Bu ölümün yüceltilmesi olarak dolaysızca hayatımıza çıkar – ve bu daha önce de değindiğimiz gibi faşistlerde iyice belirgindir. Ancak onların normalde dostluk görüntüsüyle güzelleştirerek saklanana sadece açıkça yaptıklarının bilincinde olmalıyız. Ölümün peşinden koşmak başta insanları da hayatta tutmaktadır, sadece faşistleri değil.

12 Ekim 1936’da Franco’nun generallerinden Millán Astray, bölgede yerleştirdiği çelişik bir savaş şiarıyla Salamanca Üniversitesi’ni de denetimi altına almıştı: “Çok yaşa ölüm!” Ateşli konuşmasının devamında şunları söylüyordu: “...Bask ve Katalonya bölgeleri ülkenin gövdesindeki iki kanserli dolu gibi. İspanya’nın selameti faşizm, bunları bertaraf etmeyi gerektirecektir. Kararlı bir doktor gibi duyarlılığa kapılmaksızın

canlı dokuyu kesecektir. Ve sağlıklı doku yeryüzü, hasta dokuya üzerinde yaşayan halk olduğu için faşizm ve ordu halkı silecektir ve toprağı tekrar ulusun kutsal mülkü haline getirecektir...”⁵⁹

Böyle insanlar, iç boşluklarını azaltmak için yıkım aradıklarını bize süslemeden gösterirler. Kendisini en fazla tehlikeyken emniyette hisseden Kütemeyer’in hastasında o kadar açık olarak ortaya çıkmayan, burada çok dolaysız olarak görülüyor. Savaş bittiğinde ve artık yıkıcı edimlere girişemez olduğunda iç huzursuzluğu katlanılmaz hale gelmişti. Morfin kullanmaya başladı, çünkü Kütemeyer’e anlattığı gibi, ancak bu şekilde “içimde hissettiğim soğukluk yumuşuyor, yüreğimin altındaki korkunç kasılma gevşiyor...”⁶⁰

Yani merkezi dürtüleri hep ölümün etrafında dolaşan bir erkek tipi var. Hitler ve adamları öldürtürken veya kendileri öldürürken, kendisini sadece ölüm ve yıkımla canlı hissedebilen bir insanı temsil ettiklerinin farkında değildiler. Albert Speer, *Spandau Günlükleri*’nde Hitler’in ateşin yıkıcı gücünü nasıl sevdiğini anlatır. “Bir dünyayı ateşe vermek ve bir kıtayı ateşle örtmek: bunlar sadece simgesel ifadeler olabilir. Ama onu her zaman derin bir heyecana sürükleyen düpedüz ateş olmuştur. Başkanlık makamında, yanan Londra, alevler içindeki Varşova veya havaya uçan yük trenleriyle ilgili filmler gösterdiğini ve her seferinde büyük bir şehvete kapıldığını hatırlıyorum. Ama onu hiçbir zaman savaşın sonlarına doğru bize New York’un alevler içinde yok oluşunu nöbet geçirir gibi betimlerkenki kadar kendinden geçmiş bir halde görmemiştim. Gökdelenlerin dev meşalelere dönüştüğünü, birbirlerinin içine yığılıklarını, patlayan şehrin karanlık göğün önündeki yansımasını canlandırıyordu.”⁶¹ Ernst Jünger, Ekim 1944’de günlüğüne Hitler’le ilgili olarak şunları yazar: “Halk

İnşasına çıkışına eşlik eden hararetili tezahürat, kendi yıkımının onayından başka bir şey değildi...”⁶²

Luise Rinser, otobiyografik yazısı *Kurdu Kucaklamak*’ta, genç bir öğretmenken Üçüncü Reich’in ilk günlerinde nasıralı sosyalizm karşısında kendisini uyarın bir arkadaşının bağından geçenlerden söz ediyor: “Bir gün Hitler’i yakından görebilmek için Obersalzberg’e gitti. Bahçede Führer’i bekleyenlerin arasında üçüncü sıradaydı. Hitler geldi, çocukların bağını okşadı, birkaç kişiyle konuştu ve eliyle havada fütursuz tutama işaretleri yaparak yoluna devam etti. Doktor Stein’in bulunduğu yerden henüz geçmişti ki birkaç metre sonra geri döndü, bir an duraksadı ve sonra doğrudan Doktor Stein’in yanına gitti, öndeki iki sıra insanın arasından ona elini uzatıp elini verircesine doğrudan gözlerinin içine baktı. Doktor Stein çok şaşırılmıştı. O an gayet açık ve kesin olarak, zorbalanın öldürülmesine izin verilmesi gerektiğini düşündü.”⁶³

Ölüm ve yıkımın odakta olduğu her yerin Hitler’i çektiği olduğu açık. Yakınında bulunan birinde –yönünü değiştirilerek– bu tür düşünceleri hissedebilmesi, içinin bunlar tarafından ne denli ele geçirilmiş olduğunun bir işaretidir. Burada bazı doğaüstü yetilerden söz etmiyorum, yalnızca bu tür insanların kendi canice yapılarına yönelik iletişimi algıladıklarını belirtiyorum.

Yıkım ve ölüme bağlılık “gerilim boşaltmayla” hiçbir şekilde yumuşatılamaz. İnsanın öfke ve hiddeti dile getirebildiği ölçüde arınma düşüncesi boşalttığı yaygın bir inanıştır. Ama öfke ve hiddeti besleyen kendilikten nefretiyse bu gerçek değildir. Çünkü kendilik nefreti bir dış nesneye yansıtılmayla daha da güçlenir ve için derinliklerinde yeni bir kendine ihanet olarak algılanan edimlerle beslenir. Bu yüzden her yeni yıkım eylemi yıkıcı öfkeyi daha da yükseltir.

Bu tür insanlarda her gün yaşanan asıl bütünlük budur. Artan hırslarını frenleyen bedensel bitkinliktir. Bütün fethedenler –ister politikacı olsun, ister sanayi yöneticileri– bu yola bir kez girdiler mi bir daha geri dönemezler. Kendilerini kendi içlerinin fethine adanmakta ne kadar yetersizse kendilerinden kaçışları o kadar telaşlı olur ve nefret ettikleri kendiliklerinin dışındakileri fethetmeye çalışırlar.

Bu insanların entrikaları başarısızlığa uğrarsa “acı çekmeye” başlarlar. Ama acı çekişleri, insani bağ bulamamaktan duyulan çaresizliğin yol açtığı acı çekişten çok farklıdır. Kendi iç yaşantılarıyla bağlarını kopartmamaya çalışan insanlar yalnızlımı aşip sevgi ve sıcaklığa ulaşmak isterler. Diğerlerinin de ise iktidar oyunlarında başarısız kalındığında acı söz konusu olur. Başarısızlık yarılmış kendiliğin kaosuna girme tehlikesini ortaya çıkartır. Başarısızlığın sorumluluğunu başkalarına yükleyip iktidarı koruma çabalarını iki katına çıkartarak kaçmaya çalışırlar. “Acı”larını belirleyen keder değil, kendini açmadır.

Bu “duygu”lar, sadece duyguların sergilenmesidir. Hatta böyle insanların intihar edişi bile bir dramın sunumundan ibarettir. Kendi yaptıklarından dolayı kendine katlanamayan biri kendini öldürdüğünde bu en azından utancın ve korkunun bir kendilik bozulmasının işaretidir. Ama Hitler bu noktada Albert Speer’e şunları söylüyordu: “Bana inan ki Speer, canımı almak bana hiç zor gelmiyor. Kısacık bir an ve her şeyden kurtulacağım, bu acı veren varoluştan kurtuluş.”⁶⁴ Ancak boş ve anlamsız bir yaşam böylesine kolay sonlandırılabilir. Başkalarının yaşamını cehenneme çevirdiği Hitler’in bilinci ne ulaşmıyordu. Bildiği sadece kendine acımaydı. Temeldeki yaşamın küçümsenişi, yaşamın reddine ve aynı zamanda ölümün yüceltilmesine dönüşmüştü.

Bu tümüyle farklı iki yaşam gelişiminin değişik acı çekme biçimlerini birbirinden ayırt etmeliyiz – aksi takdirde kendili duyugudaşlığımız bize bir oyun oynayacaktır. Eğer bir insanın acısında, kaybedilmiş iktidar oyunlarının yol açtığı kendine acımanın söz konusu olduğunu fark edemiyorsak, duyugudaşlığımız onlara yardımcı olmak yerine küçümsemelerini arttıracaktır. Örneğin bu insanlar ilaç tedavisi için en iyi adaylardır. Çünkü ilaçlarla iç gerilimi bastırmak ve böylece yarılmayı başarıyla ayakta tutmak mümkündür. “İyileşme”nin böyle bir türü, Martti Siirala’nın söylediği gibi “temel hesapişmayı desteklemek yerine ondan kaçınmayı sağlayan bir silahtır”.⁶⁵ Farmakolojik tedavilerle sadece yaşamdan kaçınılmasına yardımcı olunur. Bu tür tedavilerin hastaya onu “etkinliğinin” eski düzeyine geri döndürmeyi vaat ettiği düşünülürse başarısızlık ortada demektir.

İktidardan hepimiz kolayca etkilendiğimiz için kendilik konusunun yapısı çok iyi gizlenmiştir. İktidar sahibi insanlara her zaman hemen güçlülüğü de yakıştırırız ve böylece onların yaşam hakkında daha çok bilgiye sahip olduklarını ve kendimizi “başarısız” gördüğümüz için onların daha iyi insanlar olduğunu varsayarız. Gerçek güç, ruhsal acıları taşıyabilmek yetisinde gizlidir. Ancak genel olarak, korku tanınmaz, özellikle de ölümden korkmayan insanların güçlü olduğu kabul edilir. Ölümlü yüceltmek ve kendini ona teslim etmek ölümün “aşılması” değil, sadece ölüm korkusunun inkâr edilmesidir. Aynı insanlar, anne babalarının sevgisinin yeterliliğinden duydukları acıya katlanamayıp iç acılara karşı duyulmazlık göstermenin zayıflık olduğu mitini uydurmuşlardır.

Dolayısıyla, acı ve kederi katlanılmaz buldukları için kendilerinden kopartanlar, gerçekliğin bozulmuş halinin sözcüleri ve savunucularıdır. Yanıltıcı bir sahte sevgi karşısında

gösterdikleri kendi zayıflıklarına katlanamadıkları için yaşımları boyunca iktidar ve mülkiyet peşinde koşmaya yöneldirler. Bu onları, sahte bir sevgiye boyun eğmeleri sonucu oluşan kendilik nefretiyle duygularıyla yüzleşmekten korur. Martti Siirala'nın tanımladığı gibi bu "gerçekliğe sahip olmayı yanılsaması" erkeğin güçlülüğünün zorunlu tarifi haline gelmiştir. Sonuç, onları taşıyacak gücü gösteremedikleri için en derinlerdeki duygularından kopmuş "güçlü erkek"lerdir.

Yaşamlarının içeriği iktidarı elde tutmaktan ibaret olan bu "güçlü erkekler", hâkimiyetleri vasıtasıyla bilinci de belirledikleri ve gerçekliğin ne olduğunu şaptadıkları için ruhsal gerçekliğin bu tümüyle tersine dönüşünün iç yüzünü görmek çok zordur.

IV

Duygu Olmayan Duygular

Hala önceki bölümlerde sahte duygulara sık sık değinmiş olmama rağmen merceği bir kez daha ayrıntılı olarak bu konuyu çevirmek istiyorum. Nesnelerin verdikleri görüntülerin doğru olmasını hepimiz derinden isteriz. Çünkü bu, empatik algılayışlarımızın güvenilirliği karşısında duyduğumuz tutkuyu ortadan kaldırır. Gerçeklik ve görüntüsü birbiriyle örtüşmüyorsa bir o kadar sarsılırız. Bu duyguyu özellikle de, toplumsal anlamda kusursuz davranışlarıyla her zaman duygu dolu ve örnek bir insan görüntüsü vermiş bir insanda şiddet patlak verdiğinde yaşarız. Bunun karşıtı ise, adalet ve düzeni korumak adına şiddet kullanıldığında korku ve şaşkınlık hislenmesidir. Bu bölümde, ayrıntılı olarak çözümlenmiş birkaç durum ve özel örnek üzerinden bu konuyu ele almak istiyorum.

Heklenmedik Suçlu

1975 yılının bir kış gecesi Gregg Sanders anne ve babasını baltayla öldürdü.⁶⁶

Gregg o sıralarda on beş yaşındaydı ve gittiği seçkin özel okulda örnek öğrenci kabul ediliyordu. Okulun müdür yardımcısı, Gregg'in hiçbir zaman sorun çıkartmadığını ve onun hiçbir uyarı işareti almamış olduklarını söylüyordu.

Komşular tarafından da yardımsever ve nazik bir çocuk olarak tanımlanıyordu. Olayın yaşandığı gün öğleden sonra okulda hiçbir gerilim veya korku belirtisi göstermemişti. Yine aynı gün onun yazmış olduğu bir kompozisyon çok iyi bir örnek olarak sınıfta okunmuştu. Kompozisyonun konusu İsa ve Tanrı arasında geçen hayali bir konuşmaydı ve “*Babaları Her Zaman Haklıdır*” başlığını taşıyordu. Çarmıha gerilme ve yeniden doğuş arasındaki zamanda Tanrı, İsa’ya çok sert bir şekilde dünyaya dönmesini ve babası onu çağırana kadar beklemesini emrediyordu.

Gregg’in babası New York’taki önemli bir bankanın başkan yardımcısıydı, annesi öğretmendi ve kiliseye bağlı bir çocuk yuvasında çalışıyordu. Her ikisi de bütün beklentilerini oğullarına yöneltmişlerdi ve zaten iyi bir öğrenci olmasına rağmen daha da üst düzeye çıkması için onu sürekli zorluyorlardı. Gregg’in bir arkadaşı onun için şunları söylüyordu “Söylediklerini duyan, sürekli olarak başarısızlığa uğradığını sanabilirdi.” Okulun ilk yılından onu tanıyan bir eğitim danışmanı, anne babasının Gregg’in hiç çaba göstermeden başarılı olduğuna ve evde daha fazla çalışsa daha iyi sonuçlar alabileceğine inandıklarını hatırlıyordu.

Ailenin çocuk doktoru, anneyi katı ve kapalı bir kadın olarak tanımlıyordu. Bir keresinde ona Gregg’in kendisiyle konuşmak isteyeceği bir sorunu olup olmadığını sorduğunda gayet kuru bir şekilde şu yanıtı vermişti: “Bizim hiçbir sorununuz yok!” O sıralarda, yani cinayetten üç yıl kadar önce Gregg sekiz ay boyunca bayılma nöbetleri geçirmişti. Annesi bunların sadece organik nedenli olduğunu düşünerek Gregg’in sağlıklı olduğunu ortaya koyan bir elektroensefalografi çektirmekle yetinmişti.

Gregg’in okuldaki danışmanı annesini rutin bir görüşmeye

diyet ettiğinde –Gregg kendisi sorunlardan hiç söz etmezdi– Fatma oğlunun okuldaki durumundan ve aldığı sonuçlardan annemin olduğunu söyleyerek görüşmeyi reddetmişti. Bu cümayetten üç ay önceydi. Anne, sadece öğretmen olarak yeterliliğini ve bilgilerini köreltmemek için yuvada çalışan sosyal bakımdan aktif bir kadın olarak tanınıyordu. Eski arkadaşları bu arababa kazasından sonra boynunda ve sırtında hasar kalmama ve kronik ağrı çekmesine rağmen her gün demir gibi bir disiplinle okula gittiğini hatırlıyorlardı. Ayrıca Gregg için büyük özverilerde bulunduğunu ve oğlunun onun için hayatta en önemli kişi olduğunu söylüyorlardı.

Babayı, Amerikan rüyasını gerçekleştirmek için çok sıkı çalışan bir adam olarak tanımlıyorlar. Philadelphia’lı bir dokmanın oğlu olarak büyük bir bankanın başkan yardımcılığına kadar yükselmeyi başarmıştı. Eve sık sık iş getirirdi ve Gregg bazen arkadaşlarına babasının ne kadar sıkı çalıştığını ve çok sorumluluk isteyen bir işi olduğunu anlatırdı.

Aktarılanlar, görev ve başarı dürtüsüyle yaşayan ve bunları aykırı düşebilecek hiçbir duyguya hayatlarında yer vermemiş bir anne baba portresi çiziyor. Hatta anne, öğretmen olarak işini aksatmaması gerektiği için fiziksel acıları bile yadsıyor. Bir keresinde oğlunun geleceğine ilişkin şunları yazıyor: “Gregg’in üniversiteye gideceğini umuyoruz, ama ne yaparsa yapsın, mutlu ve iyi bir şekilde yapacağından eminim.” Fatma “mutlu” sözcüğünü mutluluğun içerdiği özgürlükle hiç ilişkilendirmeden kullanıyor. Bu acması kadın için mutluluk, mutluluğunda bir beyin hasarı olmamasından daha fazlası değildi.

Başarının öylesine çok güdümünde olan bu anne babanın duygularının iç yaşamı hakkında hiçbir şey bilmiyor oldukları o kadar açık ki. Arkadaşlar ve komşular da hiçbir şeyin farkında değildi. Ama bir iç yarılmaya işaret eden yeterince belirti var:

- Bir keresinde bir arkadaşına beş yaşındayken başından geçen bir olayı anlatmış: Babası bir gün onun odasına girdiğinde o kadar öfkelenmiş ki üç hafta boyunca babasıyla konuşmamış. Bu, daha o zamanlardan babasını bir istila gibi gördüğünü ortaya koyuyor.
- Kız kardeşi, bazen Gregg'in babasına çok öfkelenildiğini, küfrettiğini ve duvarları yumrukladığını anlatıyor. Sonrasındaysa bu olayları hiç hatırlamamış. Bunların, aklı başında davranma ve dışa sapmış bir kimliğin normları içinde öfke ve boyun eğiş arasındaki yarılmamanın belirtileri olduğu açıkça görülüyor. İçte yıkıcılık, dışta ise anne babanın istekleri ile uzlaşması nedeniyle oluşan bir kabuk – bu kişiliğinin “bütünlüğünü” parçalamıştı.
- Gregg'deki yarıлма daha sonra fark edilen tuhaf alışkanlıklarına bakıldığında daha da açık olarak görülüyor. Odasındaki gizli bir girişten ulaştığı, üç metrelik koridor şeklinde saklı bir mekân vardı. Burada bir minder, bir lamba, kitaplar, boş içki şişeleri, bir tahta pano üzerinde büyük bir gamalı haç ve başka Nazi sembelleri vardı, ayrıca Hitler'den alıntılarla dolu altı sayfa.
- Bu ilgi alanlarından kimsenin haberi yoktu. Politik sohbetlerde liberal bir tavır sergiliyordu; okulda, o zaman ki başkan Nixon'un taraftarı olan babasıyla nasıl tartıştığını anlatıyordu. Bir keresinde sınıftaki bir tartışmada öğretmeni Hitler hakkındaki düşüncelerini sorduğunda şunları söylemişti: “O bir dahiydi, ama ne yazık ki deliydi de.” Bir sadist olduğunu düşündüğü için Himmler'den hoşlanmıyordu. İçsel parçalanmışlığının başka belirtileri de vardı:

Bir arkadaşına kendisini ne şekilde öldürmek istediğini ayrıntılarıyla anlatmıştı. Şehrin yakınlarındaki metruk su kulesine gidecekti. Merdivenlerden tepeye kadar çıkıp oradaki parmaklığa tırmanacaktı. Bir eliyle kenara tutunup orada bileğini kesecekti. Eğer asılı kalırsa elini kopartacaktı –bunu vurgulamıştı. Gregg, anne babasını öldürdükten sonra aynı bu şekilde intihar etmişti!

Yine aynı arkadaşına silahla ateş etmenin öldürmenin kişiliksiz bir şekli olduğunu söylemişti. Tuhaf bir değişmiş, ama öldürme isteğinin yoğunluğunu vurguluyor. Buna karşın veda mektubundaki ifade bu kişisel katıldan tümüyle uzak. Orada özenli ve ölçülü bir etki bırakmak istiyor. Bu geçmişindeki diğer olaylara da uygun.

On bir yaşındayken bir arkadaşıyla, bir kadının üç çocuğuyla birlikte öldürülmesi üzerine tartışıyor. Katil, komşu kasabada yaşayan baba. Geriye bıraktığı mektupta ailesini acılardan arındırmak ve ruhlarını kurtarmak için vurduğunu belirtiyor. Gregg'in arkadaşı bu olay karşısında dehşete düşmüşken, Gregg aynı duygularını paylaşmıyor. Üstelik bu cinayetle ilgili kapsamlı bir dosya hazırlıyor.

Anne babasını ve ardından kendisini öldürmesini tetikle-neydi? Dört gün önce tarih hocasından azar işitmişti. O zamanlara kadar bu hiç başına gelmemişti. Sınıfta konuştuğu için öğretmen onu kınama cezası vermekle tehdit etmişti. Bunun üzerine anne babasına bir mektup gönderilmesiydi. Ertesi gün bu iyi arkadaşına sadece üç seçeneğinin olduğunu söylemişti: Öğretmeni pataklayabilirim, mektubu saklayabilirim veya

kendimi öldürebilirim.” Kendisini tamamen anne babanın ı teklerine göre oluşturmış bir kendiliğin, gerçek sanılan ima jı aşağılanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında ne kadar dar bir alanda kaldığını görüyoruz. Aslında oğlanın başına hiçbir şey gelmemiştir. Ne öğretmen tehdidini gerçekleştirmişti, ne müdür ne de anne babası konuyla ilgili bir şey duymuştu. Ama bu ailenin içinde her şey imaj üzerine kuruluydu. Ablası üniversiteyi bitirmeden terk ettiğinde anne baba kızın yaşadığı sıkıntıları değil, bu yüzden toplum içinde prestijinin sarsılacağını düşünmüşlerdi sadece.

Gregg, anne babasını öldürdüğü günün akşamına doğru arkadaşlarıyla gelecek sene okulda hangi dersleri alacağını konuşuyordu. Kimse Gregg’de bir tuhaflık fark etmemişti. Akşam eve döndüğünde önce babasıyla beraber yemek yedi. Sonra –bilirkişinin belirttiğine göre akşam dokuz buçuk sıralarında– Gregg eline almış santim uzunluğunda bir balta alıp mutfakta bankayla ilgili bir rapor üzerinde çalışan babasının kafasına defalarca vurarak öldürdü. O sırada geceliğini giymiş olan annesini de yemek odasında öldürdü. Sonra su kulesine giderek kendisini aşağıya attı.

Cinayet işlerken bile kendi hakkında sahip olduğu imaja sıkı sıkı sarılıyordu. Yazı masasının üzerine şu mesajı bırakmıştı: “İlgisi olan herkese: Neden olduğum tatsızlıklardan pişmanlık duyuyorum. Anneme ve babama kızgın değilim. Ama artık katlanamazdım. Yani, üzgünüm. Herkese iyilikler, Gregg S.”

Kendilerini tamamen imaja ve dışa yansıtılan görüntüye tabi kılan insanlar, Gregg’in burada ifade ettiği gibi, “duygu”ları pişmanlık ve katılımın kanıtı olarak görecektir. Kız kardeşi, polise yazdığı bir mektupta şunları belirtiyordu: “Gregg, anne babasını onları sevdiği için öldürdü, intiharından duya-

eklin üzüntüden onları korumak istiyordu.” Bazıları kendi içindeki nefreti bastırabilmek için, kızın nefretle sevginin aynı değıştirmesine hak verecektir. Kız kardeşin mektubu şöyle devam ediyor: “Kardeşim, bizim veya herhangi bir insanın bilemeyeceğı nedenlerle üzerinde hissettiğı baskıya başa çıkamadı. On beş yaşında bir çocuk ne tür bir baskının altında olabilir? ...Gregg, olağanüstü duygulu ve sevgili bir oğlandı, belki de bu yüzden olağan baskı kendi yaşamındaki çocuklardan daha fazla zorladı onu.”

İşin aslı, hak edilmesi gereken sevginin, sadece başarı beklentilerinin yerine getirilmesiyle gerçekleşecek bir tür kenetlenim önemseme yarattığıdır. Bunun sonucu ise nefrettir. Bu korkunç olayın gerçek nedenlerini ancak kendi yaralanmalarını görebilecek durumda olan birisi fark edebilir. Gregg’deki dürtüyü oluşturan ve onun yıkıma yol açan nefreti anlayabilmek için kendimizi kemiren nefreti de görebilmemiz gerekir.

Yetişmesine eşlik eden mitlere uygun davranmak için duyduğu çaresizce isteğın Gregg’in iç yıkımını hızlandırdığı kaçık ortada. Buna karşılık, imaj ve edimin birbirine uygun olması açısından hiçbir şey hissetmeden bu mitlerle büyüyenler, kültürümüzün temel ikiyüzlülüğünü zaten en iyi şekilde öğrenmişlerdir ve yıkıcılıklarını toplum tarafından kabul edilebilir yollarla “yüceltmeyi” bilirler. Gregg gibi insanlığın trajedisi ikiyüzlü olamamalarındadır. Öldürtücü öfke patladığında doğruca huzursuzluklarına neden olanı öldürürler. İkiyüzlülüğü kavramış olan “gerçek” uzlaşmacıların yerine –gayet meşru yollardan– kendi kendilerine nallanet ettiklerini hatırlatanları öldürürler.

Vicdanı rahat katiller

Resmi olarak onaylanmış cinayet konusuna değinmeden önce sözde yüceltme üzerinde kısaca durmak istiyorum. Psikanalitik yüceltme anlayışı insanlara, enerjileri sosyal bağ kından “daha kabul edilebilir” kanallara yöneltilmesi gereken ilkel güdülerin hâkim olduğu anlayışına dayanır. Freud, “dürtüler hedeflerini değiştirebilirler (erteleme yoluyla)”, demişti.⁶⁷ “Temel dürtüler” olan cinsellik ve yıkıcılık, Freud’a göre ya bastırılabilir ya da yüceltilebilir. Bu anlayış, yıkıcılığın ve saldırganlığın gerçek gelişime uygun biçimde araştırılmasını bugüne kadar engelledi.⁶⁸ Freud, yüceltmeyi insandaki yıkıcılığın karşısına çıkartılabilecek tek yol olarak onaylarken insanın doğuştan yıkıcı olduğunu kabul eden ve bunu “doğal” bir durum olarak kutlayan ideolojileri desteklemiş oldu.

Yüceltmenin, yıkıcılığın ve saldırganlığın gerçek kökenleriyle hiçbir ilgisi olmadığı görülebilirse dürtü kuramının çıkmazından kurtulmak mümkündür. Dürtü kuramı sadece, yıkıcılığı ve saldırganlığı an içinde kabul edilebilir görünen yönleri kanalize eder, örneğin acımasız bir rekabet mücadelesinin hüküm sürdüğü iş yaşamında. Yıkıcılıkla başa çıkmanın tek yolu, buna yol açan çaresizlikle yüzleşmektir.

Ancak insan kendi çaresizliğini görür ve bunun getirdiği sınırları kabul ederse kendisini küçük ve önemsiz hissetmesine neden olan mitleştirilmiş suçluluk duygusundan kurtulabilir. Eğer insan çaresizliğin başarısızlığın bir ifadesi olduğu görüşünden kendini kurtarabilirse ilkel ve yıkıcı öfkeden bağımsızlaşabilir. Buna karşın öfkenin bastırılması veya yüceltilmesi kaynaklarını yaşatmaya devam eder.

Yüceltme kuramı ayrıca, şiddet gerçeğini bir tür hoşgörü

ve hatalı bir anlayışla karşılayarak zararsızlaştıran uzlaşmacılığı kolaylaştırır. Mesele sadece şiddet eğilimini daha zararsız hedeflere yönlendirmekse kötülük sorunu yine konu dışı kalır. Kötülük mü bize hâkim, biz mi kötülüğe hâkimiz?

ABD'deki Attica hapishanesinde 9 Eylül 1971'de çıkan isyan sırasında yaşanan olaylar içimizdeki kötülüğün bize hükmettiği inancının ne kadar yaygın olduğuna bir örnektir. O gün bin üç yüz kişi hapishanedeki tutukluların yarısını, otuz kadar gardiyanı ve hapishane görevlisini rehin alıp pazarlık sürdürdükleri dört dramatik gün boyunca ellerinde tuttular. New York eyaletinin o zamanki valisi Nelson A. Rockefeller'in emri üzerine eyalet polisi 13 Eylül'de hapishaneyi ele geçirdi.

Olayın geri planı ve seyri ayrıntılı biçimde belgelendi:⁶⁹ Attica hapishanesi aşırı doluydu. Tutukluların çoğunluğu siyahlar ve Porto Rikolulardı. Haklarının dikkate alınması için duydukları mücadele isteği giderek arttı. 8 Eylül günü öğleden sonra yaşanan bir olay isyanı başlattı. Gardiyanlardan biri iki Mahkûmun kavga ettiklerini sandı, arkadan yaklaşıp içlerinden birine dokundu. Mahkûm sıçrayarak arkasına döndü ve vurdu, büyük bir ihtimalle arkasında ne olduğunu görmediği için bunu içgüdüsel olarak yapmıştı. Biri siyah, biri beyaz olan iki mahkûm, gardiyan durumu yanlış anlayıp arabama girdiği sırada hapishanenin futbol takımı için antrenman yapmaktaydı ve beyaz olan antrenördü.

Akşam bütün mahkûmlar tekrar hücrelerine kapatıldığından bu ikisi yerlerinden alındı ve tecrit hücrelerine götürüldü. Kısa sürede dövülerek öldürüldükleri söylentisi yayıldı. Ertesi sabah isyan başlamıştı. Tutuklular asgari reformlar ve bencillerin cezalandırılmamasını istiyorlardı.

Vali, hapishanelerden sorumlu hükümet komiserinin yönetimi altında bir halk komitesi tarafından yürütüldüğü halde

barışçıl bir uzlaşma için yapılan görüşmelere katılmayı inatla reddettikten sonra hapishaneye saldırılması için emir verdi. İsyanın bastırılmasının hemen ardından vali, polisin ve hapishane personelinin “mükemmel bir iş” başardıklarını açıkladı; yirmi dokuz mahkûm, on rehine öldürülmüştü, seksen dokuz kişi de yaralanmıştı. Olaylar hakkında yapılan resmi araştırmada bu kıyımın nedeninin, hapishanedeki sorumsuzca ve amaçsızca girişilen vuruşma olduğu sonucuna varılmıştı.

Burada valinin politik sorumluluğunu bir yana bırakmak ve sadece hapishaneye saldıran kuvvetlerin eylem biçimi üzerinde durmak istiyorum. Belli ki görevleri rehineleri kurtarmaktı ve kendilerini veya başkalarını saldırılardan korumanın dışında ateş etmemeleri emredilmişti.

Mahkûmların elinde iki gözyaşırtıcı tabanca, coplar ve bıçak vardı. Saldırıya geçen bin kişilik polis gücü ise tüfek ve tabancalarla silahlanmıştı. Fişekli tüfeklerin etki gücü, kırk beş metre mesafeden çapı bir metreden fazla bir çemberdi. Tek kişilik bir saldırıya göre olmadıkları ortadaydı. Aşırı dolu bir hapishane avlusunda bunlarla ateş edildi mi boşa gitmeyeceği kesindi. Örneğin rehinelerden biri bu şekilde ölmüştü.

Rehineler, isyan boyunca kazanmış kafalarıyla hemen ayırt edilen Siyah Müslümanlar'ın denetimi altındaydı. Mahkûmlara bir ültimatı verildikten sonra sekiz rehineyi yer yatırarak bıçaklarını boğazlarına dayadılar. Böylece ültimatın kabul edilmediği ilan edilmiş oldu ve polis hapishaneye saldırdı. Rehinelere bir şey yapılmadığı sürece ateş edilmemesi emredilmişti. Saldırı öncesinde rehinelerin iğdiş edildiği söylentisi yayıldı. Bu öylesine şeytani bir iddiaydı ki, saldırıya geçen polisin daha sonra rehinelerin ölümünü bu sakatlanmaya bağlamasını sağlayacaktı. Ama ertesi gün rehinelerin

polisin ateş etmesi sonucu öldüğü açıkça ortaya çıktı.

Kurtarmak istedikleri rehinelere mahkûmlar tarafından saldırılmış olduğunu bilen ve bir hapishaneye fişekli tüfeklerle alırdan insanlardan ne beklenir? Silahların seçimi ile eylemin amacı birbirine ne kadar uymaktadır?

New York Times'ın muhabiri Tom Wicker üç gün sonra yazdığı yazıda, "mahkûmların bir saldırı karşısında rehinelemin tümünü öldürebileceğine inanmanın silahları elinde tutmaları durdurmaya yetmeyeceğini, onların amacının sadece içeri girmek olduğunu" belirtiyordu. Durum tam da buydu: İçeriye girmek ve öldürmek istiyorlardı! Çoğu silahsız olan insanların çıkardığı bir isyanı bastırmak ve rehinelere kurtarmaktan ibaret görevlerinden tamamen bağımsız olarak bir deliliğe kapıldılar. Söylenti onları esir almış ve tahrik etmişti ve bu daha değersiz ve aşağı gördükleri insanlara yansıttıkları kendi yıkıcılıklarının ifadesinden başka bir şey değildi.

Şunu göz önünde bulundurmak gerekir: Suçlular hapishanelerde çok düşük maaşla çalışan, neredeyse hiç eğitim almamış ve sosyal merdivenin en alt basamaklarında bulunan insanlarla karşı karşıya. Ama bu insanlar, kendilerini sosyal statülerinin düşüklüğünden dolayı küçük görenler için bir ayrıcalık olabilecek otoriteye sahip. Böylelikle toplum kendi kendini çelişkili bir konuma sokuyor. Yasaları çiğneyenleri cezalandırmak istiyor, ama bu insanları düzeltmek için fişekli hapishane koşullarını sağlayacak bedeli ödemek istemiyor. Bu nedenle Attica'daki trajedinin sorumlusu sonuçta toplumun kendisidir.

Attica'daki olay ayrıca, kendileri de sosyal adaletsizliğin kurbanı olmakla birlikte, otoriter yapılarla bir o kadar güçlü özdeşleşme sağlayan insanları da daha yakından görmemizi sağlıyor. Attica'da hem polis, hem gardiyanlar –aynı mahkûmlar gibi–

demir bir disiplin ve hizmet rutinine boyun eğerek yaşamını sürdürüyordu. Gerçi diğerlerine emir verebilecek konumdaydılar, ama kendileri de bu hapishanedeki mahkûmlardan daha az mahkûm değildiler. Mesleki hayal kırıklıklarını hafifletecek bir supap vardı elbette: suçlular, yani yasalar yoluyla kendilerinden daha değersiz olanlar. İtaat yaşamın anlamı haline geldiği için insan itaat etmeye hazırsa resmi olarak zayıf ilan edilenler, insanın kendi öfkesini üzerine boşaltabileceği bir günah keçisi haline gelir. Burada “zayıf” olan, bir de insanca davranılmayı talep eden suçlulardır, başkaldıranlardır, toplum dışı olanlardır.

Attica olayı özerk olamamanın neye yol açtığını gözle görülür hale getiriyor. Eylemle neden ve amaç arasında artık hiçbir bağlantının kalmadığı ölçüde bir öfke ve yıkıcılık. Olağan durumda örtük kalanı burada ham halinde görüyoruz: İtaat yoluyla oluşan bağımlılığın ölçülü sosyal davranış maskesi altında öç aldığını. Değersiz insanlar olarak kabul edilen mahkûmları öldürürken katiller kendilerini haklı hissedebiliyorlar. Buna uygun biçimde de övgü bekliyorlar ve vali de bunu vermekten kaçınmıyor. Bu tür politikacılar dolsuz cinayeti, uygulamalarıyla meşrulaştırıyorlar.

Böylece şiddetin giderek artmasının temeli atılıyor. Çünkü bu tür şiddet eylemleri sonucunda yaşanan suçluluk duygusuna karşı sürekli şiddetlenen eylemlerle savunma oluşturma ihtiyacı ortaya çıkıyor. Attica olayının korkunç hikâyesi, itaat ve uzlaşmacılığın insanları ne hale getirdiğini gösteriyor.

Şiddete eğilim gösterenler sadece suçlular değildir. Temeli itaate yatkınlık olan bir dünyada yaşayan bütün insanlarda şiddet eğilimi mevcuttur. Eğer ancak itaatkâr olduğumuzda kendimizi sevme hakkı bulabiliyorsak, bir zamanlar bizim de

posterdiğimiz itaatsizliği başka insanlarda öldürdüğümüzde kendimizi adil bir insan olarak hissedebiliyoruz. Sadece kendimizi içimizdeki eski düşmandan korumak için değil, aynı zamanda giderek büyüyen birikmiş öfkeyi boşaltmak için de düşmanlara ihtiyacımız var.

Böylece, yaşamdan nefret eder ve küçümserken kendimizi iyicil, yüce gönüllü ve insancıl hissediyoruz. Burada doğru olan sadece “aklı başında” görünmeye çalıştığımız, yani beklentilere cevap verdiğimizdir, çünkü kendi kendimizi ancak böyle sevebiliriz. Ama bu narsisizmdir ve kültürümüz bu narsisizmi çok etkin bir biçimde beslemektedir. Sevdiğimiz, “aklı başında” dış görüntüdür, olabileceğimiz kendimiz değil.

Nesnelleştirilmiş şiddet

Toplumsal normların uygulanması, şiddet eğilimine hizmet etmeye ve aynı zamanda bunu reddetmeye yarayabilir. 27 Mart 1979'da İsviçre'de politik bir gösteri sırasında bir yazar iki polis tarafından tutuklandı ve dövülerek öldürüldü. Daha sonra mahkeme sırasında polislerden biri şunları söyledi: “Benden ne bekliyorsunuz? Hayatım boyunca itaat gösterdim. Çocukken, okulda, mesleki eğitimde, askerlikte ve polis olarak. Ben sadece emirleri yerine getirdim.”⁷⁰

Bu emir elbette düzeni sağlamak anlamındaydı. İki polis, bu gerekçenin arkasına sığınarak düpedüz bir insanı öldürdüler. Burada dikkat çeken polisin kendisini mahkemede “emir üzerine” davranmış olmakla savunması değil, itaatin polişim sürecini sergilemesidir: İnsan itaat etmek zorunda kalarak yetişmektedir, ama kendisi olarak –kendisi için– düşünüp hissedebilmek değil. Ayrıca, buna alıştırılmanın neye yol açtığı gizli kalmaktadır: Bu aslında toplumun korktuğu

şey; yani yıkıcılıktır –ve toplum kendisini bundan itaate alış tırma yoluyla beyhude bir şekilde korumaya çalışmaktadır.

Yıkıcılığın burada iki yüzü vardır. Bir yandan canlı olma olanaklarının sürekli ve tazelenerek bastırılmasını sağlarken, diğer yandan toplumsal olarak “aykırı” veya rahatsız edici kabul edilen her şeye karşı dolaysız şiddete yol açmaktadır. Anı yaşamın bürokratikleştirilmesi bir başka biçimde daha çalışır. Sadece örtük şiddet uygulamasına izin vermekle kalmaz, aynı zamanda insanları duygularından uzaklaşmaya zorlayarak tahrip eder. İşte bu da itaate görevlendirme yoluyla sağlanır.

Bu konuda Pentagon’un eski bir bilimsel araştırma görevlisinin sözlerini aktarmak istiyorum: “Bir savaş durumunda Sovyetler Birliği’nde nükleer silahlarla saldırılacak noktaları araştıran grupta çalışıyordum... Air Target Division’un politik ve bilimsel araştırmalar bölümünün görevlisi olarak, SB Komünist Partisi’nin çeşitli şehirlerdeki merkez bürolarını saptamakla görevliydim.... Ben bu görev üzerinde çalışırken diğer bölümlerde görevli arkadaşlar benzin depoları, hava alanları veya sanayi merkezleri gibi stratejik hedefleri bulmak için uğraşıyorlardı. Hepimiz önerilerde bulunuyorduk... ve herkes bir nükleer saldırı sırasında Sovyet ordusunun hızlı ve koşulsuz biçimde teslim olmasını sağlayacak planlara kendi gösterdiği hedeflerin alınmasını umut ediyordu. İş arkadaşlarım da benim gibi sosyal bilimlerle ilgili fakülteleri bitirmişlerdi ve pek çoğu hâlâ üniversitelerin uluslararası ilişkiler ve ya ekonomiyle ilgili akşam kurslarına devam ediyordu... Bugün bu işle ilgili anılar hâlâ sık sık aklıma geliyor... Beni o sıralar insani açıdan bakamayacak kadar duyarsızlaştıran neydi? ... Herhangi bir suçluluk veya özeleştirme ihtiyacı duymaksızın birlikte kahve içiyor, öğle yemeği yiyorduk. Hiç tanımadığımız insanların yaşadığı onca yerleşim yerini hiçbir ahlaki hu-

kusursuzluğa kapılmadan yerle bir etmeyi sakince planlamamış-
tı mümkün kılan neydi? En azından saptadığımız saldırı
noktalarının bazıları SB saldırı hedefleri listesine alındığında
bunu birkaç kadeh martini içerken kutladığımızda böyle
duygulardan eser yoktu.”

Bu satırları yazan Henry T. Nash⁷¹, böyle bir çalışmayı
mümkün kılan pek çok özelliği de kaydetmişti. Soğuk savaş,
böyle bir çalışmayı –SB’deki hedefleri saptama– onur verici
hale getiriyordu. Görevliler hep ayrıntılar üzerinde çalıştı-
ğından ve planın tümü hakkında bilgi sahibi olmadığından,
veridani yük oluşmuyordu. Düşmandan hep en kötü şey bek-
lendiği için bu, fantezilerin gerçeğe karşılaştırılmasına ihti-
yaç duyulmadan yansıtılmasına izin veriyordu. Nash şu satır-
larla devam ediyor: “Her görevlinin veya ekibin çıkarttığı so-
nuçların en sıkı gizlilik derecesinde olması eleştiriye karşı
bağışık kalmayı garanti ediyordu.” Ayrıca bölümlerin hiye-
rarşik yapısı, bu görevin yıkıcı amaçlarının dikkat çekmeme-
sini sağlayacak şekilde kurulmuştu. İnsanların düşündükleri
tek şey diğerlerinin karşısında kendi pozisyonlarının ne ol-
duğuydu. Ayrıca sözcüklerin kullanım biçimiyle sağlanan za-
rarsız gösterici etki de amacın gizlenmesini destekliyordu.
“Memurlar bir savaş bakanlığında çalışmaktansa bir savunma
bakanlığında çalışmayı yeğlerler. Saldırı hedefleri yerine, Vi-
yetnam savaşında olduğu gibi ‘stratejik köyler’, bombardıman
yerine ‘operatif müdahale’ kavramları kullanılıyor; düşman
öldürülüyor ‘hareketsiz hale’ getiriliyordu ve askeri kara
harekatlarının adı ‘saldırı savunması’ydı.”

Nash, eski meslektaşlarıyla Washington’daki buluşmaları-
nın birinden şöyle söz ediyor: “Her şey hâlâ eskisi gibiydi
konuşmaları ve tavırlarıyla sevecenliklerini ortaya koyan in-
sular, ama aynı zamanda da yapmış olduklarının yapılması

gerektiğine ve bu yüzden de haklı olduğuna inanan insanlar. Hiçbirinde bir karamsarlık veya bir suçluluk duygusu belirtisi yoktu. Bir bankanın veya bir sigorta şirketinin iş atmosferindeki gibiydi.” Durum gerçekten de böyle: İtaat, bu davranışa zıtlık oluşturabilecek duyguların bastırılmasını zorlar. Eğer içimizdeki empati yetisini öldürmek zorunda kalırsak gerçek duygular da kalmaz. Geriye sadece onay sağlayan bir başarı çabası kalır ve kendine değer verme de buna bağlıdır. Ama eleştiriye karşı tepki ise öfke dolu bir kendine acımadır.

Ancak bürokratik yaşamın çekiciliği de kaos olarak algılanan bir dünya içinde emniyet sunmasıdır. George W. S. Trow, bu bakışı, Amerikan yaşamının yeni ve sert gerçeği üzerine yaptığı bir araştırmada ortaya çıkarmaktadır.⁷² Bu araştırmada Black Rock Forest bölgesinin kaderini tanımlamaktadır. Gerçi politikacılar çoğunlukla bürokratların ve kurumların mantığı arasında ayırım yapmak gerektiğini öne sürerler, ama her ikisinin ortak yanı şablonlarla düşünmeleridir. Başarılı memurlar ya da yöneticiler, bu şablonları başarıyla kullanmayı bilirler. Sadece kaosu arttıran ve iç korkuyu büyüten bütün yenilikler karşısında duyulan ürküntüye saygı gösterirler.

Harvard Üniversitesi 1949 yılında Black Rock Forest’i doğal koruma altına almıştı. Ancak Trow’un yazdıklarına göre üniversite İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “doğruca ve acımasız biçimde kendi mülkünü korumaya başladı..., üniversite yönetimi yapısının özelliğini belirleyen asıl tüzüğünden uzaklaşıyordu.” Bunu, bireyin kendi iç dünyasının yarışı gibi yaptı. Kendine ihanet burada bir biçimde resmi olarak gerçekleştirildi. Ticaretin gerçeği –eğer gelir getirmiyorsa bir servetin değerinden kuşku duyulur– üniversite yönetiminin dogması haline geldi. Harvard geçmişinde, iş dünyasının ruhuna

kaosı hümanist amaçlarla davranmakla tanınırken artık şöyle bir gelişim gösteriyordu: “Harvard’la dış dünya arasında bir tük kalmanıştı, ayırım çizgileri artık görünmez olmuştu. Harvard’ın atmosferi de, bütün ülkenin çerçeve atmosferini temsil eden Times’inkiyle aynı olmuştu.”

Trow, Black Rock Forest’in hiçbir şekilde bir finansman yükü getirmediğini, aksine vakıf sermayesini arttırmış olduğunu saptadı. Ancak modern muhasebe burada yetersiz kalıyordu. Bu nedenle de Harvard’ın yöneticisi, 1 Temmuz 1970’de vakfın servet değeri yeniden saptandığında –sadece piyasa değerine göre– bu pürüzü gidermeye karar verdi. Ormanın değeri güzelliğinde, yaşam doluluğunda ve orada yürütülen doğayı koruma çalışmasının anlamındaydı. Ama yeni finans yöneticisi için bu artık geçerli değildi. Trow onu şöyle tanımlıyor: “Durumunu sanki bir duruşu varmış gibi savunuyordu, ama aslında sadece bir işlevi vardı ve sesine belli bir ton veriyordu... Ses tonu tarafsızdı ve bu tarafsız ton onun durumuyla ilgiliydi. Kendisini hiçbir zaman net olarak ifade etmesinin gerek yoktu, ses tonu onu ifade ediyordu.”

İmajın nasıl duyguların yerini aldığı burada açık bir örnek olarak görülüyor. Bunun sonucu olan kişiliksizlik, yaşamımıza giderek daha fazla hâkim olan yeni güç haline geliyor. Uzlaşma yetenekleri sayesinde bulundukları duruma gelen bu akıllı adamlar, bu şekilde sorumluluktan kaçtıkları için kişiliksizlikle ittifak içine girerler. Kendi iç dünyalarıyla bağlı olan insanlar, yani “idealistler” ise buna karşı mücadele ederler. Ancak yapmacık duygularla normlar korunduğu için bu çok zor bir mücadeledir (“ilerleme” ve “emniyet” sözüm ona toplulukeye girmiştir). Kışiliksizlik ve (“duruş” adına) cesur bir çıkışın ardında saklanan gerçek duygular yıkıcıdır ve kaos noktasından beslenir. Toplumumuzun emniyet yayan sözüm

ona başarılı insanları, kendileri için çaresizce emniyet arayan ve emniyet yanılmasaı yaratan herkese şükran duyanları ise budala yerine koyarlar.

Orman hikâyesinin ortaya çıkmasında aslında özel bir neden yoktu: Üniversite, herkesi güzelliğinden ve yararından mahrum bırakma pahasına ormanın satılmasına karar verdi, çünkü “modern” yöneticiler somut kâr getirmeyen bir şey üzerinde düşünme yeteneğine sahip değildi.

Yalanı korumak adına uygulanan şiddet

İtaat, insanı kendi içinden uzaklaştırır ve onu aynı zamanda bu nedenle oluşacak huzursuzluktan korur. İtaatkâr davranışın çok farklı çeşitleri vardır. Hepsinin ortak gereksinimi sevgi üzerine söylenmiş yalanı korumaktır. Kendini bu yalana tabi kılmak, gerçeğe uygun yaşam kabul edilir. Ama hem iç hem dış dünyayı içselleştirme yeteneğini koruyan birine böyle bir gerçek hastalıklı görünür.

Sovyet insan hakları savunucusu ve Nobel barış ödülü sahibi Andrej Sacharow, Gorki’ye sürüldüğünde kendisine ve karısı Elena Bonner’e karşı bir karalama kampanyası düzenlenmişti. Bu kampanya özellikle karısına karşı çok çirkin bir hal aldı, öyle ki Sakarov’lar, “Yahudi karısını öldürün!” gibi cümlelerle taciz edilme korkusuyla fırına ekmek almaya bile gidemez oldular. Olağanüstü bir çocuk doktoru olan Elena Bonner bir süre önce, alerjisi Gorki’deki doktorlar tarafından tedavi edilemeyen bir komşu çocuğunu iyileştirmişti. Bu karalamalar başladığında çocuğun annesi şunları söyledi: “Bu kirli ellerin dokunmasındansa ezilmeleri çocuğum için daha iyi olurdu!”⁷³ Bu anne otoritenin görüşüne öylesine boyun eğmiş durumda ki, sadece Elena Bonner’in yardımseverliğini

öfkelenmekle kalmıyor, aynı zamanda kendi çocuğuna karşı nefretini ifade ediyor.

1941’de nasyonal sosyalistlerin, çalışma hizmeti vermeye zorlanan “işçi kızlar” üzerine kaleme aldıkları bir makalede “Biz büyük bir cemaatiz” ifadesi yer alıyordu. Bugün, kırk yıl sonra eski kadın liderler hâlâ böyle veciz sözler ediyorlar, hem de o zamanlar genç kızlara uygulanan sadistlikler kanıtlanmış olmasına rağmen. Bu kadınlar aslında bilinen anlamda yalan söylemiyorlardı, aksine –Sybil Graefin Schönfeldt’in geçmişini değerlendirirken yaptığı yerinde bir çözümlemeyle– baskı rejimine büyük bir hevesle boyun eğmiş oldukları yalanıyla yüzleşmiyorlardı sadece. Bu yalanın özünde sevgiyle davranmış oldukları iddiası vardı –ardında yatan nefreti inkâr ediyorlardı. Bir işçi kızın o zamanki resmi tanımı şöyleydi: “Bir kadın hizmetlinin görevi nasyonal sosyalizm için çocuk yetiştirmektir...” Adolf Hitler’in bu konudaki sözleri: “Karşısında tüm dünyanın korkacağı bir gençlik yetişecek. Zorlu, buyurgan, korkusuz, acımasız bir gençlik istiyorum... Entelektüel eğitim istemiyorum... Ama hükmetmeyi öğrenmeliler. En zorlu sınavlarla ölüm korkusunu yenmeyi öğrenmeliler.”⁷⁴ Burada inanılmaz olan Hitler’in amacını apaçık ifade etmesi, ama bu kadınlar bugün hâlâ kendi anneliklerinin yaratıcılığını bu erkeğe özgü iktidar miti uğruna gözden çıkardıklarını inkâr ediyorlar.

Ölüm cezası isteğiyle, temel yalanı korumak adına yaşamı küçümsemek ve iç kaostan korkmak arasında dolaysız bir bağlantı vardır. Ölüm cezasından yana olanlar, öfke duygularını dile çıkartarak gerekçe gösteriyorlar ve bu cezanın caydırıcı olduğu fikrini inatla savunuyorlar. Amerikan Psikoloji Birliği’nin Aralık 1985’te ABD Yüksek Adalet Divanı’na sunduğu rapor bu “ahlaki” duyguların ve gerekçelerin, kendilerini otoriteye

tabi kılmış insanların canice niyetlerinin ifadesi olduğunu gör-
önüne seriyor.⁷⁵ Bu rapor, bir hükümlünün dilekçesi üzerine
onu cinayetle yargılayan mahkemenin tüm üyelerinin ölüm
cezası yanlısı olduğundan verilen hüküm adil olamayacağı için
hükümün geçersiz sayılmasını sağlamıştı. (Bu mahkeme, bu tür
davalarda ölüm cezası karşıtlarının jüriye kabul edilmemesini
öngören Amerikan yönergelerine uyundu.)

Psikologların bilirkişi raporu, sadece ölüm cezası yanlıla-
rından oluşan jüri mahkemelerinin cezanın takdirinde savcı-
lığa uymaya eğilimli olduğunu, halkı temsil edemeyeceğini
ve ölüm cezasının onaylanmasının makamın icraatına gölge
düşürdüğünü gösteren araştırmaları özetliyordu. Ayrıca çeşit-
li toplumsal araştırmalar, bu şekilde oluşmuş mahkemelerin,
ağır suçtan yargılananların suçlarını ispatlamakta ölüm ceza-
sına karşı olan jüri üyelerine göre daha etkin olduğunu gös-
teriyordu. Kuşku duvarlarında, ölüm cezası yanlısı jüri üye-
leri “suçlu” yargısını ölüm cezasına karşı olanlara göre daha
kolay veriyordu. Asıl belirleyici olansa, ölüm cezasının geçer-
li olduğu ABD eyaletlerinde jüri üyelerinin ölüm cezasına
karşı olup olmadıklarına göre seçilmeleri idi.

Burada beni ilgilendiren, bu tür jüri mahkemelerinin
inandırıcılıklarından çok, ölüm cezasından yana olanların na-
sıl insanlar oldukları sorusu. Bunlar toplumun tümünü temsil
etmiyorlar, ama toplum adına adli kararlar verme hakkını
kendilerinde görüyorlar. Bunlar, birilerini, ölüm cezası da da-
hil olmak üzere, yargılamak gereksinimi içindeki insanlar. Anı-
sergiledikleri duygu durumu adalet uğruna sergileniyor.

Ünlü ve korkunç bir olay, cinayet isteğinin kişinin kendi
yaşamından duyduğu güvensizliği nasıl ödünlediğini çok
açık bir biçimde gösteriyor: Vietnam Savaşı’ndaki My Lai
trajedisi. 16 Mart 1968’de dört yüzden fazla kişi –erkekleri.

Erdemler ve çocuklar– bir ABD bölüğü tarafından bir araya toplanıp Quang Ngai eyaletindeki Son My bölgesinde vurularak öldürüldü.⁷⁶ Bu ABD bölüğü, Vietkong’la daha ilk karşılaşmasından altı ölü ve on iki ağır yaralıyla çıkmıştı ve sonuçları bu kayba kendi müttefiklerinin yerleştirdiği mayınların yol açtığı anlaşılmıştı.

Bu, demokratik erdemler bayrağı altında toplanan ABD askerlerinin, neredeyse hiç yüz yüze gelmediği, ama kayıpları bir intikam almaya kalkıştığı bir düşmana’karşı yürüttüğü bir savaştı. Böylece My Lai, Robert J. Lifton’un anlattığı şekliyle, ABD askerinin anlık bir yanılsamasıydı, “öyle ki silahlarının ucunda bebekleri, kadınları ve yaşlı adamları buldukları anda nihayet askeri bir eylemin içinde olduklarını düşünmüşlerdi: Ortaya çıkmayan hasımları sonunda bulunmuştu, fırtınasız kalmak zorundaydı ve yok edilebilirdi. Başka sözlerle söylenirse kaos içindeki dünyalarını nihayet düzene soktuklarını sanma yanılsaması.”⁷⁷

Bu savaşla birlikte ABD çelişkisinin üzerine ölümcül yaralılardan oluşan dev bir koza dolanmıştı. ABD askerleri Vietnam’da tümüyle yitikti, ama çoğu bu gerçeğe kendini kapamıştı. Aslında içtekini yansıtan dış kaosu ancak dışarıdaki bu düşmanı öldürerek düzene sokabiliyorlardı. Ama My Lai gerçeğini cesaretle ve neredeyse tek başına herkese ilan eden Donald Ridenhour gibileri de vardı. Fakat kendilerinden nefret edenler vatanseverlik, yüreklilik ve ahlaki üstünlük gibi boş laflarla aklımızı karıştırırlar. Bunların ardındaysa aslında yıkıcılık ve bir dış düşmana duyulan zorlayıcı ihtiyaç yatar. Bu nedenle, düzen ihtiyacının ortaya çıkarttığı “duygular”ın asla göründükleri şey olmadıkları sonucuna varabiliriz. Bunlar insanın kendi kaosundan kaçışıdır ve kaçınılmaz olarak yıkıcılık yayarlar.

Yani yıkıcılık taşıyan niyetler çoğunlukla gizli tutuluyor. Bunun bir belirtisi de empatinin saptırılması: Kurbanla duygudaşlık kuracağımıza saldırgana acımaya başlıyoruz. Bunun pek çok örneği var.

ABD’de kamuoyunun sesi hep adaletten ve düzenden yana çıksa da cinayet vakalarında suçludan yana çıkması pek dillerden ender bir durum değildir. William Wright, Claus von Bülow olayını ele alıyor ve Bülow’un hiç evden dışarı çıkmak istemeyen zengin karısından bezip ona neredeyse ölümcül olacak iki ensülin iğnesi yaparak bir daha çıkmayacağı bir komaya girmesine neden oluşunu çözümlüyor. Bülow yargılandı ve cinayet girişiminden dolayı hüküm giydi.

Claus von Bülow kısa sürede kahraman haline geldi. On dan yana olanlar, Bülow’u ezilmiş bir adam ve mirastan mahrum edilmesi için iftira atılmış bir kurban olarak görüyorlardı. Üzerlerinde “Claus’a özgürlük” yazan tişörtler giyerek adliye binasının önünde toplanıyorlardı. Televizyon söyleşilerinde, karısını gerçekten öldürmek isteyip istemediğini soruyorlardı. Elbette Claus istemediğini söylüyordu ve o zaman soruyu soranın yüzünde büyük bir rahatlama okunuyordu. Temyize başvurduğu için cezanın –bir kez on yıllık, bir kez yirmi yıllık hapis cezası– uygulanması bir milyon dolarlık bir kefalet karşılığında ertelendi. Bülow temyiz mahkemesinin kararını beklemek üzere evine döndü. Evinde sükseli davetler vermeye başladı ve Manhattan’ın akşam yemeği partilerinin aranılan adamı haline geldi.⁷⁸

Benzer bir halk desteği de, kız arkadaşının başını çekiçle ezerek öldüren Yale Üniversitesi öğrencisi katil Richard Herin’e verildi.⁷⁹ Cinayeti işledikten sonra polise giderek itiraf etti. Olay sırasında kız arkadaşı uyumaktaydı ve birlikte güzel bir akşam geçirmişlerdi. Cinayeti özenle ve yöntemli biçimde

hazırlamıştı ve ardından da hiçbir şekilde hâkimiyetini kaybetmemiş, akılsızca davranmamıştı. Olayın hemen ardından Yale Üniversitesi'nde onu desteklemek için çeşitli gruplar kuruldu. Bu grupları oluşturanların arasında Üniversite Katolik Derneği'nin ruhani üyeleri ve diğer üyeleri, fakülte mensupları, yönetim görevlileri ve her yarıyıldan öğrenciler vardı.

Suçunu itiraf etmiş bir katil kısa süre içinde kefalet karşılığında serbest bırakıldı ve üniversiteye 'geri döndü. Savunmasını çok ünlü bir avukat üstlendi ve mahkeme bu davalıyı gerçekten acımasızca bir cinayet işlemişti— cinayetten dolayı değil de adi bir öldürme olayı nedeniyle suçlu olduğuna karar verdi. Öldürülen kızın ailesi ve diğer pek çok insan öfkelendi. Ancak Richard Herrin'in savunmasını düzenleyen Yale ruhanileri, “affedişin mesajı”ndan söz ediyorlardı ve tarikata mensup bir rahibe, herkesin cinayet işleyebileceğini, o güne kadar böyle bir baştan çıkmaya kapılmadığı için kendisini mutlu saydığını; eğer bir insanın içindeki canice ivme serbest kalmamışsa bunun sadece bir şans eseri olduğuna inandığını söylüyordu. Gerçekten gaddarca işlenmiş bir cinayet karşısında bu rahibenin gösterdiği şaşırtıcı kayıtsızlık, katille yaşadığı duygudaşlıkla hiç uyuşmuyor.

Bu nedenle Willard Gaylin haklı olarak, masum bir kızın acımasızca katledilmesinin uyandıracacağı tiksintinin nerede kaldığını soruyor. Burada “duygudaşlığın”, yaşamı daha neredeyse başlamadan hunharca sona erdirilen kurbanla duygudaşlık kurulmasını engellemek amacıyla katilden yana öne çıkartıldığı ortada. Bu Katolik rahibenin Richard Herrin'in, avukatının Yale mensubu olmayışı üzerine yaptığı bir şakayı pek “eğlenceli” bulması da, bu şekilde öne çıkartılan duyguların ardında başka bir gerçeğin yattığını gösteriyor. Rahibe şunları söylü-

yordu: “İnsanlar onun kız arkadaşını öldürdükten iki hafta sonra böyle bir espri yapabilmesini korkunç buluyorlar. Ben de bir başka Yale öğrencisine, en azından avukatım Flannery O’Conor’dandı, diyebilmesi onun canlılığını gösteriyor.” İnsanın lütfen katilin “canlılığı” karşısında duyduğu sahte sevinç, sadece kurban için empati duymayı engellemekle kalmaz, bu duyguyu tamamen öldürür. Bütün bu duygu bozulmasının vardıgı ölçü ne kiliseden ne üniversiteden hiç kimsenin katledilen kızın ailesine başsağlığı dilemeye gitmediğini gösteriyor.

Bu örnekler istisnai durumlar değil. Benzer şeyler empati duymanın tehlide dönüştüğü her yerde yaşanıyor. Almanların yarattığı dehşet üzerine farklı zamanlarda hazırlanmış iki rapor bu konuda çok anlamlı bir yorum getiriyor. İlki, Birinci Dünya Savaşı sırasında işgal edilen Belçika’da Almanların bulunmayışı üzerine, ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere karşı uygulanan kitle kıyımı üzerine. Birinci Dünya Savaşı sırasında “Hunların”, yani Almanların sözlüğüne kadınları ve çocukları da öldürerek yarattıkları dehşet ABD’yi de savaşa sokmak için kullanılan resmi propaganda anlayışının bir parçasıydı. Almanlara karşı nefret yaratılmak isteniyordu ve başarı sağlandı. Ama Amerikalılar, bundan yirmi yıl sonra Hitler “nihai çözüm”den bahsettiğinde bunu inanmadılar ve kuşkuyla baktılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanların yaptığı gaddarlıklara ilişkin yalanlara inanıldı; İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekten kurulan ceset fabrikalarıyla ilgili doğru raporlara ise kimse inanmadı. ABD’deki yönetici güçlerin, orada yaşanan cehennem konusunda kamuoyunun görüşünü etkin biçimde yönlendirmesini⁸⁰ bir yana bıraksak bile, bu süreç şunu açıkça göstermektedir: Eğer içimizdeki nefreti körüklemeye uygunsaydı yalanlara inanmak eğilimindeyiz, ama bizden

bu kurbanla duygudaşlık göstermemiz beklenecekse gerçeğe inanmak daha zor olmakta.

Çoğunlukla adeta kurbanlardan nefret ederiz. İçimizde büyük bir huzursuzluk yaratırlar, kendi içimizdeki kurbanlı nefret ettiğimiz için duygudaşlık göstermekten utanç duyarız. Nefret, bir zamanlar boyun eğerek kendimizi kurban durumuna sokmuş olmaktan duyduğumuz utancın sonucudur. Mümkün olduğunca bunun bize hatırlatılmasını istemeyiz. Bence insanların Yahudilerin kadefine kulak kapatmak temellerindeki asıl derin neden bu. Nefreti canlandıran delişet haberleri, kurbanla duygudaşlığa girmeyi dışlayan bir duygu kısa devresi yaratıyor. Daha önce değinilen Attica Hastahanesi'ndeki isyanın seyri bunu açıkça gösteriyor. Rehinelere kaderi "kurtarıcıları" ilgilendirmiyor; saldırıya geçen polisin canice davranmasına, rehinelere sözüm ona sakatlandığı söylentileri yol açıyor.

Sahte duygudaşlık da yıkıcı duyguların inkârına yarar. 9 Mart 1983'de Kaliforniya- San José'deki bir mahkeme, sekiz yaşındaki oğlunu öldürmekle yargılanan bir anneyi suçlu buldu. Yaklaşık yüz kilo ağırlığındaki kadın, kibritle oynadığı ve mutfak dolabından altı cent aldığı için ceza olarak iki saat oğlunun göğsünün üzerinde oturmuştu. Oğlan dokuz gün sonra tıkanmanın yol açtığı bir beyin kanamasından öldü. Mahkeme, annenin yaşam karşısında duyarsız davranmış olmakla suçlanamayacağına karar verdi. Anne mahkeme sırasında davranışını gerekçelendirirken, bir eğitim danışmanının kendisine oğlu itaatsiz davrandığında onu cezalandırırken tüm ağırlığını kullanmasını önerdiğini öne sürdü. Bunu sözcük anlamında kabul etmiş ve gerçekten de on yaşındaki kız kardeşi oğlanın boğulmak üzere olduğunu fark edip polis çağırıcaya kadar üstünde oturmuştu.⁸¹

Empati duyguları, bir başka insanın göğsünün üstünde oturmanın ne anlama geldiğini bilmeyecek kadar gömülmüş olan ve kız kardeşi bile durumu kavrarken çocuğunun ölüm çığlıklarına karşı duyarsız kalan bir annenin nasıl mahkeme edilmesi gerekir? Duruşmalarda insanlığın bu çarpıtılması sırasında on iki düzgün vatandaş jüri üyesi olarak görev yaptı. Burada benim için önemli olan kadının adli suçu değil, duyguların tersine döndürülmesi. Bu kadın, oğlunun akli başında bir eğitim alması için duyduğu kaygıyı sergiliyor, ama bunun arka planında nefret yatmakta.

Çocuklara karşı uygulanan şiddet yapay duyguların genel bir göstergesidir. Çocuklara karşı uygulanan şiddetin gerçek ölçüsü ancak bugün ortaya çıkmaya başlıyor. David Bakan, çocuk tacizi üzerine yaptığı incelemesinde, insanların kendi düzen mitlerine aykırı bir şeyin varlığını ne kadar dirençli reddettiklerini gösteriyor.⁸² David G. Gill, ABD'deki yetişkinlerden beşte birinden fazlasının kendi ifadelerine göre çocuklara kötü davranabildiğini ve yüzde on altısının da bazen bir çocuğa vurmalarına az kaldığını itiraf ettiklerini belirtiyor.⁸³

“Çocuk Yılı” ilan edilen 1979'da Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), öncelikle çocukların politik şiddetin kurbanı olduklarını açıkladı. UAÖ, takibata uğrayan, tutuklanan, işkence gören, ailelerinden kopartılan veya idam edilen otuz beş çocuğun kaderini gözler önüne serdi. UAÖ'nün raporunda ayrıca yüz kadar çocuğun eski Güney Afrika yönetimi tarafından katledildiğini ve Aralık 1977 ile Şubat 1978 arasında Etiyopya'da yaklaşık beş bin çocuk ve gencin kıyıma uğradığını açıkladı.⁸⁴ Kendi özerkliklerinden başkalarının iradesine boyun eğmek adına en fazla vazgeçenlerde en yoğun öfkeyi en çaresizler ve en zayıflar uyandırdığından çocuklara karşı uy

günlük zorbalık ve acımasızlık, kendinden nefretinin mantığında yerini buluyor.

Guatemala kaynaklı bir raporda, eski devlet başkanı general Oscar Humberto Mejia Victores'in, kayıplar için etkinlikte bulunan bütün vatandaşları kışkırtıcı ilan ettiğini ve koşturmaya uğratıldıkları açıklandı. Örneğin kayıplardan biri, kocası evinden alınarak götürülen ve kayıp kocalarını arayan Guatemalalı kadınların kurduğu bir dayanışma grubuna katılan yirmi dört yaşında bir anne olan Rosario Godoy de Cuevas. Cesedi daha sonra, erkek kardeşinin ve küçük oğlunun cesetleriyle birlikte bulundu. Bebeğin tırnakları sökül-müştü.⁸⁵ “Vatanseverlik” maskesi altında sadece cinayet dürtüleri değil, öncelikle de çocuklara karşı duyulan nefret gizleniyor.

Yıkıcı duyguları reddetmenin sayısız çeşitlemesi var. Bav-yera İçişleri Bakanlığı Sözcüsü Heinrich Wiesner, 1981 yılında Dachau toplama kampına ve Nasyonal Sosyalizm'in kurbanları için bir anma yeri haline dönüştürülmesine ilişkin olarak şunları söylüyordu: “Artık Dachau da normal bir yer olmalı.”⁸⁶ Acı çekmekten korku duyan insanların “normal”den anladıkları işte tam da bu – anların silinmesi.

1 Mayıs 1986'da Arizona-Tuscon'daki eyalet mahkemesi, 14 ay süren duruşmalardan sonra kiliseye bağlı bir mülteci hareketinin altı liderini, El Salvador ve Guatemala'dan gelen yabancıları ABD'ye kaçak olarak soktukları için mahkûm etti. Diğer iki kişi de kaçak yabancıları sakladıkları ve yardım ettikleri için suçlu bulundu. Yargılananlar iki Katolik rahip, bir Katolik rahibe, bir Presbiteryen papaz ve dört gönüllü yardımcıydı. Bu mülteci hareketi, 1982 yılında çeşitli kiliseler Orta Amerika'dan gelen politik mültecilere sığınma sunmak istediklerini halka ilan ettiklerinde kurulmuştu. Bu harekete

yaklaşık üç yüz kilise, yirminin üzerinde belediye, on bir üniversite ve New Mexico ile New York eyaletleri katılmıştı. Ancak Reagan yönetimi, El Salvador ve Guatemala'dan gelen insanları illegal yabancılar ilan etti ve onlara, politik takibat ve işkence tehdidi altında bulunan mülteciler olarak koruma tanımadı.

Bu davada yargıç Earl H. Carroll özel bir rol oynadı. ABD hükümetinin El Salvador ve Guatemala'da iç savaş olmadığı ve bu nedenle bu ülkelerden gelen yabancıların politik mülteci sayılamayacakları şeklindeki görüşünü paylaşıyordu. Bu tavrı doğrultusunda, daha mahkeme öncesinde savunma avukatlarının insan haklarının çiğnenmesiyle ilgili tüm belge ibrazlarını reddetti. Savunmalarını, davalıların amacının insan yaşamını kurtarmak olduğuna dayandıramayacaklardı, dini motifleri gerekçe gösteremeyeceklerdi, ne 1949 Cenevre Konferansı'na, ne de 1967'deki BM Deklarasyonu'na değinebileceklerdi ve ABD Kongresi'nin politik mültecilere karşı tutumla ilgili 1980 tarihli yasasını öne süremeyeceklerdi. Böylece bu savcı, savunmanın davalıların lehine gösterebileceği her dayanağı engellemiş oluyordu.

Davalılardan biri olan Rahibe Darlene bir söyleşi sırasında, göçmenlik bürosu görevlilerinin evine zorla girişini, belgelere el koyuşunu ve El Salvadorlu yirmi yaşındaki bir kadını tutuklayışını anlattı: "Kadının iki erkek kardeşi idam mangaları tarafından katledilmişti, kocası sarhoş bir bekçi tarafından kaza sonucu vurulmuştu. Kaçmak ve iki küçük çocuğunu geride bırakmak zorunda kalmıştı... Dava sırasında bu konuda ifade verememek beni müthiş yıprattı...Yargıç ayrıca, Orta Amerika'da gördüklerimden ve ilticayla ilgili dini anlayışımın söz etmemi de yasakladı. Sadece insanların ABD'ye kaçak olarak girmesine yardım etmek gibi adi bir

uçtan yargılandık. Bunu yaptığımızı asla reddetmedik. Ama bunu yaparak bir suç işlemiş olduğumuzu reddediyoruz.”⁸⁷

Bu dava, deneyimlerimizin çapının, deneyimin ne olması gerektiği tarif edilerek nasıl azaltıldığını ve böylece duygulaşlığın nasıl peşinen devre dışı bırakıldığını gösteriyor. Bu yolla, söz konusu durumda yasanın üst düzeyde bir temsilcinin koruyuculuğu altında insanlar arasında yabancılaşma oluşturuluyor. Böylelikle, bu anlamda bozulmuş olan herkeş bu destek sağlanıyor. Jüri üyelerinin karara varabilmek için neredeyse elli saatlik bir oturum yapmak zorunda kalmaları gerçeğiye böylesi bir baskıya rağmen hepsinin de gayet olağan bir biçimde sürece katılmadığını ortaya koyuyor.

Bir Alman mahkemesinin insanlığı çok daha kaba çarpıtmalarla inkâr ettiği bir başka karara değinmek istiyorum. Bir Luneburg mahkemesi, Türklerin, ülkelerine dönmeleri halinde işkence görececek olmalarına rağmen iltica hakları olamayacağına karar verdi. Mahkeme buna gerekçe olarak Türkiye’de işkencenin geleneksel anlayışa uygun oluşunu gösterdi. Daha da ötesi, bu ülkede güvenlik makamlarının işkenceyi ülkenin korunması için gayet olağan bir yöntem olarak kullanabildiğini belirtti. Böyle gelenekleri kolayca reddetmek mümkün değildi. Söz konusu davada iltica başvurusunda bulunan kişi bir Kürttü, yani Türkiye’de geleneksel olarak baskı altında tutulan, sık sık Türk hapishanelerine giren ve işkence gören bir azınlıktandı.⁸⁸ Böyle bir “adli” karar göz önüne alındığında insanlar arası anlayışın düzeyinin giderek düşmesi hiç de şaşırtıcı gelmiyor.

Ahlaki doğruluk görüntüsü ardında yıkıcılığı gizleyen sahte duygular dünyasını simgeleyense gerçek duygulaşlığın olmayışı. Bunun biçimleri öyle çeşitli ki kendi duygularımızda bile kolayca karışıklığa düşebiliyoruz. Bir Nürnberg mahkemesi

Kasım 1985'te bir futbol kulübünün beş taraftarına düşük bütçe para cezası verdi. Rakip futbol takımının bulunduğu bir otobüse taş atmışlar ve içlerinden bazılarını yaralamışlardı. Başsavcı, davalıların bir ölüm tehlikesine yol açabileceklerinin bilincinde olarak davrandıklarının kanıtlanamayacağını söyledi.⁸⁹ Belirleyici nokta da burada. Bu “gençlik taşkınlığı”nın ardındaki gerçek itkiler elbette öldürücüydü –ama bunun “bilincine” varmaksızın. Burada da mitleştirmeye bir mahkeme katkıda bulundu. Hâlâ hissedebilen her insan taşların öldürücü olabileceğini ve bir insanın içinde cinayet dürtüsü olmadan taş atmayacağını bilir. Bu mahkeme gerçek geri planı göz ardı ederek –şiddete başvuran her insanın kendi içi gerçeği olarak tanıdığı bir geri plan– bu genç zorbaların adaleti küçümsemelerini sağladı. Burada, adalet ve düzeni temsil edenlerin bunların geçerliliğini kendilerinin zedelediği ortaya çıkıyor.

Eğer duygular adına hissedışı susturmaya çalışırsak sahte duyguların ne kadar vahim sonuçlara yol açabileceği tümüyle ortada. Pauline Kael 1985 yılında Claude Lanzmann'ın *Shoah* adlı belgesel filmi üzerine bir söyleşiyi *New York Times* dergisinde yayımladı – bu türden yıkıcı suskunluklara ilişkin bir belgeydi bu söyleşi.⁹⁰ Lanzmann, dokuz saatlik filmi için toplama kamplarını bilen ve hayatta kalan her türden insanla konuşmuştu; bunların arasında Yahudi katliamına katılanlar ve katiller, çalışma kamplarına gönderilenler, demiryolu görevlileri, teknisyenler, memurlar veya sadece toplama kamplarından haberdar olan tarafsız tanıklar vardı. Pauline Kael, filmin gösterimi sırasında yerinde huzursuzlukla kıpırdayıp durduğunu ve dikkatini bir türlü filme veremediğini yazıyordu.

İtiraz etmesinin nedeni, yakın plan çekilmiş yüzlerinin “zorbaca” yakınlığı, ölüm konvoylarının yolculuk planlarının

lılı kırk yaran çekimleri, trenlerde kimin hangi nedenle öldüğüne, mahkûmların giysilerinin çıkartılmasındaki ayrıntılara, kullanılan gaz ve gaz odalarında ne zaman kaç kişinin öldürüldüğüne dair verilen rakamların eksiksizliği idi. Böylece şu sonuca varmıştı: “*Shoah* elbette, bu kitle kıyımında yaşanan temel gerçeklerin –ve çirkinliklerin– canlı bir aktarımı.” İnsanın ancak “delilik” kavramıyla, o da yaklaşık olarak tanımlayabileceği bir kitle kıyımından söz ederken “çirkinlik” ne tür bir tanım olabilir!

Pauline Kael, sadece “temel gerçekleri” görmek ve bunları, hiçbir kavrama ve insan aklına sığmadığı için aslında her ölçüğün ağızdan çıkmadan anlamsızlaştığı yerde “çirkinlik” olarak tanımlamakla, öldüren ve hemen ardından gündelik işlerine dönen insanların uyandırdığı dehşeti, tamamen uygun bir estetik düzeye yerleştiriyor. Elbette Kael de duygusal olarak çok etkilenmişti. Filmdeki bir Nazi öğretmenin, Chelmno’daki toplama kampından gelen çığlıkları duyan karısının söylediklerine değiniyor ve bu konuda şunları yazıyor: “Çığlık atan insanlar karşısında bu kadının bölünmüşlüğü ve ‘üzücü, üzücü, üzücü’ deyişinin ardındaki kayıtsızlığı hissetmemiz sağlanmak isteniyor sanırım. Daha sonra sıhhi koşulların ne kadar ilkel olduğunu ağzının içinde gevelerken çok daha fazla etkilenmiş görünüyor ve sanırım bütün o söylemlerinin bu filme alınmasının nedeni bu.”

Pauline Kael bize başka bir şeyi gösteriyor: Filmin bizim bu kadının bölünmüşlüğüne hissetmemizi “sağlamak” istediğini söylerken, kendisinin bunu *yaşamaktaki* yetersizliğini belirtiyor. İnsanın ölçüsüz bir acıya yol açabilme yetisini dehşet ve delilik üzerinden belgeleyen bu filme tahammül edemeyişinin nedeni de bu. Bu insanlık dışı insanların bölünmüşlüğü’nün kurbanlar için ne anlama geldiğini hissedemiyor. Acı

karşısında sadece küçümseme duyduğu ve korktuğunu itiraf edemediği için acıyla ilişki kuramıyor. Lanzmann'ın kendisinin bu kadar acı verici duygular beklemesi karşısında o kadar öfkeleniyor ki, onu, sadece Polonya halkının önyargılarını ve görmezden gelişini sergilemeye çalışmakla suçluyor. Lanzmann'ı izleyicide suçluluk duyguları uyandırmak üzere bir şeyleri kurgulamış olmakla suçluyor. Kael, "Shoah, bitmek bilmeyen bir yakınma" diyor. Bunu yazan da öğretmen eşinin bölünmüşlüğüne entelektüel düzeyde kavrayan, ama kurbanlarla girebildiği duygudaşlık bundan da az olan birisi. Belli ki böyle bir acıya maruz bırakıldıkları için kurbanların suçlanması gerekiyor. Kael, kurbanların Lanzmann üzerinden "Hristiyan dünyayı küçümsemediğini" alayla söylerken bunu yapıyor da. Lanzmann hakkında ise şunları söylüyor: "İzin verilse herhalde her yerde Yahudi düşmanları bulacak." ABD'li bir gazetecinin bu konudaki görüşü: "Lanzmann'ın Treblinka'da gerçekten Yahudi düşmanları bulduğunu bir düşünün!"⁹¹

Duygu olmayan duyguları, çeşitli görüntüler altında ortaya koydukları zorbalıkta teşhis ederiz. Uzlaşmacıların dünyası için kendilerini yutan şiddeti azaltmanın niçin mümkün olmadığıнын nedenleri de burada yatmaktadır. Bunun köküne varabilmek için açık şiddetle örtük uzlaşmacı şiddetin kaynağının aynı olduğunu görmek gerekir.

V

Uzlaşma, İsyan ve Şiddet

İnsanın kendi iç yaşamını hiçe sayarak kurumsallaşmış değerlere ve biçimlere uzlaşması, gündelik şiddetin tükenmez kaynağıdır. Başarı, denetim ve hâkimiyet olarak tanımlandıkça ve yine kendilik değerini başarı tanımladıkça toplumsal yapının bütün farkları oldukça anlamsızlaşır: Kendilik her halukârda güdük kalır. Politik ideolojilerdeki bir değişme, ne kendiliğin sakatlanmasında, ne de buradan doğan şiddette bir şeyi değiştirir.

Karl Marx, üretim araçlarının el değiştirmesiyle insanın özgürleşeceğine ve yenileneceğine inanıyordu. Marx, Friedrich Engels'le birlikte kapitalizmin hırsı ve mülkiyeti besleyen yapısını mükemmel ayrıntılar üzerinden çözümledi. Ancak güçsüzlüğün insanın aşması gereken bir zayıflık olduğundan yola çıktı ve şeylerin ele geçirilmesini –doğa da dahil olmak üzere– insanın en üstün amacı ilan etti. Ancak böylece, güce yönelik kendilik ideolojisinin yanı sıra, mücadele etmek istediği toplumsal hastalığı da ölümsüzleştirdi. İktidar savaşlarına yeni bir yön verdi, ama nedenlerini değiştirmedi. Daha da kötüsü: insanın olanaklarını –ahlak da dahil olmak üzere– sadece ekonomik bakış açısıyla ele alarak ve başka bir şeye izin vermeyerek iktidar arayışının gerçek kökenlerinin görülmesinin yolunu tıkadı.

Ama çaresizlik, iktidarı ele geçirerek ve hükmederek ortadan kaldırılamaz. Bu yolda giden her kuram, birey olarak insana ve gelişimine şiddet uygular. Gerçi sol görüşlü toplum kuramı, insanı tarihsel süreci içinde açıklama iddiasındadır. Ama bunu, iktidarı sadece iktidar açısından çözümleyerek bireyi gözden çıkarma pahasına yapar. Bu bir yinelemecilik gibi gelebilir, ama bu kuram, insanın sadece ekonomik güçlerin iktidarı tarafından belirlendiğine inandığı için belirleyici nokta da buradadır. Rus sosyalizminin eski önde gelen kuramcılarının ve propagandacılarından Georg Plechanow, tarihsel süreçler üzerine yaptığı araştırmada bireyin rolünü tanımladığına inanır, ama aslında bireyin tarihin devamında oynadığı rolü inkâr eder: “İnsan doğası bugün artık tarihsel ilerlemenin tek ve en kapsayıcı nedeni olarak görülemez: İnsan doğası değişmezse tarihin değişimlerle dolu akışını açıklayamaz; ama kendini dönüştürebilir. Bu durumda da bunu sağlayan tarihsel ilerlemenin kendisidir.”⁹²

Ama insanın iç dünyasının tarihsel gelişim açısından önemi inkâr eden sadece Marksist kuram değildir. Russell Jacoby, iyice yaygınlaşan bellek kaybına insanın iç yaşamındaki önemi açısından işaret etmiştir.⁹³ Marksistler en azından tarihsel çözümleme için çaba gösterirken, diğer kuramcılarının çoğu insanı tarihsel gelişimi açısından kavramakta bile bu anlam bulamamıştır. Louis Althusser gibi bir Marksist bile tarihin araştırılmasının sadece bilimsel olarak değil, politik olarak da yararsız olduğunu açıklamıştır.⁹⁴ İngiliz sosyalist Edward P. Thompson bu konuda, Althusser’in tarihi reddetmesinin onu deneyime yaklaşmakta yetersiz kıldığını ifade etmiştir.⁹⁵ Ancak insan her zaman tarihsel olan deneyime dayanamazsa kuramı dayanak noktalarını yitirir.

İktidar ideolojisinin geçerli olduğu yerde kendilik, kendi

ı çekirdeğinden ve bununla birlikte de bu ideolojinin kendine özgü renginden ve üretim araçlarının buna uygun örüntülenmesinden tamamen bağımsız olarak tarihsel deneyimin köklerinden kopar. Bunun sonucunda ortaya çıkan yıkıcılık, ifadesini ya uzlaşmacılıkta ya da isyanda bulacaktır.

Erkek miti ve kadına özgü kendilik değeri

Uzlaşma ve isyan bağımlılığın biçimleridir ve kökenleri aynıdır: Anne, erkeğin bakış açısını benimseyerek erkeğin güçlülüğü mitini onaylar ve bilincine varmadan, çocuklarını ya uzlaşmacı ya isyankâr davranışa yöneltecek süreci başlatır.

Erkek mitinin kadın tarafından benimsenmesi bir kendine ihanet edimidir. Erkeğin üstünlüğüne inanmak, kendine değer verme duygusunun temeli olan anneye özgü ihtimamı reddeder. Bu nedenle bizim kültürümüzdeki pek çok kadının kendilik değeri duygusunun, yaşam vermek ve yeni bir yaşamı korumak gibi kendine özgü kadınsı yetilerle hiç ilgisi olmayan “erkeksi” özelliklere dayanması hiç şaşırtıcı değildir.

John K. Antill ve John D. Cunningham, eylem gücü, iktidarı ve başarıyla simgelenen “erkekliğin”, erkekler için olduğu kadar kadınlar için de kendilik değeri duygusunun temelini oluşturan tek unsur olduğunu saptadıklarını öne sürerler. Kendilik değeri açısından, “kadına özgü” özelliklerin erkeklerde hiç etkisi olmadığı, kadınlarda ise daha çok olumsuz etkisi olduğu görüşündeler.⁹⁶ Ancak gözden kaçırdıkları nokta, araştırmalarını, kültürümüzün bozuk değerler sistemini yansıtan ve ortamında kadınların kadınlıklarını olumsuz biçimde yaşadıkları bir üniversitenin iki yüz öğrencisi arasında yapmış olmaları.

Bu ilinti içinde eşcinselliğin erkek tutuklular arasında kadınlar arasında olduğundan tamamen farklı biçimde dışavurulması dikkat çekici – aynı zamanda da erkekteki deliliğin ifadesidir. Kadın tutuklular, hapisanedeki yalnızlığın, aşağılanmanın ve ruhsal zedelenmelerin üstesinden gelebilmek için yakınlık, sıcaklık ve korunmuşluk ararken⁹⁷, erkekler hapisanede “güçlü erkek” olduklarını sergiliyorlar, kavg ediyorlar, daha zayıf olanlara cinsel anlamda eziyet ediyorlar, diğerlerinin saygısını satın alıyorlar ve cinsel “ayrıcalıklar” yaratarak baskı kuruyorlar. Üstelik bu cinsel iktidar oyununda altta kalanlar, kendilerini erkek olarak güçlü hissedenler tarafından aşağılanıyor.⁹⁸ Güçlü erkek olduklarını düşünürlerse, elbette ki kesinlikle kendilerini eşcinsel olarak görmüyorlar!

Bu araştırmada, erkeğinkinden farklı –ancak söz konusu olanlar kolej öğrencileri değil– kadına özgü kendilik değeri duygusu açıkça görülüyor. Bunlar erkeğe özgü kategorileri benimseyen kadınlar *değildi*. İçlerinden yaklaşık yüzde yetmişi anneydi, yani canlıyı, doğurarak ve çocuk bakarak tanımışlardı ve çoğunun hapisaneye girmeden önce eşcinsel ilişkisi olmamıştı.

Kadınların kendilik değeri duygusunun erkeğe özgü örneklerle göre yönlendiği noktada, kadınlar kendileri olmanın vazgeçiyorlar ve sonunda kendi kadınlıklarını küçümsemeye başlıyorlar. Bu, bir keresinde bir kadın hastamın bana anlattığı gibi, kadının, bir erkeğin tecavüzüne uğrayabileceği için kendisini aşağılamasına kadar varabiliyor. Bu kadının aşağılanmasının en uç ifadesi. Erkeğin kurbanı olduğu için (veya olabileceği için) kadın, erkeğin kendi üstünlüğüne olan inancını ve kadını küçümsemesini benimsiyor. Bu yüzden de kendinden nefret ediyor.

Erkek dünyasına odaklanan kadınlar için, iktidar kaçınılmaz olarak isteklerinin hedefi haline gelir. İktidar öncelikle, ruhal yapılarının dengesini koruyabilmek için gerekli olan ödünlemedir. Genelde iktidar kadınlara teslim edilmediği için, Ronald V. Sampson'un ifade ettiği gibi, kendi çocuklarıyla ilişkilerinden daha kolay rahatlama bulabilecekleri başka bir yer yoktur.⁹⁹ Bu çocuklar, annelerinin onları kullanan ve sömüren sahte ilgisinin kurbanı olurlar. Burada belirleyici nokta, bu annelerin gelecekte de erkek mitine bağlı kalmaları ve bunu çocuklarına da dayatmalarıdır. Bu noktadan çıkışla iki değişik gelişim yolu vardır. Eğer anne, çocuğu vasıtasıyla kendisini güçlü hissedebilmek için ona sürekli hayranlık gösteriyorsa— öncelikle de bir erkek çocuksa— buna uygun yola girer. Anne hayranlığını sunarak çocuğu kandırıp kendisi için özel bir önemi olduğuna inandırır ve böylece çocukta anlı şanlı bir büyüklük hayali yaratır ve bunu sürekli güçlendirir. Çocuğun yaptığı her şeyi iyi bulduğu için çocukta haklılık ve haksızlık duygusu gelişmez. Diğer gelişim yolunun genel özelliğiysse, annenin baba adına davranarak iktidar talebinde ısrar etmesidir.

Birinci yolda gelişimini sürdüren çocuk, vicdanı olmayan bu insan haline gelir. İkinci yol ise, eğer gelişim “başarılı” seyrederse, kendisi iktidar aramayan, yalnızca paylaşmak isteyen uzlaşmacı davranışa götürür. Burada suçluluk duygusu belirleyici anahtardır.

Samuel Butler, 1903’de yayımlanan romanı *Hepimiz Ölümümüzü* adlı romanında, çocukları üzerinde iktidar kurmakla yenen (çocukları üzerinden iktidar elde etmek isteyen bir anneden farklı olarak) bir annenin mükemmel bir tanımını yapıyor. Kendisinin nefret duyduğu, ama itiraf etmediği baba adına çocuklarına boyun eğdirmeye çalışan bir anne. İlk çocu-

ğunun doğumundan kısa bir süre önce, doğumdan sağ çıkamaması olasılığına karşı çocuklarına bir vasiyet mektubu yazıyor –suçluluk duygusunun klasik bir belirtisi!– ve babaları adına onlara uyarılarda bulunuyor: “... babanız yaşamını sizlere adadı, sizleri düşündü ve sizleri doğru olan yola sokmak için uğraştı. Emin olun ki, onun tesellisi sizlersiniz. İtinalı olun, ilgili olun, onun isteklerine saygı gösterin, doğru davranın, özverili ve vicdanlı olun; babanız, kendisine bunu şükran borçlu olanların günahları ve düşüncesizlikleri yüzünden hiçbir zaman kaygı veya utanç duymak zorunda kalmamalı.”¹⁰⁰ Anne kendi hapishanesini çocuklarına devrediyor ve hâkimiyet ve denetime dayalı davranış biçiminin kendi mirası olarak devam edeceğinden emin olmak istiyor.

Kendi iktidar konumlarını oluşturabilmek için baba otoritesine çok fazla dayanan böyle anneler ve babalar maskeler ardında bir oyun oynarlar. Otorite, iyilik ve ihtimamla ayı tutulduğunda çocuklar anne babalarını gerçek varlıkları değil, onların kendilerine değer verebilmek için gereksinim duydukları bir anne baba imajı olarak yaşarlar.

Uzlaşmacı çocukların çıkış noktaları budur. Ann Roskoff büyük bir başarı gereksinimiyle yüksek ölçüde bir uzlaşmacılığı yapılarında birleştiren yetişkinleşme sürecindeki kız çocukları üzerinde yaptığı bir araştırmada, anne babalarını, iyi ve kötünün tonlarını içeren canlı varlıklar olarak değil soyut birimler olarak algıladıklarını gösteriyor.¹⁰¹ Helmut Bluvol ise, başarıya yönlendirilmiş bir grup yetişkin erkek çocuğu üzerinde yaptığı araştırmada, anne babalarını başlı bireyler olarak algılayabilme yetisine sahip olmadıklarını gözlemliyor.¹⁰² Bu uzlaşmacı gençler, kendi dip duygularından öylesine kopmuşlardı ki, örneğin korku ve çelişki duygularını reddediyorlardı. Rüyalarını neredeyse hiç hatırlay-

uyorlardı. Onlar için kendilerini özerk hissetmenin tek yolu başkalarıyla kavgaya girmekti –kendileriyle değil. Diğerlerine boyun eğdirebildiklerinde kendilerini “özerk” hissediyorlardı!

Ann Roskam, kızların kendilerini niçin o kadar güvenli hissettiklerini de gösteriyor: Yeni, değişik, yabancı olan her şeyden kaçınıyorlardı. Nasıl anne babalarını gerçek insanlar olarak değil de mit olarak görüp bir imaj halinde koruyorsa, aynı şekilde dünyalarını hep aynı hâliyle ve iki anlamlılığa düşmeden korumak gibi çok temel bir ihtiyaçları vardı. Anne babalarını yaşayan ve başka bireyler olarak görememe beceriksizlikleri, anne babalarını görülmek istedikleri gibi görmeye zorlayan güvenlik arama çabaları birbirleriyle bağlantılıydı. Anne babalarıyla gerçek deneyimleri başka bir düzleme kaydırıyorlardı. Helen Bluvol’un araştırmasında, kendiliklerinin görüntüsünü, diğerlerine karşı üstünlük sağlayarak değil de kendi içlerinden bulup çıkartanlar, yani gerçek özerkliğe yakın olanlarsa “başarısız” kabul edilenlerdi.

İyi anne ve kötü anne

Buttün bunların sonucunda ortaya çıkan bozulmayı şöyle ifade etmek istiyorum: Kötü yanlarıyla da birlikte gerçek olarak yaşanabilen anneyi iyi anne olarak görmek gerekir. Çünkü çocuğun bir zamanlar ummuş olduğu gerçek iyi anne görüntüsü, çaresizlik anısına bağlıdır ve dolayısıyla çok anlamlılığını kaybetmeyen ruhsal birliğin tehdidi olarak algılanır. Kişi, mit ve gerçeğin çelişkisini taşıyan çifte zeminlilikle başa çıkamadığının anne babanın kurmuş olduğu mite zorunlu olarak sarılır.

Böyle uzlaşmacı çocuklar, yetişkin olduklarında nefretlerini ve aşağılamalarını, doğal bir duygudaşlığa ve ihtimama

sahip olan kadınlara yöneltirler. Ruhsal yapılanmadaki yarıma, çok uç noktadaki bir gelişimde en açık biçimiyle görünür: bir insanın diğerlerine işkence etmesinde ve acı vermesinde. Bunların içinde en zorbaları, sadistçe bir zevkle kadınlara işkence edebilir ve aynı zamanda anneliğe büyük bir onurlandırma bahşedebilir. Klaus Barbie örneğini aşan bir durum belki de, ülkeyi 1983'e kadar görülmemiş bir acımasızlıkla yöneten ve kadınlara işkence eden Arjantin cuntasıdır. Ama “annelik” Arjantin’de büyük harflerle onurlandırılmaktaydı: “Plaza de Mayo anneleri” kayıp oğulları ve kızları için her perşembe öğle sonrasında Buenos Aires’de hükümet binası önünde gösteri yaparken nadiren engellendiler. Bu annelerin kızlarını zorla götüren, işkence eden ve çoğu durumda öldüren aynı adamlar annelere dokunmadılar.¹⁰³

Yarılmışlık burada tüm boyutlarıyla gözler önüne seriliyor: Bir yandan anneler soyut bir şekilde onurlandırılıp diğer yandan kadınlara nefret etlerinde kemiklerinde hissettiriliyor ve ırzlarına geçiliyor. Bunu uç bir durum olarak bırakmaya bırakmamak gerekir. Çünkü uzlaşmacı gelişimin temel dokusu hep aynıdır: Kötü anne, iyi anne olarak taçlandırılınca her kadının içindeki (aynı zamanda her erkeğin içindeki “iyi anne”) gerçek iyi anneye kinle zulmedilir ve ne hissedilir. Bu arada baba hep otoritedir, mesafeyi ve farkı korur. Belki de her uzlaşmacı (erkek) yaşamda bulunan homoseksüel erotik tat çeşnisini oluşturan babanın ulaşılmazlığıdır.

Uzlaşmacıların göz bağlama hilesi

V.S. Naipaul, bir araştırması sırasında bir uzlaşmacıyı çok yarıya bulan tanımlarla anlatan bir portre çizmişti; çok hırslı oluyordu, ama dünyayı ikileme düşmeden yaşayabileceği durum

çetirme becerisine sahip bir adamın portresi. Naipaul, ABD’de 1984 yılında toplanan Cumhuriyetçilerin ulusal meclisi üzerine hazırladığı kapsamlı bir raporda E. J.’nin portresini çizdi.¹⁰⁴ E.J., Ronald Reagan’ın tekrar başkan seçilmesi için kişisel olarak yatırımlarda bulunarak çalışan otuz iki yaşında bir adamdı. Naipaul onunla konuştuğunda “İnsan Hakları ve Ulusal Yaşamı Sürdürme Programı İçin Cumhuriyetçiler Birliği” için çalışmaktaydı. E.J., değindiği diğer komünlerin yanı sıra şu noktaya da açıklık getiriyordu: “En baştaki hedefimiz komünizmi zayıflatmak ve geriletmektir. Komünizm varlığını sürdürmemeli. Bütün dünyanın bizim kadar özgür olmasını istiyoruz.” E.J., içinde bulunduğu politik çalışmaya kendi kapısının önünden başladığını vurguluyordu. “Cumhuriyetçiler Birliği”, liberal yasamaya karşı mücadele ediyordu ve E.J., öncelikle “busing” üzerinde duruyordu, bu ırk ayrımcılığını engellemek için atılmış yıllarda başlatılan bir girişimdi; okullarda siyah ve beyaz çocuklar arasındaki dengiyi sağlamak için öğrenciler otobüslerle başka bölgelerdeki okullara götürülüyordu. “Bu otobüs girişimi pek çok aileye mutsuzluk getirdi” diyen E.J., kendi kız kardeşinin çok sıkıntı çektiğini belirtiyordu. “Gerçi ben özel bir okula gidiyordum, ama ailemin yaşadığı çaresizliği hâlâ çok iyi hatırlıyorum.”

Burada çaresizlik ve talihsizlikten söz ediliyorsa bunun amacı sadece, ayrıcalıkları olmayan ve aşağılanan vatandaşların kaderi için toplumsal sorumluluk taşımaktan kaçınmak ve bu tavır için onay aramaya çalışmaktır. Başkalarının kaderi karşısında hiçbir duygudaşlık gösterilmemektedir ve kendine atılma yoluyla bu duygudaşlık yoksunluğu örtülmeye ve haklı çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bir göz bağlama hilesiyle aslında duygusuzluk olan durum “duygu”ya dönüştürülmekte ve

böylelikle kamuoyunu kazanmak amaçlanmaktadır. Bu, Nipaul'un, E.J.'ye hiçbir politik yakınlık duymamakla birlikte "çaresizliğinden" çok etkilenen bir meslektaşı üzerinde etkili olmuştur. Kendine acıma yapmacığı çoğunlukla gerçekle de duygu sanılıyor ve böylece niyetlerin aslında kötü olduğu fark edilmiyor. Gerçek durum bu şekilde tam tersine çarpıtılıyor. Gerçekten çaresiz durumda olanlara yardım etmek isteyenlerin gerekçeleri, isterik bir dar görüşle kendi "acı"larına bakanlar bütün dikkati topladığından, kuşkuyla karşılanıyor.

Söz konusu E.J., Hristiyanlığın insan sevgisini de küçümseyiyor ve bir solukta Hristiyanlıkla ilgili bir de itirafta bulunuyor: "Ben Piskoposluk Kilisesi'ne bağlıydım. Bu ülkedeki büyük kiliselerden biriydi, ama bu kiliseden ayrıldım. Ayırdım, çünkü orada dinle ilgili hiçbir şey bulamadım. Papazlar hükümeti eleştiriyorlardı, sosyal adaletsizliğe ve Vietnam tepki gösteriyorlardı... Kiliseden ayrıldım..., çünkü papazlar kiliseyi bir toplumsal hareket haline getirmek istiyorlardı. E.J., bütün dinlerin bir toplumsal hareket olarak başladıklarını bilincinde değildi. Dinler, gelişimleri sürecinde mevcut ilişkileri korumaya giderek daha fazla katkıda bulunur oldukça, onlara başlangıçtaki anlamlarını tekrar kazandırmaya çalışan din adamları kaçınılmaz olarak rahatsızlık vermeye başladı. Ama bu genç adamın kiliseyi eleştirmesinde daha da sarsıcı olan yan, kimilerinin iç huzurunu bozduğu gerekçesiyle insani yardımın –ve E.J.'nin eleştirdiği papazların amaçlarının– karalanmasıdır. Böylece bir hamlede kendi insani duygularınızdan vazgeçerek aynı zamanda da çok duyarlı görünüyorsunuz. Küçük bir oğlan da acımasızlıkla suçlandığında bu tepkiyi verebilirdi: "Bak, bana ne yaptın!" Bu şekilde insan suçlamanın gerekçesini başarıyla başka yöne çekebilir.

Böylece asıl durumları tersine çevirme eğiliminin çıkış noktasına yaklaşıyoruz. Eğer anne ve baba böyle bir sahte kendine acıma karşısında kendilerini anlayışlı ve cömert hissetmek ve özgüvenlerini arttırmak için sevecen bir tepki verilerse çocukla karşılıklı aldatmacaya girerler. Başkalarını kendi yanına çekmek için nasıl hile yapılacağı böylece erken yaşta öğrenilmiş olur: Karşınızdakinin algı sınırı altındaki güçlülük duygusuna çağrıda bulunursunuz ve size acımasını uyulayarak onu bu duygudan kurtarmış olursunuz. Yaşamı boyunca herkes bu hileden yararlanmıştır. Yalanı pekiştirmek için yalan.

İyiden nefret etmek ve kötüyü sevmenin uzlaşmacıların temel tutumları arasında olduğunu görmemiz gerekir. Bu temel tutumun kökeninde, kötü anneyi iyi anne olarak korumak ve savunmak ihtiyacı vardır. Böyle insanlar kaçınılmaz olarak iyi şeylerin değerini inkâr etmek ve algılamayı bozan toplumsal ideolojilere destek vermek zorunluluğunu hissederler. Bu, anneyi bir zamanlar gerçekten algılandığı haliyle görmeme girişiminin bir devamıdır. Eğer uzlaşmacı, bu nedenle bilincini geliştirmek zorunda kalma tehlikesiyle karşılaşırsa hemen kendine acıma duygusu ortaya çıkar. Bu duyguyu onu, gerçek karşısında duyduğu korkuyla yüzleşmek zorunda kalmaktan korur.

İyinin kötüye, kötünün iyiye döndürülmesinin uzlaşmacının belirleyici bir özelliği olduğunu geçmişine karşı tutumunda da görüyoruz. Şu E.J., babası yoksulluk içindeyken iyi bir doktor olma seviyesine yükselmeyi başardığı için annesiyle ne kadar gurur duyduğunu vurguluyor. Ama yoksulluk E.J.'de duygudaşlık uyandırmıyor. Duygudaşlık, yok edilmesi gereken bir şey: "Bana doğduğum andan itibaren, dünyaya herkesin istediği şeye ulaşabileceği öğretildi; eğer istek

ve irade varsa kimseyi durdurmak mümkün değildir. Amerika'da harika olan da bu. Komşu çocuklarının akla gelebilecek her sebeple dayak yediklerini hatırlıyorum. Bizim ailedeyse kötü olan tek şey vardı: ister okulda olsun, ister çim biçmekte; en iyi olamamak.” Onların evinde sadece bu nedenle çocuklara vurulurdu. “1967’de babam hükümete çok karşıydı. Hükümetin, sosyalizme yumuşak geçişin bir yolu olarak gördüğü bir refah toplumu yaratmak istediğini düşünüyordu. Ayrıca hükümetin komünistler karşısındaki tutumunu fazla hoşgörülü buluyordu. Çünkü komünistlerin dünyayı ele geçirmeyi planladığına inanıyordu.”

Anne ve babanın dikte ettiklerine boyun eğildiğinde başkalarının acıları ve kaygıları bir kenara itiliyor. Özerkliği fedâ etmenin yol açtığı ölüm tutkusu elbette inkâr ediliyor. Böylece E.J.’nin babası elli yedi yaşındayken “aşırı çalışma”dan öldü, bunun için kimse ona ödül de vermedi. Komşularının acısını ve kaygısını asla görmedi, gördüğü sadece kendi varlığını tehdit eden şeylerdi. Bu tür ailelerin asıl iç düşmanları kendi yürekleridir ve bu, güçlülük kazandıklarını ellerinden almaya çalışan, dünyayı düzeltmekle meşgul kötülere yansıtılır. Naipaul, “Sağcı kesim, sık sık yoksulluğun ve mücadelenin tarihinden söz eder” diye yazıyor. Ancak acı çekmenin bu tarihi onlarda asla duygudaşlık yaratmadı, aksine sadece, sevgiyle karşılaşmayı imkânsız kılacak şekilde kendine acımaya yol açtı. Kendi doğru bulduğundan başka bir şey istediği için çocuğuna vuran kötü anne, iyi anne olarak yüceltildi. Gerçek anlamda iyi bir anneye duyulan özlem varlığını sürdürdü, ama tehlike getireceği için korkulan bir şey olarak.

Sağcı bir teröristin içgörünü

Yirmi iki yaşındaki aşırı sağcı Alman Stefan'ın kendi hakkındaki verdiği¹⁰⁵ ve yaşıtı Giovanni di Lorenzo tarafından çok kişisel bir etkilenmişlikle yorumlanarak kaleme alınan rapor, insanın, uzlaşmacı kişiliğin gelişimine temel olan kendi hikâyesini tersine çevirmesine ve inkâr etmesine çok çarpıcı bir örnek oluşturuyor. Sevgi hakkındaki temel yalanın üstlenilmesinin, bir insanın kendi duygu ve düşüncelerine sahip olması yetisini nasıl yok ettiğini gösteriyor. Bu Stefan bize, içte köklenmiş yıkıcılığın nasıl açık şiddete dönüştüğünü ve bunun nasıl ahlak ve erdem adına gerçekleştiğini sergiliyor.

Şiddet eğiliminin en iyi uyduğu şey, şiddet eğilimi olmayan uzlaşmacı vatandaşın da özelliği olan değişim karşısında duyulan korkudur. Bu ikincilerin, düzeni korumak adına terörist şiddet yanlılarına onca gönülden "hizmet vermelerinin" nedeni budur. Bir İngiliz hapisanesinin müdürü, görüşünü şöyle ifade ediyor: "Her toplumda, yaşanlarını izin verince diğer insanları gayet resmi yollarla cezalandırmak, aşağılamak, küçük düşürmek, onlara acı vermek, işkence etmek ve öldürmekle geçirebilecek hasta ve ahlaksız insanlar vardır. Bunlar diğerlerine karşı içlerinde fiziksel ve ruhsal şiddet taşıyan insanlardır. Bunlar her toplumda vardır. Ama bir toplum böyle bir etkinliği bir meslek olarak onaylıyorsa o zaman toplumun kendisi ölümcül bir şekilde hastalıklı demektir."¹⁰⁶ (Örneğin Stefan olayında polis, bu grup sol görüşlülere saldırdığında engellemiyor ve bu da onlara polis için çabıtlıkları duygusunu veriyor.)¹⁰⁷

Stefan'da –diğer pek çok şeyin yanı sıra– dikkat çekici olan, ifadelerindeki çelişkiler; çoğu şey birbirine uymuyor, ama belli ki bunun bilincinde değil. Bu çelişkileri çoğunlukla

gözden kaçırdığımız için, bu insanların gerçek yapılarını anlamakta zorlanıyoruz.

Stefan, şunları ifade ediyor: “Annem babam bizi her şeyden çok sever... Zorluklar üzerinde hiçbir zaman konuşmadık, konuşsak bile her şey bittikten sonra konuştuk. Asla birimizin üstüne gitmedik.”¹⁰⁸ – “Sanırım, entelektüel düzeyi yüksek olmasına rağmen kariyer yapmadığı için farkına varmadan babama kızgınlık duyuyorum.”¹⁰⁹ – “Annem ve babam hata yaptılar, gerçek bir sorun. Niçin ve ne, tam bilmiyorum. Annem ve babamla aramızda herhangi bir sevecenlik yaşandığını hatırlayamıyorum. Sanırım bu konularda oldukça tutuktular. Biz çocukların durumunu da hiçbir zaman kavrayamadılar. Yanlış bir şey yaptığımda asla fark etmediler..., hayatımda asla fiske yemedim.”¹¹⁰

Stefan burada, duygu vurgusu fazla ve boş sözlerle konuşuyor, ama çelişkilerin hiç farkına varmadan. Gururla, “annem ve babam bizi her şeyden çok sever” diyebiliyor ve aynı cümlede sevecen olmadıklarından söz ediyor. Sözcükleri içsel süreçlerle hiçbir ilişki kurmadan işlevlerine göre kullanıyor.

“Sert ve çok erkeksi bir grupta onay aradım... Nasyonal sosyalizm üzerine düşündüğümde aklıma ilk gelenler dönemin kişilikleri: Führer, hareketin tümü, iyi Alman askerleri sertlik, bağlılık... Sonra beni hayran bırakan şu slogan: bir halk, bir devlet, bir önder. Nasyonal sosyalizm döneminde yaşandığı söylenen bütün o korkunç şeyler, bizim için her zaman tartışmalı bir konu oldu. Sağ yelpazeden bir arayış geldiğim bütün insanlar her zaman nasyonal sosyalistlerin suç işlemediğini söylemişlerdir. Buna gerçekten inanıyorlardı. Aynı zamanda da kompleksleri nedeniyle cop kullanma türünden bir vahşiliği ve sertliği iyi buluyorlardı. Bir dövü-

ısında kızılardan birine toplama kampına gireceksin, de-
hımızde ciddiye aldık... Hitler'in Yahudileri kamplarda toplama-
ı olduğuna hiç itiraz etmedik, ama sistematik olarak yok
ıldıklarına inanmıyoruz.”¹¹¹

“Yeni yıla orada burada serserilik ederek ve ters işler çe-
nerek girdim. Mezuniyetime kısa bir süre kala, şubat başın-
ı okulu bıraktım. Birkaç gün sonra bir soygun olayı nede-
yle göz altına alındım. Bu olayın aklıma gelmesi bile vic-
dumun huzursuz ediyor. Yaşlı bir kadını spöysan sen ne hisse-
ledin? Ama bütün bu olanlar kasıtsız oldu... Bir bankada
dne bir çek bozdurmaya çalışırken yakalandık. Bir şekilde
bu olaylar üzerinde hiç düşünmemeliyim.”¹¹² ; “Sadece daha
ıllı yıl kadar yaşayacak olmamız huzur verici. Maddi zengin-
liğim benim için büyük değeri var. Bu benim için özgürlük
olumna geliyor... Evet, para her şeyden önce özgürlük de-
mek. Çünkü çalışma hayatın hoş olmayan, zorunlu yanı...
hancım yok... Belki de sadece ondan bir şey istediğim za-
man bir Allah'a inandım...”¹¹³ ; “Dış görünüşümden son de-
ce memnunum. Yani, yeterli: Sık sık aynaya bakarım. Ken-
dime has bir tarzım var. Ancak kendimi bazen çok yumuşak
buluyorum. Daha erkeksi olmak isterdim...”¹¹⁴

“İnsanlık, genel olarak bakıldığında kötü ve bencil. Arka-
lıklarını ve ben kendimizi kapatıyoruz. Arkadaşlık yaşamda
ı üstün değer. Arkadaşlarımı tanımlamak istediğimde aklı-
ma üç farklı tip geliyor: Zenginler, bohemler ve uyuşturucu
bipnamlıları... Arkadaşım hâlâ ailesiyle birlikte yaşıyor. Ona ta-
pıyorlar, evin erkeği o. Üstü çıplak dolaşıyor ve sıkı hayran-
lı topluyor... Bazen kadınların kendisini kapatmasına izin
ıyor. O zaman neleri varsa hepsini ellerinden alıyor ve or-
ulan kayboluyor. Kadınlara karşı gerçekten de bir domuz
ıbu davranıyor... Aldatmayan bir erkek benim için gerçek

erkek değildir. Kadınlar bir şekilde hep güçlü erkek ararlar.. Kadınların benim için önem taşıdığı yaşı geçtim artık... Elbette kadınlara bir şekilde çok bağımlıyım. Ama bu dürtüden başka bir şey değil. Erkekler arası sıkı bir arkadaşlık bütün kızlardan daha değerlidir.”¹¹⁵ ; “Aile kavramı benim için fazla bir şey ifade etmiyor. Gelişimimde geçmişe doğru baktığımda sağ bir gruba girmiş olmam daha makul görünüyor. Belki sol bir gruba da katılmış olabilirdim, ama sanırım aldığımız tüm eğitim sağdakileri daha sempatik bulmamızı sağlıyor. Bu daha giyim tarzında başlıyor. Bizim ideolojimiz, temiz, bakımlı ve düzgün görünmemizi söylüyor. Farklı görünüşler ister istemez bir haşarat karakteri kazanıyor.”¹¹⁶

Stefan’ın raporundaki çelişkilere belli bir bütünlük kazandıran tek şey, kendine acıma ve “yakışık alır” görünme ihtiyacı. Çelişkilerin temelinde, çocuklarının hiçbir ihtiyacı karşısında duyarlılık göstermeyen anne babanın yarattığı nefretli sevgi var. Bu tür çocuklar anne baba ihtimamına çok bağımlı olurlar, ama aynı zamanda kendilerini besleyen el ısırmaya kalkarlar. Örneğin kadınların sömürülmesi gibi durumlar, onlara bir özgürlük yanılsaması verir. Gerçeği hatırlatan her şeyse intikam duygusu yaratır. Böylece kendi yarılmışlıklarına denk düşmeyen bir dünya karşısında zorbalık oluşur. Ancak her şey “sevgi” adına, iyi anne olarak savunulmak zorunda kalınan kötü anneye duyulan sevgi adına yapılır. Gerçekten iyi anneler veya onları hatırlatan her şey alaycı bir nefrete yol açar. Çünkü, kendi annesinin bir zamanlar uyandırdığı ama doyurmadığı ve bu yüzden de öldürülmek zorunda kalınan derinlerde kalmış gerçek ihtiyaçlara ve özlemlere dokunurlar.

Savaş ve isyan

Sevgi ve arılık düşüncesini korumak için insanın kendi ihtiyaçlarını öldürmesi, –eğer tarihi savaşların ve devrimlerin birbirini izlemesi olarak anlıyorsak– tarihin de itici güçleri arasındadır. Norman Cohn’un *Bin Yıllık İmparatorluk İçin Savaş* adlı kitabında, Ortaçağ’daki devrimci Mesihlik’in mükemmel bir çözümlemesi, bunu gözler önüne serer.¹¹⁷ Bu çözümleme, yeryüzündeki bin yıllık İsa egemenliğinin beklentileri içinde gelecekteki mutluluk ve huzur dolu bir hayat için amansız bir mücadele veren insanları gösterir. Ama kurtuluş ulaşılmaz görünmektedir. Nefret ve şiddetle peşine düştükleri düşmanı öldüremediler. Onu sadece kendi dışlarında aradılar ve bu yüzden de gerçek –içteki– düşmanı bulamadılar. Böylece geriye kalan yalnızca, yıkmak ve savaşmak adına savaşmak oldu. Kurtuluş ihtiyacı, insani bir sıfat yakıştırılamayan soyut bir dış düşmana karşı sınırsız bir öfke ve dinmeyen bir intikam isteğine dönüştü. Her savaş, bir düşmanı avlamaya dönüşür.

İnsanlar, insanları insani varlıklar olarak görme yetisini kaybettiklerinde savaşlar “gerekli” olur. Eğer gerçek düşmanı kötü anne– görmek mümkün olmuyorsa geleceğin yetişkini, kötü annenin nefret edilen karşıt görüntüsünü, yani iyi anneyi dışa yansıtacaktır. Böyle çocuklar daha sonra, kendilerine iyi anne vaadini hatırlatanlara eziyet ederek, kötü anneyi iyi anne olarak savunurlar. İyi anne ve onu temsil eden herkes, ilk baştaki gerçek ihtiyaçları tekrar ortaya çıkartma tehlikesi yarattığından düşmana dönüşür. Bu, insanın bir zamanlar iktidarıyla uzlaşmaya girdiği anne görüntüsünü tehlikeye sokacaktır. Savaşlarla savunduğumuz, gerçek sevgiye olan ihtiyacından kesin bir biçimde kopmuş bir kendiliğin ayakta tutulmasıdır.

Bu süreçte elbette dış etkenlerin de rolü var. Cohn, toplumsal ve ekonomik düzenin dağılmasının bireylerde nasıl anlam yitimine yol açtığını Ortaçağ örneğinde gösteriyor. Belirleyici olan nokta da budur: Bir yarılmaya dayanan benlik, sosyal devrimlerle tehdit edildiğinde direncini koruyamaz. Toplumsal yapı çözülmeye başladığında bastırılmış öfke de ortaya çıkar. O zaman canice itkiler ve yalnızca bir dış “düşman” yoluyla yönlendirilebilen iç kaos ortaya çıkar.

Ama bu şekilde oluşmuş bir kendiliğin bir özelliği de, otorite toplumsal düzeni yeniden sağlamış görüldüğünde hızla yeniden “sağlığına” kavuşabilmesidir. Rus ordusunun 1905 ve 1906 yılları arasında sürekli olarak kendisi başkaldırırken, bir yandan da isyanların bastırılmasında yer alışıındaki görünürdeki çelişkiyi bu şekilde açıklamak mümkündür. John Bushnell, bu durumu şöyle tanımlıyor:¹¹⁸ Aynı askerler hızla tutum değiştiriyorlardı; on ay içinde iki kez isyan ve yeniden bağlılık arasındaki gidiş gelişi tekrarladılar. Ocak ve Ekim 1905 arasında isyanları bastıran birlikler, Ekim sonuyla Kasım başı arasında başkaldırdılar, Kasım sonunda tekrar sivilere ateş etmeye başladılar, 1906 Mayıs ve Haziranı arasında yine başkaldırdılar ve Temmuz sonunda tekrar isyancılara karşı harekete geçtiler.

Bushnell, askerlerin tutum değiştirmesinin politik görüşleriyle veya kendilerine gösterilen tavırla bir ilişkisi olmadığını ortaya koydu. Belirleyici olan sadece, o an kimi otorite kabul ettikleriydi; kendi varlıklarını hissetmelerini sağlayan sadece buydu. Eski rejimin sonunun geldiğine inandıklarında başkaldırıyorlardı. Ama rejimin hâlâ emir gücü olduğuna inandıklarındaysa sivil halka karşı hareket ediyorlardı.

Burada görülen o ki, başkaldırıya yol açan dış toplumsal yapının dağılması değil, itaat edilecek bir otoritenin olup

olmaması. Eğer otorite yokmuş gibi görünüyorsa, o zaman uzlaşma üzerine kurulu kişilik yapısı dağılıyor. Böylece –buradaki örnekte tekrarlanır biçimde– yön değiştirmeler yaşıyor. Her zaman mevcut olan şiddet eğilimi, doğruca daha önce iyi kabul edilmiş olama yöneltiyor.

Bu, insanın iyi kabul ettiği eski kötüye –burada eski rejim– olan uzlaşmanın zincirlerinin kopartılması zorunluluğu olarak yorumlanabilir. Ama özerklik üzerinde temellenmemiş bir kendilik, yapısında temel bir değişim olduğu için başkaldırmaz. Sadece zorbalığının yönünü değiştirir. Devrimler köleliğin biçimlerinde bir şeyi değiştirsinler veya değiştirmesinler – otorite bağıllığı aşılmadıkça köleliğin kendisinde bir şeyi değiştirmezler. Bu durumda yine kötü olan iyi olarak savunulmaya devam edilir ve benliğin gerçek özgürleşmesi yaşanmaz. Oysa insanı sevgiye olan gerçek ihtiyaca ancak bu döndürebilir ve yıkıcılığın kısırdöngüsünden kurtarabilir.

Ortaçağ’a geri dönersek, Norman Cohn, kitabında Ortaçağ’ın, ezilenleri katlanılmaz baskıdan kurtaracak savaşçı bir Mesih’in gelmesinin giderek artan bir umutla beklendiği son dönemi üzerinde duruyor. “Yoksulluk, savaş ve bölgesel olarak tarımda yaşanan bereketsizlik öylesine normal sayılıyordu ki, bunlar doğal görülüyor ve bunlarla akli başında ve gerçekçi bir tutumla hesaplaşıyordu. Ancak sadece tehlike yaratmakla kalmayıp aynı zamanda tüm deneyimlerin dışında kalan bir durum söz konusu olduğunda, alışılmamış biçimi nedeniyle çok korkunç görünen bir tehditle karşılaşıldığında, yanılısama alemine doğru kitlesel bir kaçış başlıyordu. Örneğin, 1348’de kara ölüm Batı Avrupa’ya bulaştığında, toplumun herhangi bir kesiminin içme suyunu zehirlediği konusunda herkes hemfikir di...”¹¹⁹ Bir kurtarıcı çağrısı derhal olağanüstü boyutlara ulaştı. “Böyle bir önderin etrafında top-

lananlar kendilerini kutsal halk olarak görüyordu; kutsallaşmanın nedeniyse kendilerini öndere koşulsuz olarak tabi kılmaları ve kendilerini onun getirdiği misyon için sorgusuz feda etmeleri idi. Kendilerini onun iyi çocukları olarak görüyor ve ödül olarak doğaüstü gücünden pay alıyorlardı...; nihai zafere kadar eylemlerinin tümü –öldürme, gasp veya tecavüz– bir günah olmamakla kalmıyor, aynı zamanda kutsal sayılıyordu.”¹²⁰

Söz konusu olan isyan, ama bu isyan sadece her boyun eğişin temelinde bulunanı ifade ediyor: otoriteyle özdeşleşme yoluyla kurtuluş arama. Ve isyan nefretin serbest kalmasını sağlıyor: Temel yalanı görmek ve onunla yüzleşmek zorunda kalınmadan yıkıcılık iyi bir edim olarak gösterilebiliyor. Savaşçıl hesaplaşmalarda dış düşman genel olarak erkek olduğundan, bu annenin savunulmasında ödipal tarafı güçlendiriyor. Bu da yalanın ortaya çıkmasını iyice zorlaştırıyor. Gerçi dış düşman kötü babayı temsil ediyor, ama bu kötü baba sonuçta gerçek babaya değil, annenin onun hakkında sahip olduğu görüntüye denk düşüyor. Gerçek baba otoriter olmakla birlikte zayıfken anne ondan güçlü, insanüstü ve kötü olduğu için nefret etmiş ve/veya korkmuştur. Ama “iyi” baba kabul edilen, kendi kendiliğinin oluşumunu gerçekleştiren değil, iç çelişkiden kaçandır. O, yıkıcılığa izin verendir, insanı kendi vicdanıyla mücadeleden kurtarandır. Bir başka deyişle: “İyi” baba, gerçek iyi anneden artanları tamamen yok eden kötü babadır. Yani egemenlik sevgiye değil, korkuya geçer.

İsyankâr ve uzlaşmacı

Sözde ve eylemde uzlaşmacının tüm görünümelerini reddeden isyankâr için önem taşıyan nedir? O daha iyi olanı arar, insaniyete giden yolu arar, sırf uyumlu görünmemek adına farklılığını vurgular –ama onda da şiddet eğiliminin çizgileri görülür. O halde isyankâr kimdir? Kendisi de büyük bir isyankâr olan Henry Miller, *Büyük İsyan Üzerine* başlıklı Rimbaud incelemesinde, isyankâr olan her şeyi, insanlıkla gerçek bağı arayışımızın belirlediğini yazıyordu. “İnsan, kendi özel varlığının belirleyici farklılığını gerekçelendirmeli ve böylelikle tüm insanlıkla, en zavallı insan evladıyla bile olan akrabalığını keşfetmeli. Anahtar sözcük, onaylamadır. Ama onaylama aynı zamanda ivmenin önündeki engeldir de. Onaylama tam olmalı ve uzlaşmacılıktan ibaret olmamalıdır.”¹²¹

Ancak kendi farkını koyma isteği, kendi başkalığının tüm cephelerini sürekli oyuna sürmek zorunluluğunu getirir. Kişi bir kapana sıkışır ve hep bir yakınma nedeni bulmaktan ve dolayısıyla yeni bir isyan nedeni bulmaktan kurtulamaz. Özgürlük arayışının bu türü, “diğer insanların farklılığını değil, sadece kendininkini gözetir. Böyle bir özgürlük arayışı, hiçbir zaman kişinin bütün insanlıkla olan kendi bağlantısını, kendi bütünlüğünü bulmasına katkıda bulunmaz. Kişi her zaman yalıtılmış, her zaman ayrıksanmış kalır.”¹²²

Henry Miller önemli bir şeyi görmemize yardımcı oluyor: “Bütün bunların benim için tek bir anlamı var: insanın hâlâ anneye bağlı olduğu. Sadece görüşü bulandırmaya yarayan bütün bu isyan, bu bağı gizlemek için bulunulan çaresizce girişimi ortaya koyuyor. Bu türden insanlar her zaman kendi vatanlarına muhaliftirler, başka türlü davranmak onlar için mümkün değildir. İster ülke, ister kilise, ister toplum söz

konusu olsun korku hayaleti, en büyük hacmiyle köleleşimi olarak görünür. Bu türden insanlar, yaşamlarını zincirleri kımakla geçirirler, ama gizli bağ onları içten içe kemirir ve ayla huzur bulamazlar. Bağların kâbus gibi baskısından kurtulabilmek için önce anneye sorunlarını halletmeleri gerekir. Dışarıya, her zaman için dışarıya! Böylece ana kucağının eşğinde oturup dururuz. ...İnsanın anneye yabancılaşması şaşılacak bir şey değil. Anne sadece bir engel olarak algılanıyor. İhtiyaç duyulan, onun kucağının tesellisi ve emniyetidir; henüz doğmamış olan için, gerçekten doğanın onaylanması ve aydınlanmasını ikame eden o karanlık ve huzurdur: Büyük bulaşıcı olarak alkışlanabilirsiniz, ama hiçbir zaman sevgiyle karşılaşamazsınız. Üstelik isyankâr, herkesten daha fazla sevgiyi tanımalıdır, kendine almaktan çok bağışlamalıdır ve hatta onu bağışlamaktan çok sevginin kendisi olmalıdır.”¹²³

Ancak Miller şöyle devam ediyor: “İsyankâr, aslında içini derinlerinde bir dönektir, çünkü içindeki insani yanın onu diğer insanlarla birleştirmesinden korkar...”¹²⁴ Miller böylece meselenin özüne dokunuyor: İsyankârın içinde, onu yutabilecek, sömürebilecek, kullanabilecek olan anneye duyulan korku pusudadır. Böylece isyankâr, annesine sahte sevgi gösterirken aynı zamanda kadınsı olan her şeyden nefret eden uzlaşmacının tam tersi olur.

İsyankâr, aradığı sevgiden korktuğu için kendisini duygulara kapatır. Buna karşın uzlaşmacı, aksi takdirde annesi tarafından asla sevilmediğini itiraf etmek zorunda kalacağı için sevgiden nefret eder. Her ikisinin de sevgiyle bağları kopmuştur, her ikisi de sevgiden kaçınırlar. İsyankâr, sevgiden vazgeçebildiğini iddia eder, uzlaşmacıysa sevgiden payını aldığı. Ama her ikisi de sevgiye bağımlıdır: Uzlaşmacı, iyi davranışları için ödül beklediğinden; isyankâr, sevgi almakla

birlikte asla yetinmediği için bunu kabul etmediğinden. Farkları, isyankârın iyi annenin vaatlerinden vazgeçmemesi, uzlaşmacının ise kötü annenin onayını almakta ısrar etmesidir. İsyankâr, iyi annenin vaatleriyle kendi yaşadığı kötü anne deneyimi arasında bir ilişki olduğunu kabul etmek istemez. Aynı uzlaşmacı gibi o da, annesini iyi ve kötü olarak yaşamış olduğunu gözden geçirir.

Ama özgünlüğe varma olasılıkları uzlaşmada değil, başkaldırıdadır: İyi anne arayışı, insanlıkla sevgi dolu bir bağ ihtiyacını içerir. Ama eğer isyankâr –aynen uzlaşmacı gibi– kendi çaresizliğiyle karşılaşma yollarını kesmişse bu bağ nasıl bulabilir? Her ikisinin de duyguları hasar görmüştür ve her ikisi de kendilerini buna karşı korumak için duygularından vazgeçmişlerdir –ancak bir farkla: uzlaşmacı, kötüyü iyi olan ederek üstelik duygu yitimini de inkâr eder.

Aşağıdaki olay, isyankârın gelişiminde onu uzlaşmacıdan ayırt eden zedelenme türlerini ve dönüm noktalarını göstermektedir. Paula, bana 1984 yazında geldi. On dokuz yaşındaydı, bir madonna yüzüne ve punk bir saç kesimine sahipti. “Cool” denilen kuşaktandı, kendisini devrimci olarak görüyordu ve Avrupa’nın çeşitli kentlerinde gösterilere katılmıştı. Zengin ve başarılı avukatlar olan anne ve babası aristokrat kesime dahildiler. Paula çok zeki bir kızdı ve çevresine hiçbir şekilde sıcaklık vermiyordu, aksine sadece öfke ve matçı bir talepkârlık gösteriyordu. Devleti tümüyle reddetmekle birlikte kendisini desteklemesini bekliyordu. Keskin zekâsını, kendisini tesadüfen arabasına alan bir çiftin tatil evlerinin anahtarını kendisine vermesini sağlayacak kadar kendi lehine kullanabiliyordu. Şükran duyamıyordu, kendisini “sorumluluk altına girmiş” hissetmek istemiyordu. Duygular onun için bir tuzaktı: Kendini duygularına bırakmak, onun

için otoritenin uzlaşma beklentisine karşılık vermek anlamına geliyordu.

Paula'nın ve onun kuşağından pek çoğunun gizli yarası buradaydı. Sevgisini satın almak istedikleri için onu anne babası yaralamıştı. Paula buna karşı kendini, duyguları mümkün olduğunca yanına yaklaştırmayarak korumuştü; böylece kimse ona acı veremeyecek, yaralayamayacaktı. Ailesinin ona bir tabela gibi, neredeyse kendi markalarıymış gibi davrandığını anladım. Paula'yı, iyi anne baba olarak imajlarını doğruladığı için seviyorlardı. Ama Paula'yı kendisi olduğu için sevmiyorlardı. Paula'ya her şeyi veriyorlardı, ama sadece onu kendi mülkleri olarak denetim altına almak için.

Cezalandırıcı olmasa bile, hükmedici ve inkâr edilse de zorbaca karakter taşıyan böyle bir yönlendirmeye karşı bir çocuk kendisini ancak mümkün olduğunca az hissederek koruyabilir. Kendisini tehdit eden şeyden, yani kendi sevmeye ve sevilme ihtiyacından uzaklaşır. Paula ve onun kuşağı, onları kendilerine bağımlı kılanlara karşı bu nedenle o kadar direnç gösterdi ve sadece hep daha fazlasını talep etmekle bunu aşacaklarını düşündüler. Böylece minnet duymak ve bağımlılıklarını hissetmek zorunda kalmadılar. Kendilerini bir anlamda, şunları söyleyen anne babalarının ideolojisine tabi kılmışlardı: "Sana bakıyoruz, ama sen de tam bizim istediğimiz gibi olmalısın." Bu bağımlılığa uygun bir tutum içindeydiler. Fakat bu bağımlılıkla uzlaşabilmek için, denge olarak şükran göstermeyi reddettiler. Anne babalarının sevgisinin sahteliğine ancak böyle katlanabildiler.

Ancak bu, bir başka yaralanmaya daha yol açtı: Kendi sevgi ihtiyaçlarının farkına varmalarına izin yoktu, aksi halde yaralanabilir olacaktı çünkü. Bu yaralanmayı uzlaşmacı da yaşar, ama o, sanki ihtiyaçlarıyla uzlaşma içindeymiş gibi bir

pörünüm yaratmayı bilir. Gerçekten sevgi hissetmeden seven insan rolü oynamayı bilir. Buna karşın isyankâr, sanki böyle ihtiyaçları yokmuş gibi davranarak kurmaca yaralanmazlığını sağlam tutar. Kendilerine bakılması gerektiği konusunda ikisinin de talebi aynıdır –uzlaşmacı bunu iyi davranışlarına karşılık ister, isyankâr ise yeterince alamadığını öne sürerek. Her ikisinin ortak acısı, hissedememeleridir. (Farklı bir görüntü sunabildiği için bunu uzlaşmacıda göremesek bile böyledir.)

Bağımlılığın aşırı biçimlerinden biri kendisini yeni terörizmde gösteriyor. İdeolojik üstyapısıyla ardındaki öfkeyi ve çocuksu bağımlılığı örtüyor. Daha 1920’de Lenin, aşırı solculuğuna çabırsızlığı ideolojik gerekçelerle yaldızlayan bir çocukluk hastalığı olarak tanımlamıştı.¹²⁵ İdeoloji perdesini kaldırdığımızda bir çocuğun intikam dolu çılgınlığını duyarız: “Bana derhal bir şeyler verilmesini istiyorum.” Bu isyan gerçekten ihtiyaç duyulunan –gerçek sevgi– dışında her şeyin bulunduğu bir evde hazırlanmıştır.

İnkâr edilen bağımlılık, öldürme eyleminin insani deneyimin yetisiyle hiçbir ilişki barındırmadığı bir terörizme yol açar. Cinayet, simgesel bir protestoya dönüşür, kurban hiçbir biçimde kişisel bir anlam taşımaz. Erken çocukluktaki sakatlığının yol açtığı hissetme yeteneğinden yoksunluk, büyüyen bir kendine yabancılaşma sarmalı içinde giderek güçlenir. Tüm dikkat mekanik planlara ve bunların uygulanmasına yoğunlaşır, öyle ki cinayet eyleminin son duygu artıklığıyla bile ilişkisi kalmaz. Eylemin caniliğine ilişkin her türlü bilinç algısı devre dışı kalır. Böylece teröristin iç dünyası da, onu yaratan dünya kadar ulaşılmazlaşır. Böylece kendi durumunun korkunçluğu ona kadar ulaşmaz.

Alman terörist Bommi Baumann bu durumu çok iyi bir

biçimde saptamıştır: “Terörizimi tercih edişin ruhsal olarak önceden programlanmıştır. Ben bugün bunu kendimde görebiliyorum, bu bende düpedüz sevgi karşısında duyulan korkuydu; bundan kaçarken mutlak şiddetin içine düşüyordun. Eğer sevgi boyutunu kendimde daha önce doğru teşhis edebilmiş olsaydım, bunu yapmazdım.”¹²⁶ Bunlarla yüzleşme bilmenin anlamı, erken çocukluk dönemlerindeki dehşetli karşı karşıya gelmek demektir. Ancak böyle insanlarda bu güç yoktur ve bu nedenle kendilerine yapılmış olanı tekrarlar –ancak asıl amacı yalanlayacak biçimde.

Bunun temelinde, kişi kendisini hiçbir zaman sevilmediğini hissetmediği için sonsuz bir kendini reddediş vardır. Bu, çoğunlukla kışkırtıcı bir çıkışla örtülür. Örneğin Paula, kendisine katlanamadığını ve herhangi birisinin herhangi bir şekilde, kendisinden hoşlanabileceğine inanmadığını itiraf ediyordu. Henry Miller’in sözünü ettiği zincir, çocuğun, kendini sevmeyen bir anne baba tarafından sırf kendisi olduğu için sevilme isteğidir.

İsviçre Alpleri’nde yaptığımız bir gezide bize katılan genç bir Avusturyalı psikoloji öğrencisini anımsıyorum. Bir buzulun eteğine vardığımızda birdenbire koşturarak öne geçti, buzulun kıyısına vardı ve devasa buz sütunları arasında kayboldu. Onu ne görebiliyor, ne duyabiliyorduk; buz tam o sırada hareketliydi ve büyük bir gürültüyle buzulun kenar kırılıp aşağı düştüğü için durum çok tehlikeliydi. Kız birdenbire tekrar ortaya çıktığında hepimiz çok rahatladık. Bize içinde bir buz sütunu bulup ona sarılmak için açıklanamaz bir itki hissettiğini söyledi. Uygun bir tane bulmuş ve uzun bir süre ona sarılı kalmıştı. Bana daha sonra, yaşamımın ilk iki yılında kendisinden her türlü bedensel teması esirgeyen annesinden söz ettiğinde, o buz sütunları arasında kendi buz soğuklu-

ğündaki annesini aramış olduğunu anladım. Kendi yaşamını tehlikeye atarak anneyi ısıtmak istemişti.

Durmadan hiç olmamış bir sevginin peşinde koşarak aradığımız kendi yıkımımız. Sevginin tam da onu hiç alamayacağımız yerde olduğuna inanıyoruz. Bu şekilde, yaşamımızın ilk yıllarında yaşadığımız reddedilişi tekrar yaşıyoruz ve alabileceğimiz bir şey olmadığını kendimize sürekli kanıtlıyoruz. Her şeye rağmen gerçek sevgiyle karşılaşacak olursak da onu reddediyoruz, çünkü bu kadar yeteşsizken bizi kimsenin sevmeyeceğine inanıyoruz.

Paula, akla gelebilecek her yolla anne babasına zarar vermeye çalışırken aynı zamanda da onlara yapışıyordu, özellikle de babasına. En sevdiği giysi babasının pijamasının cekeiydi, öte yandan da babasına geçim desteği ödemeleri nedeniyle dava açmıştı. İkiyüzlü bulduğu toplum yapısını yıkmak istiyordu, ama bu toplumun temellerine de sıkı sıkı bağlıydı: duyguların yarılması. Bunun sonucu oluşan öfke onu, mutsuzluğunun nedeni olan insanlara yapışmaya itiyordu. Bunun farkında değildi. Yaptıklarıyla anne babasını ihtimama zorlamaya çalışıyordu – elbette kendi tarzında. Ama aslında onun gerçek ihtiyaçlarını boğan da aşırı ihtimam olmuştu. Ailesi, Paula'nın ihtiyacı olan sevgiyi, parayla satın alınabilen şeylerle giderilebilen suni ihtiyaçların tatminiyle ikame etmişlerdi.

Bunun sonucuysa, kendisinin de gördüğü gibi Paula'nın sevmeyi başaramamasıydı. Kendi yaşamını kendi başına kuramıyordu, yaşadığını sadece öfkesi vasıtasıyla hissedebiliyordu. Anne babasından tek farkı, onların yıkıcı öfkesinin bir hatasızlık görüntüsü ardında gizlenmesi idi. Başarıyı insanın değer ölçüsü kabul eden bir toplum içinde başarılı bir kız çocuğu yetiştirme girişimi, onları Paula'nın ruhunun katili haline getirmişti.

Bir keresinde bana on iki yaşındayken annesiyle yaptığı bir konuşmadan söz etti. Annesi o sırada bir psikoterapiye devam ediyordu ve kızıyla “açık açık konuşmanın” zamanı geldiğini düşünmüştü. Paula’ya, onu neşeli ve mutlu görmeye asla katlanamadığını itiraf etti. “Açık sözlü” davranmasını ona psikiyatr önermişti. Ancak aslında anne bu şekilde, kendi gerçeğiyle ve kendi hatalarıyla karşılaşmaktan kaçınıyordu. Bu şekilde vardığı nokta sadece kızını daha da yaralamak olmuştu. Bu “açık” konuşma, Paula’nın kendisinden nefret eden bir anneye duygudaşlık göstermesini sağlamayı amaçlıyordu.

On iki yaşındaki kız için içinden çıkılmaz bir durum olmuştu. Sevgisine hâlâ ihtiyaç duyduğu bir anne için nasıl acıma hissedebilirdi? Annesine anlayış göstermesi, onun kendisine duyduğu nefreti paylaşmak anlamına gelecekti. Böylece Paula için, duygu ve duygudaşlığı bastırarak kendisini sadece aklına teslim etmekten başka çıkar yol kalmıyordu.

Eğer annesi kendi kendisiyle dürüstçe hesaplaşırdı, hatalarıyla birlikte yaşamak zorunda olduğunu görebilirdi. Ama seçtiği davranış şekliyle kendisini suçluluk duygularından kurtarmak için bunun yükünü Paula’ya yüklüyordu. Görünürde özür dilemekteydi, ama gerçekte yaptığı sadece kendi zorbalığını açığa vurmaktı. Gerçek bir değişim için, yanlış yerde güvence aramasının sadece yıkıcılığa yol açtığını görmesi gerekirdi. “Hatasızlığının” ardına sığınarak bunu görmekten kaçınıyordu.

İsyan, bir kendi geçmişinin zincirlerini kopartma girişimidir. Ama eğer isyankârın yüreğiyle artık bağı kalmamışsa, isyan sadece eski hastalığı yeni görünüm altında sonsuzlaştırmaya yarar. Zorluk ise, isyan olmadan sevginin yenilenmesinin mümkün olmayışındadır. Eğer hiçbir zaman isyan etmezseniz kendi kendiliğinizi yaşama şansınız olmaz. İsyankârın

öğretmene ihtiyacı vardır, ama Henry Miller'in söylediği gibi, dinlemeye sabrı yoktur. Öncelikle kendini kanıtlamaya yönelik olduğu için, sınırsız kendini kanıtlamanın özgürlük olmadığını göremez. Onaylanmaktan korkar, çünkü o zaman kendini tabi hisseder. Oysa bir başka insanın gerçek anlamda onaylanması hiç de tabi oluşu gerektirmez. Ama isyankâr, ruhunun derinliklerinde anneye tabi oluşu özlediği ve sürekli bu isteğe karşı mücadele ettiği için, onun için onaylanma söz konusu olmamalıdır.

Gerçekten sahip olamayacakları anneyi özledikleri için, uzlaşmacı gibi isyankâr da bu gerçeği göremez. Kişi, bu durumda kendisini kaybetmekten korktuğu için onaylanmaktan ürker, çünkü ruhunun en derin köşelerinde, reddedilmiş olmaktan duyduğu acıdan sonsuza kadar anneye kaynaşarak kurtulmak isteği vardır. Gerçek onaylama ise, diğerini, kendini içinde kaybetmeden olduğu gibi görmektir. Bilincine varamadığı kendini kaybetme isteği kişiyi yıkıma uğratar.

Uzlaşmacı kaçabilmek için asla gerçek anlamda sorumluluk almaz, birikmiş intikamı isteğini özgürce boşaltabilmek için sadece başkalarının iktidarından pay alır. Buna karşın isyankâr farklı olduğunu iddia eder, bunun sorumluluğunu da üstlenir, ama bu iddiasıyla sadece, aslında tabi olmayı öylesine istediği annesine (veya babasına) bağımlı *olmadığını* kendisine kanıtlamak istediğini görmez. Henry Miller, "içindeki insani yanın onu diğer insanlarla birleştirmesinden korkar"¹²⁷ derken bunu kastediyordu. Öncelikle kötü annenin vaatlerinin bir sonucu olan iyi anneyi sevme korkusundan kurtulabilse, sürekli olarak zorbalığın yeni biçimlerini üreten döngüyü kırabilmesi mümkün olurdu.

Ama bu noktaya varamadığımız sürece Paulo Freire'in uyarılarını göz önünde tutmalıyız. "Baskı altında olanlar,

baskı yapanın imgesini içselleştirdiklerinden ve onun çizgisini onayladıklarından özgürlükten korkarlar. Özgürlük, bu imgeyi içlerinden atmalarını ve yerine özerklik ve sorumluluğu getirmelerini gerektirir.”¹²⁸ Ama içselleştirmeyi de kişinin, kendisine yakınlığını vermeyi reddedenle bütünleşme ihtiyacının ayakta tuttuğunu unutmamalıyız.

Karşısında mücadele ettiği iktidarın isyankârı gizli den gizliye ne denli çektiğini, kendi ifadeleri kanıtlamaktadır. Yazar Peter Schneider, RAF üyesi Peter-Jürgen Boock’la yaptığı yazışmalardan söz eder.¹²⁹ Burada, şiddetin stratejisini hangi deliliğin belirlediğine dair bilginin içinde nasıl olgunlaştığını etkileyici bir biçimde anlatır. Bireyin, grubun ideolojik anlayışını bir kez onayladıktan sonra nasıl “nefes kesici bir hızla kendi adına düşünme ve konuşma, sonunda da kendi adına algılama yetisini” yitirdiğini betimler. Böylece daha üst bir güce tabi oluş mükemmelleşir. Burada belirleyici olan, tabi olma arzusunun daha gruba katılmadan önce var olmasıdır. İsyankârda bu, başından beri vardır ve hem isyanı, hem de temelde isyan ettiği kendi kendilik sorumluluğunu etkilemiştir.

Peter Jürgen-Boock, kendi empatik algılarından kaçınmaz ve eylemlerinin canice yanıyla yüzleşir – teröristler arasında bir istisna. Bir suikast öncesi hazırlığı için bir işyeri binasındaki insanları gözlerken onları birdenbire gerçek insanlar olarak görür: “Tam karşımdaki binadaki insanları gözlerken, o zamana kadar algı sınırı altında kalan kaygılarım giderek daha fazla somutlaşmaya başladı. Sekreterler vardı, hukuk görevlileri, gençler ve yaşlılar; bunlar çalışanlar da olabilirdi, rastlantıyla orada bulunan ziyaretçiler de. Bir buz kütesinin büyüdüğü duygusuna kapıldığımı hatırlıyorum... O anda yapmakta olduğum şeyin, RAF’a katılmamı sağlayan itkiyle

lakası yoktu; bu, sadece yeni kurbanlar getirecekti, durumu arttıracaktı, beni bir katil haline getirecekti.”

Burada kısaca durmak ve uzlaşmacı otoriteye bir bakmak istiyorum. Peter Jürge­n–Boocks veya Bommi Baumann’ın görüşleri, sol terörizmi anlamaya katkıda bulunabilirdi. Devlet aygıtının bu görüşlerin aktarılmasından yana olduğu sanılabilir. Ama durum böyle değildir. Heinrich Böll’ün, Bommi Baumann’ın kitabı *Her Şey Nasıl Başladı*’nın toplatılması ve ailesiyle yaptığı saptamanın da gösterdiği gibi, uzlaşmacı düşünce herhangi bir şeyi kavramakla ilgilenmemektedir.¹³⁰ Harekete geçirici itki olarak güç kazanmanın dışındaki nedenleri öngören düşüncelere tahammülü yoktur. Ancak Boock’un işbirliğine yanaşması –eski yoldaşlarına ihanet etmiş oluydu– devlet aygıtının işine yarayabilirdi. Uzlaşmacı düşünce, sadece cezalandırma ve itaat kategorilerini tanıdığı ve ulmanın taşıdığı potansiyele yabancı olduğu için kendi kendisini geçersiz kılar. Düşman imgesi korunmalıdır; bu nedenle “düşman” hiçbir zaman insanileşmemelidir. Uzlaşmacı düşünce için de, devrimci düşünce için de önemli olan düşman imgesidir; karşılıklı şiddet uygulayabilmek için buna ihtiyaç duyarlar. Rollerine sadık kalabilmek için her ikisinin de şiddete ihtiyacı vardır ve böylece diğerinde şiddeti tahrik etmekle uğraşmaya devam ederler.

Terörizme geri dönelim: Düşüncesinin soyutluğu terörizmin ruhsal duyarsızlığını pekiştirir; ideolojik formüller de yapılan gereği kendi katkıları getirirler. Sonradan aşırı solun öncülerinden biri olan, Padova Üniversitesi siyasal bilimler bölümü eski profesörlerinden Antonio Negri, *Sabotaj* adlı kitabında şöyle yazıyordu: “Pasamontagna’yı –sadece gözleri uykta bırakan kapalı bere– yüzüme her indirilişimde işçilerin ve proleterlerin sıcaklığını dolaysız olarak hissediyorum... Ne

başarı şansımı ve sevincimi kaybediyorum: Her tahrip ve sabotaj eylemi, sınıfa bağlılığın bir belirtisi olarak beni sarıyor. Ne de olası risk beni telaşa düşürüyor: Tersine içimi, âşkınlığı beklercesine ateşli bir coşkuyla dolduruyor. Ne de hasmımın acısı beni etkiliyor: proleter 'adalet', o üretken kendine mal etme gücüne ve mantıken inandırma yetisine sahip.”¹³¹ Bu tür ifadelerde yalnızca öfkenin cinselliğe aktarımını değil, sevginin yıkıcılık ve ölümle bir tutulmasını da görüyoruz. Bu taşkın görüşler muhtemelen, hem onları kâğıda dökeni, hem de okuyanı, canice eylemlerin yöneldiği kişiler üzerindeki etkilerinin gerçek sonuçlarından uzaklaştırıyor. Bu dönüşüm sayesinde katil sorumluluk duygusunu tümüyle yitiriyor.

İspanyol general Millán'ın, hararetli “Çok yaşa ölüm!” çağrısıyla bunların arasında ne fark var? Bu da, sol ve sağ terörün ortak yanları arasında. Ancak ben diğer bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum. Belli ki bu tür risk Antonio Negri'yi heyecanlandırıyor. Bu, Dostoyevski'nin *Ecinniler* romanındaki devrimcilerden birini hatırlatıyor: “Her türlü riski göze almayı yeğlerdi; yeter ki belirsizlikte kalmasın.” Emniyetsizlik korkuya yol açıyor ve bu bizi risklere açık hale getiriyor. Negri, korkuyu gizlemek için ona romantizm ve cinsellik yüklüyor. Korkuyu maskeliyor ve böylece bu tür duygulara izin vermeyen güçlü erkek mitini destekliyor. Bu durumda düşmanlarından ne farkı kalıyor?

Proleter işçi ruhunun sıcaklığının Negri'ye verdiği coşku, sıcaklığa duyduğu ihtiyacı ortaya çıkartıyor; bu, işçilerin dünyasının gerçeğini tanımayan bütün entelektüellerle paylaştığı bir yansıtma. Negri ve bu kurguya kapılan pek çok entelektül, George Orwell'i onurlandırmakla birlikte, 1937'de yayımlanan kitabı *Wigan Pier'e Giden Yol* adlı kitabını

ve hiçbir romantizme düşmeden proleter yaşamı anlatan pek çok diğer edebi belgeyi tanımıyor gibiler. Entelektüeller, romantik yansımalara büründürdükleri gereksinimlerini kendileri de kavramıyorlar. Kendi ihtiyaçlarını görmüyorlar; Negri bu nedenle insani bir nitelik olarak sıcaklık karşısında coşku gösterirken aynı zamanda da onu öldürmek için gücünün yettiği her şeyi yapıyor. Böyle bir metinde açıkça ortaya çıkan tek şey, teröristlerin yaşama güvenmedikleri ve yaşadandan nefret ettikleri için ölümü istemeleridir.

“İdeolojiden bağımsız” şiddet

Çevremizdeki genel yıkıcılık eğilimi, özellikle spor etkinliklerindeki şiddetin giderek artışında kendini gösteriyor. Erkeklerin kendilerinden nefret etmelerine yol açan erkeçliğe kapılmışlığın bir ifadesi bu da. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra İngiltere'de ilk kez 1946 Mart'ında bir futbol karşılaşmasında olaylar meydana geldi. Sonuç: Otuz üç ölü, beş yüz yaralı. Ama burada söz konusu olan tümüyle uluslararası bir durum. Nisan 1961: Şili ve Brezilya arasında Santiago'da yapılan bir maçta beş ölü ve üç yüzden fazla yaralı; Mart 1966: Kahire'de bir futbol maçında üç yüz yaralı; Eylül 1967: Türkiye'de kırk dört ölü ve altı yüz yaralı; Mart 1975: Moskova'da yirmi ölü; Eylül 1979: Endonezya, Medan'da on iki çocuk ezilerek öldü; Mayıs 1985: Çin ve Hong Kong arasındaki bir maçtan sonra şiddet yüklü olaylar; 30 Mayıs 1985: İngiltere ve İtalya arasında Brüksel'de yapılan bir maçta otuz dokuz kişi öldü, onu ağır, iki yüz yaralı.

Avrupa'da İngiliz futbol meraklılarının bu durumda büyük payları olduğu görülüyor; bu nedenle de en fazla onlar hakkında yazılıyor. İngilizlerin futbol şiddetinin geçmişi 1885'le

Birinci Dünya Savaşı arasındaki yıllara kadar uzanıyor. Bu tür olayların yükselmesi ve sönmesi, İngiliz işçi sınıfı içindeki değişimlerle yakından ilintili. İşçilerin kazanımlarının hâkim sınıfına yaklaştığı görece refah dönemlerinde maçlarda şiddet olayları azalıyordu.¹³² İşçiler arasında, durumu iyi olan çoğunluk ve iş bulma şansı olmayan sert bir işsizler çekirdeği şeklinde bölünme olduğunda futbolda çıkan olaylar büyük oranda artıyordu; özellikle de atmışlı yıllardan itibaren bu gözleniyor.

Burada neden tek başına işsizlik değil; olay çıkartanları böylelikle aynı zamanda kendi çaresizliklerini örtüyorları. Wilfried Kratz, bir röportajında Liverpool yakınlarındaki Kirkby’de yaşayan işsiz gençliği tanımlıyor: “Gençler yaşamaları hakkında tuhaf bir coşkuyla, bir tür zoraki neşeyle konuşuyor. Küskünlük hissedilmiyor. Sanki iş arama isteğinin yitmesiyle birlikte, eleştiri, muhalefet ve var olan ilişkilerde kökten değişim talepleri de yitmiş gibi.”¹³³

Bir barda üç genç adamla konuşuyor ve onlara son yılları boyunca neler yaptıklarını soruyor. “‘Hiçbir şey, Kirkby’de iş yok’ diyor bir tanesi kendinden emin bir şekilde. Arkadaşı yapmacık bir resmiyetle şu açıklamayı yapıyor: ‘İstihdam piyasasından çekildim.’” Üçü de işsizlik parası alarak yaşıyordu. Çalışma alanında etkin olan psikologlar, hiç çalışmamış, iş hayatıyla hiçbir bağı olmayan ve artık çalışma hayatına kazanımları olanaksız bu tür genç insanları “yitikler” olarak niteliyor. Onlar, “insanlığın tortusu içine batmış” durumdalar.

Michael Harrington işsiz ABİD gençleri üzerine yazarken bunları daha 1964’de kaydetmişti: “Huzursuzlar, bir kör dövüşü sürdürüyorlar, kahkahalar atıyorlar ve dünyayı genelde gençlerin yaptığı gibi yorumluyorlar... Bu maske ardında asıl sohbetleri kızlar, içmek, itişmek, sokaktaki yaşam... Bunları

zamanlarını, hiçbir gelecek duygusuna sahip olmadan, çaresizce ve amaçsızca bir hedonizm içinde geçiren, ufak çapta lursızlıklarla yaşayan, hiçbir yere ait olmayan gençler". Okulda başarısız olmuşlardı, "yeteneksiz olduklarından değil, evde parasızlık hâkim olduğundan, mekân yetersiz olduğundan ve ders çalışma olanağı bulunmadığından. Daha yirmisine bile gelmemiş bu gençler şimdiden birer kurbandılar."¹³⁴ Bir İngiliz polis aynı durumdaki İngiliz gençler hakkında şunları söylüyor: "Yapabildikleri tek şey birbirlerine takılmak, ne kadar büyük ve güçlü olduklarıyla hava atmak. Ama hepsi de çaresizce adam olmaya çalışan genç oğlanlar."¹³⁵

İşin özü burada: Bu gençler kendilerini tümüyle erkeğin güçlülüğü ideolojisine teslim etmişler. Onlar, kendilerini ezen ve başkî altında tutanların ideolojisinin kurbanları ve şiddeti ve gücü ideal edinerek bu ideolojisinin sürmesine kendileri de katkıda bulunuyorlar. Eylemleri isyan gibi görünse de, aslında onlar benliklerinin derinliklerinde birer uzlaşmacıdır. Bu yüzden talihsizlikleriyle baş edebilmek için tek bir yolları var: amaçsız isyan.

Bu kabadayıları anlayabilmek için, uzlaşma kavramına alınılmıştan daha geniş bir çerçevede bakmak gerekir. Uzlaşmacılık sadece düzgün toplumsal davranışlarda yansımaz, aksine duyguların, geriye sadece canice bir öfkenin kalacak kadar olmuş olduğu yerde de görülür. Bu gençler toplumsal kuralları alayla küçümseyerek aslında uzlaşmacı tuzağa ne kadar sıkı yakalanmış olduklarını gizlemeye çalışıyorlar, çünkü gösterdikleri şiddetle ciddiye alınacak tek gerçek olarak gücü yüceltiyorlar.

Uzlaşmacılığın, insani duyguların ölmesinin ve canice öfkenin tanımladığını söylerken kesinlikle abartmıyorum, çünkü aramızdaki en "nazik" insanlar tam da böyledirler.

1985’de uzay gemisi Challenger’ın kalkışından kısa bir süre sonra infilak ettiği ve bütün ekibin yaşamını yitirdiği kaza başka nasıl bir yere oturtulabilir? Araştırma komisyonu bu olaydan, başarı hırsı içinde insanın güvenliğinin daha gerilerde kaldığı sonucuna varırken meselenin tam can damarına dokunuyordu.¹³⁶ Burada, duygusuz kabadayılarla sadece başarılı bir uzay yolculuğu için değil, insanların yaşamı için de sorumluluk taşımaları gerektiğini hissedemeyenler arasında nasıl bir fark olduğu sorusu acilen karşımıza çıkıyor. Kabadayıların gösterdiği şiddetin farkı sadece daha açık ve dolaysız olması. En üst düzeydeki kararları verenlerde örtük olan durum onlarda daha açık sadece: Başarı her şeyin üzerindedir ve bu, insani olana önem vermeyen bir ideolojinin bir parçasıdır.

Harekete geçiren güçler aslında aynıdır, sadece görünüş biçimleri farklıdır, çünkü toplumumuzdaki “başarılar”, canice amaçlarını, onları göremeyeceğimiz şekilde “yüceltme” inkânına sahiptirler. Bertholt Brecht, bunu şöyle ifade ediyor:

Çünkü birileri karanlıkta
Diğerleriyse aydınlıkta
Aydınlıkta olanları görüyoruz
Karanlıktakilerse görünmüyor.

Psikolojinin görevi, ışığı, gizli tutmak istediğimizin üzerine çevirmek olmalıdır. Ancak görünürde “ideolojiden bağımsız” şiddet uygulayanlar sadece futbol fanatikleri değildir. Her tarafta büyümekte olan kendinden nefrete ve peşinde de insanların içindeki kökeni artık görünmeyen şiddete rastlıyoruz. Sadece gazeteyi açmak ve dünya haberlerini okumak yeterli:

– 5 Aralık 1979 tarihli *Zuger Tageblatt* (İsviçre): “İngiliz pop grubu The Who’nun Amerika’nın Cincinnati kentindeki konseri sırasında on bir genç yaşamını yitirdi. Kendini kaybeden bir grup şehrin konser salonundaki en iyi yerleri ele geçirmeye çalışırken çıkan kitlesel isterinin kurbanı oldular. Kurbanlardan bazıları çiğnenerek öldü, diğerleri boğuldu... Bir görgü tanığı, “konseri daha iyi bir yerden izleyebilmek için insanları öldürmeye hazırıldılar” diyor. “Olup biten umurlarında bile değildi.”

– 20 Eylül 1980 tarihli *Luzerner Tageblatt* (İsviçre): ABD’nin Kaliforniya eyaletinin San Diego kentinde öğrenci Brenda Spencer (15), babasından çok özel bir doğum günü armağanı aldı: uzun menzilli bir tüfek. Babası işe gittikten sonra kız, evdeki pencerelerden birisini açtı ve tüfekle “Patrick Henry Junior” okulunun bahçesine nişan aldı. Öğrenciler teneffüsteydi. Kapıda okulun müdürü Burton Wragg (53) duruyordu. Öğrencisi Brenda’nın ilk atışıyla boynundan vuruldu ve anında öldü. Paul Carr (11) ve Jimmy Lira (10) adlı öğrenciler kol ve bacaklarından vuruldular. Kapıcı Michael Sucher (56), avludaki çocuklara yardım etmek için dışarı fırladı. Başına isabet eden bir mermiyle öldü. Penceredeki kız öğrenci ateş etmeye devam etti... San Diego polis şefi Bill Kolander, cinnet halinde ateş eden öğrenciyi telefonda sakinleştirmeye çalıştı... Altı saat geçti... Brenda polis tarafından götürülürken şunları söylüyordu: “Böyle bir şeyin nasıl kullanıldığını hiç bilmiyordum... Okul avlusunda herkesin yere yıpılmaya başlaması eğlenceli geldi ve ateş etmeye devam ettim.”

– 1 Kasım 1979 tarihli (Halloween günü) *New York Post*: “Kırk genç, bir motosikletliyi öldüresiye dövdü ve bıçakladı. Hockaway Bulvarı’nda yürüyen bir çift tehdit edildi, adam

sırtından bıçaklandı ve bacağından vuruldu. İki maskeli genç metrodaki bir bilet satış kulübesinin içine benzin dökerek bilet satıcısını ortalığı ateşe vermekle tehdit etti.

– 21 Eylül 1981 tarihli *Neue Zürcher* gazetesi: “Kuruluşunun yüzüncü yılını kutlamak için cumartesi Bern ve Biel’deki sinemalara bedava giriş bileti veren bir mağazanın reklam kampanyasının bilançosu, sayısız yaralı, trafiğin kilitlenmesi ve patlamış camlar. Binlerce kişi bu imkândan yararlanmak istedi. Biel polisinin ekip şefi: ‘Zaten dolmuş olan iki yüz elli kişilik bir sinemaya girmek için yüzlerce kişinin sinemanın kapısında hayvanlar gibi itişmesi korkunç bir görüntüydü. Onlar artık insan olmaktan çıkmışlardı.’”

– 28 Şubat 1984 tarihli *New York Post*: “Westchester’lı on bir genç, gece evlerine dönerken banliyö treninin dört vagonunu tahrip ettiler ve vagonlarda bulunan iki yüz elli yolcu yu terörize ettiler. Gençlerin çoğu yirmi yaşın altındaydı.”

– 12 Kasım 1979 tarihli *Zuger Tageblatt* (Zürih): “Şiddetli tekme ve yumruk darbeleriyle bir öğrencisinin kolunu iki yerinden kıran öfkeli beden eğitimi öğretmenine bir buçuk yıl hapis cezası verildi. Öğretmen, bu yılın 16 Mart günü, sınıfta disiplin sağlamak amacıyla öğrencilerin beden eğitim salonunda eğilmiş durumda depar atmalarını istedi. On dört yaşındaki Tiziano Consoli koşunun temposuna uyamadı ve sınıfın en hızlı öğrencisiyle birlikte koşuyu tekrarlaması istendi. Bedensel olarak zayıf olan Tiziano koşuyu tamamlayamadı. Askeri eğitim ve disiplin yöntemleriyle tanınan pedagog öğretmen, zavallı çocuğu arkadaşlarının gülüşmeleri arasında tekme ve yumrukla dövdü.”

– 3 Eylül 1985 tarihli *Tages Anzeiger* (Zürih): “Atina’nın Pire bölgesinde bir mahkeme, ‘Garifalia’ adlı bir Yunan yük gemisinin, geçen yıl Kenyalı on bir kör yolcu yu köpek balıklarıyla

dolu denize atarak kaderlerine terk etmekle suçlanan kaptanı ve mürettebatı hakkındaki davaya başladı. Yunan makamlarının verdiği bilgiye göre denize atılanların tümü yaşamını yitirdi.”

– 24 Eylül 1985 tarihli *Tages Anzeiger* (Zürich): “Yirmi yaşlarındaki bir okçu, pazar sabahı tehlikeli bir ‘şaka’ yaptı..., kimliği bilinmeyen okçu saat on bire doğru Ren’den geçen bir vapurdaki yolculardan birini okla vurarak ağır yaraladı.”

– 26 Şubat 1986 tarihli *Boston Globe*: “Üç genç adam, alkolik ve evsiz olan, Vietnam’da savaşmış eski bir askere öldürülene kadar işkence ettiklerini itiraf ettiler; onu daha önce bir evin girişinde uyurken bulduklarında viskisini ve son dört dolarını da elinden almışlardı.”

– 21 Haziran 1985 tarihli *Tages Anzeiger* (Zürich): “Japon basını, bir dolandırıcı olduğu tahmin edilen Toyota Shoji’yi kalı akşamı katledenlere müdahale etmeden sadece olayın fotoğraflarını çeken yaklaşık kırk muhabirin tutumunu perşembe günü görüş birliği içinde eleştirdi. Muhabirler, ellerinde kesici ve delici silahlarla pencereden eve giren ve sonra kana bulanmış şekilde dışarı çıkan aşırı sağ görüşlü iki katilin fotoğraflarını çekmekle yetindiler. Muhabirler, duruma müdahale etmek yerine sadece en iyi görüntüleri yakalamak için uğraşmışlardı.”

Charles E. Silberman, 1978 yılında yaptığı bir araştırmada, şiddet suçlarının artmasının yanı sıra, suçlular arasında gençlerin oranının da giderek arttığını ortaya koymuştu.¹³⁷ 1967 yılında tecavüz suçu işleyenlerin yüzde kırk dördü; yaralama ve cinayet suçundan tutuklananlarınsa yüzde yirmi altısından fazlasının yaşı on sekizle yirmi dört arasındaydı. Hırsızlık ve dolandırıcılıktan yakalananların yüzde ellisinin yaşı on sekizin altındaydı. Suçluların yaşlarının küçük olmasıyla

işledikleri suçların alışılmamış acımasızlığı arasında bir bağ var gibiydi. Silbermann, kurbanların sakatlanmasının veya öldürülmesinin çoğunlukla işlenen suç açısından gerekli olmadığını, bunların ardında temel bir öfke ve vahşet bulunması gerektiğini saptadı. Ayrıca suçun oluşumunda yoksulluğun belirleyici bir rol oynamadığını da ortaya koydu. Örneğin düşük gelirli, İspanyol kökenli halkın suç oranı, benzer durumdaki siyahlara göre çok daha düşüktü.

Bunlar ve Salazar diktatörlüğü döneminde Portekiz'de suç oranının düşük oluşu, şiddet suçlarının artışında iki önemli önkoşulu göz önünde bulundurmak gerektiğini gösteriyor. Bir kere uzlaşmaya zorlaması sonucu oluşan nefret potansiyelini görmek gerekiyor. Öte yandan insanlar, otorite her şeyi hâkimiyeti altında tuttuğu sürece, açık şiddet uygulamakta engellenmiş oluyorlar. Ancak bu çerçeve dağıldığında ve insanların uğruna kendilerini iktidara tabi kıldıkları ve kendilerine değer verme duygusundan vazgeçtikleri vaatler yerine getirilemediğinde nefret ortaya dökülüyor.

Toplumsal yapısı, uzlaşmanın çok güçlü olduğu bir zemine dayanan Japonya'da, okullarda şiddetli bir acımasızlık gözleniyor. Okulda çektikleri sıkıntılara katlanamayacak duruma gelen öğrencilerin intihar ettiği haberlerine sıkça rastlanıyor. Okullardaki şiddet uygulamalarının kayda geçenlerinde sadece 1985 yılında yüzde yirmi üç artış gözleniyor. Öğrenci çeteleri, daha zayıf olan öğrencilere sadistçe işkence ediyor.¹³⁸

Bir Japon öğretmen, Hiroshi Kusunokie, öğrencilerine verdiği kompozisyon konusunda, beş günlük ömürleri kalsaneler yapacaklarını anlatmalarını istedi.¹³⁹ On bir yaşındaki bir öğrenci şunları yazdı: "İlk gün çok güzel yemekler yedim. İkinci gün bir kumarhaneye gider ve çok para harcardım.

Üçüncü gün bir tabanca alırdım, dördüncü gün bir dünya seyahatine çıkar ve Havai adalarındaki Waikiki kumsalında denize girerdim. Öleceğim gün babamı öldürür ve üzerinde tepinirdim, saat 23.59.59’u gösterirken gökyüzüne çıkan trene atırdım.” On iki yaşındaki bir çocuk, ilk gün bütün penceleleri dağıtacağını yazmış, sonra bir banka soyacağını ve bütün paraları yakacağını, sonra video filmlerinde sık sık görüldüğü gibi, bir insanı küçük parçalara ayıracağını, bir evi ateşe vereceğini, üç yüz kişinin üzerinden arabayla geçeceğini ve bütün bunları yaptıktan sonra ölmenin ona zor gelmeyeceğini yazmış. Başka kompozisyonlarda ise çocuklar bombalar atıyor, anne babalarını parçalıyor ve benzeri şeyler yapacaklarını anlatmışlar. Bu çocuklar için öldürmek tek önemli şey gibi görünüyor.

İngiliz öğretmen Muriel Hirsch, daha öncelerde, 1972’de yaşadıkları hakkında şunları yazıyor:¹⁴⁰ “Dersine girdiğim sınıftaki çocuklardan Ron, daha ilk gün ‘Okuldan nefret ediyorum’ diye bağırdı... ‘Bu herkes için geçerli. Bana inanın. Ben öğretmenlerden nefret ediyorum, öğretmenler de benden nefret ediyor. Ve siz de benden nefret ediyorsunuz.’ Ona şöyle karşılık verdim: ‘Hayır, öyle bir şey yok. Seni nefret edecek kadar tanımıyorum daha.’ Ron bunu isteksizce kabullendi. Onu bu şekilde konuşturan nefret çok derindi ve bana bu, onun için yaşam boyu sürecek bir kavga olacaktı gibi geldi.”

Muriel Hirsch, Ron’un küstahlığına katlanmanın öğretmenlere çok zor geldiğini, nefretin kısa sürede karşılıklı hale dönüştüğünü ve otoritenin bununla başa çıkamadığını belirtiyordu. “Oğlanların politikaya karşı en küçük bir ilgileri bile yok gibiydi. Onlara, ‘Komünizmin sözcüğünün ne anlamı geldiğini bilen var mı?’ diye sordum. Kimse cevap vermedi,

birisi şunu söyledi: ‘Daha ilginç bir şey hakkında konuşamaz mıyız?’ Onları ilgilendiren tek şey seks gibi görünüyordu. Bütün kitapların ve çantaların üzerinde IRA amblemleri gördüğüm için onlara şunu sordum: ‘IRA hakkında bana kim bir şeyler söyleyebilir? Kuzey İrlanda’da nasıl bir sorun yaşıyor?’ – ‘Şu mesele, Katolikler Protestanlar’dan nefret ediyor. Daha ilginç bir şeyler yapamaz mıyız?’ – ‘Eğer bu konu da ilginizi çekmiyorsa o zaman niçin IRA’yı destekliyorsunuz?’ – ‘Bombalar atıp her şeyi darmadağın edebildiği ve insanları havaya uçurabildiği için – muhteşem!’”

Öğretmen, gözlemlerini şöyle yorumluyordu: “Büyük bir ihtimalle Belfast’taki çocuklar da aynı şeyleri hissediyorlar. Onlar da şiddeti seviyorlar – insan haklarını değil. Anne babalarından ve öğretmenlerden nefret ediyorlar – Protestanlar’dan değil... Beni kapının önünde bekleyen genç, hoş bir anne şunları söyledi: ‘Biliyor musunuz, kızım geçen hafta her sabah okula giderken çığlıklar attı. Daha önce de sık sık yaptığım gibi onu bir güzel patakladım, ama bir faydası olmadı!’ Evde şiddet, okulda şiddet... Çocukları nefret ettikleri ve korktukları okullara gitmeye zorluyoruz. Bu durumda okuma yazma öğrenmeyi reddetmeleri şaşılacak bir şey değil.”

Muriel Hirsch, daha sonra görünürde daha “gevşek” olan eğitim tarzının, eğer varlığını sürdürebiliyorsa sadece iyi ve uyumlu öğrencilere göre olduğunu, diğerlerineyse sert davranıldığını anlatıyor. Okul yöneticilerinin çoğunlukla otoriter olduğunu, demir disiplin uygulamakla yetinmek istemeyen liberal öğretmenlerin pek bir şansı olmadığını belirtiyor. Okul, böylelikle kendi tutumunu haklı çıkartmak için öne sürdüğü durumu kendisi yaratıyor.

Muriel Hirsch, burada bir kısır döngü görüyor: Evde hep

cezalandırılan ve okulda kötü davranan çocuklar, iyiliği ve sevecenliği anlayamadıkları ve alamadıkları için gerçekten de cezaya ihtiyaç duyuyorlar. Bunun belki de avantajlı bir yanı var: Sevecenliği ve bağımlılığı kabul etmeyen çocuklar en azından kendilerini kandırmıyorlar, olağan ikiyüzlülüğü paylaşmıyorlar. Ama sonuçta ortaya çıkan, “ideolojiden bağımsız şiddet”; ideolojisiz isyan diye adlandırdığım şey. Yıkıcılık makyajsız bir yaşam ilkesi haline geliyor. Bu yıkıcılık aynı zamanda da bir yardım çağrısı. Ama uzlaşmacı dünya sadece cezalandırmayı bildiği için, yardım çağrısına değil, isyana cevap veriyor ve bunu da sadece yıkıcı ve kör bir öfkenin büyümesini sağlayacak bir ölçüsüzlükte yapıyor.

Sadizm ve isyan

Devletin uyguladığı işkence ve terör saldırıları, uzlaşmacılık ve isyanın iki aşırı biçimidir. Uzlaşmacı sadist çoğunlukla, kendi boyun eğişinin anısını silmek için kurbanını susturmak zorunluluğu hisseden resmi mevkisi olan birisidir – ya da Güney Amerika’daki ölüm tugayları gibi devlet gücü tarafından desteklenir. Teröristin resmi iktidarı yoktur, onun intikamı, gizliden gizliye kendisini onaylamalarını istediği ezenlerin gücüne karşıdır.

Jacobo Timerman, sadizm hakkında çok aydınlatıcı bir belge sunuyor. Timerman, Arjantin cuntasının sadistler ordusunu ve işkencelerini yaşadı. *İçimize Haykırıyorduk* başlıklı notlarında, işkencecilerin amacının baskı yaratmak değil, tüümüyle yok etmek olduğunu vurguluyordu. Buradan kendi otoriteye tabi oluşlarının ne kadar güçlü olduğu ve buna vahşice bir kendinden nefretin eşlik ettiği görülüyor. İşkencecilerden birinin söylediklerini aktarıyor: “Hepsinin kökünü

kazıdığımızda bu sonraki kuşaklara da korku salmalı...Ve ya kınlarına da. Hepsini silmek gerekir ve onların isimlerini hatırlayabilecek olanları da.”¹⁴¹ Burada, kendi ayıbına ve zayıflığına, kendi yaralanabilirliğinden kaçmak için zavalıca otoriteye sığınışına tanıklık edebilecek insanlar kalmasından duyduğu panik ortaya çıkıyor. İnsanlığı hatırlatan her şey karşı nefret dolu. “Mutlak ruh, basit, net bir dünyada yaşama gerekliliğiyle doludur. Örtük olan her şey, her çelişki, her karmaşa onu ürkitür, karıştırır ve ona katlanılmaz gelir. Bu durumda katlanılmaz olan elindeki tek yolla aşmaya çalışır. Bu da şiddettir.”¹⁴²

Bağımsız düşündüğü için hapse giren 1986 yılının Nobel edebiyat ödülü sahibi Nijeryalı yazar Wole Soyinka, işkencecilerinin şu sözlerini aktarıyor: “Nasıl olur da senin gibileri her şeyi bildiklerini iddia ederler... Hükümet politikasını belirledikten sonra sen daha iyisini bildiğine nasıl inanırsın? Siz entelektüeller rüyalar aleminde yaşıyorsunuz, buna rağmen her şeyi düşündükten sonra karar veren insanlardan daha çok bildiğinizi sanıyorsunuz.” Sonra, “Biz gerçeği yeniden yarattık... senin o küçük, rahatsız edici aklını hapsettikten sonra kaybolan binlerce kişi gerçek, dostum.”¹⁴³

Soyinka, sadistin işkencede çocukluğunda yaşamış olduğu eski terörü yeniden canlandırdığını biliyor. İnsanın onun karşısında kendisini, boyun eğme ve lütfkârlığını kabul ederseniz bağışlama vaat eden acımasız bir tanrının karşısındaymış gibi hissetmesi gerekiyor. Bu nedenle Soyinka, hem tutsağın, kendisini teslim ve ruhunu tamamen işkencecisinin “sevecen” ellerine bırakma isteğini (Timerman da işkenceci ve kurban arasındaki ittifaka pek çok kez değiniyor), hem de bunun karşıtını betimliyor: “Tutsak birden kendi kendine, bu yaratık beni gerçek anlamda ele geçiremez, der. Beni kurtar-

ınamaz, bu nedenle beni yıkıma da uğratamaz. Bu yaratık anlamsız, gerçek değil. Tek gerçek benim.”¹⁴⁴ Burada, hepimizin içinde uyuyan çok derinlerdeki bir fantezi kendini gösteriyor: sonunda yine de kötü anne tarafından kurtarılmak. Eğer bu umuttan vazgeçersek –ya da en azından farkına varırsak– o zaman içimizdeki uzlaşmacıdan da, isyankârdan da kurtulup kendi kendiliğimizin yoluna girebiliriz. (İsyankâr kavramıyla Erich Fromm’un sözünü ettiği anlamda, otoriteyle ittifakını ve buna bağlı olan diğerlerine hükmetme isteğini aşmış olan devrimciden bahsetmiyorum.)

Uzlaşmacı da isyankâr da bir dış düşmana ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç, tehditlerin gerçek mi yoksa hayal mi olduğunu ayırt etmeyi çoğunlukla imkânsız kılar. 1917’den beri batı, kızıl devrimden korkmaktadır. Ama aslında Batı demokrasileri Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra komünizmin değil, faşizmin tehdidi altında kalmışlardır. Bu durum, artık neredeyse çok geç olana kadar inkâr edilmiştir. Benzer biçimde Polonyalı Yahudiler de, toplama kamplarından kaçanların¹⁴⁵ anlattıklarına rağmen nasyonal sosyalistlerin en büyük düşmanları olduğuna inanmadılar. Kendilerini uyarıları tehlike olarak gördüler ve onlara inanmadılar. Bir düşmana duyulan ihtiyaç gerçeklikle alakası olmayacak kadar derinlerden gelir. En kötü zulümleri haklı çıkartacak imgeler oluşturur.

Uzlaşmacılık her türlü ideolojiyle bütünleşebilir. İktidar neredeyse, o oradadır. Ne uzlaşmacı ne de isyankâr canlı bir yaşamın gerçeği içinde değildirler. Kendilerini gerçek benlikleri olarak hiçbir zaman sevmediklerinden, yaşam ve ölüm hakkında hiçbir şey bilmezler. Her ikisi de kendilerini ölümsüz sanırlar. Kendini beğenmişlikleri, tarih üstü bir varlığını sürdürme yanılsamasını besler. Her ikisi de kendi diktikleri anlamlarda yaşamaya devam edeceklerine inanırlar. Uzlaşmacı

için bu, hizmet ettiği güçlülerin çelik veya taştan anıtlarında isyankâr içinse kendi “olağanüstü” edimleridir.

Çıkış yolları olduğuna inananlar, yaşamın gerçeklerini kabul etmeyen insanlardır. Örneğin bazı insanlar böylece nükleer korunma sığınakları inşa ediyorlar. İnsan onuruna yakışan koşullar ortadan kalktıktan sonra yaşamının belki de anlamının kalmayacağı akıllarına bile gelmiyor.

Uzlaşmacı ve isyankârın birbirlerine ihtiyaçları vardır, her ikisi de diğerinin şiddetine gereksinim duyar, çünkü bu düşman imgesini onaylar. Ama isyankâr en azından bilincimizi değişim olasılığı olduğuna ve iyi anneyle deneyim sayesinde hepimizin bir umut kazandığı karşısında açık tutar. İsyankâr kendi acısına biraz daha yaklaştırmak mümkün olsaydı, uzlaşmacıların delirmemek için ihtiyaç duydukları düşman rolünü oynamak zorunda kalmazdı belki de.

VI

İç Boşluğun İfadesi Olarak Güçlü Erkeklerin Güç Politikası

Kendisini iktidara teslim etmiş birisi için ilkesel olarak toplumsal ilişkilerde eşitlik olamaz. Bu düzmece sözlerle örtülebilir bir durum değildir. Diğer insanlarla ilişkileri güçlülük veya güçsüzlük belirler. Bu yüzden hep daha fazla güç biriktirme peşindedir. Burada amaç, yaralanmaz olmaktır ve bu yaralanmazlığı kanıtlamaktır.

Böyle bozulmuş bir gerçekten yola çıkmanın en korkunç sonuçlarından biri Vietnam Savaşı olmuştur. Vietnamlılar, askeri amaçlar uğruna savaşıırken en azından kendi halklarının ve düşmanlarının ahlak yapısını göz önüne alıyorlardı. Zafer ve başarıyı sadece daraltılmış bir güçlülük anlayışının açısından görmüyorlardı. ABD tarafındaysa, çocukluğun ilk yıllarında anne babanın iktidarı altında ezilmişliğe dayanan bir güçlülük anlayışı hâkimdi. Bu temel deneyimden çıkan ders, acının insanları itaat ettirmek için bir araç olduğudur. Bu nedenle güç politikasının dışında bir şey pek düşünülür gibi değildir.

Bu düşünce biçimini Richard Nixon'un başkanlığı sırasında savunduğu Vietnam Savaşı anlayışı pekiştirdi. Nixon sadece güce önem veren bir adamdı. Politik kariyerinin tüm edimlerini belirleyen, insani olanın aşağılanmasıydı. Başkalarına acı

verme olanağını onların davranışları üzerinde etkin olmak için tek araç olarak gördüğü, kendi söylediklerinden anlaşıl maktadır.

Bu anlayış Vietnam Savaşı'ndaki korkunç bombardıman lara izin vermesine yol açtı ve insan yaşamı karşısında duy duğu aşırı küçümsemeyi açığa çıkardı. Nixon, *No More Viet nam*s adlı kitabında Vietnam Savaşı'yla ilgili düşüncelerini ifade ediyor. Aralık 1972'de, Kuzey Vietnamlılara imzalanma sına çok az bir zaman kalan anlaşmayı bozarlarsa bunun ce zasız kalmayacağını göstermek için Hanoi'nin karayolu bağ lantıları üzerinde uygulanacak çok ağır bir hava saldırısı için emir verdi.¹⁴⁶ ABD uçakları bir askeri avantaj sağlamak için değil, sadece askeri üstünlüğü vurgulamak için on bir gün boyunca Kuzey Vietnam'a karşı yoğun bir hava saldırısı uy guladılar. Güç sergileme saplantısının ölçsüzlüğünün; ken disinin “reel politika” olarak adlandırdığı güce dayalı politikanın çok kişisel bir nedeni olduğunu kuvvet komutanları konseyi başkanına söylediği şu sözlerle sergiliyordu: “Bazı hedeflere isabet sağlayamayacağımız saçmalığını duymak istemiyorum. Askeri güçle bu savaşı kazanmak sizin elinizde ve eğer bu başarılmazsa sorumlusu sizsiniz.”¹⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan da tanıdığımız bu türden “nok ta koymalar”, hasmın direnme gücünün gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine dayanmamaktadır. Bu, yukarıda değinilen 1972 yılında gerçekleştirilmiş saldırıda bin altı yüz otu iki sivilin ölümü ve ABD tarafının da büyük kayıplarıyla sonuçlanan tamamen kişisel bir deliliğin ifadesidir. Nixon kendi “nokta”sını koydu: Mayıs 1972'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden ilk ABD Başkanı oldu – Leonid Brejnev'le buluş masının bir gece öncesinde Hanoi'nin bombalanması ve Hoiphong limanının mayınlanması emrini verdi. Buna gerekçe

olarak da Kuzey Vietnamlıların güneye doğru ilerlemesini durdurmaları gerektiğini ileri sürdü, ama iktidar odaklı politikasını da açıkça ortaya koydu: “Eğer Kuzey Vietnam’ın Güney Vietnam’ı ele geçirmesine izin verseydik, Pekin ve Moskova politbürolarındaki kalın kafalı realistler, çıkarlarını savunacak iradeyi gösteremeyen ABD’nin görüşmeye değer bir partner olmadığını düşüneceklerdi.” ABD’lilerin inancını ve irade gücünü, Moskova’nın müttefiki Kuzey Vietnam’ı ezmekten daha iyi ne gösterebilirdi? Nixon, sözlerine şöyle devam ediyor: “Brejnev, bizim konuşmaya değer olduğumuzu biliyordu, çünkü Vietnam’da sadece çıkarlarımızı koruyacak güçte olduğumuzu göstermekle kalmamış, ayrıca bunu yapacak iradeye de sahip olduğumuzu kanıtlamıştık. Eğer Vietnam’da harekete geçmemiş olsaydık kendimizi katlanılmaz zayıflıkta bir konuma sokmuş olacaktık. Bu durumda Brejnev, Vietnam’da köşeye sıkıştırılanı biz de Moskova’da köşeye sıkıştırabiliriz, diye düşünecekti.”¹⁴⁸ Burada “gerçek”in ne olduğunu iktidar dikte ediyor ve bu gerçeklik anlayışını acımasızca uyguluyor. Bu durumda tek gerçek, küçük oğlanın fantezisinde acımasızca hükmetmeye dayanan iktidar miti. Böyle küçük oğlanlar, en eski deneyimleri ane babanın iktidarına boyun eğmek olduğu için buna saplanıp kalırlar.

Bu tür iktidar insanlarının içleri aynı zamanda kendinden nefret ve boşlukla doludur. Henry Kissinger, Nixon’un Kasım 1972’de ezici seçim zaferinden sonra ekibini selamlarken istifalarını isteyişini anlatıyordu: “Öyle ki, sanki başarıyı sadece başarı olsun diye istemişti ve o anda zirveye ulaşmışken yaşam tüm anlamını yitirmişti.” “İnsan bazen gerçekten de onun motive olmak için krizlere ihtiyaç duyduğu izlenimine kapılıyor, çünkü bir deli gibi başarı adına başarı peşinde

koşuyor ve elde ettiği anda da ne yapacağını bilemiyor.”¹⁴⁹

Ronald Steel, geri dönüp Nixon ve dönemine baktığında Nixon’un yaşamını ve özellikle de Watergate skandalının etkilerini şöyle değerlendiriyor: “Yüksek bir bedel karşılığı elde edebildiği tepedeki konumunu, sanki bilinçsizce onu değersiz kılmak istemiş gibi terk etti. Yüreğinin derinliklerinde kendini değersiz hissettiği ve bu nedenle konumunun değerini aşağılamak zorunluluğu duyduğu için mi, yoksa kendini sınamak ve içinden zaferle çıkabilmek uğruna, sürekli yeni krizler yaratma baskısının katlanılmazlığına teslim olduğu için mi bunu yaptığını asla bilemeyeceğiz.”¹⁵⁰ Eğer görmeye hazır sak, kendini aşağılamanın ve iktidar hırsının köklerinin ayırdığını elbette fark ederiz: bağımsız kendiliğin yitimi.

Erkek olmaya doğru yetişkinleşen böyle bir genç adamın içi ne kadar boş olursa olsun, kendi isteklerini onunkisiyimin gibi gösteren annesinin beklentilerine uymaya gayretle devam edecektir. Bu tür erkeklerin eylemlerinde her zaman ölüm ve tehlikeyle oyun; diğerlerinin yaşamıyla oyun pususu da olacaktır, çünkü başarısızlığı tahrik ederek ve çevrelerini yıkıcılık yayarak annelerinden intikam almaktadırlar; yani annelerinin kendilerini kullanarak elde etmeye çalıştıklarını kasten boşa çıkartmaktadırlar.

Bu nedenle, Nixon’un kendisinin söylediği gibi, Vietnam Savaşı’nı sona erdirecek tek yol görüşmeleri askeri eylemlerle hızlandırmaktı.¹⁵¹ Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, “kararlılık” ve “atış gücü”ne sabitlenmişlerdi, onların gerçeğinin tek boyutu bunlardı ve dış politikalarını da bu anlayışla belirliyorlardı. Özellikle Vietnam Savaşı’ndaki politikalarının gerçekten ne kadar uzak olduğunu, kapanış görüşmelerindeki bir diyalog etkileyici biçimde ortaya çıkartmaktadır. ABD tarafının arabulucularından biri, Vietnam’ı teni

eden kişiye şunları söylüyordu: “Biliyorsunuz ki bizi savaş meydanında yenmediniz.” Kuzey Vietnamlının yanıtı: “Olabılır, ama bu çok da önemli değil.”¹⁵²

Kuzey Vietnamlı'nın gerçeğinde, sadece iktidar hedefleyenlerinkinden daha fazla boyut vardı. Vietnamlılar acı ve eziyeti öncelikle diğer insanları sindirmenin bir aracı olarak görmüyorlardı. (Bununla Kuzey Vietnamlıların zalimlik yapmadığını, ABD'li tutsaklara işkence etmediğini söylemek istemiyorum. Her toplumsal grubun içinde, diğer insanlara acı ektirerek hükmedebileceğine inanan insanlar vardır, ama belirleyici olan politik sorumluluğu onların taşıyıp taşımadığıdır.) Onlar tam tersine, acı ve eziyetin, boyun eğme kararını güçlendirdiğini biliyorlardı. Ama böyle bir bakış açısı ABD'li “gerçekçiler” için mümkün değildi, çünkü onların gerçeğini belirleyen çocuklukta yaşadıkları iktidarla ilgili deneyimlerdi. Çocukken kendileri acı ve aşağılanmadan kaçmak için uzlaşma göstermeye sığındıklarından, başka tür bir tepkiyi hayal bile edemiyorlardı.

İnsanlık tarihinde, gerçekliğin kısıtlı algılanmasının sonuçlarına dair örnekler zengindir. Bu nedenle Barbara Tuchman, Troya'dan Vietnam'a kadar savaşlar üzerine yaptığı inceleme için çok yerinde bir başlık koymuştur: *Hükmedenlerin Budalalığı* (İngilizcede *The March of Folly* adıyla yayınlanmıştır.) Tuchman şöyle yazıyor: “Budalalığı doğuran iktidardır... Bilincine pek varmadığımız şey, iktidarın aptallaştırdığı ve çoğunlukla budalalık ürettiğidir; emir verme gücünün sonucu çoğunlukla düşüncenin durdurulmasıdır...”¹⁵³ Ben, bunun düşünce yitimi değil, daha çok *indirgenmesi* olduğunu söylerdim. Ayrıca yine bu indirgenme de, çok eskiden iktidara uzlaşmakta ve ıttan kaçmakla dolaysız ilişki içindedir. Dünyayı, acının ve ya acı beklentisinin, diğer insanları baskı altına almak için kal-

dıraç olduğu bir “girdi çıktı mekanizması” olarak gören Nixon gibi insanlar, davranışlarında, acı karşısında korkakça boyun eğiştten başka türlü davranma yetersizliklerini yansıtırlar.

Sonuç olarak bu boyun eğiş, kişinin teslim olduğu iktidarı ele geçirmesini hedefler. Boyun eğiş, her zaman dile getirilmemiş bir sözleşmenin parçasıdır: “Senin iktidarından pay almak için boyun eğiyorum.” Bu formülle, kişinin tabi oluşunun yarattığı kendilik nefretinin üstü örtülür. Böylece iktidarın belirlemediği bir gerçeklik düşünülemez olur. İktidarda elde etme çabası kaçınılmaz hale gelir ve acıya katlanma yetersizliği, ne pahasına olursa olsun acıdan kaçmayı getirir, çünkü bu tür insanlar acıyı bir aşağılanma olarak algırlarlar. Buna karşın başkalarını küçümsemek ve aşağılamak, yaşamının asıl amacı haline gelir.

Bir düşmanı gerekli kılan da bu mantıktır işte. Bir düşman, kişinin kendi iktidar gereksinimini ve kendinden nefretin yol açtığı ele geçirmelere gerekçe oluşturur. Ele geçirecek hedefler bir dağ zirvesi olabilir, bilimsel bir mesele olabilir, bir otobanın geçişini engelleyen bir doğal koruma alanı olabilir veya kanlı canlı bir düşman olabilir. Kişinin bir düşmana veya bir “tahrik”e ihtiyacı vardır. Çoğu insan benzer bir gelişim geçirdiğinden bu yolla içindeki kuşkulara ve nefret duygularına rahatlama sağlamaya açıktır. Kolaylıkla bir dış düşman tarafından tehdit edildikleri duygusuna kapılırlar. Kendimizi rahatlatmak için böyle dış düşmanlara ne ölçüde ihtiyacımız olduğu ise, bize bir dış düşman sunacak bir liderin peşine takılmaya ne kadar hazır olduğumuzu belirler.

Ruhsal olarak “sağlıklı” liderler bile bu etkinin dışında kalamazlar. Psikanalist Horst Eberhard Richter, anılarında, duyarlı, açık ve dirençsiz insanların her şeye uzlaşma sağlama bilen “sağlam” yapıllardan daha zengin ve sağlıklı olduğunu

soylemesinden rahatsızlık duyan eski şansölye Helmut Schmidt'le bir karşılaşmasını anlatır.¹⁵⁴ Bir sahte kendilik ideolojisi olarak iktidarı savunan herkes, kendi içine yönelen insanlardan korkar. Bu korkuyu itiraf edemedikleri için de onları küçümserler. Burada kişinin politik olarak sağ veya solda yer almasının bir önemi yoktur. Her tarafta da, iktidar kaplantısı ve gerçeğin zengin ve canlı olanaklarına karşı açık olamama durumu mevcuttur. Böylesi insanların bulundukları yerden tarihi belirleyecek konumlarında olmaları hepimiz için bir sorundur. İktidara sabitlenmek ve dürtüsel güçlü olma ihtiyacı, çoğunlukla iç boşlukları en fazla olan insanları iktidara getirir. Barbara Tuchman, değindiğimiz araştırmasında bunları net bir şekilde ortaya koyuyor ve iktidardakilerin gerçeği indirgeyişlerine örnekler veriyor. Amerikan Devrimi arasında 17 Ekim 1777'de General Burgoyne komutasındaki İngiliz ordusu Amerikan ordusuna teslim olduğunda İngiliz hükümeti ve İngiliz halkı bundan ağır bir şekilde etkilenmişti.¹⁵⁵ Ancak İngiliz hükümeti iç politika cephesinden gelen tüm saldırıları atlattı, çünkü hiç kimse, hastalıklı bir gerçeklik kavramının yenilgiye uğramış olduğu durumuyla yüzleşmek istemedi. Aksi takdirde güç politikası güdenlerin "gerçekçiliğinin", mevcut insan gerçeğinden hiç haberi olmadığı ortaya çıkacaktı. Barbara Tuchman, güç politikası gerçekçiliğinde en fazla ısrar edenlerin çoğunlukla iktidarı sakınmasızca uygulamakta kendilerini en yetkili hissedener olduklarını, 1772'de İngiliz gümrük gemisi Gaspee, Rhode Island sularında ele geçtiğinde çıkan Gaspee skandalında, davacıyı temsil eden avukatları örnek vererek gösteriyor. İngiliz emperyalizmine karşı yapılan bu protesto hareketini, İngiliz kraliyet mevkiine karşı yapılmış büyük bir ihanet eylemi haline getiren ve isyancıları İngiltere'de bir mahkemede yargılamak

isteyen davacı temsilcileri, kralın birinci ve ikinci kraliyet avukatları olan Edward Thurlow ve Alexander Wedderburn'du. Her ikisi de iç boşluklarını dıştaki cilayla ödünleyen insanlardı. "Daha öğrenciliğinde kavgacı bir kişilik sergileyen... ve hukukçu olarak da taşkınlığını ve saldırganlığını dizginlemeyen Thurlow, yapısındaki ölçüsüzlüğün yanı sıra, Londra'nın en küstahça konuşan insanlarından biriydi. Yine de etki sahibi biriydi." Kral, desteklerinden dolayı onu Lordlar Kamarası başkanlığına atamış ve bir de baronluk vermişti. Öne çıkmak için her türlü aracı geçerli gören, doymak bilmez bir hırsın güdümünde bir adam olan İskoçyalı Wedderburn da Amerika karşısında katı bir tutum içindeydi. Kralın onu küçümsemesine rağmen sonunda o da adalet bakanı oldu."¹⁵⁶

Bu tür adamların uzlaşma sağlama yeteneği elbette yüksektir ve "gerçekçilik"leri dönemlerinin koşullarına ve gereksinimlerine denk düşer. İki yüz yıl sonra koşullar bu anlayışa uygun olarak değişmişti. Kitlesel misillemeyi öngören askeri felsefe 1960'da seçilen Başkan John F. Kennedy yönetiminde belirleyici biçimde yenilenmişti. Artık entelektüel açıdan hatasız, gerçekçi, kıvrak, pragmatik ve son derece güçlü politikacılar öne geçmişti. Her görevin üstesinden gelinebileceğine ve ordunun maddi vuruş gücünün etkinliğine sınırsız güvenen bir istatistik çözümleme uzmanı olan Robert McNamara, savunma bakanı oldu. Eisenhower döneminde de geçerli olan kitlesel misilleme felsefesi, Kennedy ve McNamara yönetiminde "sınırlı savaş"ın yeni savunma stratejisi oldu. "Amaç ele geçirme değil, baskı uygulamaktır; şiddet, düşmanın amaçlarını ve yeteneklerini etkilemek ve onu "sorunun çözülmesinin getireceği avantajların, sorunun devamının getireceklerinden daha büyük olduğu bir noktaya"

zorlamak için akılcı bir hesaba göre uygulanmalıydı.”¹⁵⁷

Formüller değişmekle birlikte özde bir değişim yoktu: “...düşmanın amaçlarını ve yeteneklerini etkilemek.” “Yeni” planlar, savaşta yeni oyun kuralları getirerek savaşı, “sanki düşmana savaş önlemleri biçiminde bir mesaj gönderip, uğradığı kayıplar ve zararlar karşısında, bu önlemlerin gerektirdiği akılcı bir tepki vermesini sağlayarak “yönetilebilecek bir şey haline getirdiler.”¹⁵⁸ Böylesine akılcı bir yöneticilik, insanların acı çektirilerek uysallaştırılabileceğine inanma çılgınlığını maskeler. Tuchman, ABD iktidarının yeni ideologlarından William Kaufman’dan şu alıntıyı yapıyor: “Akılcılığın deli gömleğini giymiş durumdayız.”

Ancak böyle bir ideoloji, acı karşısında farklı tutum gösteren ve bu yolla boyun eğdirilmelerine izin vermeyen insanların da bulunduğunu hesaba katmaz. Gerçekliği sadece bir üst güce tabi olmak sorunu olarak algılayan “gerçekçi” tıp, acıya rağmen kendi içlerine kulak vermekten vazgeçmeyenlerin gücünü bilmez. Belki de ABD bu yüzden Vietnam’da oyunu kaybetti.

Barbara Tuchman’ın kitabından bir örnek daha vermek istiyorum. 1961 yazında yaşanan Berlin krizi sırasında Kennedy, Kruşçef’le Viyana’da yaptığı zorlu bir görüşmeden sonra gazetecilere şunları söylüyordu: “Şimdi gücümüzü inanılır kılama sorunuyla karşı karşıyayız ve Vietnam buna uygun yer olarak görünüyor.”¹⁵⁹ Kruşçef, Kennedy’ye bir süper gücün temsilcisine gösterilecek tavrı göstermediği için şimdi bu güç kanıtlanmalıydı. Gücü “inandırıcı” kılmak söz konusu olduğunda insanlar bir önem taşımaz. Kendi kaderlerini tayin hakkı için savaşan bir halkın, Vietnamlıların gerçeğinin bu “real politikacılar” için bir anlamı yok gibiydi. Savaşın tırmanmasının özgürlük mücadelesinin anlamını saptırmış olmasıysa

meselenin bir başka yanıydı. Kendi kaderini tayin hakkını bastırıldığı yerde, dar açıdan bakışları daha hızlı başarılar vardı. ettiği için, başkaldıranlar arasında da “gerçekçiler” güç kazanı. Böylece savaşın akışı içinde taraflar giderek birbirlerine benzerler.

İktidar alanında kendi koyduğu oyun kurallarının tutsağı olan bir politik liderin son duygu artıklarını da nasıl bir kenara ittiğini Kennedy de gösterdi. Senatör Mike Mansfield, Vietnam’a yaptığı bir bilgilenme gezisinden sonra, ABD’nin bir iç savaşta lider konumuna geçmesi meşru olmayacağından Vietnam’da daha fazla etkin olunmaması için uyarıda bulundu; ortaya sürülen ABD’nin Asya’daki itibarıydı ve Güney Vietnamlılara yardım edilmeyecekti. “Mansfield konuşurken Kennedy giderek gerginleşiyordu ve sonunda öfkeden kıpkırmızı olmuş bir şekilde karşılık verdi: ‘Bu söylediklerinizi geçerli kabul etmemi mi bekliyorsunuz?’ Bütün iktidardakiler gibi politikasının onaylanmasını bekliyordu ve sonra çalışma arkadaşlarından birisinin doğruladığı gibi, çok farklı bir görüşte olduğu için Mansfield’e öfkelenmişti ve şunları söylemişti: ‘Ve kendimi ona hak vermek zorunda hissettiğim için kendime de öfkelenim.’”¹⁶⁰ Kennedy’yi kendisinin de yanlış bulduğu bir politikayı sürdürmeye iten neydi? Temel neden, bunu sürdürmekle insanlara ne kadar acı çektireceğini kavramasını engelleyen duygu eksikliği idi. Sadece yeniden seçilme kaygısı içindeydi. Birkaç ay sonra Mansfield’e kendisinin de Vietnam’dan çekilmek gerektiği düşüncesine giderek daha fazla yakınlaştığını temin etti. “Ama bunu 1965’den –yeniden seçilmeden– önce yapamam.”¹⁶¹ İktidar onun için her şeydi, insan yaşamıysa hiçbir şey.

Kendi içinden asla kaçmayan bir lider olan Abraham Lincoln ise ne kadar farklıydı. Lincoln benim için, eğer bunun

İçin insanın içindeki koşullar mevcut değilse iktidarın yozlaşmasının kaçınılmaz olmadığına bir örnektir. Lincoln, sevinci ve acıyı yaşama yeterliliğine sahip bir insandı. Onda her zaman bu yeterliliğinden kaynaklanan bir kendine karşı sorumluluk duygusu vardı. Acıyı, insan oluşun koşullarından biri olarak kabul ediyordu ve bunun hazır reçetelerle bir yana itilemeyeceğini biliyordu. Acının, içimizin derinliklerinde bulunan, herhangi ucuz bir yanıltmacayla erişilemeyecek ve kabul etmemiz gereken bir şey olduğunu biliyordu. Lincoln'un mizahı, Sandburg'un yazdığı Lincoln biyografisinde defalarca gösterdiği gibi, kendi kendisine gülebileme yetisinden kaynaklanıyordu.¹⁶² Kendilerine duydukları nefretin içinde boğulan insanlar bunu başaramazlar. Lincoln gibi bir adam, azametli pozlara bürünerek acıdan kaçmak yerine, acıyı mizahla yumuşatmayı başarabilirdi.

Lincoln, örneğin savaş kaçaklarının ölüm emirlerini olabildiğince iptal etmiştir. "Savaştan kaçan bir adamın ölüm emrini onaylamamı benden kimse beklemesin. Nasıl kambur olmamak kambur birinin elinde değilse, korkak birinin de buna karşı yapabileceği bir şey yoktur."¹⁶³ Lincoln, kendi politik imajını göz önüne almaksızın, yaşama böylesine önem verebiliyordu. "İnsanların topluca kurşuna dizilmesini emre-demeyiz... Böyle bir şey kimseden beklenmemelidir. İlişkileri başka yollardan değiştirmeliyiz."¹⁶⁴ Lincoln, gerçek insani sorumluluğu çok açık bir biçimde ifade ediyor: "Benim liderliğimin tüm işlerde öyle olmasını isterim ki, sonunda iktidarı bıraktığımda ve bu dünyada hiçbir dostum kalmadığında bile bir dostum kalsın ve bu dost kendi içimin en derinliklerinde olsun."¹⁶⁵

Burada söz konusu ettiğimiz, iktidar hırsının çok ötesindedir. Bu, bağımsızlığın yitirilmesinden kaynaklanan gerçek bir

ruh hastalığının belirtisi sadece. Buna yakalananlar tümüyle dışa sapmış olduklarından ve sürekli uygun ışık altında durmaya çalıştıklarından, bu ruh hastalığı bugüne kadar, asıl haliyle saptanamadı: gerçekçilik adına gerçeğin reddi. Bu “gerçekçilerde” eksik olan ruhsal yetiler değil muhakkak ki, ama bu yetileri serbest bırakamıyorlar, çünkü ne pahasına olursa olsun temel yalamı sürdürmek ve yaşamları boyunca içsel varoluş haklarına ket vurmakla uğraşmak zorunda kalmak istiyorlar. Bu yüzden de yaşamları boyunca ne şekilde olursa olsun kendi iç seslerini susturmaya gayret ediyorlar. Bu, George Orwell’in 1984 adlı romanındaki, kurbanlarının yaşadığı içsel kuşkuya katlanamayan büyük engizisyoncuyu hatırlatıyor. Asıl sorun kurbanların eylemleri değil burada, aksine engizisyoncunun kendisinde ve başkalarında öldürmek zorunluluğu hissettiği şey içleri.

Bu görünmeyen delilik, insanlığı her zamankinden daha fazla tehdit ediyor, çünkü iktidar açlığı içindekilerin elindeki yıkıcı potansiyel hiçbir zaman bugünkü kadar büyük olmamıştı. Bu hastalık türü şizofreniden belirleyici bir noktada ayrılır. Şizofren, katlanılmaz bir dünyayla başa çıkabilmek için kendi kendisiyle kavga eder. “Sağlıklı” olanların deliliği ise, kendi kendilerini emniyette hissedebilmek için başkalarını baskı altına almaya çalışma kavgasıdır.

Umberto Eco’nun başyapıtı *Gülün Adı*, diğer özelliklerinin yanı sıra, gündelik erkek deliliğinin sayısız yüzeyleri üzerinde bir incelemedir. Gerçek hayatta da olduğu gibi, bu romanda da her şey “gerçeklik” adına yapılmaktadır. Diplomatik görevlerle dolaşan gezgin papaz William, erkek güçlülüğünün ardındaki itkinin ne olduğu hakkında bize bir fikir veriyor: Bu erkeklerin hepsi, ölüm korkusundan kurtulabilmek için kendilerini iktidar elde etmeye adıyorlar. Eco, bunun ne kadar değişik

yolları olduğunu gösteriyor ve kitabın kapsamının derinliğini ve inceliğini sağlayan da bu zaten. Romandaki tek kadın olan yaşama susamış güzel köylü kızının dışında, hiç kimse iktidarın baştan çıkartıcılığına karşı koyamıyor. Hepsi de Tanrı'nın yeryüzündeki hizmetkârları olarak acılara katlanmaya hazır olduklarını ilan etseler de rollerini içselleştirmekten kaçıyorlar. Bir iktidar kulesi kurabilmek için gerekli tüm oyun türleri uygulanıyor, ama hepsinin amacı aynı: acı çekmek zorunda kalmamak.

Cadıların ve sapkınların peşine düşen Bernard Gui, diğerlerinin ruhunu kendi hâkimiyeti altına alabilmek için dolaysızca şiddet kullanıyor. Kütüphaneci Jorge von Burgos, bir kitapta otoritenin tehdit edildiğini görür ve bu kitabı ele geçirmek isteyenleri öldürür. Bu kitap, inkâr edilen kendiliğinin bir simgesidir; gerçek özgürlüğün kaynağıdır. Kitabın bütün dünyada onca hayranlık uyandırmasının nedeni sanırım, okurların çoğu bunun farkına varmamış da olsa, erkek deliliğine ayna tutmuş olmasıdır. Korkunç ama heyecan verici bir gerçekliğe katılmış olma duygusuyla kitabı tekrar bir yana bıraktıktan sonra sanki bu deliliğin bir parça tadına bakılabilmiş, içinde yaşanabilirmiş gibi bir duygu uyanıyor. Ecco, engizisyoncu Bernard Gui tipinde, diğerleri üzerinde iktidar kurmak hayatının tek anlamı olan bir adamın yapısını anlatıyor. Bu tür adamlar, farklı düşünenlerin peşine düşer ve onları yargılarken, kendi ideolojilerinin çerçevesinden bile adaleti göz önüne almazlar. Sadece “adalet”in görüntüsünü ayakta tutmak için kurbanlar ararlar. Bu durumda gerçek suçlunun kim olduğuyla ilgilenmezler –romandaki Bernard Gui gibi– sadece yargılayacak ve cezalandıracak birilerine ihtiyaçları vardır. Aranılan gerçek suçlu değil, saldırganlık ve intikam duyguları için bir supaptır. Tüm toplumların –ama

öncelikle de totaliter devletlerin– hukuk tarihleri, bu tür bozulmalarla doludur. Hatta Bernard, William’ın manastırdaki gerçek katili bulmasını engeller. Diğer insanların peşine düşülmesi sadece, daha geniş bir iktidar stratejisindeki bir hamlelerdir. Eco, iktidardakilerin kurbanlarını nasıl kendileriyle işbirliği yapacak duruma getirdiklerine dair sezgisel bir bilgiye sahiptir. Daha önceki bölümlerde, kurbanın nasıl böyle bir boyun eğiş noktasına geldiğini, çocuğun nasıl anne babanın ihtimam vaadi karşısında boyun eğişe hazırlandığını ve bunun karşılığında nasıl kişisel sorumluluk almaktan azat edilerek ödüllendirildiğini göstermiştim.

Eco, Bernard üzerinden, kendi boyun eğişinde rol almanın bütün çeşitlemelerini gözden geçiriyor. Kurbanlar, Gui’nin lütufkârlık göstererek onları, kendi yüklediği suçtan affedebileceği umudunu ve korkusunu aynı anda yaşıyorlar: “Kaldı ki, Bernard Gui, kurbanlarının korkusunu nasıl paniğe dönüştüreceğini gayet iyi biliyordu. Konuşmuyordu, ... bu arada bakışlarını yargılananın üzerine dikiyordu ve bu bakışta, bir hoşgörü (sanki, ‘Korkma burada, senin iyiliğinden başka bir şey istemeyen kardeşçe bir meclisin karşısındasın’ demek istercesine), buz gibi bir alaycılık (‘Kendin için neyin iyi olduğunu bilmiyorsun, birazdan bunu sana ben söyleyeceğim’ demek istercesine) ve açımasız bir katılık (‘Her halükârda tek yargılayıcın benim ve benim elimdesin’ demek istercesine) karışımı vardır”¹⁶⁶ Eco, burada bize çocuksu bir duruma çok benzeyen terör ve duygusal baştan çıkarmayı yaşatır ve kurbanın nasıl yeniden ayartmaya teslim olduğunu gösterir. Kurban, çocukken anne babanın aracı olduğu gibi, bu kez işkencecinin aracı haline gelir. Kötü anne veya kötü baba tarafından kurbanıldığı fantezisini sürdürür. Bu bağımlılık lanete dönüşür, çünkü insanın, ancak kendi kendiliğini

keşfederek kendi kendisini kurtarabileceğini görmesini engeller.

Eco, korkunun insanın kendi kendisini köleleştirmesinin çekirdeği olduğunu ve kendi kendisine gülebilme yeteneğinin korkunun gücünü yok ettiğini de biliyordu. Bu yüzden Jorge kitabı, içinde gülmekten söz edildiği ve gülmek, korkudan korkmayı ortadan kaldırabileceğinden insanlığı boyunduruk altında tutabilmek için İsa adına yok etmeliydi. Gülmek, köleleşmenin kısırdöngüsünden 'çıkış yolunu gösterebileceği için –varlığı hakkında sadece, Eco'nun manastır alevleri içinde yok oluncaya kadar sürdürdüğü varsayımlar bulunan– Aristoteles'in *Poetika*'sının ikinci bölümünü kimse okumamalıydı. Jorge'nin deliliği ve amacının peşinden giderken gösterdiği kötücüllük, elbette dindarlık maskesi altında tutuluyordu.

Şimdi biraz keyfi görünecek olsa da, Eco'nun *Gülün Adı* romanından ABD Başkanı Ronald Reagan'a geçiyorum. Ancak Reagan da, kendi içinden kaçmak için nesnelerin ele geçirilmesinden yararlanan türde liderlerden. Burada Eco'nun figürleriyle belli bir benzerlik var. Reagan sadece, güç simgesiyle, katlanamadığı kendiliğinden çaresizce kurtulmaya çalışan kamuoyu arasındaki ittifakı sergilemekle kalmıyor, aynı zamanda *Geldiğim Yer* başlıklı bir otobiyografide yarılmayı kendi kalemle belgeliyor.¹⁶⁷ İngilizce başlık, ipucu veriyor; kelimesi kelimesine anlamı şöyle: "Benden arta kalanlar nerede?"

Michael Rogin, Reagan ve sinema üzerine kaleme aldığı mükemmel ve kışkırtıcı denemede Reagan'ın kendisini sadece filmlerde aldığı rollerde tanıyabildiği sonucuna varıyor.¹⁶⁸ Reagan, bu yolla kendi içinden kaçmaya çalışan, yönelimi sadece dışa dönük bir adam tezini doğruluyor. Rogin'e göre,

yaşam ve sinemanın karıştırılması, kendi denetimi dışındaki koşulların ürünü olduğu görülen Ronald Reagan örneğini ortaya çıkartıyor. Ancak ben bunu yetersiz buluyorum, çünkü Reagan gibi insanların yaşamını tanımlayan; her şeyi, kendi içiyle yüzleşmeye gerek kalmayacak şekilde düzenleme adına, sarf ettiği kararlı çabalarıdır. Eğer Reagan'ı sadece koşulların kurbanı olarak görürsek, bu tür liderleri kişisel sorumluluğu reddetme tavrının tanımladığını gözden geçiririz. Bu durumda da onların edimlerinin barındırdığı kötülük bağışlanmış olur.

Ruhsal ve toplumsal belirleyiciler elbette belli bir rol oynuyor. Ancak insanın ne yöne doğru gelişeceğine dair bir tür karar olduğunu da yineleyerek belirttim. Aksi halde nefret ve aşağılamanın bu tür insanların edimlerini yönlendirdiğini gizlemiş oluruz. Onları “anlamak” bizi hemen onlara acıma ya götürür. Ama bu tür acıma duyguları temelde sadece, onların nefretini ve aşağılamasını görmek zorunda kalmamak için, bize zarar verenlerin üstüne çıkmamızı sağlar.

Rogin, Ronald Reagan'ın sadece kendinden kopmuş olmakla kalmadığını gösteren bir örnek getiriyor. Reagan bir keresinde, Kaliforniya valisiyken eyalet bütçesinden destek vermeyi reddettiği bir psikiyatri kliniğini ziyaret etmeyi kabul etmemişti. Onu davet etmiş olan psikiyatr, reddedilmiş olmasını Reagan'ın aşırı çalışmasına bağlamıştı. Reagan, ona şu yanıtı vermişti: “Eğer divanınızın üzerine uzanırsam bu sadece biraz kestirmek için olur.” Rogin, bilinçdışının başkanı için ulaşılmaz olduğu görüşünde. Bence mesele sadece bu değil, söz konusu olan aktif ve küçümseyici bir ret. Reagan içtekinden nefret ediyor ve birisi ona olası içsel süreçleri hatırlattığında nefreti küçümsemeye dönüşüyor. İç dünyanın araştırılma yeri olan divanı sadece uyku için kullanmak istiyor. Ayrıca, Reagan'ın yardıma ihtiyaç duymaktan duyduğu korku

o kadar büyük ki, kendisine açıkça ifade dahi edilmemiş bir yardım olasılığına karşı bile savunmaya geçiyor. Çünkü içsel sorunlara sahip olmamayı bağımsızlığın bir kanıtı olarak görüyor. Eğer iç dünya karşısındaki bu aktif inkârı ve küçümsemeyi yanlış anlarsak böyle insanların içinde sürekli pusuda bekleyen saldırganlığı algılayamayız.

Reagan gibi insanlar, içlerindeki kötüyü ifade ettiklerinde kötü bir şey olarak iç dünyadan korkarlar. Bu yüzden kendilerini kendilerine karşı kilitlemek zorunda kalırlar veya Rogin'in gösterdiği gibi kendi kendilerinin bir parçasını kesip atarlar. Reagan kendi içindeki karmaşayla hesaplaşamıyordu, bu yüzden de onu dışa yansıtıyordu. Kitabının İngilizce başlığı "Benden Arta Kalanlar Nerede"nin derindeki anlamı da bu zaten. Burada, bir insanın kendi içinde nefret ettiği ve korktuğu şeyi, nasıl dışarıdan gelen bir düşman gibi kendinden bağımsızlaştırdığını görüyoruz. "Şimdi, bir başkasının tasarladığı bir rolü 'canlandıran' bir yarı otomata döndüm. Kendimden geriye kalanları aramaya karar verişimin nedeni de herhalde bu. Yüreğimde üç şey var: Oyunculuk, politika ve spor... Bu üç şeyle, sinemanın manastır duvarlarının dışındaki dünyada da var olabiliyorum."¹⁶⁹ Sinema karşıtlığı artık ona yetmiyordu: 1946'da sinema endüstrisinin sözümlerine ona komünistlerin eline geçmesine karşı savaş açtı.¹⁷⁰ Kendi kaybettiği parçasını ancak böylelikle yeniden bulabiliyordu. İçinde çöreklenen tehlikeyi, somut bir düşman olarak yenebilmek için dışa yansıtıyordu. Ona benzer pek çok insanın rahatsız edici içsel gerçeklerinden kaçmak için aynı yola başvurması da bunu kolaylaştırıyordu. Eğer bu mantığı izlersek, Reagan'ın Film Oyuncuları Loncası'nın Başkanı olarak kendisini korumak için bir "tabanca" taşımış olmakla gururlanmasına da şaşmamak gerekir.¹⁷¹

İç ve dış arasındaki yarılmanın ardında böyle insanlarda sadece anneye boyun eğiş değil, onları annenin hâkimiyet kurma talebine karşı korumayan babaya duyulan –ve gizil etkinliği hiç de az olmayan– bir öfke de vardır.

Volker Elis Pilgrim, *Annelerinin Oğulları* adlı kırkırtıcı kitabında gözüpek bir tez öne sürerek Hitler, Napolyon ve Stalin gibi erkeklerin çok kadınsı temel çizgilere sahip olduklarını, ama babalarından nefret ettikleri için diğer erkeklerden de nefret ettiklerini öne sürüyor. Pilgrim’e göre, bunlar birer katile dönüşmeden önce “duyarlı, nazik, derinlikli, gizemli” erkeklerdi.¹⁷² Pilgrim’in çıkış noktası doğru olmakla birlikte –bu erkeklerin hepsi de anneleriyle özel bir ilişki içindeydi, hepsi de annelerinin tahakkümü altında kalmıştı– belirleyici bir hataya düşüyor: Bu erkekler “kadınsı” veya yukarıda değinilen bölümde söylediği gibi “engellenmiş kızlar” değillerdi. Kadınsı bulma yanılgısına düştüğü şey, bütün maçoaların kadınsı bulduğu özelliğin aynısıdır: kendine acıma düşkünlüğü. Ancak bu durum, kadınsı özelliklerden türemez, aksine kendini iktidara tabi kılmakta sorumluluk taşımadığına dair söylenen temel yalanla sıkı bir ilişki içindedir. Annenin iradesine boyun eğmek, onun iktidarından pay almaktır. Buradan oluşan kendine acımayla –”benim elimden ne gelir ki”– böyle insanların gerçek duygularının ürünü değildir, aksine duygulardan kaçınmaya yarar. Pilgrim’in gerçek duyarlılık kabul ettiği şey kalp paradır. Bu “duyarlı” erkekler sadece kendilerine acınmışlardır ve sonra bütün dünyanın da kendi kendilerini kandırmalarına katılmasını istemişlerdir. Onların “kadınsı”lığı, kadınsı olanın, kadınsı değerleri küçümseyebilmek için çarpıtan ataerkillik tarafından öne çıkartılan kötü bir karikatürüdür.

Volker Elis Pilgrim, Hitler’de ağlama eğilimi olduğunu or-

taya koyan belgelerden¹⁷³ alıntılar yapıyor ve diğerlerinin yanı sıra bu özelliğini de onun kadınsılığı için bir kanıt olarak görüyor. Ama göremediği gerçek, acıma uyandırarak dikkati kendi suçundan başka yöne çekenin tam da bu ağlama olduğu. Bu, çocukların, annelerinin gerçek üzüntü karşısında değil de pişmanlık karşısında “sevgi”yle tepki verdiğini fark ettiklerinde geliştirdikleri türden bir ağlamadır. Böyle çocukların daha sonra erkek olduklarında kadınsı olanı küçümsemelerinde şaşılacak bir taraf yoktur. Pilgrim’in tanımladığı bütün “Analarının Oğulları”, annelerinden nefret ediyorlardı. Gerçekten kadınsı olsalardı annelerini severlerdi. Ama bu onlar için imkânsızdı, çünkü her tabi oluş peşinden gizli bir nefreti getirir; boyun eğdirene duyulan nefret gibi kendinden nefreti de.

Pilgrim, bu nefreti bir biçimde gördü. Ancak bu nefretin gerçek bir anne özdeşleşmesine götürmediğini, aksine kadınsı olmanın bir parodisini yarattığını gözden kaçırdı. (Napolyon, Hitler ve Reagan’ın, bu erkeklerin hepsinin ilksel bir anne simgesine karşı –Rusya “anacık”a karşı– savaşlar açtığına veya planladığına dikkat çeken de odur.) Elbette bu erkekler annelerini savundular, ama bu kandırmacadan başka bir şey değildi. 1907’de Hitler’in annesini tedavi eden doktor Eduard Bloch, daha sonra kaydettiklerinde, “genç bir insanın acı ve kederden, genç Adolf Hitler’in annesinin cenazesinde yaşadığı kadar tarifsiz bir mutsuzluğa düştüğüne daha önce hiç tanık olmadığını” belirtmişti.¹⁷⁴ Ancak pek çok uzlaşmacıdan tanıdığımız bu isterik düşkünlüğün ardında yatan nedir? Pilgrim, Hitler’in Yahudilere duyduğu nefretin, Yahudi doktor Bloch’un, kanserli olan annesine yardım edememiş olmasıyla ilgili olduğunu öne sürer.¹⁷⁵ Ama gerçekte Hitler bu adamı gözetti, Avusturya’nın ilhakından sonra ülke dışına çıkmasına yardım etti ve takip edilmesini engelledi.¹⁷⁶

Rudolph Binion'un çözümlemesi, Pilgrim'inkine göre daha kabul edilebilir niteliktedir. Binion, Dr. Bloch'un Nas-yonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin merkez arşivinde bulunan notlarından yararlanarak Hitler'in "anne sevgisi"nin yarılmış yapısını göstermeyi başardı. Gerçi Hitler ölmekte olan annesi için olağanüstü bir kaygı duymuştu, ama yine de etkisiz olmakla birlikte korkunç bir tedavi yöntemi olan ve annesine büyük acılar vererek ölümünü çabuklaştıran iyodo-form tedavisi uygulanmasında ısrar etmişti. Hitler, annesinin hastalığının tedavi edilemez oluşunu kabullenemiyordu, belirsizliğe tahammülü yoktu. "Hitler'in, annesinin son hastalığıyla ilgili yaşantısı, daha sonra Yahudi kanseri, Yahudi zehiri, Yahudi vurgunculuğuna karşı yaptığı bitmez tükenmez karalama konuşmalarının ardından bir gölge gibi yükselir."¹⁷⁷ Bu, Hitler'in annesiyle olan ilişkisinin aşkın görmemize olanak verir; bu ilişki sevgiden değil, aynı zamanda bilinçli sabırsızlık ve büyük ihtimalle bilinçdışı nefretten oluşmaktadır. Eğer çocuk iktidar karşılığında kendi bağımsızlığından vazgeçmişse diğer insanlarla ilişkisini nefret ve ölüm belirler. Hitler'in durumunda onun iktidarını oluşturan, annesi için –elbette ölümü için de!– ne kadar büyük bir önem taşımış olduğuydu. Ancak kişi, bu iktidarı ancak kendi gerçeğinden vazgeçme pahasına elde edebilir ve bu da –inkâr edilse bile– bağımlılığa götürür.

Michael Rogin bunu, Ronald Reagan'da da gayet net biçimde görüyor: "Reagan, her Amerikalının gördüğü, kendisi baş kişi rolünü oynarken özerklik adına sorumluluğunun üstlenilmesi; yükünü başkasına devretmesi rüyasını gerçekleştirdi."¹⁷⁸ Burada ölümle bağlantı o kadar açık değil. Hitler'de bu görülmeyecek gibi değil, ama Reagan'da oyunun tarzı farklı, burada oyunu belirleyen Reagan'ın cehennemsi

kurgulara saplanmışlığı. Hitler de, Reagan da hiçbir zaman korkularını itiraf etmediler. Korkutucu olan da bu: korkunun tümüyle reddi, gerçek insani duygulardan kopmuşluğun ne denli derin olduğunu gösteriyor.

ABD’de yayınlanan *Atlanta Journal-Constitution* dergisinde 29 Ekim 1983’de yayınlanan Associated Press ajansının bir haberinde, parlamento grubu üyelerinden birinin Reagan’la bir görüşmeden sonra yaptığı açıklama yer alıyordu. Reagan, şunları söylemişti: “Biliyor musunuz, tekrar İncil’in peygamberlerine baktığımda Armageddon’u haber veren işaretleri görüyorum. Ve bunu yaşayacak olan kuşağın bizim kuşağımız olduğuna neredeyse inanıyorum. Bu kehanetlerin bazı belirtilerini son zamanlarda siz de gördünüz mü bilmiyorum, ama bana inanm ki tam olarak da şu sırada yaşadıklarımızı tarif ediyorlar.” İncil’in son kitabındaki vahiyde Armageddon, şeytani ruhların “yeryüzünün tüm krallarını” kıyamet gününde son savaş için toplayacakları yer olarak gösteriliyor. George W. Ball, bir denemesinde Reagan’ın nasıl Sovyetler Birliği’ni Armageddon’un şeytani ruhları olarak gördüğünü ve niçin bu son savaştan korkmasına gerek olmadığını gösteriyor. Reagan, seçilmişlerden biri olarak kendisi için sonsuz bir göksel hâkimiyet bekler gibi. Cehennemin ebedi ateşinde yanacak olanlarsa biz diğerleri olacağız.¹⁷⁹

Bu son durumdan gerçekten huzursuzluk duymamız gerekir, çünkü bir insanın insani duygulardan ne kadar uzak olabileceğini göstermektedir. Böylesi bir ölüm saplantısına eşlik eden korku değildir. Korku, ancak milli güçlülük fantezileriyle bağlantı içinde ortaya çıkar: düşmanın içine korku salınmalıdır. Böylece ciddi bir dış politikanın yerini bir “güçlülük” gösterisi alır.¹⁸⁰ Ama korku, düşmanı da aynı şekilde güçlülük tehdidi oluşturmaya zorlar. Böylece içteki yarılmişlik dışarıdan

tekrar geri döner ve evrensel bir tehdit haline gelir.

Beklenmedik bir tanık, öldürücü özü kendisi de iyi tanıyan Libya Devlet Başkanı Muammer el Kaddafi, 28 Nisan 1986'da İtalyan *La Repubblica* gazetesinde yayınlanan bir söyleşide Reagan hakkında şunları söylüyordu: “Yaşlandı ve kanserli. Kendi yaşamı son bulduğu an bütün dünya da dursun istiyor. O öldükten sonra dünyanın var olmasının ne anlamı var?” Bu sözler elbette, Kaddafi hakkında da bir şeyleri anlatıyor, ama öncelikle de bu tür erkekler için başkalarının yaşamının ne kadar önemsiz olduğunu gösteriyor. Bunun ardında, dile getirilmeyen, ölüm “yaşam”dır anlayışı yatıyor. Ölümle haşır neşir olmak, yaşıyor olma duygusu veriyor.

Bu erkeklerin anneleriyle nasıl bir ilişkileri olduğu sorusuna geri dönmek istiyorum. Annelerinin isteklerine boyun eğmeleri, bir annenin oğlunu yegâne sevgi nesnesi haline getirmesinin mutlaklaştırılmasından kaynaklanıyor gibi. Kendisi iktidar hedeflemeyen, aksine daha büyük bir gruba dahil olmakla yetinen alışılmış uzlaşmacının gelişiminden farklı olarak, bu ilişkide anne, oğlunun hırsını ve kendine hayranlığını besler. Annenin görünürde bölünmemiş ilgisini almak, onun için ne kadar önemli olduğunu ve kendi değerini hissetmek sadece babaya karşı ödipal duyguları öne çıkararak kalmaz, aynı zamanda gizli bir zafer yaşatır. Bu çoğunlukla, annenin babaya karşı olan itiraf edilmemiş olumsuz duygularının üstlenilmesini sağlayan, babaya duyulan algı sınırı altında kalmış bir küçümsemeyle birlikte gelişir.

Eski ABD başkanlarından Richard M. Nixon bu konuda anılarında zengin bir inceleme malzemesi sunmaktadır: “Babam bir İrlandalı mizacına sahipti... Sert bir disiplin uygular dı ve ben annemi örnek almaya çalışırdım: Canı sıkınsa karşısına çıkmazdım.” ; “Annemi tanıyan herkes bu olağandışı

kadından etkilenirdi. Bütün aileye, bütün insanlara sıcaklık ve sevgi yaysa da duygularını kendisine saklardı... Ne zaman zor bir karar vermek veya bir konuşma hazırlamak zorunda kalsam veya basının saldırısıyla karşılaşsam, annem şöyle derdi: ‘.... seni düşüneneğim.’”¹⁸¹ Bu anne, onu ciddi biçimde yaralasa bile bunu görmek istemiyordu. Nixon şöyle bir olay aktarıyor: “İlk bilinçli anımı koşturmakla ilgili. Üç yaşındaydım. Annemin kullandığı atlı arabadaydık. Küçük erkek kardeşim Don, annemin kucagındaydı. Beni bir komşu kız tutuyordu. At, evimizin yakınındaki bir köşeyi büyük bir hızla döndü ve ben aşağı düştüm. Bir şok geçirmiş olmalıyım, ama annem atı durdurmaya çalışırken ayağa kalkıp arabanın arkasından koşmayı başardım.”¹⁸² Kazaya annesinin neden olduğu Nixon’un aklına gelmiyor. Anlattığı olay ilk bakışta zararsız görünebilir ve insan bunu önemsiz bir şey olarak bir kenara bırakmaya meyledebilir. Ama benim ilgimi çeken Nixon’un annesinin köşeyi niçin çok hızlı döndüğü. Bilinç düzeyinde içinden geçenler ne olursa olsun, açık olan şu ki tehlikeyle oynuyordu, bu da –pek çok insanın içinde saklı olan– yıkıcı duyguların etkisinden başka bir şey değildi.

Suçluluk ve sorumluluk duygularının olmayışı, çocuğa anne için çok büyük bir önem taşıdığının telkin edildiği anne–çocuk ilişkisinin sonucudur. Böyle bir erkek veya kız çocuk ne yaparsa yapsın, annenin gözünde bu asla yanlış olmaz. Çocuk bu şekilde sadece sınırsız bir kendine hayranlık geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda iç boşluğu artar. Çünkü megalomani, başka insanların huzuruyla ilgili bilinci düşürür ve bunun sonucunda diğer insanların acıları ve sevinçleri de yaşanılanamaz; bu olmadan da içsel bir yaşam mümkün değildir. Çocuklar, araçlaştıırılınmalarına izin verdikleri için kendilerini aşağılıyor ve kendilerinden nefret ediyorlarsa, onların iç-

lerinin en derinlerinde boşluk olarak hissettikleri şeyi onlarda en değerli bulan annelerini de aşağılayacaklardır.

Bu boşluk çok somuttur. Örneğin Hitler, 1930'larda kamuoyu geçmişini giderek daha fazla merak etmeye başladığında şöyle söylemişti: "İnsanlar benim kim olduğumu bilmemeliler."¹⁸³ Reinhold Hanisch gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Viyana'daki erkekler yurdundaki karanlık günlerin ve yaşadığı boşluğun tanığı olanlarsa Avusturya'ya girmesinden kısa bir süre sonra katledildiler.¹⁸⁴

Bütün iktidar sahibi erkeklerin baskıcı anneleri ve ulaşılmaz babaları yoktu elbette. Örneğin Abraham Lincoln, Franklin D. Roosevelt veya Walther Rathenau'nun, anneleriyle farklılıkların vurgulandığı bir ilişkileri vardı ve annelerini gerçek insanlar olarak yaşamışlardı. Walther Rathenau, bağımsızlığının kısıtlanmasını bir acı olarak yaşadı ve buna karşı tüm imkânlarıyla mücadele etti. Harry Graf Kessler, Rathenau biyografisinde şöyle bir hikâye anlatır: Rathenau'nun annesi, izleyicilere açık bir sınavı gözlemlemek için okula gitmişti ve oğluna duyduğu gururu göstermek için ön sıraya oturmuştu. Ama oğlu, o sınav sırasında sorulan hiçbir soruyu yanıtlamadı: annesinin kendisini nesneleştirmesine izin vermedi.¹⁸⁵

Politik iktidar açlığı içindeki kişiliklerin anneleriyle arasındaki belirleyici fark da burada. Bu anneler oğullarını, kendi iktidar düşlerinin aracı haline getirerek onlara hükmederler ve oğullarını –Nixon'un annesi gibi– doğrucu hırsla teşvik etmeleri veya –Hitler'in durumunda olduğu gibi– kendi kurtarıcıları haline getirmeleri burada sadece ikincil bir rol oynar. Bütün bu örneklerdeki anneler, oğullarını kendilikleri içinde sevmezler, tersine onları kocalarına karşı yürüttükleri gizli kavgada araç olarak kullanırlar. Kocaya duyulan nefret,

oğul karşısında sürekli bir tehdide dönüşür: Çocuk annenin beklentilerine cevap vermediğinde babanın yaşadığı gibi bir reddedilmeyle karşılaşabilir. Hitler'in annesi oğluna, babasının bıraktığı emeklilik maaşıyla iki buçuk yıl boyunca avarc bir yaşam sağladı.¹⁸⁶ Böyle bir şımartmanın kaynağı anne sevgisi değildir, bu sadece kocayla yaşanan hayal kırıklığının derecesini gösterir. Buna bağlı olarak böyle kadınlar, çoğunlukla kızlarında kendi kadınlıklarıyla kavga ettiklerinden kız çocuklarından nefret ederler.

Diğer yandan kocasının üstün konumuna bir çifte değerlilik içinde karşı çıkan bir anne –böylece erkek mitini kabullenirse de kocasını onaylamış olmaz– kuşkusunun unsurlarını oğluna (veya kızına) aktarır ve bu oğulun olası iktidar çabasını zayıflatabilir, hatta onu “kaybeden” biri haline getiren “nevrotik” bir duruma sürükleyebilir. Böyle bir annecil çift değerlilik ne kadar teşekkür etsek azdır. Bu anneler artık erkek ideolojisinin taşıyıcı kanalları değildir, aksine bu ideolojiye karşı gerçek anlamda mücadele edilmesine katkıda bulunurlar.

İktidar açlığı içindeki insanların bilinçdışında kalan yanı, yaşanmış boşluğun olduğu yerdir. Eğer insan kendisi boşsa diğerlerindeki iç boşluğu göremez. Boşlukları daha az olan insanlar o kadar yanıltılamazlar. Kendisi de dışa gösteriş sergilemeye önem veren bir politikacı olan François Mitterand'ın önceleri Ronald Reagan'la daha sıkı bir ilişki çabası gösterdiği, ama kısa sürede tekrar mesafe koyduğu ve onunla bir görüşmesinden sonra şunları söylediği aktarılmıştı: “Ortada bir ilişki kurulabilecek şey yok!”¹⁸⁷

İktidar çabasının nasıl insanın kendi aşağılanmasıdaki işbirliğini ödünlemeye hizmet ettiğini bir başka ABD Başkanı daha göstermektedir. Lyndon B. Johnson, 1964'deki büyük seçim zaferinden sonra şunları söylüyordu: “Bütün hayatım boyunca

başkalarının kışını yaladım, artık bunu yapmama gerek yok.”¹⁸⁸ Johnson, en azından kendisine ihanetini itiraf ediyordu.

Güçlü erkeklerin görünüşteki dostlukları ve iyiliklerinin arkasında saklanan yıkıcılıklarının maskesini düşüren iki belirtir vardır:

- Acı çekme olarak gösterilen kendine acıma. Öncelikle görülmesi gereken budur. Bu faşist kişiliğin bir parçasıdır, ama belli bir idolojiye atfedilmemelidir, çünkü bu kişilik tipi, güç uygulanan her yerde bulunur ve kendisini demokratik olma kadar komünist olma tavrının ardında da gizleyebilir. Dikkat etmemiz gereken, kişinin politik yönelimi değil, insani bir varlık olarak kendi kendisine karşı ne kadar dürüst olduğudur.
- Yorulmak bilmeden çoğaltılan dış düşmanlar. Bu, insanın kendi iç hayaletlerinden kaçmasının ve toplumun içindeki, kendine ihanetin yaygınlığından kaynaklanan örtük nefret eğilimini körükleme ve kendi çıkarına kullanma girişiminin bir belirtisidir.

Tarihin, ne ölçüde insanın kendine ihanetinin ifadesi olduğunu, insanı kemiren kendinden nefretin ölçüsü belirler. Toplumun içindeki kesimlerin, bu sinsi kendilik nefretinden kaçmak için duydukları ihtiyaç, kendi iç boşluklarından kaçmaya çalışan iktidar açlığı içindeki politik liderlerin başarı kazanmasına –ekonomik belirsizlik dönemlerinde olduğu gibi– yardımcı olur. Bu durumda bu liderler, öncelikle edimlerinin her türlü psikolojik açıklamasını reddeden “gerçekçiler”dir. Onların gerçekliği iktidar olduğundan, tarihin psikolojikleştirilmesine karşı savaş açmışlardır. Zaten tartışma konusu olan da psikoloji değildir, mesele kendi gerçeğinden

kaçabilmektir. “Gerçekçilik”in, içsel bir ahlaki anlayış gerçeğine sahip olmadan yaşayabilme girişimi olduğunu göstermeye çalıştım. Gerçekten kaçmak, böyle bir gerçekçiliğin temel taşıdır.

/

VII

Psikopat Ve Peer Gynt

Şizofren, tabi oluşa dayanan bir benliğin sahteliğini kabullenemediği için acı çeker. Aradığı sevgidir, ama yaşadığı, boyun eğerek satın alınması gereken sahte sevginin ikiyüzlülüğüdür. Bu nedenle, yaşadığı dünyanın kendisini sevmeyeceğini kanıtlamak için her şeyini ortaya sürer. Bu şekilde tabi olma tehlikesinden kaçır ve aynı zamanda annesini ve babasını suçu üstlenmek zorunda kalmaktan “korur”: Eğer zaten sevmeye layık değilse, bu durumda kendi durumunun sorumluluğunu kendisi taşımalıdır. Böylece potansiyel bir bağımsızlığı ve yine de bir yerde insanlarla sevgi dolu bir bağ kurabileceğine dair çelişik bir umudu da korur. Şizofrenin karşıtları daha önceki bölümlerde sözünü ettiğim insanlardır: Diğerleri tarafından onaylanmaya bağılı olan gücü elde etmek uğruna acıyı ve çaresizliği inkâr eden insanlar. Bu insanlar, şöyle bir aldatmacadan yana olmayı tercih etmişlerdir: “Bak, senin istediğini yapıyorum ve bu yüzden sen de beni sevmelisin.”

Acıdan ve çaresizlikten kaçmanın elbette sayısız kademesi ve değişik olasılıkları vardır. Örneğin eğer bir çocuk, acı karşısında yenilgi ve geri çekilmeyle tepki verdiğinde büyüklerin öfkelenmesini; ama sahte gözyaşları döktüğünde, kendilerini güçlü hissederek lütufkârlıkla karşılık verirlerse, annesi ve babasıyla iktidar oyunları üzerine temellenen bir

ilişki geliştirir. Çocuk, kendisine gerçekten acı verenleri istediği yöne çekebilmek için acıyı taklit etmeyi öğrenir.

Kendisine ve diğerlerine karşı sahtekârlık ve küçümseme, bu şekilde toplumsal olarak kabul gören davranış biçimleri haline gelir. İnsan, başkalarının umutlarıyla oynayarak beklentileri etkilemeyi öğrenir. Bir yandan da yetişkinlerin hükmetme iddiasının ardında yatan kuşkuyu da kendi çıkarına kullanmayı çabucak öğrenir. İnsanlar arası ilişkilerde böyle bir “gerçeklik”, özlenen ama elde edilemeyen sevgiye yönelen intikamcı ve yıkıcı duyguları gizler. Buradan, psikopatı tanımlayan bir davranış yapısı oluşur.

Ben “psikopat” kavramını Avrupa’da kullanıldığından biraz farklı kullanıyorum. İlk bölümlerde öncelikle uzlaşmacının üzerinde durdum. Psikopatta yükseltilmiş bir biçimle karşı karşıyayız; onda, uzlaşmacılıkla cilalanmış yıkıcılığın uç biçimlerini buluyoruz.

ABD’li psikiyatr Hervey Cleckley, başyapıtı olan *The Mask of Sanity*’de, psikiyatrik hastalık tablolarında çözümsüz bir bilmece olarak kalan bir görüngüyü tanımlıyor. Bütün “katı kuralcı” psikozlarda, düşünce sürecinde, az veya çok belirgin değişimler görülür veya sabit fikirler, sanrılar ya da tümünden mantıksız düşünme gibi kişiliği değiştiren belirtiler ortaya çıkar. Psikopatta bu yoktur. Eğer bir şekilde fark edilir de psikolojik ya da psikiyatrik gözlem altına alınırsa, ortaya şu tablo çıkar: “Gözlemci inandırıcı bir ruhsal sağlıklılık maskesiyle karşı karşıyadır. Bu maskenin dış yüzü tümüyle sağlamdır; daha derin katmanlara varmak için sorularla delmek mümkün değildir. Gözlemci, bazen paranoid şizofreninin yüzeyi altında rastlanan kaosla asla karşılaşmaz. Psikiyatrik açıdan bakıldığında, düşünce gayet normal bir akış içindedir ve gizli rahatsızlıklar ortaya çıkartabilen testlerden de hiçbir sonuç alınmaz.”

Ortaya konulan, sağlıklı ve akıllı başında bir kişiliğin sağlam yapısıdır. Ayrıca yüz ifadesinin ve sözel ifadenin tüm biçimlerinin yanı sıra ruhsal ve duygusal değer ölçütleri de buna uygundur. “Bütün bu sağlamlığa rağmen karşınızdaki kişinin sağlamlıkla hiçbir alakasının olmadığı, aksine insan kişiliğini mükemmel bir şekilde taklit eden kusursuz kurgulanmış bir tepki aygıtıyla karşı karşıya olduğunuz kuşkusu ancak çok yavaş bir biçimde gelişir. Bu kusursuz işleyen psişik aygıt, sadece yorulmak bilmeden doğru düşünme örnekleri sunmakla kalmaz, aynı zamanda yaşamın her türlü uyarısına tepki veren normal insan duygularının buna uygun taklitlerini de yapar. Bu gelişkin ve normal insan kopyası o kadar mükemmeldir ki, böyle bir insanı klinik koşullarda inceleyen hiç kimse, niçin ve nasıl olup da onun gerçek olmadığını bilimsel ve nesnel kavramlarla ortaya koyamaz. Ama yine de onun, tam ve sağlıklı yaşanan bir yaşam anlamında gerçekliği olmadığını biliriz veya hissederiz.”¹⁸⁹

Cleckley, bunu bir algılama bozukluğuna bağlamayı öneriyor: “Temel yaşam deneyimlerinin başka insanlar için ne anlama geldiğini fark etme yetisi” eksiktir. Bununla kastettiği duygusal temel donanım ve buna bağlı olan amaçlar ve sorumluluklardır. Psikopatın bu deneyimin bütünlüğü ortadan kalkmış, engellenmiş veya bölünmüştür. Bu, sözünü ettiğim dışa sapmanın aşırılığına tam olarak uymaktadır.

Yani psikopat kendisini, ardına bakmadan ruhsal sağlıklılığın gerçekçi görüntüsünün arkasına atarak kendi iç çekirdeğinden kaçarken şizofren, dış dünyanın biçimlerini ve amaçlarını reddederek kendisi kalmaya çalışır. Psikopatın dışa kaçması, kendisini dıştakine aşırı ölçüde tabi kılmasının ifadesidir. Dışa gösterilen imgeye bu kadar sarılması aynı zamanda sevmeye muktedir bir iç yaşamın olası anlamını ne

kadar küçümsediğini ifade eder. Psikopat, sayesinde yaşamı taklit ettiği biçimlere gerçek anlamda değer vermediğinden, onun elde ettiği şeyleri hep terk ettiğini görürüz.

Ronald Steel, daha önce değindiğimiz yazısında, Nixon'un Vietnam üzerine yazdığı kitapta kendisini savunuşuna ilişkin şunları söylüyor: "Nixon'un, Vietnam'da zorlu bir mücadeleyle kazanılan zaferi önce elde edip sonra elinden bırakmasından yakınmasının kendi yaşamında ironik bir yansıması vardır. Sanki kendi başkanlığı konusunda yaptığı şeyi başkalarının Vietnam'da yapmış olmasından yakınır gibidir."⁹⁰

Ronald Reagan, 1986'da İran'la silah ticaretini, başkanlığını tehlikeye atarak Nikaragua'daki kontraların illegal olarak desteklenmesi için kullandığında da benzer bir durum yaşanmış gibi görünüyor.

Kendine karşı yıkıcılığın bu türü, çoğunlukla psikopatın klinik tablosunu tamamlar. Kötü olan taraf, politik gücü elinde bulunduran insanlarda, bu şekilde bize de zarar verseler bile, kendine dönük yıkıcılığı kolaylıkla başıslayabilmemizdir. Eğer onları aklarsak kendi vicdanımızı da rahatlatacağımızdan, bir şekilde onları kurtarmak isteriz.

Hervey Cleckley'in çalışmasını bir yana bırakırsak, psikopatın yapısı benim anladığım biçimiyle sadece romanlarda, öykülerde ve oyunlarda yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Jacob Wassermann'ın *Christian Wahnschaffe* adlı romanındaki katil Niels Heinrich Engelschall'e ikinci bölümde değinmiştim. Engelschall, toplumsal davranışlar alanında oyunun tüm kurallarını bilmektedir, ama sevgi ilişkilerinden hiç haberi yoktur. Öfkesini seçimsizce tüm canlılara karşı yöneltir. Joseph Conrad'ın yapıtları, duyguların tuşlarına mükemmel biçimde hâkim olan, ama içlerinde yıkıcılıktan başka bir şey hissetmeyen insanların zengin bir betimlemesini sunar.

Burada Henrik İbsen'in, psikopatın dinamiğini olağanüstü bir netlikte gösteren bir oyununu da yakından ele almak istiyorum. Oyun, kendisini kocasının dünyasına adanmış ve azalan özgüvenini sağlamlaştırmak için oğlunu kullanan bir anneye boyun eğişi sergilemektedir. Oğuldaki yıkıcılıkla annesine duyduğu nefret arasındaki ilişki belirgindir.

Henrik İbsen, dramatik şiiri Peer Gynt'te¹⁹¹ bize kadınsılığın, biri iktidara sürükleyen, diğeri kendi içinin derinliklerine götüren iki biçimini gösteriyor: Peer Gynt'in annesi Ase ve Gynt'e âşık olan kız Solvejg. Ase, erkeğin üstünlüğü ve güçlülüğü ideolojisini öylesine tündünden içselleştirmiştir ki, kendisini gerçekleştirmek için verdiği mücadele, erkeğin kendini kandırmasının yansıması haline gelmiştir. Solvejg ise, duygudaşlık ve sevgiyle dolu içine dayanır ve erkeğe özgü iktidar soyutlamalarına ihtiyaç duymaz. İbsen, tamamen sezgisel olarak bu iki kadında, daha önce sözünü ettiğim iki kutbu yansıtır: kötü anne ve iyi anne.

Ase sonunda, oğlu Peer'i kendi kendisini göremez hale getirdiği için yok eder; oğlunda utanabilme yeterliliğini ve suç duygusunu köreltmıştır. "Suçluluk duygusu" ile "suç duygusu" arasındaki ayrım önemlidir: Birincisi otorite karşısındaki korkuyu, diğeri sorumluluk hissetmeyi içerir. Ase her zaman oğlunun her yaptığını bağışlamış, ama Peer, ne zaman kendi içinin sesine göre davranmaya çalışsa onu küçültmüştür. Bu ikililik, Ase'nin, Peer'i kendine tabi etme stratejisinin bir parçasıdır. Daha ilk sahnede ona bir kavga yüzünden çıkışır – ama aynı anda da bu yüzden ona duyduğu hayranlığı ifade eder:

ASE. Hiç inkâr etmeye çalışma

Sendin başı çeken Lund'daki kavgada

Kudurmuş köpekler gibi

Sefilce dalaştığınızda

Öyle değil mi?

Sen değilsen eğer – kimdi?

Demirci Aslak'ın kolunu

Parçalayıp kıran,

Kolunu değilse

Sağ işaret parmağını?

PEER GYNT. Sana bu saçmalıkları kim anlattı?

ASE (öfkeyle). Bir mil uzaktan duyuluyordu!

PEER GYNT. (dirseğini ovuşturarak).

Peki, ama duyulan benim bağırımdı.

ASE. Senin mi?

PEER GYNT. Evet, sopayı yiyen bendim.

ASE: Peki, ne oldu?

PEER GYNT. Herifte üç kişinin gücü vardı.

ASE. Kimde?

PEER GYNT. Aslak'ta, kimde olacak?

ASE. Üff ki üff! Neredeyse kısıcağım,

Öyle bir zavallı sarhoş,

Öyle bir sefih ayyaş,

Benim Peer'imi patakladı ha? (Yine ağlamaya başlar.)

Bazı ayıplar kaldırılmaz

Ama bu rezalet ve felaket

Artık sabrımı taşırdı.

O kadar güçlü olsa bile

Dayak yemen şart mıydı?

PEER GYNT. Dövsem de bir, dövülsem de–

Sen her zaman üzülürsün. (Güler.)

Ama üzölme–

ASE. Efendim? Yoksa yine mi yalan uydurdun?

PEER GYNT. Evet, ama sen bu kez

Sil gözyaşını güzelce –(Sol elini yumruk yapar.)

Bak – bu kerpetenle yere çaldım

Koskoca demirciyi;

...

Benim şirin, sevgili, korkunç anneciğim, dinle,

Sana verdiğim söze güven:

İnan bana bütün köy sana gıpta edecek,

Bekle yalnız gece bitene kadar

Hakikaten – büyük bir şey başardım!

...

Kral olacağım ben, imparator olacağımı!

ASE. Ah, Tanrım bana yardım et – bu nasıl bir soytarılık,

Aklını kaybetmiş bu!

Ase'nin küçümsemesi açık bir şekilde ifade bulmaktadır, ama aynı zamanda Peer'i ne kadar kendisinin bir parçası kabul ettiği ve ondan büyük şeyler beklediği de görülmektedir:

Kes sesini,

Senin aklın yerinde mi!

Doğruyu söylemekten vazgeçmeyeceğim ben–

Gösteriş yapıp hava atacağına,

Palavra ve yalanla oyalanacağına

bir şeyi elde edebilirdin,

Haegstad'lı kız hoşlanıyordu senden

Eğer işi sıkı tutsaydın

Onu kazanabilirdin–

Söz konusu olan bir gelin adayıdır. Ase, oğlunu hırsını genilememesi için cesaretlendirir:

Ahh, ailesi ne kadar da zengin—
Onca mal mülk, miras!
Yeter ki isteseydin,
Şimdi damat sendin, onun kocasıydın—
Paçavralar içinde dolaşacağına!

Ama Peer gelin adayına talip olmaya karar verdiğinde Ase onun girişimini frenler:

Sen ortalıkta serserilik ederken,
Geyik sırtında avare dolaşırken
Mads Moen kızı kaptı bile.

Ancak Peer geri çekilmek istemez, annesinin kendisiyle birlikte gelinin babasına gitmesini ve damatlığa kabul etmesi için kendisini ona övmesini ister. Fakat Ase oğluna yardım etmek istemez ve onu tehdit eder:

Parlak bir onay alacaksın benden
Seni ve şeytanlıklarının
İçini dışını anlatacağım
Bunları herkese haykıracağım
....
İhtiyar, köpeklerini senin üstüne
Salana kadar ağzımı tutmayacağım,
Seni rezil kepaze!

Peer'in Haegstad'a gitmesini engeller. Peer o zaman annesini, yardım almadan aşağı inemeyeceği bir şekilde değirmenin damına bırakır ve Haegstad'a Ingrid'in düğününe gider. Asa korkuya kapılır.

ASE. Beni derhal aşağı indir Peer!

PEER GYNT. Cesaretim olsaydı indirirdim (Yaklaşır.)

Şimdi orada edebinle otur,

Tepinmeyi bırak;

Taş atmaktan da vazgeç—

Yoksa aşağı yuvarlanacaksın;

Bu senin için iyi olmaz.

ASE. Seni gidi solucan!

Sahne değişir, Peer'in düğün yerine varışını ve kendi kendisine konuşmasını izleriz:

.....

İyisi mi eve döneyim, annemin yanına. (Biraz yürür, sonra yine durup düğün yerine doğru kulak verir.) Kemancı çalmaya başladı!

...

Ortalıkta bir sürü kız var! Adam başına sekiz dokuz tane!

Ah, öleceğimi bilsem de — şamataya ben de katılmalıyım!

Ama ya değirmenin damındaki annem—

(Bakışlarını tekrar düğün yerine yöneltir; zıplar ve güler.)

Heissa, dansıyla yeri göğü zıplatıyor,

Guttorm'un kemani insanın kanını kaynatıyor!

Kelebekler gibi uçuşup şelaleler gibi çağılıyor.

Ya pırıltılı süsleriyle bütün o kızlar!

Evet, ölecek olsam da katılmalıyım bu şamataya!

(Bir zıplayışta çiti aşp aşağı doğru koşar.)

Peer, burada her psikopatın klinik gözlemlerde gösterdiği belirtileri gösterir: annesi için duyduğu kaygı ve sevecenliği sergilemesiyle, aynı anda duyduğu nefret arasındaki derin yarılmaya.

Buna kıyas olarak Hervey Cleckley'den bir vaka örneği. Cleckley, anne babasının, hiçbir şeyi ciddiye alamamasından kaygı duyduğu Milt adındaki bir ABD'li genci betimliyor. Milt, sık sık gençler arasındaki şakalaşmalara karışır, ama hatalarından hiçbir şey öğrenmez. Ayrıca neden olduğu zararlar için de hiçbir sorumluluk hissetmez gibidir. Her seferinde abartılı biçimde özür diler ve yaptığıının tam bir aptallık olduğunu anlamış görünür. Yeniden bir olay olduğunda yine alışılmış nezaketiyle üzüntüsünü dile getirir. Cleckley daha sonra özel türde bir olayı anlatıyor.

Milt'in annesinin, ağır bir ameliyatın ardından hastaneden eve döndükten kısa bir süre sonra önemli bir iş halletmesi gerekir ve Milt de ona lütufkâr bir tavırla şoförlüğünü yapmayı önerir. Uzun bir köprü'nün üzerinden geçerken araba aniden durur. Milt bir sigortanın atmış olduğunu görür ve yenisini almaya gider. Annesiyle sevecenlikle vedalaşır ve on beş dakikayı geçirmeden geri döneceğine söz verir. Ama bir daha ortaya çıkmaz! Anne heyecanlanır, Milt'in başına bir şey geldiğinden korkar ve sonunda başka bir arabaya biner. Oğlunu aramaya başlar, hastanelere telefon eder ve tam küçük oğlunu gönderecekken Milt eve gelir, çok öfkeli. Annesi onu niçin beklememiştir! Sigortayı almış, arabaya gitmiş, şimdi de eve dönmüştür. Milt, annesinin durumunu hiç düşünmeden ve çok uzun bir süre geri dönmediği eleştirisi karşındaysa hiçbir duyarlılık göstermemiştir. Neler yaptığı sonradan anlaşılır: çok acele etmiştir, bir gazetecide durmuş, futbol maçı sonuçlarının son durumunu incelemiştir, o sırada

bir ara tanıştığı bir kızın yakınlarda oturduğu aklına gelmiştir. Bir saat kadar kızın yanında kalmıştır, ama ona yakın bir ilgi duymamıştır. Sonra tamirhaneye gitmiş...

Cleckley raporunda, Milt'in davranışının ne dağınıklık tan, ne zihinsel bir sorundan ne de derin bir panikten kaynaklanmadığını vurguluyor. Oğlan bütün bu süre boyunca annesinin kendisini beklediğinin bilincindedir. Annesini bu şekilde üzmesi veya herhangi bir şeyden dolayı “cezalandırması” için de güncel bir neden yoktur.¹⁹² Benim için bu olayın özellikle ilginç yanı şunu ortaya koyması: Psikopat *her şeyi* “bilir”, ama davranışlarının nedenini herhangi bir şekilde bilinçle algılamaktan kaçınır.

Bu olay, görünürde gayet normal davranışlar çerçevesindeki duyguların ön yansımaları göz önüne sermekte. Psikopat bizi, kendi duygu algılarımızdan uzaklaştırır ve bunu öncelikle şu iki şekilde yapar: Bir duygu durumunu, olayın gerçek bağlantılarını ve kendi yargımızı gözden geçirip onunla birlikte “hissetmemizi” sağlayacak kadar inandırıcı bir biçimde taklit eder – Milt'in eve döndüğündeki öfkesi. Örneğin böyle bir öfkenin hiç de durumun bütünlüğüne uymadığını fark etmeyiz. Birincisiyle çapraz buluşan ikinci yöntem ise, karşınızdakinin mağdur rolüne bürünmesidir – annesi zavalı oğlanı ortada bıraktı! Bu kendine acıma yöntemidir. Psikopat, karşısındaki kendi duygularından ve algılarından kışkıraya düşüp suçluluk duygularına kapılınca kadar göstermelik duygular sergiler. Yakınları dikkat çekici davranışlarıyla başa çıkamayıp da aşikâr duygusuzluğu yüzünden kaygı duymaya başlayınca psikopat bir klinik vaka haline gelirse, çoğunlukla bir hastalık tespit edilemediğinden tekrar serbest bırakılır. Uzmanlar bile yanılmayı fark etmezler, kendi algılarının –ki eğer bu mevcutsa– bütünselliğine güvenemez olurlar.

ve psikopatın “sağlıklı” görüntüsünün tuzağına düşerler.

Peer Gynt’e geri dönelim. Gelini kaçırmak niyetiyle düğüne gitmiştir. Damdan kurtarılan Ase sahnede görünür, ayrıca Peer’i iyice pataklamak isteyen demirciyi görürüz:

ASE. (Elinde bir değnekle gelir.)

Oğlum hangi deliğe girdi? Şimdi bir dayağı hak etti!

Eh, iyice tozunu alacağım bu sefer!

DEMİRCİ. (Kollarını sıvar.)

Onun tozuna değnek az gelir.

....

Onu asmalı!

ASE. Oğlumu asmak mı? Hele bir dene, cesaretin varsa!—

Ase’nin dişiyle, tırnağıyla tanışırım!

Nerede o? (Düğün alanından öteye seslenir.)

Peer!

Sonra Peer’i gelin Ingrid’le birlikte dağlara doğru kaçarken görürler ve arkasından tehditler savururlar. Ase kendi tarzında:

Ah, aşağı düşesin inşallah! (Korkuyla bağırır.)

Bastığın yere dikkat et!

HAEGSTAD’LI ÇİFTÇİ. Gelini kaçırmanın bedelini canıyla ödeyecek!

ASE. Saçının teline dokundurtursam Allah cezamı versin!

Ibsen burada annenin, baştan çıkarıcı sevgisi ve ihtimamıyla, oğlu kendi beklentilerine uymadığında duyduğu öfke arasında hızla tavır değiştirmesini ortaya koyuyor. Peer’in kadınlara karşı duyguları o şekilde oluşmuştur ki, asla yaşamadığı şeye, yani gerçek sevgiye gizliden gizliye değer verir. Elde ede-

bildiği şeyse sahip olur olmaz değersizleşir. Bu yüzden Ingrid'i baştan çıkardıktan hemen sonra yanından uzaklaştırır:

PEER GYNT. Git başımdan!

INGRID. Bundan sonra mı? *Nereye* gideyim?

PEER GYNT. Kaybol, bir daha karşıma çıkma.

INGRID. (Ümitsizliğe kapılır.) Sahtekâr!

PEER GYNT. Kavga etmenin hiçbir anlamı yok şimdi. Herkes yoluna yalnız gitmeli.

INGRID. Suç işledik – suç bizi birleştirdi o anda!

PEER GYNT. Şeytan götürsün! – ben unutmak istiyorum!

Bütün kadınları cin çarpmış–

Biri hariç–!

INGRID. Hangisi?

PEER GYNT. O sen değilsin.

....

INGRID. Bu söylediklerini mümkün değil yapamazsın.

PEER GYNT. Yapabilirim ve yapacağım.

INGRID. Baştan çıkartmak iyi – sonra da kovuyorsun ha!

PEER GYNT. Peki bana teklifin ne?

INGRID. Haegstad'daki çiftlik ve daha pek çok şey.

...

PEER GYNT. Cennette gibi mi yaşıyorsun hep? Söyle-sene!

INGRID. Hayır, öyle de değil, ama–

PEER GYNT. Bitmiştir o zaman! (Gitmek ister.)

INGRID. (Yolunu keser.) Dinle beni: Ölümdür

Cürmün cezası.

PEER GYNT. Söylediğin için sağol.

INGRID. Yapacağında kararlı mısın?

PEER GYNT. Hem de kaya gibi.

INGRID. Pekâlâ, senin fermanın yazıldı. (Aşağı doğru gider.)

PEER GYNT. (Bir an sessiz kalır; sonra aniden bağırır.)
Şeytan götürsün – ben unutmak istiyorum!

Bütün kadınları cin çarpmış!

INGRID. (Arkasına bakar ve alayla ona doğru seslenir.)
Biri hariç!

PEER GYNT. O saf.

Ibsen, Peer'in, Ingrid'in yaşadıklarına dair algılarını karıştırmaya manevrasını kısa ve güçlü çizgilerle aktarıyor. Psikopatta olduğu gibi, Peer'de de suçluluk duyguları uyandırarak gerçek durumu bulandırma yeteneği var. Ne var ki Ingrid kendi duygularından vazgeçmiyor. Buna karşın seyirci bu sahne-
de genellikle Peer'den yana olma eğilimi gösteriyor.

Peer sadece kadınları küçümsemekle kalmıyor, yaptıklarına dair hiçbir sorumluluk almayı da kabul etmiyor. Psikopatta bulunan bir başka davranış özelliği de Peer'de eksik değil: kendine zarar verme. Peer, annesinin istediği gibi davranıyor, ama sonra elde ettiği şeye sırt çeviriyor. (Richard Nixon'ı hatırlatıyor!) Yorum, Ingrid'i kaçırmadan önce buluştuğu Solvejg'in arılığına ihtiyaç duyduğu için Ingrid'e sırt döndüğü yolunda. Ancak sonradan ortaya çıkacağı gibi, bunu sadece bir ilişkiye girmek zorunda kalmamak için kullanıyor. Kendi kendine zarar verme burada anneden intikam almanın gizli yolu değil mi?

Ibsen, Ase'nin, kendisini tabi kıldığı ve kendi benliğini feda ettiği kocasıyla olan ilişkisini ve bu tabi oluşla bağlantılı olarak oğlunu kendi fantezi dünyasına sokmak için duyduğu

kaçınılmaz ihtiyacı da iz bırakıcı biçimde anlatıyor. Oyunun devamında onu oğlunu ararken görüyoruz:

Her şey bana karşı birleşti!

...

Hatta insanlar da! Akıllarına cinayeti koymuşlar!

Hayır! Ben onsuz yapamam; Tanrım sen derdime çare ol!

...

Ah, biz sefalette birleşmiştik.

Çünkü bilirsin ki kocam bir ayyaştı.

Ortalıkta avarelik etmek, çene çalmaktı işi,

Hızla sefalette sürükledi bizi.

Biz küçük Peer'imle evde baş başa otururduk.

Her şeyi unutmaktı tek çaremiz;

Kafa tutacak cesaretim yoktu çünkü.

...

İşte böyle! Masallara ihtiyacımız vardı,

Prenslerle, cücelerle, çeşitli yaratıklarla dolu masallara,

Ve gelin kaçırmalarla. Söyleyin, kimin aklına gelirdi ki,

Şeytana uyup kanacağı?

Burada her şeyi yoğun bir biçimde bir arada görüyoruz: Ase'nin, oğlunun yitirdiği kendisine olan saygısına karşılık olarak onunla iç içe geçme isteği, kocasına duyduğu küçümseme ve yetersizliği yüzünden kendisini ona karşı savunamaması. Ase, kurtuluşu unutmakta görür ve bunu bir erdem haline getirir. Peer'i kadınlara karşı (erkeklerle değil) fantezisinde oluşturduğu saldırılara suç ortağı yapar. Ase, erkeğin güçlülük miti açısından bakarak zayıf görerek küçümselediği kendi cinsinden intikam almaktadır. Ibsen'in babayı bir alkolige dönüştürmesi anlamlıdır. Bu özellik iktidar açlığı içinde

ki pek çok oğul için geçerlidir. Hitler ve Reagan'ın babaları da alkolikti.

Bir sonraki sahnede Peer'i bir tepenin üzerinden büyük bir taşkınlık ve coşkuyla atlarken görüyoruz, kendisini yabani ve özgür hissetmektedir, kendisini “canlı” hissetmektedir. Ama bunun ne tür bir “canlılık” olduğunu zafer çığlıkları ortaya koyar:

Bu bir demirciyle dalaşmaktan daha iyi. Bu harika!
Yaşamak bu işte! Her geçide bir ayı ha!
(Etrafına yumruklar atar ve havalara sıçrar.)
Ezmek, dağıtmak, çağlayanları durdurmak!
Hey! Ağaçları devirmek, gövdelerini parçalamak!
Yaşamak bu işte! Kanı kaynatıp köpürten bu!
Bütün boş hayallerin canı cehennemel!

Ibsen burada doğaya “hâkim olma” isteğinin köklerinin yıkıcılık eğiliminde olduğunu gösteriyor. Peer, yaşamı her biçimiyle öldürmek istemektedir. Annesi ise, Ingrid'in kaçırılması ve baştan çıkartılmasından sonra da yaptığı gibi, onu her türlü suçtan arındırır. Peer'in suçluluk duyması gereken bir şey yoktur:

Ingrid esenlikle evine vardı ya sonunda.
Şeytandan sormalıydılar hesabı –
Suç onun suçu kuşkusuz; başka kimin olacak.
Zavallıyı şeytan kışkırttı.

Dördüncü perdede, bu kez Fas'ın güneybatı sahilinde Peer şık bir işadamı olarak coşkun duygular içinde yüzmektedir:

Gynt'in benliği –
bir arzular, zevkler ve emeller denizidir–
Gynt'in benliği, keyfin
Ve tüm isteklerin tufanıdır.
Kısacası bana özgü her şey,
Benim kim olduğumu göstermek içindir.
Nasıl Tanrı, yaratmak için toprağı kullandıysa
Ve kainatın efendisi oysa
Benim de krallar gibi görünmek için
İhtiyaç duyduğum paradır.

Bir sabah doğanın sahnelediği görüntülere (ve huzura) hayran olur ve hemen ardından ona hâkim olma isteği duyar:

Ne uçsuz bucaksız, ne aşılmaz ıssızlık.–
Çok uzaklarda bir devekuşu yürüyor.–
Bunun anlamı nedir: Bütün bu cansızlık ve boşlukla
Tanrı neyi amaçlamış olabilir?
Yaşamın tüm kaynaklarının tükendiği bu yerde;

...

Deniz batıda; orada yükselip kabarıyor,
Sarp tepeler çölle arasına set çekiyor,
(Aklından bir fikir geçer.)
Set çekmek? Bunu yapabilirim – Baraj dardır–
Set çekmek! Bir delik sadece, bir kanal.
Ve yaşamın suları fışkırırdı,
Bütün çölün üstünde yayılırdı!

...

Denizin ortasında, en güzel vahanın üstünde
Norveç bitkilerini yeşertirim,

Bu yapılır. Yeter ki paralar gelsin!–
Denize açılan kapı için altından bir anahtar.
Ölüme karşı haçlı seferi! Cimri açsın
Çuvalın ağzını, üstüne yatıp kıpırdamadığı.

Yaşam adına ölüm tohumları ekmek istemektedir, ölüme, sanki yaşamınışcasına talip olur. Hitler'in dünya imparatorluğu düşünün bundan farkı var mıydı? Reagan'ın Star Wars fantezilerinin farklı yanı ne? Her ikisi de barış adına davranışlarını öne sürmediler mi?

Peer Gynt, yaşamdan ve insani iyilikten nefret eder. Beşinci perdede Peer Gynt, yaşamın hırpaladığı yaşlı bir adam olarak gemisiyle Norveç'e döner ve kendi kendine öfkelenir:

Evde bekleyen çoluk çocukları var demek–
İç ferahlatan bir teselli–
Nereye düşse de yolları,
Dönecekleri yer belli.–
Benimse kimsem yok beni düşünen.–
Bir hoş geldin ışığı? Işık kıpırtısı olmayacak!
Ne yapacağımı biliyorum! Bu serserilerin hepsini sarhoş edeceğim–
Hiçbirisi karaya akli başında çıkamayacak.
Her biri evine vardığında sarhoş olacak!
Masaya yumruk atıp, kanya çocuklara küfredecek–
Bekleyenlerinin akılları başlarından gidecek!

Deniz giderek sertleşir, uzakta bir gemi leşi görünür. Peer dönüşüme uğramış gibidir, kazazedeleri kurtarmak için her şeyi yapmak ister. Ancak yaptığı sadece başkalarının beklentileri ve umutlarıyla oynamaktır – ve bir de böylece hayranlık toplar:

PEER GYNT. K1ıç filikayı indirin.

KAPTAN. Filika su alıyor.

PEER GYNT. Bu düşünülür mü şimdi?

Siz de adam mısınız? Haydi çabuk!

Allah kahretsin, postunuz biraz ıslansa ne olur–

ÇARKÇI. Bu denizde mümkün değil.

PEER GYNT. Kazazedeler bağılıyor yine! Bakın, rüzgârı savuruyor–

Aşçı, cesaretin var mı? Sana para veririm–

AŞÇI. Yirmi sterlin bile verseniz olmaz, yoo–

PEER GYNT. Sizi köpekler! Yüreksizler! Bu insanların da Evlerinde karıları çocukları bekliyor – bunu düşünmüyor musunuz?

Kazazedeler artık boğulmuştur ve Peer Gynt:

Artık insanlarda inanç ve bağlılık kalmadı–

Ve kitabın yazdığı gibi bir Hristiyanlık da,

Yeterince iyilik yapmıyorlar, zorla dua ediyorlar,

Ve hiçbir güce boyun eğmek istemiyorlar.

Böyle bir fırtına Tanrı'ya özgü.

...

Ben suçsuzum; Tanrı biliyor,

Bazen bir gümüş bağışlarım kiliseye.

Hemen ardından Peer Gynt'in gemisi de batar. Peer, ters dönmüş bir filikanın üzerinde dalgalarda sürüklenmektedir. Yanıbaşında aşçı belirir. Peer, şiddetli bir mücadeleden sonra onu suya iter ve soğukkanlılıkla boğulmasına seyirci olur. Bir başka yolcu, “kör yolcu” aniden ortaya çıkar ve Peer'in, aşçıyı boğmasına ve şimdi de aynı şeyi ona da yapmayı düşünmesine

neden olan acı duyma yetersizliğini yorumlar:

YOLCU: Dostum, altı ayda bir olsun
ölüm korkusu yıprattı mı sizi hiç?

PEER GYNT. Elbet bir tehlike karşısında korkar insan—
Ama hiç yakışık almıyor böyle ahkam kesmeniz—
YOLCU. Hayatınızda hiç galip geldiğiniz oldu mu
Sizi esir alan korkuya?

Sonunda Peer kendisini kurtararak karaya çıkar ve karşılaştığı bir cenaze alayına sahtekârca bir saygıyla yaklaşır:

Evet, yine de kilise veriyor gerçek teselliyi.
Eskiden bunun değerini pek bilmezdim—
Yetkin bir sesin, ektiğini biçeceksin, demesinin
Ne kadar iyi olduğunu şimdi anlıyorum.
İnsan, sadece kendisi olmalı; kendini bilmeli ve
Yaptığını düşünmeli.
Böylece işler ters gitse de
Hayatından ders çıkarmış olmanın
Onuru kalır geriye.

Peer, sona doğru artık yıkılmış olan aile evinin yakınlarında otururken kendi iç boşluğunun farkına varır. Bir soğan soyar ve her kabuğa yaşamının bir kesitini atfeder:

Hepsini gözden geçir ve en iyisini seç!
Hep buna uydum ben —en üstte Sezar’dan
En altta Nabukadnezar’a kadar.

...

Ne kadar da çok kabuk var! Kat üstüne kat.
Sonunda ortaya bir çekirdek çıkmayacak mı yoksa?

O sırada Solvejg'in şarkı söylediğini duyar ve içinde bir başka anı canlanır. Ölü gibi bembeyaz olur :

Biri düşünmekte – biri unuturken
Biri gönlünü eylemekte – biri sorumluluk duyarken
Ah ne acı! – Bir kez bozulan bir daha asla arılaşmıyor!
Ah ne dehşet! – Benim ülkem *burasıydı!*

Ama Peer bu gerçeğe katlanamaz ve kendisini ezen görüntülerden ve düşüncelerden kurtulmak için ormana kaçar. Ormanda ortalıkta iplik yumakları yuvarlanmakta, solmuş yapraklar rüzgârda savrulmaktadır; rüzgâr ılık çalmakta ve ağaçlardan çiğ damlaları düşmektedir. Hepsi de Peer'le konuşurlar:

YUMAKLAR. Biz düşünceleriz,
Bizlerle düşünmeliydin.

...

RÜZGÂRIN FISILTISI. Biz şarkıların;
Ah, söylenmemiş şarkılar,
Senin tarafından hep susturulmuş şarkılar.
Yüreğinin derinliklerinde
Bekliyoruz gizlice—
Asla gelip bizi
Çıkartmıyorsun.
ÇİĞ TANELERİ. Biz dehşette donmuş
Gözyaşı damlalarıyız.
Buzdan dağları eritebilirdik
Oysa sende kaskatı kesilip kaldık
Kurudu derelerin suyu,
Güç, zayıflığa dönüştü!

Peer kaçmak ister, ama başaramaz. O sırada düğme dökme-
cisi gelir ve Peer'i eritmek ister. Peer kendini savunur ve
uzun bir ağız dalaşı başlar:

PEER GYNT.

...

O dökme kazanına girip tümüyle erimek mi?
Kanımın son damlasına kadar korurum kendimi!
DÖKMECİ. Haydi, sevgili Peer, böyle
Küçük bir şey için kavga gerçekten gerekli değil.
Sen asla *kendin* olmadın ki – şimdi erisen bile
Kaybedeceğin ne var?

Dökmeci onun gitmesine izin verir ve tekrar karşılaştıkların-
da Peer ona sorar:

Bir soru daha bayım,
Ne demek bu, “esasın neyse o olmak” ?
DÖKMECİ. Tuhaf bir soru, hele senin ağzında
PEER GYNT. Uzatma lütfen, söyle!
DÖKMECİ. Kendin olmak demek: kendi kendinle
Hesaplaş demek.

Bu, güçlü bir biçimde Jakob Böhme'nin dizesini anımsatır:
“Kim, ölmeden önce ölmezse, öldüğünde bozuşacaktır.” Öz
buradadır. Dışa verdikleri görüntüyle yaşayan Peer Gynt gi-
bi insanlar, kabuklarını kaybetmekten korkarlar. Ancak öl-
düklerinde, yani rol yapmayı bıraktıklarında, canlılığa varan
bir yol bulurlar. Ibsen, oyunun sonunda bunu bütünsel ola-
rak bir kez daha ele alır ve ilginç bir dönüş yapar. Bir insa-
nın kendisi olabileceği, biri yanlış biri doğru iki yol olduğunu

söyler. Ibsen, “zayıf” olan üzerinden negatif bir fotoğrafla bir insanın olabileceğinin tersi oluşuyla benzetme yapar. Bu şekilde kendilik sorununa da değinir: Kendini bulmak demek kendi sorumluluğunu üstlenmektir. Bir suçluyken etkin bir vatandaş haline gelen siyah devrimci Elridge Cleaver, kendi karanlık yanlarının da sorumluluğunu üstlenen bir insan için mükemmel bir örnektir. Ama, düpedüz insan olmayı beceremeyen Peer Gynt’ler ise kendi kendilerini yok ederler. Peer Gynt, bunu sonunda fark eder ve haykırır:

Sakın bakma oraya! Orası dipsiz bir karanlık.–
Ölmeden çok önce öldüğüm, göreceğim şey.

Son bir hamleyle hem düğmeciden hem Solvejg’den kurtulmaya çalışır. Çaresizliği içinde Solvejg’e defalarca sorar:

Neredeydim ben, başka kimselere benzemeyen kendim?

Ve Ibsen görünüşte imkânsız olanı sunar: Peer’in ruhunun, geri çevirmiş olduğu sevgi yoluyla kurtuluşunu. Solvejg, onu yanıtlar:

Benim inancında, umudumda ve sevgimdeydin.
Bunun üzerine Peer:

Çocuğun anneliğini üstleniyorsun böylece.
SOLVEJG. Annesi benim; ama babası ve yol göstericisi kim?
O da, anne yakardığında bağışlayandır.
PEER GYNT. (Üzerinden bir ışık demeti geçer, seslenir.)
Annem; eşim; karım, katıksız aşk! –
Ah, koru beni, koru beni ta içinde!

Ibsen bize, duygudaşlığın gücünün, sert, terbiye edici babalığı aşabildiğini ve erkek mitine karşı panzehir olabildiğini net bir şekilde gösteriyor. Solvejg, Peer'i duygudaşlığa açmayı başarır. Böylece kendi kendisinden kaçışına bir son verebilir.

Peer Gynt'te anlatılan, yaşamı boyunca neye hükmedebileceğinin arayışı içinde olan ve sonunda gerçek egemenliğinin sadece ve sadece, ziyan etmiş olduğu şey, yani kendisi olduğunu anlayan bir erkektir. Bu oyunun olağanüstü yanı, Ibsen'in yalnızca doğru tanıyı koymakla kalmayıp tedavi yolunu da görmesidir: kendi benliğinin sorumluluğunu üstlenmek. Ibsen, kitabı Almanca'ya çeviren Ludwig Passarge'ye 16 Haziran 1880'de yazdığı mektupta şunları söyler: "Yazdığım her şey, *yaşantıladıklarım* olmasa da, *başımдан geçenlerle* çok sıkı bir bağ içinde. Her yeni kitap benim için ruhsal bir özgürleşme ve arınma süreci oluyor. Çünkü insan ait olduğu toplumun içinde, sorumluluktan ve yükümlülükten tümüyle uzak kalamıyor."¹⁹³

Peer Gynt figürünü olağan bir biçimde "deli" olarak göremeyiz. Çünkü dış yüzeyini sağlam tutar ve başkalarının iç çelişkilerini kendi yararına kullanmakta o kadar ustadır ki, bu şemayı terk etmesi mümkün değildir. Buna karşın şizofren, zıtlıkları –önce anneyle, sonra dış dünyayla– aşmaya çalışır.

Eğer duygular ve düşünceler bilinçsizce de olsa tümüyle manipülasyona yönelikse kişi etrafının her zaman düşmanlarla çevrili olduğunu sanır. İçindeki cadı kazanına, nefret ve intikam duygusuna uygun bir gerçeklik yaratır. Bu insanlarda bilinçdışını, Freud'un öne sürdüğü gibi bastırılmış cinsel ihtiyaçlar değil, bağımsızlığın yitiminden kaynaklanan kendinden nefret belirler. Cinsel çatışmaların elbette önemli bir rolü vardır. Ama dikkatimizi sadece cinselliğe ve buna bağlı saldırganlıklara yöneltirsek, daha derin ve temel bir süreci

gözden kaçırırız: Bu ise sadece kişinin kendi insanlığını yitirmesine katkıda bulunur. Eğer kendine ihanet psikopattaki kadar güçlüyse bilinçdışını belirleyen kaos, aşırı bir intikam hırısı ve öldürme arzusudur.

Böyle bir bilinçdışının kaotik durumunun nedeni, iç ve dış uyarımlar arasındaki canlı etkileşimden kopmuş olmasıdır. Çok sık gözlemlenen nefretin “sevgi”ye dönüşmesi durumu, iç dünyanın dışarıyla –veya tersi, ne kadar ilişkisiz olduğunu gösterir. Böyle bir bilinçdışının, bütünsel ve dengeli bir ruhsal yapıya verecek tamamlayıcı gücü yoktur. Nevrotik denilen durumdakiler veya şizofrenler, ayrıca yaratıcı kişilikler de bilinçdışıyla ilişkilidirler. Bilinçdışını tamamen yabancı ya da ilintisiz olarak değil, iç ve dış süreçlerle bağlantılı olarak yaşarlar.

Bir yandan psikopatta, diğer yandan şizofrende gördüğüm uç ruhsal rahatsızlıklar, gerçeğimizin farklı yönlerini yansıtır. Şizofren, acısındaki ve çaresizliğindeki abartıyla duygunun iç dünyasını parodileştirirken, psikopat davranışlarıyla dış gerçeğimizin kurallarını parodileştirir. Psikopat, bizi sözüm ona dış gerçeğe o kadar sabitler ki, iç dünya yokmuş gibi gelir.

Şizofren duygudaşlığımızı kazanmaya çalışır, ama bunu ona sunduğumuzda da, her şeyin ikiyüzlü olduğuna inandığından geri çevirir. Psikopat başarı ve güvenlik beklentilerimizle oynar, bunları yaratır yaratmaz da tekrar düş kırıklığına uğrar. Şizofren kendisini en kötü beklentilerimizin nesnesi haline getirir, böylece kendisini kurban konumuna sokar ve bir de bundan kendisini sorumlu tutmakta ısrar eder. Buna karşın psikopat, bizi şaşırtarak ve acıma duygumuz üzerinde spekülasyon yaparak her türlü sorumluluktan kaçır.

Diğer pek çok kişinin yanı sıra Hitler ve Reagan da psikopatın bu özellikleri görülür. Hitler, halkına yaşam alanı ve

refah vaat etti, ama sadece ölüm ve yıkım getirdi. Sonunda Almanları suçlanma ve küçümseme yükünün altında bıraktı. Berlin'in metro geçitlerine sığınan kadınlar ve çocuklar ölümden kaçamadılar, çünkü halkı onu aldatmıştı. Reagan'ın insanları aşağılamasından da söz etmiştik. Onun sorumluluğu reddetmede özel bir tarzı vardı. Kendisini bir dürüstlük parodisi içinde gösteriyordu. Kutsal ciddiyet maskesi ardında kurnazlık ve ikiyüzlülükle davranıyordu – ardından da hiçbir şeyden haberi olmadığına dair yemin ediyordu. Örneğin, politik gerçekleri çarpıtmak için Amerikan Devrimi ve kahramanlarına atıfta bulunuyorlardı. 21 Şubat 1985'de yapılan bir basın toplantısında, Nikaragua'daki kontralardan “devletimizi kuran atalarımızla aynı ruhtalar” diye söz eden Reagan, Amerikan Gözlem Komitesi tarafından, sistematik olarak insan haklarını çiğnedikleri için bir tehlike olarak nitelenen Somoza ailesi iktidarı altında rüşvetçi ve acımasız askerler olan insanlar tarafından yönetilen ve cinayet işleyebilen paralı askerlere böyle bir onur payesi vermişti.¹⁹⁴

İnsani gelişimin temel sorusu, insanın kendi yaralanabilirliğiyle ilişkisine dairdir. Bir insan buradan geçmiş ve ölüme ve yıkıma olan yakınlığını anlamış mıdır? Benliğin ölümüyle, benliğin dış görüntü biçimlerinin ölümünün aynı şey olmadığını anlamış mıdır? Yoksa kendisini tabi eden iktidardan pay alabilmek için boyun eğmeye mi karar vermiştir? Çelişik bir biçimde, insanın canlı olabilmesi için, ölümün korkusunun içinden geçmesi gerekir. Buna hiçbir zaman cesaret edememiş olanlar, yaşamadıkları bir hayattan sürekli ürkeceklerdir.

Anlatmaya çalışacağım şey bu. Kendiliğin gelişimindeki bu ilk kesiklik, şeylerin düzeninin bir başkasının düzenine göre yönlendiği kendiliğin bu ilk konumundan, kendi düzeninin yalnızlığı ve kaosuyla dolu konumuna geçiştir.¹⁹⁵

Ronald D. Laing, *Bölünmüş Kendilik* adlı kitabında, Freud'un, *Haz İlkesinin Ötesinde* kitabının bir dipnotunda gizli olan ilginç bir bulgusuna dikkat çekmektedir. Freud, küçük bir çocuğun, yaşam ve ölümle başa çıkışı canlandıran saklambaç oyununu betimlemektedir. Söz konusu olan, annenin gözlerinin önünde olunan bir konumdan, insanın kendi kendisini gördüğü bir konuma geçildiğinde yaşanan dönüşümdür. Çocuk bir buçuk yaşındadır ve eline geçirebildiği nesneleri uzağa atmaya çalışmaktadır. Ucuna ip bağlı bir makarayla oynamaktan hoşlanmakta, ama onu peşi sıra sürükleyeceğine, örneğin yatağının köşesinden atmakta ve sonra büyük bir keyifle tekrar ortaya çıkartmaktadır. Freud, dipnotta çocuğun bir keşfini anlatıyor: Annesi bir keresinde birkaç saatliğine yanında olmadığına çocuk "kendisini ortadan kaybedecek bir yol bulur. Neredeyse yere kadar varan bir boy aynasında kendi görüntüsünü keşfetmiştir ve sonra yerde büzülerek aynadaki görüntüsünü 'kaybetmiştir.'"196

Laing, buradan çıkışla şunları söylüyor: "Freud, her iki oyunu da, tehlikeli bir durumu oyunda sürekli tekrarlayarak bundan duyulan korkuyla başa çıkmak şeklinde anlamamızı öneriyor. Eğer bu böyleyse o zaman, görünmez olmak, kaybolmak korkusu, annenin kaybolması korkusuyla sıkı bir bağ içindedir. Gelişimin belli bir aşamasında, anneyi kaybetmek, bireyi kendisinin kaybolması tehdidiyle karşı karşıya bırakıyor gibi görünüyor... Yani, yitimle veya onun gözünde var olduğu, hareket ettiği ve varlık sahibi olduğu gerçek ötekinin yokluğuyla başa çıkmada veya başa çıkma girişiminde çocuk kendisi için, aynadan kendisine bakabilen bir başka kişi haline geliyor."197 Yani o kadar sıradan görünen bir saklanma oyunu, çocuğun kendisini bağımsız bir birey olarak algılamasına yardım edebiliyor.

ABD’li yazar Ellen Glasgow, bu yaşantının, ruhsal bir ölümün yaşantılanmasına ne kadar yakın olduğunu, *The Woman Within* (İçindeki Kadın) adlı otobiyografisinde gösterir. Bir veya iki yaşındayken annesinden çözülmesine yol açan korkunç bir olay yaşar. Ölme duygusu, burada da annenin “yokluğuyla” ortaya çıkmıştır: Gerçi annesi, Ellen’le birlikte bir sallanır sandalyede oturmaktadır, ama bir süreliğine ilgisini başka bir yöne kaydırır ve çocuk bunu, vazgeçme olarak algılar. (Çocukla anne arasındaki göz temasının önemini Georg Victor’un yanı sıra ben de araştırdım.) Ama Ellen Glasgow için bu korkunç yaşantıda, onu kendi kendiliğine götüren deneyim yatmaktadır. “Annemle koltukta ileri geri sallanırken gözlerimi açtım ve cama baktım... Bedeni olmayan bir yüz bana bakıyordu, boş bir yüz, yuvarlak, solgun, çarpık ve düşmanca... Bir korkuya kapıldım... Bedenim kramplarla sarsılıyordu. Dilsiz bir acı krizi. Bir an için sanki mevcut değilmiş gibiyken, bir an sonra vardım. Hissediyordum. Kendimi kopartılmış hissediyordum. Beni yaralayabilirlerdi. Kendi varlığımı keşfetmiştim. Ve benim benliğimin dışında bir dünya olduğunu da keşfetmiştim.”¹⁹⁹

Daha önce bir başkasının parçası olan kendiliğin ondan çözülmesi, ancak bir ölümü göze alarak gerçekleşebilir gibi görünüyor. Gerçekten kendi olan bir kendiliğe geçebilmek ancak acı çekerek gerçekleşebiliyor. Bu acıyı çekmekten duyulan korku, otoriteye boyun eğiše götürüyor. Bu nedenle, iktidar karşısındaki tutumumuz ne tür bir insan olduğumuzu da gösteriyor.

Ancak psikopatlığa götüren gelişim çizgisi içinde, de iki grubu ayırt etmeliyiz. Bir grup, iktidara boyun eğmekle birlikte kendisi iktidar kullanma çabası içinde değildir. Pay alma veya iktidarın kaynağıyla bütünleşme duygusuyla yetinir gö-

rünmektedir. Diğer grupsa iktidarı ve şiddeti dolaysız olarak kullanmak ister. Sadece boyun eğenler, “güçlü”leri kıskanır ve bilincine varmadan onların yerini almak isterler. Ancak bu sadece, onların bütünleşme çabasını güçlendirir, ama putları yıkıldığında, daha önce tapmakta olduklarına duydukları ölümcül nefret ortaya çıkar. Görülen o ki iktidar uygulama dürtüsünün yoğunluğu, bir annenin çocuğunun suçu algılamasını ne ölçüde imkânsız kıldığıyla belirleniyor. Fakat her iki gelişim tipi de, Ronald V. Sampson’un ifade ettiği gibi, “dayatmanın belirlediği bir uygarlığın güvenliği dışında yaşamaları mümkün olmayan yaratıklarla dolu” bir dünyaya atırlar.²⁰⁰

Ellen Glasgow’un yaşantısı benim için içe yönelik, bağımsız bir kendiliğe geçiş için bir prototip oluşturuyor.

Gelişim sürecinde iç ve dış arasında bir ayrılma gerçekleşirse, bu kendi bedenimize dair tasarımıımız açısından da sonuçlar getirir. Kendi bedenimizi algılayışımızı, etkileşimlerimizin bütünüyle bağlantılı olarak ilk ele alanlardan birisi Paul Schilder’dir: İnsanın kendi bedenine dair tasarımı, toplumsal yaşamının sonucudur.”²⁰¹ Buna uygun olarak, kendi bedenimize dair sahip olduğumuz imge ve onunla ilişkimiz, ya iç ve dış arasındaki içselleşmeyi ya da çözülmeyi yansıtır. Doris Beckord, hamile kadınların kendi bedenleriyle ilgili yaşantıları ve tasarımları üzerine yaptığı yol gösterici araştırmasında inandırıcı bir onaylama sunuyor.²⁰² Beckord, hamile kadının kendi bedenini algılamasıyla çocuğunun ihtiyaçları karşısındaki açıklığı arasında dolaysız bir ilişki olduğunu ortaya koymayı başarıyor. Bedenindeki değişimleri ağırlıklı olarak “derinlik duyarlılığı” üzerinden, yani devinduyumsal ve batınsal temelde algılayabilen ve olumlu olarak yaşayan hamile bir kadın, aynı şekilde cenini de içten hisseder; ilk

tepinme hareketlerini de bağımsız bir varlığın ifadesi olarak yaşar ve daha sonra yeni doğmuş bebeğin ihtiyaçlarına duy-gudaşlıkla karşılık verebilir. Buna karşın, batınsal beden algı-larını bastıran kadınların bedenleri hakkında daha çok görsel bir tasarımları vardır; bedenlerini dışarıdan görürler ve hami-likleri sırasında da öncelikle dış görünümlerine ve cinsel çekiciliklerine ilişkin kaygılar duyarlar. Cenin onlar için, hakkında zorla görsel bir tasarım oluşturmaya çalıştıkları ya-bancısı bir şey olarak kalır. Doğumu yaşayışları daha az olum-ludur ve bebekleriyle kendiliğinden bir bedensel ilişki kura-mazlar. Kendilerini aşırı yük altında hissederler ve bebeğin duygu ifadelerini de, eğer sadece açlık ve hastalık gibi basit şemalar içinde değilse anlayamazlar; öncelikle de yakınlık, korunma, kucağa alınma ihtiyaçlarını anlamakta zorlanırlar.

Doris Beckord, kendi bedenini ve içsel süreçleri algılayış-ta toplumsal faktörlerin güçlü bir etkisi olduğunu vurgulu-yor. Dıştan görülene büyük değer veren bir toplum, derinlik duyarlılığının yolunu tıkar. Bunun annelik üzerinde de etki-leri vardır. Kendine verdiği değeri, erkek için ne kadar çeki-ci olduğuyla ilişkilendiren bir anne, çocuğu da kendi kendi-ne verdiği değer içinde görüp saygı gösteremez, çocuğunu kendi iktidar oyunları için kullanacak, örneğin onda büyük bir hırs yaratmaya çalışacaktır. Ancak eğer anne kendi hırsını sorgulayabilirse çocuğun kendine ait bir yaşama ulaşma şansı olur. İçe veya dışa doğru; sevgiye veya iktidara doğru yaşanan temel yönelimin, annenin tutumu ve kendi gelişim tarihiyle, daha doğum öncesi ve doğum sonrası aşamada nasıl birbiri-ne bağlandığını burada görüyoruz.

Ruhsal sorunlar üzerine yapılan son araştırmaların ka-dınlar ve erkekler arasında farklılıklar saptaması önemlidir. Erkek miti acımasız bir sertliğe dayanır ve erkeklerin kendi

içleriyle ilişki kurmalarını engeller. Bu nedenle erkeklerdeki ruhsal patoloji, daha çok kendileriyle bir kavgaya giren kadınlara göre çok daha fazla oranda sosyal olmayan davranışlarda ifade bulur. Sorunlarla başa çıkılamadığında şiddete başvurma erkeklerde, kadınlara oranla sekiz kat daha fazla görülmektedir. Erkeklerde alkol veya uyuşturucu bağımlılığına kaçış kadınlara göre dört kat fazladır. Diğer yandan kadınlarda depresyon, erkeklere oranla iki kat fazla gözlenmektedir ve yine kadınlarda şizofreni, erkeklere göre iki kattan fazla orandadır.²⁰³ Ruhsal sorunlar yaşandığında erkekler, kendi içlerinden kopup kavgayı intikam hırsıyla dışarı taşıyarak kurtuluşu orada ararken kadınlar, içsel bir mücadeleye giriyorlar.

Bu nedenle psikopat yapıya doğru gelişim, erkeklerde çok daha sık görülüyor. Erkeğin güçlülük miti, kendisini ruhsal sağlıklılık olarak göstererek kamufle eden ve bu yüzden tehlikesi uzun süre fark edilmeyen bir deliliği besliyor. Kendilerini tümüyle “gerçeklik”e adayanların deliliğinin dolaysız ifadesi yıkıcılıktır. Bu bağlantı, sıradan biçimiyle ideoloji maskeleri ardında gizlenir. “Gerçekçi”lerin deliliği, insanlar için kaygı duyma perdesi ardında insani olanın reddidir. Kendilerine insani bir görünüm vermeyi bilirler, ama buna denk düşen duyguları yoktur. İçleri intikam ve öldürme arzusuyla dolu bir cadı kazanıdır; içlerinde canlı bir kendilik yerine sadece boşluk hissederler. Bu boşluktan ve iç kaoslardan kaçabilmek için çevrelerinde yaşamı yıkıma uğratmak zorunluluğu hissederler, ancak böylelikle canlı olduklarını duyumsayabilirler.

VIII

Yaşam Biçimi Olarak Delilik, Karşı Çıkış Olarak Delilik

“Gerçekçiler”in başarısının dayandığı tek nokta sadece kendilerini lider olarak vazgeçilmezleştirme sanatına hâkim oluşları değildir, aynı zamanda kendi benliklerinden vazgeçebilmek için böyle liderlere ihtiyaç duyanların yapılarında var olan tabi oluş da bir etkidir. Uzlaşmaya duydukları ihtiyaç bütün varlıklarını, kuralları yerine getirmeye yöneltir. Yasalara ve talimatlara harfiyen bağlıdırlar ve bu yüzden duygu dünyamızın gerçekliğini bozarlar. Böylelikle de kendilerindeki yıkıcı itkilerle karşılaşmak zorunda kalmazlar. Çoğunlukla bürokrasi içinde yer edinirler, böylelikle düzen ve yasalar adına duyguları ezerken kendilerini tümüyle haklı hissedebilirler.

Bu uzlaşmacılar, psikopat yapıdaki lider tipinin piyonlarıdır ve dünyayı uçuruma sürüklemekte onlara yardım ederler. İşte durumu tehlikeli hale getiren bu işbirlikçiliktir. 1940 yılında Alman Adalet Bakanlığı’nın bir memuru, bakana ötenazi konusunda bir yazı yazıyor ve ondan, ruh hastalarının ve özürlülerin yasadışı bir şekilde öldürülmelerine son vermek için tüm yetkisini kullanarak ötenaziyle yasal bir temel oluşturmasını istiyor ve tüm adalet mekanizmasının onurunun söz konusu olduğunu belirtiyor.

Roland Kirbach’ın bu tutumu sert bir biçimde yorumlayışındaki gibi, burada söz konusu olan vicdan değil işgüzarlıktır.²⁰⁴

Kurallara yaşamdan daha fazla değer verme eğilimi, uzlaşmacı ve psikopat arasındaki uğursuz anlaşmayı mümkün kılar. Bu ortak oyun çeşitli yollardan gerçekleşir. Bunlardan üçünü göstermeye çalışacağım.

Basitleştirmek: Olayları, buna uygun duygusal tepkileri engellemek için belirli bir boyuta indirgemek ABD’de Vietnam Savaşı sırasında gündelik uygulamalardan biriydi. *New Yorker* dergisi, 29 Mayıs 1971 tarihli sayısında, Güney Vietnam köylerini “banşa kavuşturma”da kaydedilen ilerlemeleri kanıtlayan yeni bir tür liste yayınladı. *New Yorker*’dan alıntı yapıyorum: “Bu listede aşağıdaki başarılar belirtilmektedir: beş bin iki yüz altmış dokuz hasta tıbbi bakım gördü, iki bin iki yüz litre kimyasal madde yaprak temizlenmesinde kullanıldı, bin kilometrekare alanda ürün toplandı, bin dokuz yüz elli altı aileye yirmi bin sekiz yüz altmış çatı plakası sağlandı, Beş yüz yirmi dört saat boyunca psikolojik savaşa ilgili anons yapıldı ve dört konser düzenlendi.... Böyle bir liste karmaşık bir malzemenin hızla değerlendirilmesinde özellikle tercih edilmekte elbette. Basit, açık ve nesnel. Bu kadar kolay yanıtlanamayacak karmaşık sorulardan ise kaçınılıyor. Örneğin şöyle sorular: Beş yüz yirmi dört saat hoparlörden anons yapılması köy sakinlerini memnun etti mi? Onları kendi tarafımıza kazanmamıza yardımcı oldu mu? Dört konser ve iki bin iki yüz litre kimyasal madde arasında orantılı bir ilişki var mıdır, yoksa dört litre kimyasal madde ve iki bin iki yüz konser daha mı uygun olurdu? Ya da Vietnam’da herhangi bir şekilde kimyasal madde püskürtmeye veya konser düzenlemeye gerek var mıydı?”

Makalede, olayların nasıl bürokratikleştirildiğine ve yaşayan gerçekliğin nasıl bambaşka bir boyuta; yaşamın sevinçleri veya acılarıyla hiçbir ilişkisi olmayan bürokratik bir ger-

çekliğe taşındığına ilişkin örnekler çoğaltılıyor. Bir başka listede bunu daha da rafine hale getiriyor: “Bu listelerde köylerde huzurun sağlanması için gerekli görevler belirtiliyor ve en iyi şekilde yerine getirilen görevlere puanlar veriliyor.... Bir Vietkong biriminin tamamen yok edilmesi on beş puan; köylerde anket yapmak iki puan; Vietkong tesislerinin saptanması, tahrip edilmesi veya zararsız hale getirilmesi sekiz puan; şikâyetlere ilişkin anket formlarının doldurtulması aile başına iki puan getiriyor... Herkese söz konusu puanlar verildiğinde bunlar köylere göre toplanıyor ve diğer köylerdeki sonuçlarla birlikte bilgisayara veriliyor, böylece Vietnam köylerine barış getirmede sağlanan ilerlemenin güncel durumu belirlenmiş oluyor.”

Ancak bu da yetmiyor. Örneğin Başkan Nixon’un ABD halkından her yaştan ve her inançtan kişilerle yaptığı kişisel temasları istatistik olarak gösteren listeler de hazırlanıyor. Bir kez daha *New Yorker*’ın yorumuna dönelim: “Listeler, dünyayı denetim altına almak için yeni ve paha biçilmez bir araç haline geldi. Burada nesneler öylesine şaşırtıcı biçimde birbirleriyle ilişkilendiriliyorlar ki, sorunlar bir hamlede çözülmüş gibi görünüyor ve görüngüler aniden düzenli sayı sütunları içinde düzenleniyor. Görüngüler ve nesneler arasındaki rahatsız edici bağlantılar ortadan kaldırılmış oluyor. Böylece bir şeyin iyi mi, yoksa kötü mü olduğuna karar verme sıkıntısı da kalkmış oluyor.” Bu alıntılara ayrıntılı bir yer verdim, çünkü gerçeğin, “gerçekçi” çözüm adına nasıl görünürdeki indirgendiğini açık seçik gösteriyor. Bundan sorumlu olan insanların, gerçek ihtiyaçlar ve gerçek duygularla hiçbir şekilde bağları yok. Ama etrafımızdaki gerçeğin nasıl oluşturulacağına ve onu nasıl algılamamız gerektiğine karar veriyorlar. Ve çoğumuz da bu indirgenmiş gerçeklikten tümüyle

hoşnutuz, çünkü rahatsız edici iç huzursuzluğu görmezden gelmeye imkân veriyor.

Adileştirme: Olayları küçümseyip adileştirerek de, ortaya çıkartabilecekleri duygulardan kopartmak mümkündür. Yaşam hiçbir şey ifade etmeyen istatistiklere indirgenebilir, ama teknik yeniliklere de tabi kılınabilir – insanın yaptığı şeyin hesabını vermemesini sağlayacak en emin yol.

Bunun en dehşet verici örneği hiç kuşkusuz modern savaş mekanizmasındaki teknik kazanımlardır. Savaşı ikincil ve katlanılabilir bir şey haline getirdiler. Eskiden öldürenlerin, kendilerinin de öldürülebileceğini hesaba katmaları gerekiyordu. Bugünse, öldürenin, öldürdüğünü ve bu arada yalnızca küçük bir kişisel risk aldığını bile neredeyse fark etmemesini sağlayan, yüksek karmaşıklıkta bir aygıt kullanılıyor. Bugün, ölümün söz konusu olduğunun bilince işlemesine gerek kalmadan savaşlar yapılabilir. Ölümün bu şekilde adileştirilmesi, ABD’li bir gizli servis subayına şunları söyletebiliyor: “Nikaragua’ya girmek ABD’liler için çocuk oyunu.”²⁰⁵ Bu müdahalenin ölümle de ilgili olduğu bu adamın aklına bile gelmiyor. Bu alıntıyı yapmamın nedeni, söyleyenin ABD’nin ulusal güvenlik konseyinde büyük etkisi olan kişilerden biri olması.

Bölme stratejisi: Başkan Ronald Regan, Birleşmiş Milletler’in 1985’deki kırkıncı kuruluş yılı genel kongresinde yaptığı konuşmayı etkili sözlerle ve tuhaf ilgisizlikte bir metaforla bitirmişti. Meksika’daki korkunç depremde birkaç gün sonra yaşanan dokunaklı bir sahneyi hatırlattı. Juarez Hastanesi’nin yıkıntıları altında kalanları arayan işçiler zayıf bir inilti duymuş ve henüz hayatta olan üç bebeği kurtarmıştı. Reagan konuşmasını şöyle bitirdi: “Bütün bu umutsuzluk içinde, doğru zamanda, zamanla sınırlı olmayan bir ders aldık: Hayatın mucizesini yaşadık.”

New Yorker, bunu da yorumsuz bırakmadı: “Başkanın konuşmasının sonundaki bu abartılı sözler, bize konuşmanın özüne pek uyuyormuş gibi gelmedi... Toplantı salonunda bulunan bütün dünyadan diplomatlar, ABD’nin yeryüzündeki derin kriz üzerine..., nükleer silahlanma ve nükleer bir yıkım tehlikesi üzerine umut verici bir şeyler söylemesini bekliyorlardı... Bu çerçevede, Reagan’ın üç bebeğin kurtarılmasıyla ilgili kapanış cümlesi biraz bağlantısız kaldı.”²⁰⁶

Juares Hastanesi’ndeki gibi bir sahrre tek başına alındığında elbette çok dokunaklı. Ama burada, dikkati hepimizi ilgilendiren nükleer tehlikeden uzaklaştırmak için kötüye kullanıldı. Bu saptırma manevrasına daha önceki bölümlerde değinmiştim. Bunlar, psikopatın temel malzemelerindendir. Psikopat, olaylar ve onların bizde uyandırdığı duygular arasındaki bağı yok eder. Ya da dikkati duygu ağırlığı fazla bir ayrıntıya çevirir. Böylece bizim durumu algılayışımızda karışıklık yaratır ve eğer nükleer tehlike bizim için üç bebeğin kurtarılmasından daha ağır basıyorsa, “yanlış” hissediyor olabileceğimiz kuşkusunu uyandırır. Bu dokunaklı olayla asıl sorun arasındaki çelişkiye işaret etmekte hâlâ ısrar edenlerse, duygusuz addedilerek dışlanma riskini göze alır.

Siyasi otorite, insanın bütünlenme yeteneğini gömen bir ortam yarattığı sürece duyguların bölünmesinin ağırlık kazanması hiç de şaşırtıcı değildir. Yeğlenen yöntemlerden biri de belleğimizin şaşırtılmasıdır. Milan Kundera, *Gülmenin ve Unutmanın Kitabı*’nda, “İnsanın iktidara karşı mücadelesi, belleğin unutmaya karşı mücadelesidir” der.²⁰⁷

Eğer resmi bilgiler uygun şekilde sunulduğu için böyle bir mücadele hiç gerçekleştirilememişse, anımsamak peşinen mümkün değildir. Joseph Lelyveld, ABD’deki pek çok gençle Vietnam Savaşı üzerine konuşmuş ve *Times Magazine*’in

haberine göre şunları saptamıştır: “... gençlerin bellekleri çok bulanıktı. Missouri’deki bir kilisenin hafta sonu okuluna devam eden öğrencilere, Ho Chi Minh, McNamara..., Thieu ve Ky gibi isimler hakkında ne bildiklerini sorduğunda hepsi de lise öğrencisi olan gençlerin hiçbirisi bir şey söyleyememişti. Georgia eyaletinde Fort Benning’de askeri bir hava tatbikatına hazırlanan genç bir kadın, ABD’nin Vietnam Savaşı’nı kazandığını sanıyordu ve Lelyveld’den aksini duyduğunda çok şaşırılmıştı.”²⁰⁸

Buradaki çelişik taraf, istihbarat yoğunluğunun ve hızının daha önce hiç sahip olmadığı bir düzeye ulaştığı bir dünyada yaşıyor olmamız. Ancak bunlar bize parça parça ve yaşamın tümünden bağlantısız olarak sunuluyor. Yani bilgi de çabuk bozulabilen bir mal haline geldi. Bu öğrencilerin malumatsız olmalarının nedeni, bilgilenme imkânının olmayışı değil, mevcut bilginin bağlantısız oluşu ve acıyı dışarıda bıraktıydı. Bu yüzden de öğrenciler olayların kendilerini de ilgilendirdiğini göremiyorlardı. Totaliter bir rejimde yaşayan insanların dikkatleri, kısıtlı bilgiye büyük çabalarla ulaşabildikleri için çok daha açıktır.

Aramızdan, algılayışımızın bütünlüğünün dengesini bozanlar, bunu bizi iradi olarak kandırmak istediklerinden değil, kendileri iç ve dış dünyanın bütünlenmesinden korktukları için yaparlar. Böyle bir bütünlenme, onların görünüşten ibaret olan ve ardında psikozun gizlendiği dengelerini bozacaktır. Bundan korkmakta da haklıdırlar: Kendi içlerindeki özün reddilmesi, çaresizlik duygusunun inkârı ve iktidar hırsları, kendilerini reddedişlerini pekiştirir ve aynı zamanda iç boşluklarını genişletir, öyle ki geriye iktidar hırslarını yoğunlaştırmaktan başka yapacak bir şey kalmaz. Bunu rasyonelleştirmek için de düşünce ve duyguyu birbirinden ayırmak *zorundadırlar*.

Kamusal iktidar iç yarılmayı sürdürmek için bir araçtır.

Ama iktidar böyle bir insanı doğruca kendisi için aramaz, aksine dağılmamak için tutunacak bir şey olarak ona ihtiyacı vardır. Bu yüzden böyle insanların uzlaşma şansları da yoktur. hâkimiyetin her çoğalışı iç boşluğu büyütür ve kaçınılmaz olarak daha güçlü bir hükmetme ihtiyacı yaratır. Böyle insanlara dikkatle davrandığınızda her türlü olumluluğu zayıflık olarak yorumlayacaklardır. Çünkü onlar için eşdeğerlilik yoktur, geçerli olan sadece hükmetme ve hükmedilmedir. Çocukluklarındaki dersleri iyi öğrenmişlerdir: Acı 'bir iktidar aracıdır, bu yüzden yalnızca iktidar ve şiddet geçerlidir. Diğer her şey, ilk baştaki tabi oluştan kaynaklanan korkaklığı açığa çıkartacaktır. Bu yüzden bu insanlarla her türlü uzlaşma, iktidarlarnı daha da etkin bir biçimde uygulama hırsını arttıracaktır.

Böyle insanları ancak yıkıcı bir başarısızlık frenleyebilir, ama böyle bir şey hepimiz için korkunç sonuçlar doğurabilir. Ancak "gerçeklik"lerinin tamamen yıkılması, belki ruhsal kimliklerinin de yıkılmasını getirebilir, çünkü onların iç kaosunun örtüsü dış dünyadır. Bu insanların çöküşü, eğer ki gerçekleşirse, bir bütünü tümüyle dağılması anlamında psikotiktir. Bir merkezleri yoktur, sadece öfke vardır ve bazıları için kendini "kurtarmanın" tek yolu intihardır.

Bir psikopatın çöküntüsü, kendisini, ikiyüzlü ve kötücül olarak yaşantıladığı dış dünyadan çekerek iç bütünlüğünü korumaya çalışan bir şizofreninkinden kökten farklıdır. Bütünlenme, gerçek dünyayla alışverişi gerektirdiği için bu girişim başarısızlığa uğrayacaktır. Şizofrenin çaresizliği ve hayranlık verici yanı, Martti Siirala'nın ifade ettiği gibi, "şizofreni hastalığı yalnızca belli bir zayıflık türü değildir..., aynı zamanda da insanın toplu yaşamının zehirleyici yanlarına karşı tamamen dolaysız bir tepki verebilmenin olağanüstü yetisindedir."²⁰⁹ Zayıflığı, uygarlığımızın yarılmışlığı karşısında açık

ve dolaysız bir savunmaya girecek durumda olmayışıdır.

Buna karşın psikotik tip, hem acılarının kaynağını hem de bu acıyı arttıran çelişkileri inkâr eder. Kendi içinde tamamen bölünmüş yaşar. Eğer yine de çöküntüye uğrarsa şiddetli nefreti, ya da en azından nefreti doğuran nedenle yüzleşebileceği korkusu ortaya çıkacaktır. Böyle bir çöküntü çoğunlukla, ilk kez bir “başarısızlık” yaşandığında ortaya çıkar, örneğin erkeklerde andropoz sırasında hormon dengesi değiştiğinde. Cinsel “erkek gücü”nün yitimi onları, dolu yaşanmış bir yaşamın gerçekliğiyle kendi varoluşlarının indirgenmişliği arasındaki ilişkisizlikle somut olarak karşı karşıya getirir. Bu kadınlar için de geçerlidir. Bu duruma işaret eden mani genellikle, olduğu hayal edilmiş iktidarı sonsuzlaştırma girişiminde kendini gösterir. Siirala bunu, “yaşamın yasalarını elinde tutma” girişimi olarak niteliyor. Böyle bir hasta, “başkaları için geçerli olsa da kendisi için geçerli görmediğinden, her türlü eleştiriyi boşa çıkarmak için olağanüstü bir maharetle çaba gösterir.”²¹⁰

Bu şizofrenlerde tamamen farklıdır. Barbara O’Brien, otobiyografik bir raporda bize, şizofrenin bütünlenmesini korumak için verdiği mücadelenin hangi nitelikte olduğunu gösteriyor. Eskiden birbirinden tümüyle ilişkisiz olarak yan yana gelişen, tümüyle zıt iki ayrı kendiliğe sahip olduğunu anlatıyor. Kendiliklerinden birinin temeli, bağımsız olarak gösterdiği çabalara dayanıyor; bu kendilik onu kilit altında tutuyor, ama varlığını koruyor. Diğeri ise uzlaşarak dış dünyada yaşıyor. Yani O’Brien’in yaşam geçmişi bir ölçüye kadar hem “uzlaşmacı”, hem “şizofren” gelişimin unsurlarını barındırıyor. Barbara O’Brien’in raporunu açılımlı kılan, bu çift yönlülüğün “nasıl”ı.

“Bütün çocuklar gibi ben de daha ilk baştan uzlaşmış değil dim, yine de çoğu gibi uzlaşma gösteren insan modeline göre büyüdüm. Kendim ve diğer çoğu insan arasında gördüğüm tek

fark,... kendimi çeşitli bölümlere ayırmayı çok erken öğrenmiş olmam... Ben pek çok bölümleri olan bir çocuk oldum. Tümüyle olağan bir çocuktum, ancak birkaç tuhaf tarafım vardı. Aynı zamanda konuşkan ve uzlaşmaya yatkın bir çocuk olduğumdan, diğerlerine rahatça katılabildiğimden, tuhafılıklarımı sadece emniyetli koşullarda yaşamaya erken alıştım.”²¹¹

Böylece örneğin okulda, matematik ödevlerini alışılmamış yollardan çözmek için bir yöntem geliştirmeye başladı. Sonuçları hep doğru çıktığından bu “sapma” yüzünden hiçbir zaman kınanmadı. Hatta bazen öğretmenler kendilerinin bu kadar iyi yapamadıklarını vurguluyorlardı. “Burada kendimi farklılığım içinde çok korunmuş hissediyordum.”²¹² Kompozisyon yazmadaki deneyimleri o kadar hoşnutluk verici değildi. Bir keresinde, on üç yaşındayken Tanrı’yı yeniden keşfiyle ilgili bir kompozisyon yazmıştı. Onun için dini gelenekler anlamında bir Tanrı yoktu, ama Tanrı’yı doğanın çizgilerinde ve örneklerinde keşfetmişti. Bunlar elbette alışılmamış düşüncelerdi ve farklılığı elbette kuşku yarattı. Fakat kompozisyonu, dışarıdan gelen öğretmenler tarafından değerlendirildiğinden sınavı yine de geçti.

Alışılmış olarak lise ve üniversiteden sonra bir işyerinde çalışmaya başlanır ve “evlenene, hamile kalana veya ölene kadar orada çalışılır. Kişi kendisi için en yüksek noktaya ulaşana kadar işyerinde kademe kademe yükselir. Eskiden her toplulukta nasıl uzlaştıysa kişinin işyerinde de uzlaşma sağlaması beklenir. Aniden bir şeylere toslayana kadar ben de çalıştığım firmada bu şekilde davrandım.”²¹³ Uzlaşmacılığı birdenbire bir şeylerle başa çıkamaz olmaya başlamıştı. Üzerinde tasarrufu olmadığından içinden yardım alamıyordu, ama yine de kendi ifadesiyle içinin “düğmelerini iliklemişti”.

Uzlaşımını yöneltmiş olduğu ve sahici kabul ettiği değerleri ve normları görmezden gelen acımasız bir güç uygulamasıyla karşılaşmıştı. Reddedilme korkusuyla iç kendiliğinin “düğmelerini iliklemiş” olduğundan kendiliği sadece sanrılar şeklinde ortaya çıkabiliyordu. Böylece öncelikle dış kendiliği çöküntüye uğradı.

İşinden ayrıldıktan bir gün sonra şunları yaşadı: “Uyandı-
ğında yatağımın ayak ucunda bulanık bir biçimde üç adam
duruyordu. Yorgana dokundum ve belirgin bir biçimde his-
settim, yani uyanıktım ve her şey gerçektir. Küçük olanları on
iki yaşlarında güzel yüzlü bir oğlan çocuğuydu ve dostça gü-
lümsüyordu. Diğerleri yaşlıca ağırbaşlı bir adamdı, güven uyan-
dıran, yere sağlam basan, düzene bağlı, güvenilir bir adamdı.
Üçüncüsü, çok uzun, siyah ve zayıf saçları ve aynı uzunlukta
ve zayıflıkta bir bedeni olan deli bir herifti. Yüzü bu bedene
ve bu saçlara ait değil gibiydi: Hatları narin ve duygu doluy-
du, ama yüz ifadesi kibirli ve iticiydi. Yaşlıca olanı aniden ök-
sürdü: ‘Herkes için en iyisi Hinton’la tanışman olacak.’ Ve
acayip herife doğru döndü. Bu yüzü daha önce hiç görmemiş
olduğumdan emindim. Yaşlıca olan belli ki düşünceleri-
mi okuyordu. ‘Onu pekâlâ tanıyorsun’, dedi, ‘ve bir zamanlar
daha da yakından tanıydın.’”²¹⁴

Hinton’un, Barbara O’Brien’in reddedilen iç kendiliği
olduğu açıktı. Artık Barbara için iç ve dış dünyasının sanrıları
üzerinden sonunda bütünlüğüne varan yolu bulacağı bir
yolculuk başlıyordu. Yaşamı hem kötücül, hem de insani yan-
larıyla karşılayabilecek gücü kazandı. “Sanrılarımdan büyük bir
bölümü, tuzak kurucuların entrikaları ve onlara karşı nasıl
mücadele edebileceğime ilişkindi. Hastalık benim için bir
alıştırma programı gibiydi ve bu gerilimi gerçek hayatta da
taşıyacak ruhsal gücü bulana kadar güncel gerilimden kaç-

mamı (işini bırakarak tedaviye başladı) sağladı.”²¹⁵

Öğrendiği şey, kendi kendiliğini bıraktığı ve içinin sosyal inkârını üstlendiği karmaşık yolun düğümünü çözmekti. İlk gördüğü ve yukarıda değindiğimiz sanrı, hem iç gücünü hem de bunu reddedişindeki küçümsemeyi ortaya koyuyordu: Hinton’un “hatları narin ve duygu doluydu, ama yüz ifadesi kibirli ve iticiydi”, o, “deli bir herifti.” Hinton, “varlığımın, çocukluğumda öne çıkan, ama yetişkinleştiğimde giderek gömmüş olduğum bir kısmını temsil, ediyordu.”²¹⁶

Barbara O’Brien’in deneyim raporundan devamla: “Doğru ıııkta bakıldığında, sağlıklıyken yaptığım çoğu şey o kadar da aptalca değildi. Uzlaşmaya yatkın insanlar, parçası oldukları topluluğun tarzına uzlaşma gösterirler. Ben kendi bölümler sistemimin biçimine uzlaşma gösterirken temkinli, belki de korkakça uzlaşıyordum... Bunda başarılıydım... Toplulukta kabul gören şeyden kendi değeriim için yararlanıyordum ve bunu onay görmeyen başka bir bölümde hapsediyordum.” Bu ikiyüzlülüğünü birkaç cümle sonra tadil ediyor: “Asla gömmemem gereken unsurlarımı gömdüm ve böylece, sadece bazı bölümlerim onaylansın diye bütünlüğümü yitirdim. Kendim olma cesaretine sahip olmuş olsaydım, nevroitik olarak değil, en kötü ihtimalle ‘farklı’ olarak görülürdüm. Ama ‘farklı’ olmak benim çok hassas tepki verdiğim bir eleştiriydi.”²¹⁷

Barbara O’Brien gibi bir kişiyle, şizofreniye doğru dümdüz bir yolda ilerleyen insanlar arasındaki büyük fark burada. İkinciler iç dünyalarından asla vazgeçemediklerinden hastalıkları çok ağır seyrederek ve aniden patlak vermez. Barbara O’Brien’in raporu bu anlamda, dışa yönelenmiş bir insanın psikotik gelişimine gösteriyor, ama –içe yönelik ve dışa yönelik– iki gelişimin, belli bir ölçüye kadar aynı insanda yan

yana varlıklarını sürdürebileceklerini de gösteriyor. Ancak psikotik bir çöküntünün aniliği, söz konusu kişinin bir zaman, başarı ve iktidardan pay alma kararını vermiş olduğuna işaret ediyor.

Benim kanıma göre, her iki gelişim çizgisinin farkını tanımlamanın anahtarı burada: bir yanda, toplumsal dış dünyadan geri çekilişi giderek güçlendiren ağır ve sinsi ilerleyen bir gelişim, diğer yanda toplumsal gerçekten aniden kopuş. Birinci durumda insan, çocukluğun ilk yıllarından itibaren, gerçek sevgiye olan ihtiyacını küçümseyen bir gerçeğe tabi olmaya karşı mücadele ediyor. İkinci durumda ise bir insan, kendi iç gerçeklerini gözden çıkarma pahasına toplumsal gerçeğe uzlaşma sağlamak için çaba gösteriyor. Dış gerçek, çelişkileri çok sertleşip belirginleştiği zaman onu tutamadığında da çöküntüye uğruyor. Bu insanın çöküntüsü, şizofrenin özünde bir bütünlenme girişimi olan dağılmasından belirgin bir biçimde farklı. Şizofren, dış dünyadan iktidar taleplerine boyun eğmemek için geri çekildiğinden süreç çok ilerlemişse, bütünleyici yanını görmek zordur. Her etkileşimde tabi olma tehlikesi söz konusu olduğu için şizofren temaslarını giderek ortadan kaldırır ve kendisi bir “duygusal saplanma” ve yaşayan bir ölü görüntüsü vermeye başlayınca kadar bunların içini boşaltır. Ama bu, kendi gerçekliğinin ve temelden insanlıktan uzak bir gerçek karşısındaki protestosunun ifadesidir.

Ama diğerleri için tehdit tam da şizofrenin korumak istediği yeredir. Bu insanlar farklı ölçülerde, insani deneyimin önemli bir yanı olarak kabul etmek istemedikleri ve sindiremedikleri acıdan kaçma yoluna girmişler. Bu acıdan kurtulmak için dış gerçeğin iktidar yapılarına tümüyle tabi olduklarından, gerçek insanlık ve kendi yarılmış içlerinin duygulanımları onlar için bir korku kaynağı haline gelir. Çünkü

bunlar, bu insanlara, uzlaşma sağlamalarına engel oldukları için feda ettikleri bağımsız içtepileri anımsatır. Yarılma ne kadar derinse korku da o kadar büyüktür. Bu tür insanları ayakta tutan dış yüzey yıkıldığında, şizofrenin geri çekilmesi ve kendi kendini kucaklamasından, temelden farklı bir kişilik çöküntüsü oluşur. Barbara O'Brien'da durum böyleydi. Ama onun vakası çöküntünün, bağımsız bir benliğin artıkları yalıtılmış da olsa mevcutsa, bütünlenme ve yeniden gelişme şansı da yaratabileceğini gösteriyor,

Bu durumu terminolojik olarak da netleştirmek için “psikoz” kavramını şizofreni için değil, yalnızca dışa yönelik bir kendilikteki rahatsızlıklar için kullanıyorum. Psikotik davranışı ayırt eden sentez ve bütünlenme çabalarının eksikliğidir. Buna karşın şizofreni, iç gerçeği düşman bir dış dünyada da yaşama gücü bulunmadığından başarısızlığa uğrayan bir bütünlenme mücadelesidir. Bu nedenle şizofrendeki belirtilerin her zaman bir anlamı vardır. Benim kavradığım şekliyle psikozun belirtilerinde böyle bir anlam yoktur. Bunlar sadece nefretin ve tahrip hırsının belirtileridir.

Şizofrendeki belirtiler şifrelendirilmiş mesajlardır kuşkusuz, çünkü şizofren bizim anlayışsızlığımızdan korkar. Ancak eğer bu mesajlardaki bilmeceyi çözersek, onu anlamak için çaba gösterirsek, o zaman bize psikopatın yarattığı sise nüfuz etmemizde yardımcı olabilir. Bunlar, iktidarın şalterlerinin başında duranlardır ve bizi, gerçeği indirgenmiş bir açıdan görmeye zorlarlar. Oysa Abraham Lincoln şunları söylemişti: Halkı bir süre deli yerine koyabilirsiniz, halkın bir kısmınıysa her zaman, ama bütün insanları her zaman değil. Delilikleri bir protesto olanlara kulak verecek olursak o zaman “gerçekçilik”leriyle bizi deli yerine koyanları daha açık bir şekilde görebiliriz. Bunların kamufle edilmiş tahrip hırslarının,

kaostan ve kendi içlerindeki boşluktan kaçıştan başka bir şey olmadığını bir kez fark ettikten sonra psikozların adı ko-yabiliriz. Böylelikle üzerimizde uyguladıkları iktidar kaybo-lur.

Böylece iyi ve kötü sorununu daha iyi kavrayacak bir noktaya varıyoruz. Duygunun iç dünyasının yarıldığı yerde, davranışlarımız üzerinde gerçek bir etkisi bulunmayan yarıl-mış bir “ahlak” vardır sadece. Böyle yarılmış bir “ahlak” ba-ğımsız benliğin bastırılmasını desteklediğinden kendisi sö-züm ona mücadele ettiği kötülüğün kaynağı haline gelir. Fa-kat gerçek anlamda sorumlulukla davranmak ve sahici insan-lık ise sadece, iç ve dış dünyayı bütünleyen, bağımsız bir ken-dilik temelinde mümkündür. Umudumuz buradadır.

Dipnotlar

1. K.-H. Janssen: "Über das Böse und das Tugendhafte", *Die Zeit* dergisi, 16 Kasım 1984.
2. J. Wassermann: *Der Fall Maurizius*. Langen-Müller, Münih 1985, s. 366
3. 13 Kasım 1985 tarihinde verdiği "Was macht Gewalt bösartig?" başlıklı konferansından, Alman Psikanaliz Derneği, Berlin.
4. S. Freud: "Das Unbehagen in der Kultur": S. Freud, Toplu Yapıtlar Cilt 14, Fischer: Frankfurt, 1968. – Fromm, E. *Anatomie der menschlichen Destruktivität*, Toplu Eserleri Cilt 7, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1980.
5. A. Gruen: *Der Verrat am Selbst: Die Angst vor Autonomie bei Mann und Frau*. Deutscher Taschenbuch Verlag: Münih, 1986. (Kendine İhanet: Erkek ve Kadındaki Özerklik Korkusu. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003.
6. M. Polanyi. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. University of Chicago: Chicago Press, 1979, s. 3.
7. Byszowski, G. "Struggle Against the Introjects", *International Journal of Psycho-Analysis* 39, 1958.
8. A. Gruen: "Psychische Spaltung als mitwirkender Vorgang beim plötzlichen Kindstod", *Sozialpädiatrie* 7, 1985.
9. G. Benedetti: *Tödeslandschaften der Seele: Psychopathologie, Psychodynamik und Psychotherapie der Schizophrenie*. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen, 1983 – B. Bettelheim: – *Die Geburt des Selbst. The Empty Fortress*. Fischer, Frankfurt, 1986. – A. Gruen/ J. Prekop: "Das Festhalten und die Problematik der Bindung im Autismus: Theoretische Betrachtungen", *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 7, 1986. R.D. Laing: – *Das geteilte Selbst. Eine existentielle Studie über geistige Gesundheit und Wahnsinn*. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986. Bu çalışmalar, reddedilme acısıyla sürekli yüzleşme sonucu şizofrenlerde ve otistiklerde görülen "canlı ölüm"ü ele almaktadır.

10. A. Miller: *Das Drama der begabten Kindes und die Suche nach dem wahren Selbst*. Frankfurt: Suhrkamp, 1979. – A. Miller: *Am Anfang was Erziehung*. Frankfurt: Suhrkamp, 1980.
11. Hoover, C. "Prolonged Schizophrenia and the Will", *Journal of Humanistic Psychology* 11, 1971.
12. H. Miller: *Vom grossen Aufstand. (Rimbaud)*. Zürich: Arche, 1964, s. 103.
13. Aronson, A./S. Rosenbloom. "Space Perception in Early Infancy: Perception Within a Common Auditory-Visual Space", *Science* 172, 1971.
14. B. ve A. Gelb: *O'Neill*. New York: Delta, 1964, s. 870.
15. Siirala, M. *From Transfer to Transference*. Helsinki: Therapie Foundation, 1983, s. 115.
16. Shaheen, E. v.d. "Failure to Thrive: A Retrospective Profile", *Clinical Pediatrics* 7, 1968. – Ribble, M. *The Rights of Infants*, New York: Columbia University Press, New York, 1943. – Gruen, A. "Psychische Spaltung als mitwirkender Vorgang beim plötzlichen Kindstod", *Sozialpädiatrie* 7, 1985.
17. Sullivan, H.S. *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton, 1953, s. 72.
18. Siirala, A. *Divine Humanness*. Philadelphia: Fortress Press, 1970, s. 123.
19. S. Freud: "Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie", *S. Freud: Gesammelte Werke*, Cilt 5, Frankfurt: Fischer, 1968. – S. Freud: "Jenseits des Lustprinzips", *S. Freud: Gesammelte Werke*, Cilt 13, Frankfurt: Fischer, 1969. S. Freud: – Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, *S. Freud: Gesammelte Werke*, Cilt 15, Frankfurt: Fischer, 1969.
20. Gruen, A. "Autonomy and Compliance: The Fundamental Antithesis", *Journal of Humanistic Psychology* 16, 1976.
21. Bertini, M. v.d. "Intrauterine Mechanisms of Synchronization: In Search of the First Dialogue", *Totus Homo* 8, 1978.
22. Schneirla, T.C. "An Evolutionary and Developmental Theory of Biaphasic Processes Underlying Approach and Withdrawal", M.R. Jones (Ed.): *Nebraska Symposium on Motivation*. Nebraska: Nebraska University Press, 1959.
23. Prekop, J. "Frühkindlicher Autismus", *Offenes Gesundheitswesen* 44, 1982.
24. Aschersoni N. "The 'Bildung' of Barbie", *The New York Time Review of Books*, 24 Kasım, 1983.
25. Cameron, J.R. "Parental Treatment, Children's Temperament, and the Risk of Childhood Behavior Problems", *American Journal of Orthopsychiatry* 47, 1977. – Gruen, A. "Maternal Rejection and Children's Intensity: Implications for Sex

- Differences in Affective-Development", *Confinia Psychiatrica* 23, 1980.
26. J. Wassermann: *Der Fall Manrizius*. Münih: Langen-Müller, 1985.
 27. E. H. Erikson: *Der junge Mann Luther: Eine psychoanalytische und historische Studie*. Frankfurt: Suhrkamp, 1975. s. 229.
 28. A. Speer: *Erinnerungen*. Berlin: Propyläen, 1969.
 29. *The New York Times*, 2 Eylül 1981.
 30. F. Reck-Malleczewen: *Tagebuch eines Verzweifelten*. Bonn: Dietz, 1981, s. 158.
 31. Manvell, R./H. Fraenkel. *The Incomparable Crime: Mass Extermination in the Twentieth Century: The Legacy of Guilt*. Londra: Heinemann, 1967, s. 126.
 32. Aynı yerde. s.127.
 33. a.y.
 34. a.y., s.128
 35. a.y., s.122
 36. a.y., s.128
 37. a.y., s. 49
 38. Eichmann'ın gözlemleriyle bir televizyon söyleşisinden sonra, Zweites Deutsches Fernsehen, 1 Şubat 1980
 39. Arendt, H. *Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen*. Münih:Piper, 1963.
 40. Biyografik ayrıntıların alındığı kaynaklar: Linklater, M. v.d. *The Nazi Legacy: Klaus Barbie and the International Fascist Connection*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1985. — du Plessix Gray, F. "The Progress of Klaus Barbie", *The New York Review of Books*, 27 Haziran 1985.
 41. A. Ve M. Mitscherlich. *Die Unfähigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens*. Münih: Piper, 1967.
 42. J. Wassermann. Christian Wahnschaffe. Berlin: Fischer, 1932, s. 695-696.
 43. W. Kütemeyer. *Die Krankheit Europas: Beiträge zu einer Morphologie*. Berlin: Suhrkamp, 1951, s. 124-125.
 44. a.y., s. 126-127.
 45. a.y., s. 128.
 46. Manvell, R./H. Fraenkel. *The Incomparable Crime: Mass Extermination in the Twentieth Century: The Legacy of Guilt*. Londra: Heinemann, 1967, s. 43.
 47. H. Buchheim v.d. (Ed.). *Anatomie des SS-Staates*, Cilt 2. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1967, s. 365.
 48. E. Von Schenck. *Europa vor der deutschen Frage: Briefe eines Schweizer nach Deutschland*. Bern: Francke, 1946, s. 142.

- "Vietnam Horror Haunts Deserter", *The New York Post*, 23 Aralık 1971.
50. Manvell, R./H. Fraenkel. *The Incomparable Crime: Mass Extermination in the Twentieth Century: The Legacy of Guilt*. Londra: Heinemann, 1967, s. 41.
51. S. Milgram: *Das Milgram-Experiment: Zur Gehorsamsbereitschaft gegenüber Autorität*. Reinbek: Rowohlt, 1982. Karşılaştırmamız: Gruen, *Der Verrat am Selbst: Die Angst vor Autonomie bei Mann und Frau* Deutscher Taschenbuch Verlag; Münih, 1986, s. 41-42. (*Kendine İhanet: Erkek ve Kadındaki Özerklik Korkusu*. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003).
52. Manvell, R./H. Fraenkel. *The Incomparable Crime: Mass Extermination in the Twentieth Century: The Legacy of Guilt*. Londra: Heinemann, 1967, s. 181.
53. Tranel, D./A.R. Damasio. "Knowledge Without Awareness: An Autonomic Index of Facial Recognition by Prosopagnosics", *Science* 228, 1985.
54. Sacks, O. "The President's Speech", *The New York Review of Books*, 15 Ağustos 1985. Ayrıca değiştirilmiş haliyle bu kitapta bulunmakta: *Der Mann, der seine Frau mit einem Hut verwechselt*. Reinbeck: Rowohlt, 1987. s. 115, 120.
55. Mitscherlich, A. ve M. *Die Unfähigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens*. Piper, Münih, 1967.
56. Schenck, E. von. *Europa vor der deutschen Frage: Briefe eines Schweizer nach Deutschland*. Bern: Francke, 1946, s. 140.
57. a.y., s. 140-141.
58. Coed Kills Herself over Pet Dog Doomed by Father. *New York Times*, 7 Şubat 1968.
59. Kirsch, H.-Chr. (Ed.) *Der spanische Bürgerkrieg in Augenzeugenberichten*. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986, s. 144.
60. Kütemeyer, W. *Die Krankheit Europas: Beiträge zu einer Morphologie*. Berlin: Suhrkamp, 1951, s. 130.
61. Speer, A. *Spandauer Tagebücher*. Berlin: Propyläen, 1975, s. 483.
62. Jünger, E. *Smahlungen III*. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1966, s. 23. – Saul Friedlaender, *Kitsch und Tod: Der Widerschein des Nazismus* adlı kitabında (Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986) aynı noktaları vurgulamıştır.
63. Rinser, L. *Den Wölf unarmen*. Frankfurt: Fischer, 1981, s. 290.
64. Speer, A. *Spandauer Tagebücher*. Berlin: Propyläen, 1975, s. 483.
65. Siirala, M. *From Transfer to Transference*. Helsinki: Therepeia Foundation, 1983, s. 115.
66. "Jersey Boy, 15, Kills Parents", *New York Times*, 16 Ocak 1975. – "Boy who Killed Parents and Himself Led Secret Life". *The New York Times*, 3 Şubat 1975.

67. Freud, S. *Abriss der Psychoanalyse*. Toplu Yapıtlar. Cilt 17. Frankfurt: Fischer, 1966. s. 70.
68. Schneirla, T.C. "Interrelations of the 'Innate' and the 'Acquired' in Instinctive Behavior". Grassé, P.-P. (Ed.). *L'Instinct dans le comportement des animaux et de l'homme*. Paris: Masson, 1956.
69. *The New York Times*, 4. 14 ve 17 Ekim. – Wicker, T. "What Was the Hurry", *The New York Times*, 19 Ocak 1971. – Bell, M. *The Turkey Shoot*. New York: Grove Press, 1985.
70. Schwander, M. "Mundartpoet wird als 'Drachentöter' bejubelt", *Tages-Anzeiger Gazetesi* (Zürich), 10 Aralık 1985.
71. Nash, H.T. "The Bureaucratization of Holmocide", *The Bulletin of the Atomic Scientists* 26, 1980.
72. Trow, G.T.S. "Annals of Discourse: the Harvard Black Rock Forest", *The New Yorker*, 11 Haziran 1984.
73. Hesse, N.V. "The Sakharovs in Gorky", *The New York Review of Books*, 12 Nisan 1984.
74. S. Gräfin Schöndfeldt'ten alıntı: "Ich war Arbeitsmaid", *Die Zeit*, 20 Eylül 1985.
75. Turkington, C. "High Court Weighs Value of Research by Social Scientists", *The American Psychological Association Monitor*, 17 Şubat 1986.
76. Hersli, S.M. *My Lai 4: A Report on the Massacre and Its Aftermath*. New York: Random House, 1970.
77. Lifton, R.J. "Reviews of the My Lai 4 and Son My Massacres", *The New York Times Book Review*, 14 Haziran 1970.
78. Wright, W. *The von Bülow Affair*. New York: Delacorte, 1983. – Jones, A. "Murder and Sympathy", *The Nation*, 17 Eylül 1983.
79. Gaylin, W. *The Killing of Bonnie Garland: A Question of Justice*. New York: Simon & Schuster, 1982. – Coles, R. "Justice", *The New Yorker*, 26 Temmuz 1982.
80. Wyman, D. S. *Das unerwünschte Volk: Amerika und die Vernichtung der europäischen Juden*. Münih: Hueber, 1986.
81. "90-Kilo-Rabenmutter wurde freigesprochen", *Tages-Anzeiger* (Zürich), 10 Mart 1983.
82. Bakan, D. *Slaughter of the Innocents*. San Francisco: Jossey-Bass, 1971.
83. Gill, D.C. *Physical Child Abuse in the United States*. Cambridge: Harvard University Press, 1970.
84. "AI-Kinder als Opfer von Foltern und Terror", *Basler Zeitung*, 15 Ekim 1979.

85. "Notes and Comments", *The New Yorker*, 29 Temmuz 1985.
86. "Gasversuche in Dachau", *Nebelspalter* (Rorschach/İsviçre), Ekim 1981.
87. "Sanctuary", *The New Yorker*, 30 Haziran 1986.
88. "Auch bie drohender Folter kein Recht auf Asyl", *Tages-Anzeiger* (Zürih), 24 Eylül 1985.
89. "Duisburg – Milde Strafen für fünf Fussballrowdies", *Tages-Anzeiger* (Zürih), 28 Kasım 1985.
90. Kael, P. "Shoah", *The New Yorker*, 30 Aralık 1985.
91. Hoberman, J. "Shoah Business", *The Village Voice*, 28 Ocak 1986.
92. Plechanow, F. *The Role of the Individual in History*. New York: International Publishers, 1940, s. 58.
93. Jacoby, R. *Soziale Amnesie: Eine Kritik der konformistischen Psychologie seit Adler*. Frankfurt: Suhrkamp, 1977.
94. Hindess, B./P.Q. Hirst. *Pre-Capitalist Modes of Production*. Londra: Routledge & Paul, 1975, s. 310-312.
95. Thompson, E.P. *Das Elend der Theorie: Zur Produktion geschichtlicher Erfahrung*. Frankfurt: Campus, 1980.
96. Anthill, J.K./D. Cunningham. "Self-Esteem as a Function of Masculinity in Both Sexes", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 33, 1969.
97. Ward, D.A./G.G. Kassebaum. *Women's Prison: Sex and Social Structure*. Şikago: Aldene, 1965.
98. Gundlach, R. "Childhood Parental Relationships and the Establishment of Gender Roles of Homosexuals", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 33, 1969.
99. Sampson, R.V. *The Psychology of Power*. New York: Pantheon, 1966, s. 100.
100. Butler, S. *The Way of All Flesh*. New York: Random House, 1950, s. 144.
101. Roskam, A. *Patterns of Autonomy in High Achieving Adolescent Girls who Differ in Need for Approval*. Yayınlanmamış doktora tezi. The City University of New York, 1972.
102. Bluvol, H. *Differences in Patterns of Autonomy in Achieving and Underachieving Adolescent Boys*. Yayınlanmamış doktora tezi. The City University of New York, 1972.
103. "Letter from Argentina", *The New Yorker*, 21 Temmuz 1986.
104. Naipaul, V.S. "Among the Republicans", *The New York Review of Books*, 25 Ekim 1984.
105. di Lorenzo, G. *Siejan*, 22, deutscher Rechtsterrorist: "Mein Traum ist der Traum von

- rielen". Reinbek: Rowohlt, 1984.
106. "Letter to the Editor", *The Gaurdian* (Londra), 7 Eylül 1971.
107. di Lorenzo, G. *Stefan*, 22, *deutscher Rechtsterrorist: "Mein Traum ist der Traum von rielen"*. Reinbek: Rowohlt, 1984, s. 48.
108. a.y., s. 8.
109. a.y., s. 36.
110. a.y., s. 151.
111. a.y., s. 78.
112. a.y., s. 117-118
113. a.y., s. 146.
114. a.y., s. 147.
115. a.y., s. 147-150.
116. a.y., s. 151 ve s. 153-154.
117. Cohn, N. *Das Ringen um das Tausendjährige Reich: Revolutionärer Messianismus im Mittelalter und sein Fortleben in den modernen totalitären Bewegungen*. Bern: Francke, 1961.
118. Bushnell, J. *Mutineers and Revolutionaries: Military Revolution in Russia, 1905-1907*. Doktora tezi, Indiana Üniversitesi, Ann Arbor, 1977.
119. Cohn, N. *Das Ringen um das Tausendjährige Reich: Revolutionärer Messianismus im Mittelalter und sein Fortleben in den modernen totalitären Bewegungen*. Bern: Francke, 1961, s. 72-73.
120. a.y., s. 70.
121. Miller, H. *Vom grossen Aufstand (Rimbaud)*. Zürich: Arche, 1964, s. 52.
122. a.y., s. 53.
123. a.y., s. 53-54. Yazar çeviride küçük değişiklikler yapmıştır.
124. a.y., s. 54.
125. Lenin, W.I. *Der 'Radikalismus', die Kinderkrankheit des Kommunismus*. Leipzig 1920. Alıntılar: H. Weber (Ed.) *Lenin. Yazılar 1895-1923*. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1967, s. 235-236.
126. Baumann, B. *Wie alles anfing*. Münih: Trikont, 1975, s. 130.
127. Miller, H. *Vom grossen Aufstand (Rimbaud)*. Zürich: Arche, 1964, s. 84.
128. Freire, P. *Pädagogik der Unterdrückten*. Kreuz, Stuttgart 1971, s. 42.
129. Schneider, P. "Gespräche eines Schiffbrüchigen mit einem Bewohner des Festlandes", *Die Zeit*, 5 Nisan 1985.
130. Böll, H. "Stimme aus dem Untergrund: Über Bommi Baumann, 'Wie alles anfing'", *Konkret*, 29 Ocak 1976. Sonradan yayımlandığı yapıtı: Böll, H. *Es kann ei-*

nem bange werden: Schriften und Reden 1976–1977. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985, s. 23–26.

131. Negri, A. *Sabotage*. Münih: Trikont, 1979, s. 64.
132. Luyken, R. "Die Schlacht der Fans", *Die Zeit*, 29 Mart 1985.
133. Kratz, W. "Die 'Verlorenen' von Kirby", *Die Zeit*, 26 Nisan 1985.
134. Harrington, M. "The New Lost Generation: Jobless Youth", *The New York Times Magazine*, 24 Mayıs 1964.
135. Kratz, W. "Die 'Verlorenen' von Kirby", *Die Zeit*, 26 Nisan 1985.
136. Cooper, Jr., H.S.F. "Letter from the Space Center", *The New Yorker*, 10 Kasım 1985. – "Commission Finds Flaws in NASA Decision-Making", *Science* 231, 14 Mart 1986. – "New Shuttle Director Promises Emphasis on Safety" *Science* 232, 11 Nisan 1986. – "Inquiry Faults Shuttle Management", *Science* 232, 20 Temmuz 1986.
137. Silberman, C.E. *Criminal Violence, Criminal Justice*. New York: Random House, 1978, s. 87-165.
138. Hielscher, G. "Gewalt an Japans Schulen nimmt zu", *Tages-Anzeiger* (Zürich), 17 Aralık 1985.
139. Heidenreich, V. "Über Aggressionen", *Brigitte*, 30 Nisan 1986.
140. Hirsch, M. "To Sir, With Hate", *New Statesman* (Londra), 20 Ekim 1972.
141. Timmerman, J. *Wir brüllten nach innen: folter in der Diktatur heute*. Frankfurt: Fischer, 1982, s. 57.
142. a.y., s. 104.
143. Soyinka, W. *The Man Died*. New York: Harper & Row, 1972, s. 33 ve 80.
144. a.y., s. 99.
145. Gray, M. *Der Schrei nach Leben: Dies Geschichte eines Mannes, der die Unmenschlichkeit besiegte, weil er an die Menschen glaubte*. Bern: Scherz, 1980, s. 109.
146. Nixon, R. *No More Vietnams*. New York: Arbor House, 1985, s. 156-157.
147. Karnow, S. *Vietnam: A History*. New York: Viking Press, 1983, s. 652.
148. Nixon, R. *No More Vietnams*. New York: Arbor House, 1985, s. 145 ve 147
149. Kissinger, H. *Memorien*. Cilt III 1972–1973. Goldman, Münih 1981, s. 1773 ve s. 1853.
150. Steel, R. "The Ancient Mariner", *The New York Review of Books*, 30 Mayıs 1985.
151. Nixon, R. *No More Vietnams*. New York: Arbor House, 1985, s. 152.
152. Summers, H.G. *On Strategy: a Critical Analysis of the Vietnam War*. Novato: Presidio, 1982, s. 1.
153. Tuchman, B. *Die Torheit der Regierenden: Von Troja bis Vietnam*. Frankfurt: Fischer, 1986, s. 47.

154. Richter, H. F. *Die Chance des Gewissens: Erinnerungen und Assoziationen*. Hoffmann und Campe, Hamburg 1986, s.13.
155. Tuchman, B. *Die Torheit der Regierenden: Von Tioja bis Vietnam*. Frankfurt: Fischer, 1986, s.271
156. a.y., s. 239.
157. a.y., s. 359.
158. a.y.
159. a.y., s.366.
160. a.y., s.377-378.
161. a.y., s. 379.
162. Sandburg, C. *Abraham Lincoln: The War Years*. Cilt: 2. New York: Dell, 1968.
163. a.y., s. 658
164. a.y., s. 195
165. a.y., s. 381
166. Eco, U. *Der Name der Rose*. Müh: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986, s. 473.
167. Reagan, R. *Woher ich komme: Erinnerungen*. Müh: Langen-Müller, 1982.
168. Rogin, M. *Ronald Reagan: The Movie*. Berkeley: University of California Press, 1987.
169. Reagan, R. *Woher ich komme: Erinnerungen*. Müh: Langen-Müller, 1982, s.9.
170. a.y., s. 179-204.
171. a.y., s.203-204.
172. Pilgrim, V. E. *Muttersöhne*. Dusseldorf: Claasen, 1986, s. 28.
173. a.y., s. 39.
174. Binion, R. " „Jass ihr mich gefunden habt“: Hitler und die Deutschen: eine Psycho-historie. Stuttgart: Klett-Cotta, 1978, s. 36. —; Pilgrim, V. E. *Muttersöhne*. Dusseldorf: Claasen, 1986, s. 28.
175. Pilgrim, V. E. *Muttersöhne*. Dusseldorf: Claasen, 1986, s. 34.
176. Binion, R. " „dass ihr mich gefunden habt“: Hitler und die Deutschen: eine Psycho-historie. Stuttgart: Klett-Cotta, 1978, s. 37.
177. a.y., s.36-37.
178. Rogin, M. *Ronald Reagan: The Movie*. Berkeley: University of California Press, 1987.
179. Ball, G. W. "The War for Star Wars", *The New York Review of Books*, 11 Nisan 1985.
180. Karş. Haig, A. *Geisterschiff USA: Wer macht Reagans Aussenpolitik?* Stuttgart: Klett-Cotta, 1984.

181. Nixon, R. *Memoiren*. Köln: Ellenberg, 1981, s.22–23.
182. a.y., s.21.
183. Thamer, H.U. *Verführung und Gewalt: Deutschland 1933-1945*. Berlin: Siedler, 1986, s. 72.
184. a.y.
185. Kessler, H.Graf. *Walther Rathenau: Sein Leben und sein Werk*. Frankfurt: Fischer, 1962, s. 23–24.
186. Thamer, H.U. *Verführung und Gewalt: Deutschland 1933-1945*. Berlin: Siedler, 1986, s. 75.
187. Kaiser, R.G. "Your Host of Hosts". *The New York Review of Books*, 28 Haziran 1984.
188. Kempton, M. "The Great Lobbyist", *The New York Review of Books*, 17 Şubat 1983.
189. Cleckley, H. *The Mask of Insanity*. St. Louis: Mosby, 1964, s. 404–406.
190. Steel, R. "The Ancient Mariner", *The New York Review of Books*, 30 Mayıs 1985. Bütün alıntılar Henrik Ibsen'in *Peer Gynt: Dramatik Şiir*'dendir.
191. Norveçceden Almancaya Hermann Stock tarafından çevrilmiştir. Stuttgart: Reclam, 1982. Alıntılar yayınevinin izniyle kullanılmıştır.
192. Cleckley, H. *The Mask of Insanity*. St. Louis: Mosby, 1964, s. 187–189.
193. Arpe.V. (Ed.): Henrik Ibsen Bölüm 1 (*Dichter über ihre Dichtungen*. Cilt 10/1.) Heimeran: Münih 1972, s. 164–165.
194. *The New Yorker*, 25 Mart 1985.
195. Gruen, A. "The Discontinuity in the Ontogeny of Self: Possibilities for Integration or Destructiveness", *Psychoanalytic Review* 61, 1974: 1975.
196. Laing, R.D. tarafından alıntı: *Das geweilte Selbst: Eine existentielle Studie über geistige Gesundheit und Wahnsinn*. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, s. 114.
197. a.y., s. 114–115.
198. Victor, G. *The Riddle of Autism: A Psychological Analysis*. Lexington: Lexington Books, 1983. – Gruen, A./J. Prekop. "Das Festhalten und die Problematik der Bindung im Autismus: Theoretische Betrachtungen", *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 7, 1986.
199. Glasgow, E. *The Woman Within*. Londra: Eyre and Spottiswoode, 1955, s. 3.
200. Sampson, R.V. *The Psychology of Power*. New York: Pantheon, 1966, s. 30.
201. Schilder, P. *The Image and Appearance of the Human Body: Studies in the Constructive Energies of the Psyche*. New York: International Universities Press, 1950, s. 267.
202. Beckord, D. "Körperbild und Körperleben in der Schwangerhaft", Doğum Öncesi Psikoloji Uluslararası İnceleme Gurubu VII. Kongresinde sunduğu konuşma

- Düsseldorf 1983. – Karş. Beckord, D. *Theorie und Praxis der Körperbildforschung mit einer empirischen Untersuchung zum Körperleben in der Schwangerschaft*. Doktora tezi, Salzburg Üniversitesi, 1983.
203. Robins, L.N. v.d. "Lifetime Prevalence of Specific Psychiatric Disorders in Three Sites". *Archives of General Psychiatry* 41, 1984.
204. Kirbach, R. "Die furchtbaren Bürokraten". *Die Zeit* 24 Ağustos 1984.
205. *The New York Times*, 11 Haziran 1985.
206. "The Talk of the Town" (köşe), *The New Yorker*, 11 Kasım 1985.
207. Kundera, M. *Das Buch von Lachen und Vergessen*. Frankfurt: Suhrkamp, 1987, s. 7.
208. *The New York Times Magazine*, 7 Nisan 1985.
209. Siirala, M. "Psychotherapy of Schizophrenia as a Basic Human Experience, as a Ferment for a Metamorphosis in the Conception of Knowledge and the Image of Man". D. Rubenstein/Y.O. Alanen (Ed.). *Psychotherapy of Schizophrenia*. Amsterdam: Excerpta Medica, 1972, s. 141.
210. Siirala, M. *From Transfer to Transference*. Helsinki: Therapeia Foundation, 1983, s. 35.
211. O'Brien, B. *Operators and Things: The Inner Life of a Schizophrenic*. New York: Ace Books, 1958, s. 140-141.
212. a.y., s. 141.
213. a.y., s. 143.
214. a.y., s. 39.
215. a.y., s. 144.
216. a.y., s. 140.
217. a.y., s. 145-146.

Kaynakça

- Anthill, J.K./J.D. Cunningham. "Self-Esteem as a Function of Masculinity in Both Sexes", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 47, 1979.
- Arendt, H. *Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen*. München: Piper, 1963.
- Aronson, E./S. Rosenbloom. "Space Perception in Early Infancy: Perception Within a Common Auditory-Visual Space", *Science* 172, 1971.
- Arpe, V (Ed.) Henrik Ibsen. Teil I (*Dichter über Dichtungen*, Cilt 10/1) München: Heymeran, 1972.
- Ascherson, N. "The 'Bildung' of Barbie", *The New York Review of Books*, 24, Kasım 1983.
- Bakan, D. *Slaughter of the Innocents*. San Francisco: Jossey-Bass, 1971.
- Ball, G.W. "The War for the Star Wars", *The New York Review of Books*, 11 Nisan 1985.
- Baumann, B. *Wie alles anfing*. München: Trikont, 1975.
- Beckord, D. "Körperbild und Körperleben in der Schwangerschaft", VII. Doğum Öncesi Psikolojisi Uluslararası Araştırma Topluluğu Konferansı'nda verilen konuşma, Düsseldorf, 1983.
- Beckord, D. *Theorie und Praxis der Körperbildforschung mit einer empirischen Untersuchung zum Körperleben in der Schwangerschaft*. Doktora tez. Salzburg Üniversitesi, 1983.
- Bell, M. *The Turkey Shoot*. New York: Grove Press, 1983.
- Benedetti, G. *Todeslandschaften der Seele: Psychopathologie, Psychodynamik und Psychotherapie der Schizophrenie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983.
- Bertini, M. ve diğerleri. "Intrauterine Mechanisms of Synchronizations: In Search of the First Dialogue", *Totus Homo* 8, 1978.
- Bettelheim, B. *Die Geburt des Selbst: The Empty Fortress*. Frankfurt: Fischer, 1986.
- Binion, R. "...dass ihr mich gefunden habt": Hitler und die Deutschen: eine Psychohistorie. Stuttgart: Klett-Cotta, 1978.
- Bluvol, H. *Differences in Patterns of Autonomy in Achieving and Understanding Adolescent Boys*. Doktora tezi. The City University of New York, 1972.

- Böll, H. *Es kann einem bange werden: Schriften und Reden 1976-1977*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985.
- Buchheim, H. ve diğerleri. (Ed.) *Anatomie des SS-Staates*. Cilt: 2. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1967.
- Bushnell, J. *Mutineers and Revolutionaries: Military Revolution in Russia, 1905-1907*. Doktora tezi. Indiana Üniversitesi Ann Arbor, 1977.
- Butler, S. *The Way of All Flesh*. New York: Random House, 1950.
- Bychowski, g. "Struggle Against the Introjects". *International Journal of Psycho-Analysis* 39, 1958.
- Cameron, J.R. "Parental Treatment, Children's Temperament, and the Risk of Childhood Behaviour Problems", *American Journal of Orthopsychiatry* 47, 1977.
- Cleckley, H. *The Mask of Insanity*. St. Louis: Mosby, 1964.
- Cohn, N. *Das Ringen um das Tausendjährige Reich: Revolutionärer Messianismus im Mittelalter und sein Fortleben in den modernen totalitären Bewegungen*. Bern: Francke, 1961.
- Coles, R. "Justice", *The New Yorker*, 26 Temmuz 1982.
- Cooper, H.S.E., Jr. "Letter From the Space Center", *The New Yorker*, 10 Kasım 1985.
- Eco, U. *Name der Rose*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986.
- Erikson, E.H. *Der junge Luther: eine psychoanalytische und historische Studie*. Frankfurt: Suhrkamp, 1975.
- Freire, P. *Pädagogik der Unterdrückten*. Stuttgart: Kreuz, 1971.
- Freud, S. *Abriß der Psychoanalyse*, S. Freud: Gesammelte Werke. Cilt 17. Frankfurt: Fischer, 1966.
- Freud, S. *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, S. Freud: Toplu Eserleri, Cilt 5, Frankfurt: Fischer, 1968.
- Freud, S. *Das Unbehagen in der Kultur*, S. Freud: Toplu Eserleri, Cilt 14, Frankfurt: Fischer, 1968.
- Freud, S. *Jenseits des Lustprinzips*, S. Freud: Toplu Eserleri, Cilt 13. Frankfurt: Fischer, 1968.
- Freud, S. *Neue folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, S. Freud: Toplu Eserleri, Cilt 15, Frankfurt: Fischer, 1968.
- Friedländer, S. *Kitsch und Tod: Der Widerschein des Nazismus*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986.
- Fromm, E. *Anatomie der menschlichen Destruktivität*. Toplu Eserleri, Cilt 7, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1980.
- Gaylin, W. *The Killing of Bonnie Garland: A Question of Justice*. New York: Simon &

- Schuster, 1982.
- Gelb, B. Ve A. O'Neill. New York: Delta, 1964.
- Gill, D. C. *Physical Abuse in the United States*. Cambridge: University Press, 1970.
- Glasgow, E. *The Woman Within*. Londra: Eyre and Spottiswoode, 1955.
- Gray, M. *Der Schrei nach Leben: Die Geschichte eines Mannes, der die Unmenschlichkeit besiegte, weil er an die Menschen glaubte*. Bern: Scherz, 1980.
- Gruen, A. "The Discontinuity of the Ontogeny of Self: Possibilities for Integration or Destructiveness", *Psychoanalytic Review* 61, 1974/1975.
- Gruen, A. "Autonomy and Compliance: the Fundamental Antithesis", *Journal of Humanistic Psychology* 16, 1976.
- Gruen, A. "Maternal Rejection and Children's Intensity: Implications for Sex Differences in Affective-Development". *Confinia Psychiatrica* 23, 1980.
- Gruen, A. "Psychische Spaltung als mitwirkender Vorgang beim plötzlichen Kindstod", *Sozialpädiatrie* 7, 1985.
- Gruen, A. *Der Verrat am Selbst: Die Angst vor Autonomie bei Mann und Frau*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986. (*Kendine İhanet: Erkek ve Kadınlaki Özerklik Korkusu*. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003)
- Gruen, A./J. Prekop. "Das Festhalten und die Problematik der Bindung im Autismus: Theoretische Betrachtungen", *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 7, 1986.
- Gundlach, R. "Childhood Parental Relationships and the Establishment of the Gender Roles of Homosexuals", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 33, 1969.
- Haig, A. *Gesiterschiiff U.S.4: Wer macht Reagans. Außerpolitik?* Stuttgart: Klett-Cotta, 1984.
- Harrington, M. "The New Lost Generation: Jobless Youth", *The New York Times Magazine*, 24 Mayıs 1964.
- Heidenreich, E. "Über Aggression", *Birgite*, 30 Nisan 1986.
- Hersh, S.M. *My Lai 4: A Report on the Massacre and its Aftermath*. New York: Random House, 1970.
- Hielscher, G. "Gewalt in Japans Schulen nimmt zu". *Tages-Anzeiger* (Zürich), 17 Aralık 1985.
- Hindess, B./P.Q. Hirst. *Pre-Capitalist Modes of Production*. Londra: Routledge and Paul, 1975.
- Hirsch, M. "To Sir, With Hate". *New Statesman* (Londra), 20 Ekim 1972.
- Hoberman, H. "Shoah Business". *The Village Voice*, 28 Ocak 1986.
- Hoover, C. "Prolonged Schizophrenia and the Will", *Journal of Humanistic Psychology* 11, 1971.

- Ibsen, H. *Peer Gynt: Ein dramatisches Gedicht*. Stuttgart: Reclam, 1982.
- Jacoby, R. *Soziale Annesie: eine Kritik der konformistischen Psychologie seit Adler*. Frankfurt: Suhrkamp, 1977.
- Janssen, K.-H. "Über das Böse und das Tugendhafte", *Die Zeit*, 16 Kasım 1984.
- Jones, A. "Murder and Sympathy", *The Nation*, 17 Eylül 1983.
- Jünger, E. *Strahlungen III*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1966.
- Kael, P. "Shoah", *The New Yorker*, 30 Aralık 1985.
- Kaiser, R. G. "Your Host of Hosts", *The New York Review of Books*, 28 Haziran 1984.
- Karnow, S. *Vietnam: A History*. New York: Viking Press, 1983.
- Kempton, M. "The Great Lobbyist", *The New York Times Review of Books*, 17 Şubat 1983.
- Kessler, H. Graf. *Walther Rathenau: Sein Leben und sein Werk*. Frankfurt: Fischer, 1962.
- Kirbach, R. "Die furchtbaren Bürokraten", *Die Zeit*, 24 Ağustos 1984.
- Kirsch, H.-Chr. (Ed.) *Der Spanische Bürgerkrieg in Augenzeugenberichten*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1986.
- Kissinger, H. *Memoiren*. Cilt III, 1972-1973. München: Goldmann, 1981.
- Kratz, W. "Die 'Verloren' von Kirby", *Die Zeit*, 26 Nisan 1985.
- Kütemeyer, W. *Die Krankheit Europas: Beiträge zu einer Morphologie*. Berlin: Suhrkamp, 1951.
- Kundera, M. *Das Buch vom Lachen und Vergessen*. Frankfurt: Suhrkamp, 1982.
- Laing, R.D. *Das geteilte Selbst: Eine existentielle Studie über geistige Gesundheit und Wahnsinn*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987.
- Lehrman, D.S. "A Critique of Lorenz's 'Objectivistic' Theory of Animal Behavior", *Quarterly Review of Biology* 28, 1953.
- Lifton, R.J. "Reviews of the My Lai 4 and Son My Massacres", *The New York Times Review of Books*, 14 Haziran 1970.
- Linklater, M. ve diğerleri. *The Nazi Legacy: Klaus Barbie and the International Fascist Connection*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1985.
- Lorenzo, G. di: *Stefan*, 22, *deutscher Rechtsterrorist: "Mein Traum ist der Traum von vielen"*. Reinbeck: Rohwolt, 1984.
- Luyken, R. "Die Schlacht der Fans", *Die Zeit*, 29 Mart 1985.
- Manvell, R./H. Fraenkel. *The Incomparable Crime: Mass Extermination in the 20th Century: The Legacy of Guilt*. Londra: Heinemann, 1967.
- Milgram, S. *Das Milgram-Experiment: Zur Gehorsamkeit gegenüber Autorität*. Reinbeck: Rohwolt, 1982.
- Miller, A. *Das Drama des begabten Kindes und die Suche nach dem wahren Selbst*. Frank-

- furt: Suhrkamp, 1979.
- Miller, A. *Am Anfang war Erziehung*. Frankfurt: Suhrkamp, 1980.
- Miller, H. *Öm großen Aufstand (Einband)*. Zürich: Arche, 1964.
- Mitscherlich, A. ve M. *Die Unfähigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens*. München: Piper, 1967.
- Naipaul, V.S. "Among the Republicans". *The New York Review of Books*, 25 Ekim 1984.
- Nash, H.T. "The Bureaucratization of Homocide". *The Bulletin of the Atomic Scientists* 36, 1980.
- Negri, A. *Sabotage*. München: Trikont, 1979.
- Nixon, R. *Memoiren*. Köln: Ellenberg, 1981.
- Nixon, R. *No More Vietnams*. New York: Arbor House, 1985.
- O'Brien, B. *Operators and Things: The Inner Life of a Schizophrenic*. New York: Ace Books, 1958.
- Pilgrim, V.E. *Muttersöhne*. Düsseldorf: Claassen, 1986.
- Plechanow, G. *The Role of the Individual in History*. New York: International Publishers, 1940.
- Plessix Gray, E. du. "The progress of Klaus Barbie". *The New York Review of Books*, 27 Haziran 1985.
- Polanyi, M. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Şikago: University of Chicago Press, 1979.
- Prekop, J. "Frühkindlicher Autismus". *Offenes Gesundheitswesen* 44, 1982.
- Reagan, R. *Woher komme ich: Erinnerungen*. München: Langen-Müller, 1982.
- Reck-Malleczewen, F. *Tagebuch eines Verurteilten*. Bonn: Dietz, 1981.
- Ribble, M. *The Rights of Infants*. New York: Columbia University Press, 1943.
- Richter, H.-E. *Die Chance des Gewissens: Erinnerungen und Assoziationen*. Hamburg: Hoffman und Campe, 1986.
- Rinser, L. *Den Wölf umarmen*. Frankfurt: Fischer, 1981.
- Robins, L.N. ve diğerleri. "Lifetime Prevalence of Specific Psychiatric Disorders in Three Sites". *Archives of General Psychiatry* 41, 1984.
- Rogin, M. *Ronald Reagan: The Movie*. Berkeley: University of California Press, 1987.
- Roskam, A. *Patterns of Autonomy in High Achieving Adolescent Girls who Differ in Need for Approval*. Doktora tezi. The City University of New York, 1972.
- Sacks, O. "The President's Speech". *The New York Review of Books*, 15 Ağustos 1985.
- Sampson, R.V. *The Psychology of Power*. New York: Pantheon, 1966.
- Sandburg, C. *Abraham Lincoln: The War Years*. 2 cilt. New York: Dell, 1968.
- Schenck, E. von. *Europa vor der deutschen Frage: Briefe eines Schweizer nach Deutschland*.

- Bern: Francke, 1946.
- Schilder, P. *The Image and Appearance of the Human Body: Studies in the Constructive Energies of the Psyche*. New York: International Universities Press, 1950.
- Schneider, P. "Gespräche eines Schiffbrüchigen mit einem Bewohner des Festlandes", *Die Zeit*, 5 Nisan 1985.
- * Schneirla, T.C. "Interrelationships of the 'Innate' and the 'Acquired' in Instinctive Behavior", P.-P. Grassé (Ed.), *L'Instinct dans le comportement des animaux et de l'homme*. Paris: Masson, 1956.
- Schneirla, T.C. "An Evolutionary and Developmental Theory of Biphasic Processes Underlying Approach and Withdrawal". M.R. Jones (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*. Nebraska: University of Nebraska, 1939.
- Schönfeldt, Gräfin S. "Ich war Arbeitsmaid", *Die Zeit*, 20 Eylül 1985.
- Schwander, M. "Mundartpoet wird als 'Drachentöter' bejubelt", *Tages-Anzeiger* (Zürich), 10 Aralık 1985.
- Shaheen, E. ve diğerleri. "Failure to Thrive: A Retrospective Profile", *Clinical Pediatrics* 7, 1968.
- Siirala, A. *The Voice of Illness*. Philadelphia: Fortress Press, 1964.
- Siirala, A. *Divine Humaneness*. Philadelphia: Fortress Press, 1970.
- Siirala, A. "Psychotherapy of Schizophrenia as a Basic Human Experience, as a Ferment for a Metamorphosis in the Conception of Knowledge and the Image of Man". D. Rubenstein/Y.O. Alanen (Ed.), *Psychotherapy of Schizophrenia*. Amsterdam: Excerpta Medica, 1972.
- Siirala, M. *From Transfer to Transference*. Helsinki: Therapeia Foundation, 1983.
- Silberman, C.E. *Criminal Violence, Criminal Justice*. New York: Random House, 1978.
- Soyinka, W. *The Man Died*. New York: Harper and Row, 1972.
- Speer, A. *Erinnerungen*. Berlin: Propyläen, 1969.
- Speer, A. *Spandauer Tagebücher*. Berlin: Propyläen, 1975.
- Steel, R. "The Ancient Mariner", *The New York Review of Books*, 30 Mayıs 1985.
- Sullivan, H.S. *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton, 1953.
- Summers, H.G. *On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War*. Novata: Presidio, 1982.
- Thamer, H.-U. *Verführung und Gewalt: Deutschland 1933-1945*. Berlin: Siedler, 1986.
- Thompson, E.P. *Das Elend der Theorie: Zur Produktion geschichtlicher Erfahrung*. Frankfurt: Campus, 1980.
- Timmerman, J. *Wir brüllten nach innen: Folter in der Diktatur Heute*. Frankfurt: Fischer, 1982.

- Tranel, D./A.R. Damasio. "Knowledge Without Awareness: An Automatic Index of Facial Recognition by Prosopagnosics". *Science* 228, 1985.
- Trow, G.W.S. "Anals of Discourse: The Harvard Black Rock Forest", *The New Yorker*, 11 Haziran 1984.
- Tuchman, B. *Die Torheit der Regierenden: Von Troja bis Vietnam*. Frankfurt: Fischer, 1986.
- Turkington, C. "High Court Weighs Value of Research by Social Scientists". *American Psychological Association Monitor*, 17 Şubat 1986.
- Victor, G. *The Riddle of Autism: A Psychological Analysis*. Lexington: Lexington Books, 1983.
- Ward, D.A./G.G. Kassebaum. *Women's Prison: Sex and Social Structures*. Şikago: Aldene, 1965.
- Wassermann, J. Christian *Wahnhaftig*. Berlin: Fischer, 1932.
- Wassermann, J. *Der Fall Maurizious*. München: Langen-Müller, 1985.
- Weber, H. (Ed.) *Lenin: Aus den Schriften 1895-1923*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Wicker, T. "What Was the Hurry", *The New York Times*, 19 Ocak 1971.
- Wright, W. *The von Bülow Affair*. New York: Delacorte, 1983.
- Wyman, D.S. *Das unerwünschte Volk: Amerika und die Vernichtung der europäischen Juden*. München: Hueber, 1986.

Adlar Dizini

- Althusser, L., 118
 Altmann, 57
 Antill, J.K., 119
 Arendt, H., 54, 237, 247
 Aristoteles, 177
 Aronson, E., 236, 247
 Astray, M., 79

 Bakan, D., 110
 Ball, G.W., 183
 Barbie, K., 43, 55, 56, 57, 58, 59, 124, 236, 237, 247, 250, 251
 Baumann, B., 141, 147, 242, 247
 Beckord, D., 219, 245, 247
 Binion, R., 181, 182, 244, 247
 Bloch, E., 181, 182
 Bluvol, H., 122, 123, 241, 248.
 Böhme, J., 212
 Böll, H., 147, 242, 248
 Bonner, E., 102, 103
 Boock, P.-J., 146, 147
 Brecht, B., 152
 Brejnev, L., 163

 Bülow, C. v., 106, 239, 253
 Burgoyne, J., 169
 Bushnell, J., 134, 241, 248
 Butler, S., 121, 240, 248

 Cameron, J.R., 44, 236, 248
 Carroll, E.H., 112
 Cleaver, E., 212
 Cleckley, H., 191, 192, 193, 199, 200, 244, 248
 Cohn, N., 133, 134, 135, 241, 248
 Conrad, J., 193
 Cuevas, R.G., 111
 Cunningham, J.D., 119, 240, 247

 Darlene, Rahibe, 112
 Dostoyevski, F.M., 148

 Eco, U., 174, 175, 176, 177, 243, 248
 Eichmann, A., 53, 54, 237, 247
 Eisenhower, D.D., 170
 Engels, F., 59, 117, 193

- Frank, H., 50, 51, 52
 Freire, P., 145, 242, 248
 Freud, S., 8, 35, 36, 37, 39, 60, 92, 214, 216, 235, 236, 239, 248
 Fromm, E., 8, 161, 235, 249

 Gaylin, W., 07, 239, 249
 Gilbert, G.M., 50, 51
 Gill, D.G., 110, 240, 249
 Glasgow, E., 217, 218, 245, 249

 Hanisch, R., 186
 Harrington, M., 150, 242, 249
 Hebbel, F., 17
 Herrin, R., 106, 107
 Himmeler, H., 69, 70, 73, 88
 Hirsch, M., 157, 158, 159, 242, 250
 Hitler, A., 21, 49, 51, 52, 55, 68, 77, 80, 81, 82, 88, 103, 108, 131, 180, 181, 182, 186, 187, 205, 207, 215, 244, 247

 Ibsen, H., 201, 203, 204, 205, 212, 213, 244, 247, 250

 Jackson, R.H., 49
 Jacoby, R., 118, 240, 250
 Johnson, D.B., 72
 Johnson, L.B., 187, 188
 Jünger, E., 81, 238, 250

 Kael, P., 114, 115, 116, 240, 250
 Kaufman, W., 171
 Kennedy, J.F., 171, 172
 Kessler, H. Graf, 186, 244, 250
 Kaddafi, M., 184
 Kirbach, R., 222, 245, 250
 Kissinger, H., 165, 166, 243, 250

 Kratz, W., 150, 242, 250
 Kruşçev, N., 171
 Kundera, M., 226, 245, 250
 Kusunokie, H., 156
 Kütemeyer, W., 63, 64, 65, 67, 80, 237, 238, 250

 Laing, R.D., 216, 235, 245, 250
 Lanzmann, C., 114, 116
 Lelyveld, J., 226
 Lenin, W.J., 141, 241, 253
 Lifton, R.J., 105, 239, 250
 Lincoln, A., 172, 173, 186, 234, 243, 252
 Lorenzo, G. di, 129, 241, 250

 Mansfield, M., 172
 Marx, K., 117
 McNamara, R., 170, 226
 Millán Astray y Terreròs, J., 79, 148
 Miller, A., 20
 Miller, H., 23, 138, 142
 Mitscherlich, A.M., 56, 77, 237, 238, 251
 Mitterand, F., 187
 Moulin, J., 43, 58
 Mußfeld, 73

 Naipaul, V.S., 124, 125, 126, 128, 241, 251
 Napolyon, 180, 181
 Nash, H.T., 99, 239, 251
 Negri, A., 147, 148, 149, 242, 251
 Nietzsche, F., 76
 Nixon, R.M., 88, 163, 164, 165, 166, 167, 184, 185, 186, 193, 203, 223, 242, 243, 244, 251

- O'Brien, B., 229, 231, 232, 233, 245, 251
- O'Neill, E., 31, 236, 249
- Orwell, G., 148, 174
- Passarge, L., 213,
- Pilgrim, V.E., 180, 181, 243, 244, 251
- Plechanow, G., 118, 240, 251
- Polanyi, M., 11, 235, 251
- Rathenau, W., 186, 244, 250
- Reagan, R., 10, 76, 78, 112, 125, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 187, 193, 205, 207, 215, 225, 243, 244, 249, 251, 252
- Reck-Malleczewen, F., 50, 237, 251
- Richter, H.E., 168, 243, 251
- Ridenhour, R., 105
- Rinser, L., 81, 238, 251
- Rockefeller, N.A., 93
- Rogin, M., 177, 178, 179, 182, 243, 244, 252
- Roosevelt, F.D., 186
- Rosenbloom, S., 25, 236, 247
- Roskam, A., 122, 123, 240, 252
- Sacharow, A., 102
- Sacks, O., 75, 76, 77, 238, 252
- Salazar, A., 156
- Sampson, R.V., 121, 218, 240, 245, 252
- Sandburg, C., 173, 243, 252
- Sanders, G., 85
- Schenck, E. v., 71, 78
- Schilder, P., 218, 245, 252
- Schmidt, H., 168
- Schneider, P., 146, 242, 252
- Schönfeldt, S. Kontes. 103, 252
- Siirala, A., 12, 35, 236, 252
- Siirala, M., 8, 12, 31, 83, 84, 228, 236, 239, 245, 252
- Silberman, C.E., 155, 156, 242, 252
- Soyinka, W., 160, 242, 252
- Speer, A., 49, 50, 80, 82, 237, 238, 239, 253
- Stalin, J.W., 180
- Steel, R., 165, 193, 243, 244, 253
- Sullivan, H.S., 33, 236, 253
- Summers, H.G., 166-167
- Thompson, E.P., 118, 240, 253
- Thurlow, E., 169, 170
- Timerman, J., 159, 160, 242, 253
- Trox, G.W.S., 100, 101, 239, 253
- Tuchman, b., 167, 169, 171, 243, 253
- Victores, O.H.M., 111
- Victor, G., 217, 245, 253
- Wassermann, J., 47, 59, 193, 235, 237, 253
- Wedderburn, A., 170
- Wicker, T., 95, 239, 253
- Wiesner, H., 111
- Wright, W., 106, 239, 253